

నందన
కార్తికము

భారతి

సంపుటము 29
సంచిక 11

విన్నపము

★

శ్రీ వావిలాల సోమయాజులు

[జన్మ గ్రామమును వీడి, వివిధ రాజాస్థానముల దర్శించి, తుదకు మరల జన్మగ్రామమునకు వచ్చి, యట వేంచేసియున్న కాళహస్తీశ్వరునితో నొక యేకాంతసమయమున మహాకవి ధూర్జటి యీరీతి విన్నవించు కొనినాడు.]

కన్నుల మూడిటి నార్పుచు
నెన్నడు నన్నెఱుగనట్టు లేల నటింపన్?
కన్నీ రొలుకకు తండ్రీ!
కన్నప్పనుగాను నేను కన్నుల నొసఁగన్.

చనినాడన్ విజిగీషతోడ కవితా సామ్రాజ్యము న్గోరి, నా
ఘన నిష్ఠా జపహోమ సత్క్రియలకున్ గల్పించితిన్ స్వస్తి; మా
యని కాలుష్యము క్లేశమున్ మిగిలె— రాజాస్థాన మర్యాద లీ
వనినల్లే జరిగెన్ - సభన్ గలుగవయ్యా యర్హ సత్కారముల్!

ఏనాడైన భువిన్ అసూయ కలుషం బీర్ష్యా వ్యథాఽశాంతియే
కానన్ రావు సమత్వ మభ్యుదయ మగ్రామ్యంబు సౌఖ్యంబు దే
వా ! నాకేశగురూత్తముండు కవినై యాస్థానముల్ చేరినన్
నే నమ్మన్ కనకాభిషేక మగునేనిన్ శిరం బిచ్చెదన్

'పటు గంగాలహరీ పరీత శమకుంభ త్రైపథ తాంచత్కళా
ఘటనన్' నన్గని కృష్ణరాయ ధరణీకాంతుండు సామాన్య వా
కృతిమన్ గర్వితుగా దలంచి మది సంభావింప కన్ గావ్య ది
క్కూటి గండస్థల గంధవాహ మధు వాఘ్రాణింపగా నేర్చెనే

అలఘు ప్రౌఢిని గ్రీడమై బహురణోద్యోగంబులన్ నిల్చి రా
ట్కూల గంధేభుడు, కృష్ణరాయ ధరణీగోపాలు డైరావతి
గళ ఘంటారవ పాటవోజ్వల లసత్కావ్యంబు కల్పించెనే,
యల పెద్దన్నకు రాజుకున్ మధుర సఖ్యం బన్న నిద్దానినే!

అంకిలి లేక గైకొనిన యాశఠగోప యతీంద్రదత్త చ
క్రాంకిత దేహమున్, మధుర కైటభవైరి పదాబ్జసేవ, ప్రే
మాంకిత నర్తకీగణ రహః ప్రణయార్ద్రి హృదంతరంబు లే
కంకురితంబు కాదు మనుజాధిప సత్కృప యెంత వానికిన్

అళికనేత్రాగ్ని హాసానంత రోచిస్సు
భరమైన పద్మాక్షు పదము పట్ట,
నందీశ హుంకార నాద నిర్భిన్నోర్వి
గనలేక మధువేణు నినదు జేర,
దహనోగ్ర శితికంఠ దవదాహ వర్చస్సు
భయపెట్ట వనమాలి పజ్జనిలువ
హారఫణి నిశ్వాస మారుతోద్ధత్యమ్ము
లడలింప కౌస్తుభహారు గొల్వ
బెద్ది రాజయ్యె నంతటి పెద్దవాడు
ముక్కు తిమ్మన్న సంస్తుతి కెక్కినాడు;
అబ్బినది రామలింగన్న కంత చొరవ,
అయ్యె కవిపితామహుడు పెద్దన్న మున్న

ఉన్నది నాశరీర మట ; నున్నది నిత్యము నామనంబు నం
పన్నవ తావకీన పదపంకజ పుష్పరసప్రలోభ గ

కోవ్వన్నయ బంధురాకృతి నహో నిశలిచ్చట గాళహస్తి—నే
నెన్నుట కాదు సర్వము మహేశ! యెఱుంగవె, కావె సాక్షివిన్

ఏ శివలెంక నీభువిని నెన్నిభవంబులు గల్గు నన్నిటన్—
ఓశివ! కొల్వనేరను శుభోజ్వల తావకభూతి పూత వే
షాశితికంఠ సుందర హసన్నవమూర్తిని దక్క నన్య మీ
యాశయ మొక్కటే బ్రతుకునందలి మాధురికిన్ బ్రబోధమా

నాకీ స్వర్ణముఖీ మహాజలములన్ నాకోకదివ్యాపగా
రాకాచంద్ర విశుద్ధ సద్గుణము, స్వర్గచ్ఛాయలుం దోచు నిం
దే కాలమ్మును దీర్థమాడుటలు స్వామీ! యే పురాజన్మలో
నో కావించిన పూజ కాక యెటు లన్యం బౌను విశ్వేశ్వరా!

నీపాదాంబుజ సేవన క్రియను దంద్రీ! కల్గు నానంద మే
భూపాలుండు కిరీట కోటితట ప్రోద్యద్దివ్య మాణిక్య కాం
తిన్ పాదాబ్జము లెఱ్ఱవాఱ నతి నుద్దీపింపగా జేయు నీ
శా! పాలింపవె నన్ను కింకరుని వాత్సల్యంబుతో నిత్యమున్

గణికా కాముకు డన్న యొక్క ప్రథ లోకంబెల్ల వ్యాపించెనే
యణుమాత్రంబును లేదు సత్య మట నీశా! యల్లినా డెవ్వడో
ప్రణయాందోళన నిత్యజీవన కథాలాపుండు, కల్పించె దీ
అని దుష్కీర్తిని—సంతసంబగును గల్గన్ భుక్తి యవ్వానికిన్

రాజద్వారములందు దర్శన సముల్లాసంబునన్ నిల్చుటన్
నా జన్మంబిటు వ్యర్థమైనయది—విజ్ఞానంబు కోల్పోయి పం
కేజశ్రీ పరిణద్ధ మత్కవిత విక్రీడింకగా మానె—నీ
రాజన్యత్వము నమ్మి చేరితిమి శర్వా! రాజ రాజేశ్వరా!!

తనువున్ నిత్యముగా నొసర్చు మిలపై దాసుండనై కొల్తు ని
న్నసవచ్ఛిన్నత కాళహస్తి నటు కాదా జన్మమే లేని నీ
గణమం దొక్కనిగా గ్రహింపగదె—యాకైలాన సంధ్యానట
ద్గణమ్ముం దొక్కడనై రచించెదను గాదా నృత్యగీతమ్ములన్

నాకొక జన్మమున్న భువినన్ జనియింపగ నిమ్ము స్వామి నీ
వాకిట బిల్వవృక్షమటు వత్సలతన్, దినమున్ దినమ్ము ప
త్రాకృతితో త్వదీయ పదపాల్లకపీఠి నలంకరింతు ఛా
యాకమనీయరూపమున హాదము గూర్చెద నేత్రపంక్తికిన్

శిరమున నున్న గంగ శశిశేఖర ! నా రసనాంచలంబునన్
దిరముగ నిల్పుమయ్య ! మధుదిగ్ధ సువర్ణ మహాత్వ వాణి నీ
కరుణ కథానకమ్ముల యుగమ్ములు తెల్గుధరిత్రి పాడగా
చరణము లాన చెప్పెద ప్రశస్తికి పాత్రునిగా నొనర్పవే !.

'వాగర్థంబులు శ్రోతృవక్తలు జగద్వంద్యుండ వద్వైత వి
ద్యాగోష్ఠిన్' వివరింప నీవె కద; 'చిత్తావాసమున్ జేరి మ
త్ప్రాగల్భ్యంబు సమస్తమున్ మెఱయఃశుంభత్ప్రౌఢి బల్కింప నే
నీ గాథన్ గిరిశా ! ప్రజాపతి పురంధ్రీ కంఠహారంబుగన్

తెల తెల వారెడి తూరుపు,
తెలిగన్నుల విచ్చి దేవ దీవన లిమ్మా!
తలపున నేమెడ నాపై
వలపే జనియింపనిమ్ము వరద, దయాళా !!
'శ్రీకంఠ కంఠభూషిత
కాకోదర వర వరాక ఖండ మత వ్యా
ఖ్యాకోలాహల దూర చి
దాకృతి, జిత కాల, కాళహస్తీశ, శివా!'

కృష్ణదేవరాయలు

కెంబావి-అహమదునగరము (క్రీ. శ. ౧౫౧౬-౧౭)

★

శ్రీ నేలటూరి వెంకటరమణయ్య

ఇస్మాయిలు ఆదిలుఖానునికి బ్రాపై యతని పేర రాజకార్యములను నడపుచు కమాలుఖానుఁడు బిజాపుర రాజ్యభార ధురంధరుఁడై యున్నప్పుడు, క్రీ. శ. ౧౫౧౪-వ సంవత్సరమున, కృష్ణరాయలు రాయచూరు దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనెనని పూర్వప్రకరణమున జెప్పియున్నది. ఈ దుర్గమిట్లు రాయలకు హస్తగతమగుటయు దిమ్మాలమున కృష్ణా తుంగభద్రల నడిమి యంతర్వేది తనచేతినుండి జారిపోవుటయు నాదిల్ఖానునికి హృదయశల్యములై యతని బాధింపఁగడగినవి. కావున నతడాదుర్గమును దత్సంబంధి రాష్ట్రమును నెట్లయిన మరల స్వాధీనపఱచుకొన నిశ్చయించి, కమాలుఖానుని పాటుపత్యమును దొలగద్రోసి స్వయముగ రాజ్యమును బరిపాలింపగడగిన పిమ్మట దండయాత్ర వెడలి రాయచూరును సాధించినట్లున్నది. కాని ఇస్మాయిలు ఆదిల్ ఖాను ఇట్లు దండయాత్ర వెడలెననిగాని రాయచూరుదుర్గమును మరల గైవసము గావించుకొనెననిగాని తెల్పెడి ఆధారమెద్దియు లేదు. ఇది వ్యక్తచరిత్రాంశములందు నిగూఢమైయున్న విషయము. క్రీ.శ. ౧౫౧౨వ కృష్ణరాయలీదుర్గమును జయించి కైవసము గావించుకొనెగదా; 1520 నందు ఆదిలుఖానుపై నతడు దాడి వెట్టినప్పుడది యతని యధీనమందుండినది.1 ఇందువలన క్రీ. శ. ౧౫౧౨, ౧౫౨౦ ల మధ్య నెప్పుడో యొకప్పుడు ఇస్మాయిలు ఆదిలుఖానుఁడు రాయసామ్రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చి రాయచూరుదుర్గమును మరల జయించి స్వాధీనము జేసికొనెనని మన మూహింపవచ్చును. ఈమధ్య కాలమున కృష్ణరాయలు కళింగ కొటూరు విజయయాత్రలయందు నిమగ్నుఁడై యుండెను; అది యాదిలుఖానుని కడక నెఱవేర్చుకొనుట కనుకూలమైన సమయమే. రాయరాణువ యంతయు గళింగాది యుద్ధయాత్రలయందు పనిపడియుండుటవలన, గడిదుర్గములను సంరక్షించుటకు దగిన బలములం దధికసిలను లైయున్నను, ప్రబలుఁడగు శత్రువెత్తివచ్చిన నతని మార్కొని పాఱద్రోల జాలిన దళము లందుబడి దూరమున లేవు. ఈ సంగతిని గుర్తించి యాదిలుఖాను రాయసామ్రాజ్యముపై నెత్తివచ్చి రాయచూరు మున్నగు నంతర్వేదిదుర్గములను వశపఱచుకొనియుండవచ్చును.

అతఁడెత్తివచ్చిన సమయ మిదియని నిర్ధారించి చెప్పుటకు వలనుపడదు; కాని యూహించుటకు గొంత యవకాశము గలదు. ఆముక్తమాల్యదయాశ్వాసాంతములలో మొదటి నాల్గింటియందును ఉదయగిరి కొండవీడు కొండపల్లి సింహాచల విజయములను దరువాతి రెంటియందును కెంబావి నైజామున 'యవనావనిదవ'

---

1. ఫెరిస్తాచరిత్రయందు (*Briggs Ferishta III, W 48 f*) రాయచూరుదుర్గము హిజరీ ౯౨౭ అనగా క్రీ. శ. ౧౫౧౯-౨౦ వఱకును రాయలస్వాధీనమందియుండెననియు, నప్పుడిస్మాయిలాదిలుఖాను దానిని వశపఱచుకొనుటకు దండెత్తిరాగా రాయలాతని నోడించి తఱుమగొట్టెననియు జెప్పియున్నది. కాని ఇది వాస్తవము గాదు. ఏలనఁగా, సమకాలికుఁడును ప్రాయశః ప్రత్యక్షద్రష్టయు నగు న్యూనిజు రాయల దండయాత్రసమయమునందు రాయచూరు ఆదిలుఖానుని యధీనమున నుండెనని వ్రాసియున్నాఁడు. (*Nuniz, F. E. W. 334 f*). ఫెరిస్తా యర్వాచీనుఁడు; అతని వ్రాతకంటె సమకాలికుడును రాయలవెంట దండయాత్రను జూచుటకు బోయియుండిన న్యూనిజువాక్యములు విశ్వాసపాత్రములు గదా. కావున, సూయెలు మున్నగు నాధునిక విజయనగర చరిత్రకారుల మార్గము ననుసరించి న్యూనిజు వివరించిన వృత్తాంతమె సత్యాత్మకమైనదని విశ్వసించుచున్నాము.

లపైని విజయములను కడపటిదానియందు కటకవిజయమును దరుచుగ చేర్కొనబడియున్నవి. దీనినిబట్టి చూడఁగా కృష్ణరాయలు క్రీ. శ. ౧౫౧౬-౧౭వ సంవత్సరమున సింహాచలమున విజయస్తంభమును నిల్పినపిమ్మటను కటకదహనమునకు పూర్వమును మహమ్మదీయులతో గొంబావికడను నైజామువ యూళఖానవిభుని మఱి కృపాళిచెంతను యుద్ధముచేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఆశ్వాసాంతోక్తవిజయము లవి చేకూడిన కాలక్రమము ననుసరించి పేర్కొనబడియుండిన, కొంబావి యవనులతోడను నైజామనయూళఖానవిభునితోడను కృష్ణరాయలు యుద్ధము చేసినది క్రీ. శ. ౧౫౧౬ వరకు దరువాతను ౧౫౧౭ ముందునై యుండవలయును; అనగా నీ యుద్ధములు రెండును ౧౫౧౬-వ సంవత్సరమున జరిగెనని స్థూలముగ జెప్పవచ్చును.

ఈ సందర్భమున రాయలు మహమ్మదీలతో జేసిన యుద్ధము రాయవాచకమునందును బ్రస్తావింపఁబడియున్నది. కాని యందు కొంబావి మాట లేదు; నైజామన యూళఖానవిభుని రాజధానియగు నహమదునగరమును రాయలు నాశనము గావించినట్లు వచించియున్నది; మఱియు నది క్రీ. శ. ౧౫౧౫-వ సంవత్సరమున నాగార్జునకొండను సాధించిన పిమ్మటను ౧౫౧౬-౧౭ న పొట్నూరు సింహాచలముకడ జయస్తంభమును ప్రతిష్ఠింపుటకు ముందును నడచినట్లు చెప్పియున్నది. కృష్ణరాయ విజయమునందుగూడ అహమదునగరమున రాయలు దురకలను జయించినట్లు కలదు. యుద్ధకాలనిర్ణయవిషయమై పై గ్రంథముల సాక్ష్యమించుక భిన్నముగ గన్పడుచున్నను, కళింగదైత్రయాత్రకున్న రాయ లొక పర్యాయము మహమ్మదీయులపై జయప్రదముగ దాడివెడలెనని యవియేకగ్రీవముగ బల్కుచున్నవి.

ఇట్లు రాయలచేఁ బరాజితులైన తురకలెవ్వరో కనుగొందము. ఈ యుద్ధమునుండి మరలివచ్చినపిమ్మట గజపతి రాజ్యముపై మరల గూచిసేయ నుంకించుచున్న రాయలనువారించు తిమ్మరసయ్య వాక్యముల వలన వా రెవ్వరైనదియు దెలియవచ్చుచున్నది.

'అప్పాజీ రాయలవారితో మూడు తెగల తురకలరాజ్యమంతా కంపోలంకేశి వారి దుర్గాలున్ను స్థలాలున్ను కట్టుకొని అహమదానగరం ఆమిద్యాలు విత్తించి గజపతి వారి గిరిదుర్గాలం స్థలదుర్గాలం యివి అన్నియు ఆక్రమించినట్టాయను. ముందర కదలి పొయ్యేది కార్యం కాదు.'[2]

ఇంతకంటె స్పష్టతరముగ కృష్ణరాయవిజయము నందు,[3]—

'ఇతరులు శక్తులే తలప నీదుల
  బాహు విభాము బాహులన్
సుతపనమల్కనుజ గెలిచి
  గొబ్బున పర్వగిరీంద్ర దుర్గముల్
జతురత నైకొనన్ ధర
  నసాధ్యము నీకిఁక గల్గదెనన
చిర యశ రొక్క విన్నపము
  జేసెద వేడుకఁ జిత్తగింపుమా,'

ఇందువలన కృష్ణరాయలు కొంబావి యహమదునగరములకడ నోడించిన తురకలు ఆదిలుఖాన నిజాముల్ ముల్కు కుతుబ్ ముల్కులను, బిజాపురాహమదనగర గోల్కొండలేలు ప్రభువులని తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇఁక రాయలు కళింగదైత్రయాత్రను నడుము నాపి పై చేర్కొన్న తురకరాజులపై నేల దండెత్తిపోయెనో కనుగొనవలసియున్నది. విచారింపఁగా దీనికి ముఖ్యకారణము రాయసామ్రాజ్యముపై దురకరాజులందఱు నేకముగనో, ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగనో నడిపిన దండయాత్రలని తోచుచున్నది. క్రీ. శ. ౧౫౧౬ ప్రాంతమున కుల్లీకుతుబ్ ముల్కు విజయనగర నది ప్రదేశమందలి దేవరకొండ పానుగల్లు గన్పుర కోవిలకొండలను నాలుగుదుర్గములను రాయల సైన్యముల నోడించి కైకొన్నట్లు ఇంతకుముందరి ప్రకరణమున విదితము సేయబడి యున్నది. ఇస్మాయిల్ ఆదిల్ ఖాను రాయచూరునుగూడ అప్పుడె స్వాధీనపఱచుకొని యుండవలయునని ముందె యూహించితిమి. అహమదునగర నిజాముల్ ముల్కు వీరికి తోడు నడచి యుండవలయును. ఇట్టి సంఘటన నూతనమైనది కాదు. తత్పూర్వము పలుమార్లు నడచినదే. ఈ మూడింటి తురకరాజులును రెండు ఉద్దేశములతో నీ యుద్ధకార్యమును దలపెట్టి

2. రాయవాచకము (కాకినాడ, 1933) పుటలు 93-94.

3. కృష్ణరా. విజ 3: 66

ట్లున్నది. గజపతికి దోస్పుకలయునను ఇద్ద రొకటి : గజపతివారికిని తురకరాజులకును రాజకీయమైన మైత్రి గలదు. ఇప్పటివలె నప్పుడును రాజులొండొరుల సంస్థానములలో దమ ప్రతినిధులను నిలుపువారు; ఈ ప్రతినిధులు తాత్కాలికముగ నేదైన నొక కార్యార్థము వచ్చి పోవు రాయబారులును దూతలును గారు. స్థిరముగ నొకరాజు పక్షమున మరియొకరాజు నాస్థానమున నుండు నియోగ్యులు. అప్పటి రాజకీయ పరిభాషయందు వీరికి స్థానాపతులని పేరు. ఈ స్థానాపతు లిప్పటి రాయబారులవలె నన్యరాజ్యములందు దమ రాజ్యమునకు సంబంధించిన యావద్విషయములను జేస్పడ నీయక జూచుటయే కాక అన్యరాజ్యముల మర్మములను గనుగొనుటకో అకు నిరంతరము మాఱువేసముల సంచరించుచుండు వేగరులకు బ్రాపైయుండిరి. తఱచుగ పెక్కురాజ్యముల స్థానాపతులు సమావేశమై తమరాజ్యముల కన్నిటికిని సామాన్యములయిన రాజకీయ సమస్యలను జర్చించి వానిని దీర్చునుపాయమార్గముల నన్వేషించువారు. కృష్ణదేవరాయలు మహమ్మదీయరాజ్యములపై దండు వెడలబోవుచున్నాడనువార్త ప్రచురమయినంతటనె ఇట్టి స్థానపతుల సమావేశ మొక్కటి విజాపురమున జరిగెను.

'బాదిసహాలు ముందుగా సుందర దివాణంలో ముందర ఆసావజీల్లు దొండోపండితులు మొదలయిన వారు నియోగ్యులువారికద్ద కుతుపనముల్కు వారి హేజీబులు ముకుందపండితులు మొదలయినవారు కూర్చుండి ఆలోచన చేసినది:—కర్నాటకం సింహాసనానకు నషవంగా కృష్ణరాయలవారిని అధిష్ఠాన కర్తలను జేసిన దారభ్యం తురకలమీద కార్యం కాయ ఆలోచనజేసి అందుకై యత్నములు చేస్తావున్నారు. అన్ని వివరాలకు విజయనగరమునుండి కాకితములు వ్రాశవచ్చెను. ...మంత్రాలోచనగా వార్తలాడినవి: కర్నాటకం వారు సరదు బలమించినస్తే గజపతివారికిన్ని మనకున్ను మున్నెరికం గాకుండగా వుండును. అటీరు గాకుండ అందునకైన యత్నంగని సరదు దుర్గాజాలను రస్తుసామగ్రిలు వేయించి బలవంతంగా యేనుగలు గుఱ్ఱాలు కాల్బలములు వుంచవలెను. అని ఆలోచన చేసినవారై యేదుల శాహువారితోను...నిజాంశాహువారున్ను కుతుపనములకవారున్ను విజయనగరాని నుండి కాకితములు వ్రాశవచ్చినవి విని ఆలోచనపరులై యిక్కడికి కాకితములు అంప్పితమతెను సరదు స్థలములు పదిలపరచుకొని యాది హెచ్చరికలతో నున్నారు...

'గజపతివారు........పరస్థలపు నియోగ్యులతోనున్ను సంభావణ చేయిగా నిజాంశాహు వారి నీలాద్రిపంత్తులువారున్ను యెదుల శాహు కుతుపనములక వారి స్థానాపతులున్ను........ కర్ణాటకాధీశ్వరులు కార్యముఖానకు నడిచేవారై చతురంగబలమున్ను జతచేసుక సైలు మెరసి సరదులకువచ్చి కనుపించుకొనేవారై యున్నారు. యీవరకు ఉత్తరం దక్షిణం దొరలకార్యాలకు హాని కృద్ధులకు సహాయసంపత్తి నసుపురుదు. ప్రబలమైన కార్యాలయితే అందరున్ను ఏకగ్రీవమై ఉత్తరం అభుపురం వారి కార్యాలకున్ను నిర్వహింతురుగా. ఇప్పుడు అంతేసి కార్యాలు యేమి వున్నది? సరదున వుండేవారు గనుక—యితరం గాదుకదా. యెదుల శాహువారున్ను నిజాంశాహున్ను, కుతుపనములక వారున్ను సరదులు స్థోమసిద్ధిగా యోచనజాయగా పనిలేదు. అంద్దుకు మించ్చిన కార్యాలయితే అహముదే నగరపర్యంతం తేం వత్తును—అని ఘనంగా వ్రాశి అంప్పినారు.'[4]

రాయవాచకమునందు పై వివరింపబడిన స్థానాపతుల వృత్తాంతము విశ్వాసపాత్రమేమి—కాదనుటకు గారణము గానరాదు—దక్కను మహామ్మదీయ ప్రభువులకును గజపతివారికిని రాజకీయములందు మైత్రి కలదనియు, నుత్తరమున అభుపురము (ఆగ్రా) వారితోను దక్షిణమున కర్నాటకంవారితోను యుద్ధము సాగినప్పుడు వారంద రేకీభవించి శత్రువును దాఱ్ఱకునువారనియు దెల్లముగుచున్నది. క్రీ. శ. ౧౫౧౯-౧౦ యందు కృష్ణరాయలు మహమ్మదీయ రాజ్యములపై దండు వెడలబోవుచున్నాడను వదంతి పుట్టినప్పటినుండియు నతని వారంద రేకమై ప్రతిఘటించుటకు ఒండొరులతో సంప్రతింపులు సాగింపుచు, బూర్వమర్యాదప్రకారము గజపతినిగూడ తమ కొత్తానిగనుంకుమనియు దమతో నేకీభవించుట మేలనియు నతనికి దెలియబరచిరి. గజపతులకును గర్ణాటక

4. రాయవాచకం (కాకినాడ. 1933), పుటలు 46,47,49,78.

చక్రవర్తులకును శత్రుత్వము తరతరములుగా జరిగి వచ్చుచుండెను; కర్ణాటక చక్రవర్తులతో యుద్ధము సంభవించినపుడు తురకలపపోయమును బొందుట కపిలేశ్వరుని కాలమునుండియు నాచరణయందుండిన పారంపర్యాదరమే కాని క్రొత్తది కాదు. కావున గజపతి ప్రతాపరుద్రుడు కృష్ణరాయల ప్రతిఘటించుటకొఱకు దక్కను మహమ్మదీయ ప్రభువులతో చేరి భవించెనని నిస్సంశయముగ నంగీకరింపవచ్చును.

ఇట్లు ముస్లిముకగలిసి కర్ణాటకులను గడిదాటి రానీయకకు వెనుక ద్రోయుటకొఱకు మహమ్మదీయ ప్రభువులను గజపతివారును జేసిన ప్రయత్నము లన్నియు కృష్ణరాయల రణకౌశల్యమువలన విఫలము లైపోయెను. ప్రారంభమునందె మహమ్మదీయుల కొనిసంకాశమైన దెబ్బతగిలెను. క్రీ.శ. ౧౫౧౧-౧౨ ప్రాంతమున కృష్ణరాయలు కృష్ణాతీరమున మూడింట్ల తురక రాజులదళములను చిలుంగబొడిచి చెల్లాచెదరు గావించుటయే కాక కృష్ణకుదక్షిణమందుండిన వారిదుర్గములను రాష్ట్రమును నాక్రమించుకొనెను. తరువాత గజపతి సామ్రాజ్యముపై నెత్తిపోయి యుదయగిరి కొండవీడు కొండపల్లి మున్నగు తీరాంధ్ర సుప్రసిద్ధ దుర్గములను తత్సంబంధి రాష్ట్రములను జయించి స్వాధీనము చేసికొని తెలింగాణము ప్రవేశించి యచటి కోటలను సీమలను ఆక్రమించి, కళింగమధ్యమందలి సింహాచలము చెంతకు బోయి విడిసెను. అప్పుడే తిమ్మరసయ్యవలె దక్కను మహమ్మదీయ ప్రభువులను కృష్ణరాయలు గజపతిరాజ్యములోనికి చాలదూరము జొచ్చుకొని పోయెనని తలచిరి. రాయరాణువధాటి కాగజాలక పాఱుగజపతికి దోస్తుచూటకు అదియె యదవనియెంచిరి. అప్పుడు తాము విజయనగరసామ్రాజ్యముపై నెత్తిపోయి తాకిన దమ దండయాత్ర వర్ధిగించుటకొఱకు కృష్ణరాయలు గళింగమున యుద్ధము సల్పుచుండిన సైన్యమునంతటిని గాకపోయినను జాలభాగమును మరల్చుకొని రావలసివచ్చుననియు నందుమూలమున గజపతిమీది రాయసైన్యముల యొత్తిడి తగ్గిపోవుననియు దలచి ఫౌజుల ముస్తీదు చేసికొని బయలు వెడలిరి. కేవలము గజపతికి సాయముసేయు నపేక్ష యొక్కటియె వారి యీ దండయాత్రకు బుద్ధిపొల్ప లేదు. ౧౫౧౧-౧౨ వ సంవత్సరమున రాయలచే దముకు గల్గిన పరాభవమునకు ప్రతీకారముచేయు దలంపును నప్పుడిజలిను దముచేతినుండి నాచికొన్న దుర్గములను రాష్ట్రమును మరల సంపాదింపవలయునను గోరికయు వారిని ద్వరపెట్టెను.

ఈ దండయాత్ర నెదుర్కొనుటకై కృష్ణరాయలు కళింగ క్షేత్రయాత్రను మధ్యయందాపి దక్కను తురకరాజులపై నడచినది. ఈ యుద్ధమున నడచిన ముఖ్యాంశములను రెంటినిమాత్రము రాయలు చేర్కొనియున్నాడు. (1) కెంబావి కయ్యము:— కెంబావి ప్రాచీన బహమనీ రాజధానియగు గుల్బర్గకు నైరృతి దిగ్భాగమున నేబది మైళ్ళదూరమునను, ఆదిలశాహుల రాజధాని యగు విజాపురమునకు పూర్వ గొంచె మించుగ నంతియదూరమున నున్న గ్రామము. ఇదియు అహమదానగర రాజ్యముల పరిహార్దులు పరిపాపమందె యుండినవి. ఇచట నొక బలిష్ఠమైన కోట యుండెను. అది యప్పు డెవ్వరి యేలుబడిక్రింద నుండెనో చెప్పుటకు వీలులేదు. మహమ్మదీయ రాజ్యములోని కంతదూరము కృష్ణరాయలు చొచ్చుకొనిపోవుటనుజూడ తత్పూర్వము మహమ్మదీయ ప్రభువులనోడించి వారిని వెన్నంటి తఱుముచుపోయి నట్లున్నది. ఆముక్తమాల్యదలోని వర్ణననుబట్టిచూడగా కెంబావియుద్ధము భయంకరమై యవనజనమారణ కారణమైనట్లు తోచెడి. (2) సైజానువయావనావని ధవుని మణిప్రాసాద నిర్మూలనము:— రాయవాచకము నందును కృష్ణరాయవిజయమునను రాయలు అహమదునగరముపై నడచి యచట తురకల నోడించి యాపట్టణమును నేలమట్టము గావించినట్లు చెప్పియున్నది. రాయవాచకమున జరిగిన యుద్ధాంశములు వర్ణనాడంబరము లేక సంగ్రహముగ నిట్లు వివరింపబడినవి:—

'అహమదానగరమునకు నడవగా కోనమూకలవారు నలిపాళ్యాలు తోరబడి చెరిజోరాపట్టి చాలా కంపోలం చేయంగా కోటలోని సుద్రోలు వారు వెళ్ళి వచ్చి యెదుట నిలిచి జగడమియ్యంగా మూడుంముక్కాలు ఘడియలలోగా రెండు వేలం స్నేనమున్నదుసుద్రోలున్ను అన్నియు రౌతులున్ను చాప కట్టుగా మృతిబొందిరి. గనక యీ సమాచారం కోటలోవున్న మొదటికోరలఇవవారు విని ఇఖును మువం కోటలో నిలిచివున్నట్టైతే చేపట్టుగా పట్టుక పోదురు. అందుమంచ్చి చాలా అవమర్యాద అని

గెంచ్చి యేమియైపోయినావోవి అని కోటమువిడిచి పారి పోయిరి. గనక రాయలవారు ఆకోట యిడిసు గొట్టించి ఆపట్టం యెంత్తమేరో అంతమేరా నన్ను నెలిపాళ్ళెలుంన్ను గుంన్నించి ఆమిదాలు జిల్లేళ్ళు విత్తించెను.5 కుమారధూర్జటి పై యంశముల చే ప్రబంధ భక్కిని ఇట్లు వర్ణించినాడు:—

'దర్పంబున సమూహావగరంబునయి గరంబు గుఱంబుసేయుండలంచి యప్పురంబు నలుదెసలం జొచ్చి ముట్టించంబె ట్టదరియుం బెదరియుం జెదరియు దక్షిణ పదవర్గంబు పలుదెసలం బాఱిపోఁజేసి రాగంబున నచ్చటి యవనబలంబు తెసంగదలంబునన్ గోటవెడలి వడిం దలపడినం ఘోరంబై కౌరవ పాండవ రణంబునుంబోలి గాంగేయ కుంభజాలి దుశ్శాసన వికలశ్యుణ కర్ణ శల్యహరణ కారణంబై... మెఱయు సయ్యుద్ధనిధికి నోహటించి చలించి పలాయమానులగు పారసీకుల నశేకుల గాంధికకులవి గెంచి బ్రదుకు గురుగాక యని యుపేక్షించి తదీయస్థలంబున జయ ధ్వజం బెత్తించి' అని.6

పై నుదాహరింపబడిన రెండు వర్ణనలయందును గొంతభేద మగపడుచున్నది. రాయవాచకమునందు కృష్ణరాయ లహమ్మదునగరపుగోట నిడియగొట్టించెనని యున్నది. కృష్ణరాయవిజయమునందు దాని ప్రస్తాపము గానరాదు. కుమారధూర్జటి రాయంశము నెందుకు పేర్కొనలేదో కాని కోటను ఇడియగొట్టినదిమాత్రము వాస్తవము. కృష్ణరాయల సాక్ష్యమే రాయవాచక వర్ణన యథార్థమని రుజువు సేయుచున్నది. ఆముక్త మాల్యదపీఠికాశ్వాసాంతమున,

'ఇది సైబామున యూవనావనిప
బాహీనాక్రమించుంబి మృర
ద్విదితాఖిలమణిగృహోళిదక్షో
ర్వ్యాలోగ్రహస్తి వ్రజో
ద్యదనీకాగ్రగ కృష్ణరాయ,'

అని చెప్పుకొనియున్నాడు. ఈ మణిగృహోళి యహమ్మదునగరపు గోటలో నుండినది. దీని పరిసరముల యందే యహమ్మదునగరము నిర్మింపఁబడెను. ఈ మందిర పట్టణ నిర్మాణములనుగూర్చి ఫెరిస్తా యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. 'బహమనీసుల్తాను సైన్యములతో నహమ్మదునిజాముల్ ముల్కుకు జరిగిన యుద్ధమునందు నిజాముల్ ముల్కునకు జయము గలిగెను. ఈ రణక్షేత్రమున క్రీ. శ. ౧౪౯౦ సం॥న అహమదు నిజాముల్ ముల్కొక చక్కని ప్రాసాదమును నిర్మించి దాని చుట్టును కమలషండమువు వేయు నుపవనమును వేయుటచే నా విజయమున కుపవన విజయమని పేరు వచ్చినది; అతని తరువాతివా రాతోటను మరింత మనోజ్ఞము గావించిరి. మఱియు దాని చుట్టును కోట కొత్తళము లెత్తించి దానికి నిజాము ఉపవనమని నామకరణము గావించిరి. ౧౪౯౪ సం॥న నవరాజ్యమున కొక రాజధానిని నిర్మింప నిశ్చయించుకొనెను. ఈ యుద్దేశముతో నతఁడు నిజాము ఉపవన పరిసరముల సేనానదీతటమునను యహమ్మదునగరము నూతన పట్టణమునకు బునాది వేసెను. తరువాత క్రీ. శ. ౧౫౦౦ ప్రాంతమున దౌలతాబాదు ముట్టడినుండి మరలివచ్చినవెంట నిజాము ఉపవనము చుట్టు కోటనుగట్టి యం దజ్జ జాతితో నొక మందిరము గట్టించెను.'7 ఈ నిజాము ఉపవనములోని ప్రాసాదములె కృష్ణరాయ లిడియ డియగొట్టిన గృహోళి. అది యహమ్మదునగరపుగోట లోనిదగుటచే గోట నిడియగొట్టక దానినిడియ గొట్టుట సాధ్యమైన కార్యము గాదు; కావున రాయవాచకమున జెప్పినట్లు కృష్ణరాయ లహమదు నగరపు గోట నిడియగొట్టుట నిక్కువము. కాని యీ విజయములమూలమున గృష్ణరాయలు విశేషము లాభమును బొందినట్లగపడదు. రాయవాచకమున మూడు తెగల తురకలరాజ్యమంత్రా కంపోలం జేసి వారి దుర్గములను స్థలములను గట్టుకొన్నట్లు వ్రాసియున్నది. తురకల రాజ్యములను గంపోలము జేసినమాట వాస్తవమే; కాని యీ యుద్ధానంతరము తురకల రాజ్యమందలి దుర్గములను స్థలములను వారి యధీనమందే యుండుటచే గృష్ణరాయలు వానిని గట్టుకొనె ననుట యతిశయోక్తి. ఇంతియకాదు రాయచూరు నున్నగు నంతర్వేదిదుర్గము లింకను ఆదిలుఖాను యాధీనమునందె యుండినవి. కొండకొండ నున్నగు నవి కుతుబ్ల్ ముల్కు క్రిందనె యుండినవి. తురకలను పరాభూతులను గావించియు గృష్ణరాయ లీ దుర్గ

5 రాయవాచకం (కాశీనాథ. 1933 పుట 93.)

6. కృష్ణరా. విజ 3: 65.

7. *Briggs Ferishta III pp 197, 200-01204.*

గ్రహణమున కేల పూనుకొనలేదు? అను ప్రశ్న యొకటి సమాధానమును గోరుచున్నది. ఏల పూనుకొనలేదో కనుగొనుటకు దగిన సాధనములు లేవు, కాని యూహ సేయవచ్చును.

రామాయణములో బిడుకలవేట్లాట యన్నట్లు కళింగ జైత్రయాత్రమధ్యమం దావిర్భవించిన దీ కెంబావి యహామదునగరముల యుద్ధప్రసక్తి. తత్కారణమున నడచుచుండిన కళింగ దండయాత్రనాపి మహమ్మదీయ ప్రభువులతో కృష్ణరాయలు గయ్యమునకు రావలసి వచ్చెను. వారిని పరిభవించి తఱుమగొట్టిన పిమ్మట వా రాక్రమించుకొని యుండిన దుర్గములను గైకొనుట వ్యవధి లేకపోవుటచే వానిని దరువాత జయింపవచ్చునని తలంచి కళింగమునకు మరలిపోయి యుండును. బహిరంగస్థలయుద్ధముకంటె కోటల ముట్టడించి సాధించుటకు దీర్ఘకాలము పట్టును. రాయలు మహమ్మదీయు లాక్రమించుకొనియుండిన గడికోటలను సాధించుటకు గడగిన, గజతిపైని దండయాత్రను దదేకనిష్ఠతో సాగించుటకు వీలుండదు. అవకాశముగలిగిన నతండు రెక్కొని క్రొత్తగ దళములను కూర్చుకొని ప్రబలుడై తార్కొనవచ్చును. కావున గజపతి కట్టి యవకాశము నీయక నతని సంపూర్ణముగ నోడించి సంధికొడబఱచి యావల మహమ్మదీయుల పని బట్టింప వచ్చునని నిశ్చయించి సింహాద్రికి దరలిపోయి యుండును.

రాయచూరు

(క్రీ. శ. 1520)

కళింగ దండయాత్ర జయప్రదముగ ముగిసినది; కూతునిచ్చి రాయల కుద్వాహమొనర్చి గజపతి రాయలతో సంధిజేసికొనెను; అనతుండైయుండిన కొటూరు ప్రభువునిస్సహాయుండాయెను; అతని ధనసంచయము రాయ భండారమును జేరెను; రాష్ట్రము రాయ సామ్రాజ్యమున గలసిపోయెను. ఇంక తురక లాక్రమించుకొని యుండినదుర్గములను జయించి కైకొనుటకు ప్రయత్న పడవలసియుండెను. అందు ముఖ్యమైనది కృష్ణా తుంగభద్రల యంతర్వేదియందలి రాయచూరు. మొట్టమొదట నాదుర్గమును సాధించి యంతర్వేది నంతటిని తన యధికారము క్రిందికిదెచ్చుకొని దక్కిన చిల్లరకోటల నటుపిమ్మట సులభముగ స్వాధీనపఱచుకొనవచ్చునని నిశ్చయించి యా కార్యమును నెఱవేర్చుటకు దగిన ప్రయత్నములు సేయగడగెను.

రాయచూరుదండయాత్ర ప్రకటనసందర్భమున న్యూనిజొక కథను చెప్పుచున్నాడు:—

<u>సయ్యదు మర్కారు కథ:</u> ఒకనాడు కృష్ణదేవరాయలు సాళువతిమ్మయతో సాళువ నరసింగ రాయల మరణపత్రమందలి యాదేశముచొప్పున నందు చేర్కొనియుండిన దుర్గములలో నొక్కటియైన రాయచూరును ఆదిలుఖానుని జయించి స్వాధీనముజేసికొనుటకు నిశ్చయించితిననియు, నంతకు ముందు నలువదేండ్లనుండియు నాటివఱకును వర్ధిల్లుచు వచ్చిన దను రెండురాజ్యములయొక్క మైత్రిని భంగపఱచుటకు వెరవెఱుగక నున్నాడనియు జెప్పెను. అందుకు సాళువ తిమ్మయ ఇట్లు జవాబు చెప్పెను. రెండురాజ్యములకును మైత్రి కొన్ని నిబంధనల ననుసరించి నడవవలసియున్నది:—ఇరుపక్షములవారియం దెవ్వరిరాజ్యమునుండి యేనియు జమీందారులు, ఋణగ్రస్తులు ద్రోహి దళపతులు మున్నగువారు పాఱిపోయి రెండవవారి యండ జేరిన, నట్టివారిని దమకు బట్టియీవలయునని మొదటివారు కోరినయెడల రెండవవారు వారి నప్పగింప వలయును. ఏలినవారి క్రింది భూస్వాములును, అప్పుపడి ధనమునీయ వలసిన ఋణగ్రస్తులనేకులు ఆదిలుఖానుని రాజ్యమున డాగియున్నారు. కావున ఆ నెపము నెం దండు వెడలవచ్చునని యతడుపాయము జెప్పెను; కాని ఇతరమంత్రు లందు కొప్పుకొనలేదు.

కృష్ణరాయల కొలువున సయ్యదుమర్కారను మహమ్మదీయు డొక డుండెను. వానిచే నలువది వేల పర్దావుల పైకమిచ్చి గుఱ్ఱములను గొనుటకు గోవా పట్టణమున కంపియుండెను; గోవాకు రెండు లీగుల దూరమున పోండాయనుస్థలము గలదు అది మహమ్మదీయులకునికి పట్టు. మర్కారాస్థలమును జేరి యచటినుండి యాదిలుఖానుని రాజ్యములోని కాధనమునంతటిని వెంటగొనిపరారి చిత్తగించెను. పోండాయందాతడుండగ నాదిలుఖా నాతనిపేర నొక యుత్తరము వ్రాసిపంపెననియు, దత్కారణమున నాతడాదిలుఖానుని రాజ్యమునకు బాఱిపోయెననియు గొందఱు

చెప్పుదురు. సయ్యిదుమర్కారు పలాయనము రాయల కెఱుకపడినంతటనె, యతడు పెక్కు సంవత్సరములుగ రెండురాజ్యములకును వర్ధిల్లుచున్న మైత్రి యా ద్రోహి కారణముగ విఘాతముసేయుట యుక్తము గాదనియు, వానినిబట్టి తనకడ కంపవలసినదనియు గోరుచు నొక కమ్మ నాదిలుఖానుని పేర వ్రాయించి పంపెను. ఆకమ్మ యందగనె యాదిల్ఖానుడు ఖాజీలను మంత్రులను రప్పించి వారి కా లేఖార్థము జదివి వినిపించి వారిని సలహో యడిగెను. మర్కారు సయ్యిదు, అనగా మహమ్మదు ప్రవక్తవంశసంజనితుడగుటచేతను, ముల్లాశాస్త్ర విశారదుడునగుటచేతను వానిని రాయలకుబట్టి యీరాదనిరి. అంతట నాదిల్ఖా నొకయుక్తి నవలంబించెను; మర్కారుకు దాబులును రేవుపట్టణమును జాగీరొసగి యతనినచటి కంపి, యతడు దన యాస్థానమునలే డనియు, నతనిసంగతి తనకేమియుం దెలియదనియు బదులు వ్రాసియంపెను. దాబులునుండి యా సయ్యిదచ్చటికో పాఱిపోయెను.

ఈ విషయ మెఱుకపడగనె రాయలు దక్షిణమె దాబులుపై దండువెడలిపోయి తూడు దీర్చుకొన నిశ్చయించెను. మంత్రు లల్పధనముకొఱకు సయ్యిదుపై యుద్ధమునకు వెడలుట పాటిగాదని వారించిరి. కాని రాయల దృఢసంకల్పమును గుర్తెఱిగి, 'దేవా! దాబులుమార్గమున బోవలదు; ఇప్పు డాదిలుఖానుని యధీనమున నుండు రాయచూరుపై దండువెట్టుడు; అది పూర్వము మనరాజ్యమునకు జెల్లుచుండిన'దని విన్నవించిరి. మంచిదని వారి సలహో నంగీకరించి, సయ్యిదుమర్కారు వృత్తాంతమును దెల్పుచు మద్రె మలొక్కాడె, మెల్లినో, దెస్తూర్, విరికో అనువారలకు ఉత్తరములు వ్రాయించెను.8

క్రీ. శ. ౧౫౧౦ ప్రాంతమున దా ఏషియా యను చరిత్ర గ్రంథమున ప్రథమదశకమును ప్రకటించిన బ్యారాసు ఈకథను గించి ద్వితీయ వ్యాసముతో నిట్లు చెప్పుచున్నాడు:—

'ఆదిలుఖానుని తంత్రము చేసి బోను లెక్కింప వచ్చునని యెఱిగి కృష్ణరాయలు పెక్కేండ్లుగ దన కొలువునందుండిన సయ్యిదు మెర్కారను మహమ్మదీయుని బిల్పించి, నలువదివేల పర్దావుల నెత్తికొని గోవాకుబోయి యచట పారశీక దేశమునుండివచ్చు గుఱ్ఱములను గొనుమని యాజ్ఞాపించెను. మన కప్తానునకు గూడ నాయర్థమును సాధించు నుద్దేశముతో, నాయంశ మెల్లరకు దెలిపియుండుట మేలని యెంచి జాబుల నువ్రాసెను. సయ్యిదుమర్కారు తనవశమున నున్న ధ నిమిదివ్యామోహముచేతనో, యాదిల్ఖానంపిన యుక్తి నకులోగియో, గోవాకు మూడులీగుల దూరమునందుండుపోండ యను శాణాదరియకు వచ్చిచేరినపిమ్మట ఆదిలుఖానుని రాజ్యమునకు బాఱిపోయెను. అతడు తన చెంతకురాగనే యాదిల్ఖాను, అతడు ప్రవక్తమహమ్మదుయొక్క మహోన్నత కుటుంబమునకు జెందినవాడగుటచే నతనికి దావులు శాణాచారి యను జాగీరుగ నొసగి యచటి కంపెను..., కాని తరువాత కొన్ని దినములలోనే యతడచట గానరాక మాయమైపోయెను. అతనిచెంత నున్న నలువదివేల పర్దావులను హరించినపిమ్మట ఆదిల్ఖా నాతని జంపించెనని చెప్పుదురు.9

ఇట్లు కృష్ణరాయలకు సమకాలికులును నించుక తరువాతివారునైన పోర్చుగీసు చరిత్రకారులును జెప్పు సయ్యిదు మర్కారుకథయందు సత్యముండక పోదు; కాని వారి యాదార్థమును సంశయగ్రస్తము సేయు నట్టియంశములు వారి కథయందు లేకపోలేదు. ఇందు ముఖ్యమైనది విద్యానగర విజాపురరాజ్యముల మైత్రి. క్రీ. శ. ౧౫౨౦-వ సం॥న కృష్ణరాయలు రాయచూరుపై దండు వెడలుటకు పూర్వము నలువది సంవత్సరము లనగా ౧౪౮౦ నుండియు నారాజ్యముల రెంటిమధ్య మైత్రి వర్ధిల్లుచుండినట్లు న్యూనిజు చెప్పియున్నాడు. ఇది యబద్ధమని నొరువిచ్చి చెప్పనవసరము లేదు. విజాపురరాజ్యము స్థాపింపబడినది క్రీ. శ. ౧౩౩౬-వ సం॥ నందని మహమ్మదీయ చరిత్రలవల్ల దెలియుచున్నది. అదిమొదలు రాయచూరు యుద్ధపర్యంతము గడచినయేండ్లు ముప్పదియొక్కటి. ఈ ముప్పదియొక యేండ్లకాలములోపల విద్యానగర విజాపురములకు పెక్కుమార్లు యుద్ధము నడచినట్లు మహమ్మదీయ చరిత్రలవల్లను, హిందూవాఙ్మయమువల్లను, విజయనగరచక్రవర్తుల శాసనములవల్లను దెలియు

8. *Nuniz F.E. pp 323-25.*

9. *Ibid W. 325, W. 2.*

వచ్చుచున్నది. కావున ఈపట్టున న్యూనిజుమాట సత్యాత్మకము గాదని వేఱుగ చెప్పవలయునా? దీని వలెనే మర్కారు కథయు నసత్యమైయుండరాదా యను సంశయము గలుగవచ్చును. వీటిరెంటికిని గల తారతమ్యమును గ్రహించితిమేని యట్టి యనుమానమున కవకాశ ముండదు. విద్యానగర విజాపురముల మైత్రి న్యూని జమ్యల నుండి కర్ణాకర్ణిగ విన్న గతచరిత్రాంశము. సయ్యదు మర్కారుకథ ప్రాయశః అతడు విజయనగరమునందో, గోవాయందో, లేక తత్సమీపస్థమగు మఱియొక తావుననో నివసించుచుండినప్పుడు జరిగినది. ప్రత్యక్షముగ కంటితో జూచినది కాక పోయినను నట్లు చూచినవారివల్ల తెలిసినది. స్వానుభవము క్రిందికి వచ్చును; కావున నది యసత్యమని తోచుటకవకాశము లేదు.

ఇక కృష్ణరాయలు సయ్యదు మర్కారు వృత్తాంతమును దెలియజేయుచు లేఖలు వ్రాసినవారెవ్వరో, వారి కట్లు ఏల వ్రాయవలసివచ్చెనో విచారింపవలసి యున్నది. వీరిలో 'మాద్రె మలుకో' యను దానియందలి 'మాద్రె' యను పేరు 'ఇమా' దని యు నతడు బీరారు సుల్తాననియు, 'విరిద్రో' బీదరు సుల్తానగు బరీదనియు, దమెల్లీనో దస్తూరుల యూనవాలు దక్కగ దెలియుచుండదనియు నొకవేళ నది 'జెమెల్లుకో' యనగా నిజాముల్ ముల్కునకు దానికి వ్రాయసకాని పొరపాటు కావచ్చుననియు, దస్తూరనునది న్యూనిజ గ్రంథమున మఱికొన్ని యెడల దసూయి, లేక దస్కారను దాని రూపాంతరమనియు నది గోల్కొండసుల్తానగు కుల్లీకుతుబ్బునాయనియు సూరయెలుగారు వ్రాసియున్నారు.10 కాని సూరయెలుగారి వ్యక్తినిర్ణయమును పూర్తిగ నంగీకరించుటకు వీలు గాదు. 'మాద్రె' యను నామమును ఇమాదుతో సరిపెట్టుటకంటె 'మదార్' యొక్క యాభాస రూపమని యూహించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. 'మాద్రె మలుకో,' మదారుల్ ముల్కు కావచ్చును. అట్టియున నతని గుర్తించుటకు దగు సాధనము లింకను లభ్యపడలేదు 'విరిదా' బీదరు సుల్తానగు బరీదనుటకు సంశయము లేదు. 'దమెల్లీనో' సూరయె లూహించునట్లు జెమెల్లుకో కావచ్చును. అట్లైన యతఁ డహమదునగర ప్రభువగు నిజాముల్ ముల్కనుట సరియే.11 దస్తూరు కుతుబ్బుల్ ముల్కని సూరయెలు చేసిన వ్యక్తినిర్ణయము సరియైనది కాదు. ఇది దస్తూరి మమాలిక్, దస్తూర్ దినారను వారిలో నొక్కరి పేరై యుండవలయును. వీరిరువురికి పితాపుత్రసంబంధము గలదు. ఇరువురును కృష్ణరాయలకాలమున గుల్బర్గ నేలిరి. ఈ మహమ్మదీయ ప్రభువులందఱును బహమనీ సంస్థానము నాశ్రయించియుండిన సామంతులు. క్రీ. శ. ౧౪౮౧ మొదలు ౧౫౧౮ వఱకును బహమనీరాజ్యమును పాలించిన రెండవ మహమ్మదుశాహ కేవలము సత్వహీనుఁడగుటచే సామంతులపై దన యధికారమును జెల్లించుకొనజాలకపోయెను. కావున వారు తా మేలుచుండిన సీమలయందు స్వతంత్రులుగ వర్తిలుటయే కాక, చుట్టుప్రక్కలనున్న తోడి సామంతులను గొట్టి వారి సీమలను జయించి నూతన రాజ్య నిర్మాణమునకు గడగిరి. తత్కారణమున వారికి పరస్పరము వైరము గలిగి యుద్ధము సామాన్యమాయెను. వీరికి సయ్యదుమర్కారు కథను దెల్పుచు కృష్ణరాయ లుత్తరము లేల వ్రాయించెననునది ప్రస్తుతము విచారణీయాంశము. న్యూనిజ్ ఈ విషయమును జక్కగ వివరించియున్నాడు:—'కృష్ణరాయలు మంచి నయశాలి. వారికి లేఖలంపినది వారిని దనకు సుముఖులను

---

10. F. E. p 325, N. 3

11. 'జెమెల్లుకో' యనునది నిజాముల్ ముల్కున కాభాసరూపమని యీ మాటలకు గల పోలికయే విదితము సేయుచున్నది. ఇంతేకాక జెమెల్లుకో సోదరి సాదిలఖానుడు పెండ్లాడినట్లు న్యూనిజ వక్కాణించి యున్నాఁడు. (F. E. W. 326); దీనిని రుజువుసేయు సాక్ష్యము లభ్యపడలేదు; కాని ఫెరిస్తా గ్రంథమునందు క్రీ. శ. ౧౫౦౮ మొదలు ౧౫౫౩ వఱకు రాజ్యము చేసిన మొదటి బుర్హాన్ నిజాం శాహు ఇస్మాయీలు ఆదిల్ ఖానుని తోబుట్టువగు మరియం బేగము నుద్వాహముజేసికొన్నట్లు వ్రాసియున్నాడు. మఱియు నీ వివాహము జరిగినది క్రీ. శ. ౧౫౨౪-వ సంవత్సరముననియు దెల్పియున్నాడు. (*Briggs-Ferishta III pp 51-2*) దక్కను మహమ్మదీయ ప్రభువుల కుటుంబములలో సుంసమార్పు పెండ్లిండ్లు హెచ్చుగ జరిగినట్లు చరిత్రగ్రంథములవల్ల దెలియవచ్చుచున్నది. కావున న్యూనిజ చెప్పినట్లు ఆదిల్ ఖానుడు జెమెల్లుకో (నిజాముల్ ముల్కు)ని తోబుట్టువును పెండ్లియాడి యుండిననుండవచ్చును.

జేసికొనుటకొఱకే. వారి దళముల సహాయ మాతని కావశ్యము గాకపోయినను, సౌహార్ద మభిలషింపవలసి యుండెను. వారందఱాదిల్ఖానునితో నేకమైన రాయ లాతని నారీతి జయించి యుండజాలడు. ఆదిల్ఖానుఁడు దనుకంటె బలాధికుఁడగుటచే నతనియెడ వారు ద్వేషము వహించిరి. తురకలలో విశ్వాస మల్పము; కుక్కలవలె నొకరిపై నొకరుబడి పెఱుకులాడుదురు; ఒండొరుల నాశమును జూడ నపేక్షింతురు.' 12 కృష్ణరాయలు దలఁచినట్లె పై పేర్కొనిన తురకదొర లెవ్వరును ఆదిలుఖానునకు దోడ్పడరైరి. కాని నిజాముల్ ముల్కు మాత్ర మాతఁడు నిజసోదరీ భర్త యగుటచే కొంత దండింపక తప్పినది కాదు.13

దళనాయకులు, దళసంఖ్య:— రాయలవెంట రాయచూరుపై నడచిన ముఖ్యదళనాయకుల నామములను, వారి నాయకత్వముక్రింద నుండిన గజతురగ పదాతిసంఖ్యను న్యూనిజు వివరించియున్నాడు:—

(1) కామానాయకుఁడు. ఇతఁడు రాజుల కొలువునందుండిన మహమ్మదీయ సైనికుల కధిపతి. విలుకాండ్రేమి, ఖేటకధారులేమి, గడలవారేమి, తుపాకిబంట్లేమి—ముప్పదివేల కాల్బలమును, వేయి గుఱ్ఱములను, నాలుగ జములను, నతని యాధిపత్యము క్రింద నడచినవి. (2) త్రియంబకరావు, ముప్పదివేలు కాల్బము, రెండువేల గుఱ్ఱములు, ఇరువది యేనుగలతోడను; (3) తిమ్మప్పనాయకుఁడు, అఱువది వేల కాల్బలము, మూడువేల గుఱ్ఱములు ముప్పదియేనుగలతోడను; (4) ఆదెప్పనాయకుఁడు లక్షకాల్బలము, ఐదువేల గుఱ్ఱములు, యేబదియేనుగులతోడను; (5) కొండమరసు లక్ష యిరువదివేల కాల్బలము, ఆఱువేల గుఱ్ఱములు, ఆఱువది యేనుగులతోడను; (6) కొమర ఎనుబదివేల కాల్బలము, రెండువేల యేనూఱు గుఱ్ఱములు, నలువది యేనుగులతోడను; (7) విజయనగరపాలకు డగు సాళువగోవిందరాజును అతనిదళవాయియు ముప్పది14 వేల కాల్బలము వేయిగుఱ్ఱములు బది యేనుగుల తోడను; (8) రాయల యనుగు కొజ్జాలు ముప్వురు నలువదివేల కాల్బలము వేయిగుఱ్ఱములు పదునైదేనుగులతోడను; (9) రాయల యడపము 15 పదునైదువేల కాల్బము, రెండు వందల గుఱ్ఱములతోడను;16 (10) కొమారవీరయ యెనిమిది వేల కాల్బలము, నాలుగు వందల గుఱ్ఱములు, నిరువది యేనుగులతోడను, యుద్ధమునకు నడచిరి. (11) బంకాపురాధిపతిదళములను బహుసంఖ్యాకులైన దొమరు పురప్రజలను మఱియొక మార్గమున బోయిరి.17 పిదపగాక మఱికొంద ఱీయుద్ధమున బాల్గొనినవారు శాసనములందు పేర్కొనబడి యున్నారు. మాధవవర్మ వంశజుడు కంఠమరాజు

---

12. *F. E. W. 326.*

13. *Nuniz, F. E. W. 326*

14. న్యూని జితని పేరును ఒగెంద్రహో. (*Ogemdraho*) అని వ్రాసియున్నాడు; కాని పయసు ఇతని పేరు గండరాజో యనియు నితడు సాళువ తిమ్మయ సోదరుడనియు జెప్పియున్నాడు (*F. E. W. 284*). సాళువ తిమ్మయసోదరుని సరియైన నామధేయము సాళువ గోవిందరాజని శాసనములవల్ల దెలియుచున్నది.

15. న్యూని జితని పేరు చెప్పలేదు. సూరెలె లిట్లు వ్రాసి యున్నాడు. 'రాయరాజ్యము విచ్ఛిన్నమైన పిదప, మధురయందు స్వతంత్రులై పాలించిన యచటి మహాసామంత ప్రభువులు రాయల యడపము వాని వంశజులని బ్రాడాసు చెప్పియున్నాడు.' (*F. E. W. 227, N 3*) ఇందువలన మధుర నాయకుల పూర్వికుఁడే ఇచట పేర్కొనబడిన యడపమని సూరెలె లభిప్రాయపడిన ట్లున్నది. అడపము డెబ్బదిరెండు నియోగములలో నొక్కటి. ఈ పదమునం దేకకాలమున పెక్కండ్రు నియుక్తులై యుండవచ్చును. మఱియు బ్రాడా సీరాయలకడ మధురనాయక రాజుల మూలపురుషు డడపగాడై యుండెనో చెప్పలేదు. మధురనాయకరాజ వంశస్థాపకుఁడైన విశ్వనాథ నాయకుఁడు కృష్ణరాయల కడపటిరాజ్యవర్షములందు బళ్లారి మండలములోని పాలకల్లుగ్రామము నమరముగ ననుభవించుచుండెను. ఇతఁడు అడపము చినవాగినాయని కొడుకు (*Further Sources I. W. 175*). ఇందువల్ల చినవాగినాయఁడు కృష్ణరాయల యడపగాండ్రలలో నొక్కఁడని నిశ్చయముగుచున్నను, నతఁడె న్యూని జెట పేర్కొన్న యడపగాడని చెప్పుటకు వీలు లేదు.

16. ఇతని ఏనుగులు లేవు.

17. *Nuniz F. E. pp 326-27.*

సింగరాజొక్కడు.18 ఆపత్సహాయాభిధానుడు చోళమండల బ్రాహ్మణుడు మఱియొక్కడు.19 దీనివల్ల రాయలదళనాయకులును సామంతులుమాత్రమె కాక సామ్రాజ్యమునందు పేరెన్నికకెక్కిన యోధులనేకు లీదండయాత్రయందు పాల్గొనినట్లున్నది. మఱియు పోర్చుగీసులు పెక్కం డుభయపార్శ్వములవారికిని తోడ్పడిరి. వీరియందు క్రిస్టొవాన్ డిఫిగ్రెరెడో యను వర్తకవ్యాపారి ప్రముఖుడు. ఇతనిక్రింద తుపాకులవా రిరువదిమంది రాయలతోగూడ దండయాత్రకు నడచిరి. ఫిగ్రెరిడో రాయచూరు దుర్గమును సాధించునప్పుడు రాయల కమూల్యమైన సేవ యొనర్చెను. ఇట్లు రాయచూరుపై నడచిన రాయసైన్యమునందు ఏడులక్షల ముప్పదివేల పదాతులును, ముప్పదిరెండువేల యాఱువందల గుఱ్ఱములును, నైదువందల యేబదియొక్క గజములు నుండెనని న్యూనిజా లెక్కనుబట్టి తేలుచున్నది. దండయాత్ర నడచునప్పుడు వలసిన వస్తుసామగ్రులను నితరపదార్థములను సరఫరా సేయు వర్తకులును, సేవచేయు రజక క్షురకాది పరిచారకులును, విలాసినీబృందమును లెక్కకు మిక్కుటమై యుండెనట. ఇట్టి ప్రచండ సైన్యముతో గూడిచేసికొని కృష్ణరాయలు రాయచూరుదుర్గముచుట్టును ముట్టడి దిగెను.

---

18. *S, I. I. IV. 789.*

19. **ARE.** *47 of* 1906. తిరుక్కడవూరు అమృతఘటేశ్వరాలయమును ఆపత్సహాయుడను బ్రాహ్మణుడు కృష్ణరాయల కాలమున విషయ (వృష) సంవత్సరమున ననగా శకాబ్దము ౧౪౪౪ (క్రీ. శ. ౧౫౨౧-౨౨) న బాగుచేయించెను. అతడు ఇరామ్మూరు విజయా నగరములకడ నిజపరాక్రమ ప్రదర్శనమువలన కృష్ణరాయలను మెప్పించితి నని చెప్పుకొని యున్నాడు.

నవల:

శాఫో

★

ఆల్ఫాంజ్ డాడె (ట్)

5

వాళ్ళ గదిలో జేమ్సు టిస్సాట్ గీసిన ఫానీ రూపచిత్రం ఒకటి, చక్కనిదుంది. ఆమె పూర్వ వైభవ చిహ్నాలలో మిగిలిన శిథిలావశేషం అదొక్కటే. ఆ బొమ్మ ప్రక్కనే పల్లెటిప్రకృతి దృశ్యఛాయా చిత్రం ఒకటి వేలాడుతూంది. ఎవరో పల్లెటి ఫొటోగ్రాఫర్, ఎండపట్టున ప్రథమ ప్రయత్నంగా తీసిన ఛాయా చిత్రంలాగుంది.

కొండచట్టు ప్రకృతి. కొండ దిగువభాగం రాళ్ళుపేర్చి గోడకట్టినట్టు దిమ్మకట్టుగా ఉంది. ద్రాక్షతీగెలు కొండప్రక్కఅంతా ఒత్తుగా ఆవరించుకొంటూ కొండపైకి ఎగబాకుతున్నాయి. ఆపైన లేమాల వృక్షాలబారులు, వాటి వెనుక ఒక చిన్న తాళవృక్షాలతోపు. అక్కడే ఎండలో ఆకులు మిలమిలలాడించుకొంటూ ఉన్న కదంబ వృక్షాలు. ఆ వృక్షాల నొరుసుకొంటూ, ఉత్తరపు గాలుల తాకిడికి వాట్లను రక్షగాకైకొంటూన్న ఒక పెద్ద భవనము. భవనంగోడలు తెల్లగా సున్నపుపూతలో ఉన్నాయి. ఆ యిల్లు సగం కోటదివాణంలాగా, సగం రైతు గృహాంగణంలాగా ఉంది. ఇంటిముందు వరండా, ఎత్తైన మెట్లవరుస, మకరతోరణాలంకృతమై దారు చెక్కడాలతో అలరారుతోన్న సింహద్వారం తలుపులు, అటుయిటూ తేనురురంగు గోడలు అంతా పల్లెటూరి దివాణంలాగా ఉంది. వెనుకగా గొడ్లపాలలు, వాట్లల్లో నాగళ్ళు మొదలైనవి దాచ్చాటుగా కనబడుతున్నాయి. భవనం చుట్టూ సెమిర్మకోసం కట్టిన దిమ్మలలా ఉన్న, శిథిలమైనకోట బురుజాలూ, నిర్మలాకాశంలో, వాతావరణాన్నంతా ఆకట్టుకొంటున్నట్టు కనబడుతూ ధ్వజాకారంలో ఉన్న కోట గాలిగోపురమూ, వరుసతీరిన ఇళ్ళకప్పులూ, బొమ్మలో కనబడుతున్నాయి.

ఆ కోటలోనే అనాదికాలంనుంచీ, గాసిన్ డి ఆర్మండీల కుటుంబం నివసిస్తూ వచ్చింది. ఆ భవనాన్నీ, జమీనీ, కాసిలెట్ అనేవారు. కాసిలెట్ జమీ ద్రాక్షతోటలకు ప్రసిద్ధి. ఆ తోటలు, దొడ్లూ, పొలాలూ, ఆ జమీ అంతా, ఒక తరంనుంచి మరొక తరానికి సంక్రమిస్తూ అవిభక్తంగానే నిలుస్తూ వచ్చింది. ప్రతి తరమూ, పిల్లలంతా ఉమ్మడిగా ఆ ఆస్తినంతా అనుభవిస్తూవచ్చారు. ప్రతి తరంలోనూ పెద్ద కొడుకు, రాచరికపు కొలువులో, విదేశోద్యోగిగా పోవటం ఆ యింట ఆనుమాయితీగా వస్తూంది. జమీ నిర్వహణభారం అంతా ప్రతి తరంలోనూ పూర్తిగా చిన్న కొడుకుమీద పడేది.

ఈ ఆనువాయితీలను, కులసాంప్రదాయలను, ఒకొక్కప్పుడు ప్రకృతి సహించలేనట్లు ప్రవరిస్తుంది. జమీన్‌దారీ నిర్వహణకు ప్రపంచంలో అనర్హుడంటూ ఎవరైనా ఉంటే—ఒక్క జమీన్‌దారీకే కాదు, అసలు ఏ పని నిర్వహించటానికైనా అసమర్థుడెవరైనా ఉన్నాడంటే, సీజేర్ గాసిన్ అనే చెప్పాలి. ఇంటికి పెద్దవాడైన అన్న కాన్సులర్

ఉద్యోగిగా విదేశాల కేగటంతో జమీనిర్వహణ భారమంతా ఇరవైనాల్గోఏట అతనిమీద పడ్డది.

రంగేలీ పురుషుడు, స్త్రీ లంపటుడు, జూదరి, పల్లెటి దిక్కుడ దుర్వ్యాపారాలన్నిటా ప్రసిద్ధుడు, పికేర్, అగమ్యగోచరిగా, ఎందుకూ పనికిరానివాడుగా ప్రసిద్ధికెక్కాడు. అతని చిన్నవాడే ఊరంతా "షోకేలా" అని అతనికి పేరుపెట్టారు. ఎంతటి శిష్టాచార, సద్సాంప్రదాయిక కుటుంబాలలోనూ కూడా, ప్రకృతి, కొన్ని కొన్ని తరాల కొక్కొక్కణ్ణి అల్లాటివాణ్ణి సృష్టించి, ఆ మిషేణా, అక్కడ పేరుకొన్న కల్మషాన్ని బైటికి కొట్టేసి, ఆ రక్త సాంప్రదాయాన్ని సంరక్షిస్తూ వస్తుంది.

స్వేచ్ఛగా, నిర్లక్ష్యంగా, ఊరి క్లబ్బులలో పేకాటలలో ఉన్న డబ్బంతా జూదమాడ్తూ, ఉచితానుచిత జ్ఞానం లేకుండా డబ్బు వెదజల్లుకుంటూ దుబారాచేస్తూ, పికేర్ తిరగటం మొదలెట్టాక కొద్దిరోజుల్లోనే, ద్రాక్షతోటలన్నీ తణఖాలలోకి వచ్చేసి, ద్రాక్షపానీయ భాండారమంతా వట్టిపోయి, ఏయేటి పంట ఆ యేటికి పంటకుముందే జట్టీకి అమ్మకం అయిపోతూ వచ్చి, పికేర్ వీధిని బడవలసిన స్థితి వచ్చింది. పికేర్ అన్న, సాంఘైలో కౌన్సిల్‌గా ఉంటూండేవాడు. పికేర్, అన్న సంతకం ఫోర్జరీ చేసి, అక్కడి కౌన్సలేట్ మీద మూడు హుండీలు పుట్టించాడు. అవి చెల్లుబాటు కొచ్చేవాటికి ఎక్కడో డబ్బుపుట్టించి చెల్లించుకోగలనని నిజంగా నమ్మాడు. కాని అవి అన్నగారిదగ్గరకు సాంఘై చేరటప్పటికి; వాటితోపాటు తమ్ముడి ఉత్తరం, తన ఫోర్జరీ, తమ దివాళాస్థితి విన్నవించుకొంటూ వచ్చింది. కౌన్సల్ కప్పుడప్పుడే ఉద్యోగంలో పురోభివృద్ధి సూచనలు కనబడుతున్నాయి. కాని ఈ ఉత్తరం, తమ్ముడి ఫోర్జరీ హుండీలు, ఒకేసారి కౌన్సలేట్‌కి వచ్చేటప్పటికి, తమ్ముని అసమర్థత తత్తరపాటు కల్గించింది. కిమ్మనకుండా ఆ హుండీలు చెల్లించి, ఉద్యోగం విరమించుకొని దివాణానికి తరలి వచ్చాడు. అక్కడే ద్రాక్షతోటలు, పొలమూ పుట్రా చూసుకొంటూ స్థిరపడిపోయాడు.

ఈ అన్న విక్టొరైన్ గాసిప్. కులసాంప్రదాయం, శిష్టాచారం ఇవి పిసమెత్తుకూడా తొలగకూడదనే ఛాందసుడు. పైకి ఎంత శాంతుడో, లోపల అంతటి ప్రచండుడు. చల్లారిపోయికూడా, మళ్ళీ ఏ నిమిషం ప్రజ్వలవుతుందో అనిపించే అగ్ని పర్వతంలాగా, భీభత్సాన్ని స్ఫురింపచేస్తాడు. క్రమశిం. ఒడలు కాచుకోకుండా నిత్యం కష్టిస్తాడు. వ్యవసాయంలోకూడా మంచి అభిరుచి ఉంది. అతని పుణ్యమా అని మళ్ళీ దివాణం తేరుకొంది. రోననది తీరందాకా వాళ్ళపొలాలూ, తోటలు విస్తరించాయి. కష్టాలలాగే సుఖాలుకూడా పరంపరలుగా వస్తాయి. ఆ సమయంలో ఆ కదంబవనంలో, యింటికి శ్రేష్ఠ కుమారుడుగా జీన్ జన్మించాడు.

ఆ రోజుల్లో ‘షోకేలా’, పశ్చాత్తాప భారంతో కృంగిపోతూ, ఇంటిచుట్టూ తోటలలోనూ దొడ్లలోనూ కాలుగాలిన పిల్లిలా తిరుగుతూండేవాడు. ఆ అన్న మొగం కన్నెత్తి, చూడటానికే అతనికి ధైర్యం చాలేదికాదు. అన్న మౌనంలోని తిరస్కారముద్ర నిత్యం అతన్ని కుమిలించివేసేది. ఇంటిలో ఊపిరాడనట్లయి, పొలంలో నదిగట్టుకో పోయి, కొత్తగాలిపీల్చుకోగలిగేవాడు. ఏ చేపలు పట్టటమో, నత్తలు పట్టటమో, అడవిలో జువ్వలు విరిచి చేతికర్రలుగా చెక్కటమో, ఏదో పనిగానిపని కల్పించుకొని, అనుబంధుల్లోనే ఏ పొదచాటునో చేపలో కాల్చుకు ఫలహారం చేస్తూ, మనోవ్యథను తుడుంప చేసుకొంటూ కాలం వెళ్ళబుచ్చుకొనేవాడు. రాత్రి అన్నతోపాటు పంక్తికి భోజనానికి వచ్చేటప్పటికి నోరుమెదపకుండా కూర్చొని అన్నవంకకు కన్నెత్తకుండా భోజనం ముగించుకుపోయేవాడు. వదినగారు మాత్రం, ఈ అమాయికపు మరిది స్థితిని చూసి జాలిపడ్తూ మగనికి తెలియకుండా చిల్లరఖర్చులకు అతనికి ఇచ్చిస్తూండేది. మగనికి తెలిస్తే మాటదక్కదని ఆమెకు తెలుసు. "షోకేలా" విషయంలో ఆ అన్నగారు అరపిసమైనా జాలితలచడు. అదైనా మునుపు చేసిన తప్పుల కనికాదు. మరెప్పుడు వంశానికి అప్రతిష్ఠగా ఏం అఘాయిత్యపు పనులుచేస్తాడోనని. ఆ అన్న భయపడ్డట్టే, కుటుంబప్రతిష్ఠ మంటగలుపుతూ, పికేర్ మళ్ళీ అపభ్రంశపు పని చేయనే చేశాడు.

దివాణంలో కట్టుపనులూ అవీ చూసేందుకు, ఒక పక్కని పడుచు, వారానికి మూడుమార్లు, కోటలోకి వచ్చేది. వచ్చినప్పుడు రోజంతా పనిచేసేది.

ఆపిల్ల పేరు దివోనీ. అబ్రూ అనే పల్లెవాని కూతురు. రోన్ నదీతీరాన్నే వాళ్ళ గుడిసె ఉండేది. ఆ పిల్ల నిజంగా నీటి తామరపూవులాగే, లలితంగా సన్నగా పొడుగ్గా ఉండేది. చిన్న తలను బిగుతుగా కట్టిన రుమాలు టోపీ రిబ్బన్లు వెనక్కు వేలాడుతూ మెడ వంపుల అందాల్ని నేత్రపర్వ మొనర్చేవి. మొగమూ మెడాకూడా కొద్దిగా సూర్యాతపానికి కాగిన రంగులో ఉండేవి. బుజాలూ చేతులూ, నునుమించు పూతమెత్తదనంతో అతిలలితంగా కనపడేవి. ఆ కోట శిథిల పరిసరాల్లో ఆమెను చూస్తే, పూర్వం, ఆ రాజమందిరాలు వైభవాలతో వెలుగుతూన్న రోజుల్లో, శృంగార రసాధిదేవతలై, నీర సుందరీ శిఖామణుల సౌందర్యదేవతలై నిలిచిన ఈ ఇంటి రాచపడుచులలో ఒకర్తె, ఇల్లా ఈనాడు అవతరించిందా అన్నట్లు స్ఫురించేది.

సీజేర్ ఆమెను చూసి మోహించాడు. ఆ వలపులో ఆ చారిత్రక భావనాప్రసక్తి ప్రమేయాలు లేవు. అల్లాంటి ఆదర్శాలన్నీ నిరక్షరుడైన ఆ అమాయకుడికి అనూహిత విషయాలు. కాని పొట్టివాళ్ళ కొందరికి వలెనే పొట్టి సీజేర్‌కుకూడా, పొడుగాటి స్త్రీలంటే ఆకర్షణ ఎక్కువ. దివోనీని చూచిన మొదటి నాటినుంచే ఆ మోహపుటురులలో చిక్కిపోయాడు.

పల్లెటి శృంగారఘట్టాలు నడపటంలో ప్రవీణత కొంత సోకేలాకు లేకపోలేదు. పల్లెటి వసంతోత్సవాలలో ఏ నృత్యం పేరటో దరిచేరటం, ఏదో ఒక చిన్న కానుక సమర్పించటం, పొలాలలో మొదటిసారి ఒంటరిగా ఆ వలపుకత్తె తటస్థమయినప్పుడు, రాక్షసగాంధర్వవిధానాలలో ఆలోచనకు ఊపిరిసలపనీయకుండా ఆ స్త్రీని కైవసమొనర్చుకొని, అడవి ప్రకృతి ఘుమాయింపులో ఆ స్త్రీని మైమరపించటం — ఈ కలాపం అంతా సోకేలాకు పరిచితమే. కాని దివోనీ అతనితో నృత్యమే చేయలేదు. అతనిచ్చిన కానుక వదిని యింటికే సమర్పించింది. ఇక నదిఒడ్డున చెట్లతోపులో అతనామెను ఆలంబించవచ్చినప్పుడు, ఆశక్తిస్వరూపిణి విసిరిన విసురులో పది అడుగులదూరాన వెల్లకితలా పడిపోయాడు. అప్పట్నించీ ఆమె అతన్ని దూరస్థంగానే ఉంచసాగింది. మితిమీరి వస్తుందన్నప్పుడు తన ఒడ్డాణంలోని కత్తెర చూపించేది. ఆ వలపుతో అతని కంతకంతకు మరీ పిచ్చెత్తి పోసాగింది. ఆపిల్లను పెళ్ళిచేసుకొంటా నన్నాడు. పోయి వదినగారికి తన గోడంతా విన్నవించుకొని ఆ పిల్లనిచ్చి పెళ్ళి చేయమని బ్రతిమాలాడు.

గాపిన్‌సతి, దివోని అబ్రూను, చిననాటి నుంచీ ఎరుగును. చాలా జాగ్రత్తగల పిల్ల అనీ, సచ్ఛీల అనీ, చాలా మంచిదనీ ఆ పిల్లమీద ఆమెకు మంచి అభిప్రాయముంది. అందుచేత పెళ్ళైతే ఈ పిల్ల అయినా "సోకేలా"ను సన్మార్గంలో పెట్టి తరింపచేయగలదేమోనని ఆమె ఆశపడింది. కాని, కూలి పిల్లను తన వంశీకుడు పెళ్ళిచేసుకోటం కాన్సల్‌కు గౌరవహీనంగా స్ఫురించింది. "సీజేర్ ఈ పని చేస్తే ఇక మళ్ళీ వాడిమొహం చూడను" అన్నాడు. ఆమాట నిలబెట్టుకొన్నాడు.

పెళ్ళిచేసుకోగానే, సీజేర్ దివాణంవిడిచి అత్తవారింటికి మకాం మార్చి, అన్న నెలనెలా ఇచ్చే స్వల్పభరణంతో జీవితంగడపసాగాడు. దివోనీతండ్రిది రోన్‌నది ప్రక్కనే చేపలవాళ్ళ గుడిసెల మధ్య ఒక చిన్న గుడిసె. నెలనెలా సీజేర్‌కు అన్నగారిచ్చే భత్యం అందచేయటానికి వదినగారు అక్కడికి వస్తూ ఉండేది. తల్లితోపాటు జీన్‌కూడా అక్కడికి వస్తూండేవాడు. మధ్యన ఒంటినిట్రాడుఆధారంగా గుండ్రంగా ఆకులతో కట్టినగుడిసె. ఏ మాత్రం గాలి వేసినా గుడిసెఅంతా కదలాడిపోతుండేది. లోపల కూర్చుని గుమ్మంలోనుంచి చూస్తూంటే, రేవుఒడ్డున ఎండబెట్టిన చేపలవలల్లో ముత్యపుచిప్పల్లా ఎండు చేపపొలుసులు మిలమిలా మెరుస్తూండేవి. ఒడ్డున కొయ్యపాతి కట్టిన పెద్ద పడవ లొకటి రెండు అలలతో లేస్తూపడుతూ, అవి బిగలాగినప్పుడల్లా ఆతాళ్ళు కిల్లు కిల్లుమంటూండేవి. నది సువిశాలంగా ప్రవహిస్తూ తళతళలాడ్తూ, చల్లనిగాలి వీచినప్పుడల్లా, నదిమధ్యమున్న ఆకుపచ్చని లంక చేలతోపాటు, నది తీరాలుకూడా ఒక్క అలగా అటునించి ఇటు కదుల్తూ బహు రమ్యంగా కనబడుతూండేవి. ఆ చిన్నవాడే అక్కడ ఆ పరిసరాలను చూస్తూంటే, సముద్రయానాలుచేసి దూరదేశాలన్నీ తిరిగి రావాలన్న కాంక్ష జీన్‌లో ప్రబలం కాసాగింది.

సీజేర్ కాబాయి ఈ ప్రవాసజీవితం, రెండు మూడేళ్ళు గడిచింది. ఇక ఎప్పటికీకూడా అంత

టంమానీ ఆశ్చర్యపోయాడు. వెంట చేతను గుర్తు పట్టలేని ఒక పొట్టి మనిషి, ఫాన్నితో పేకాడుతూ కూర్చోటం మానేటప్పటికి ఆ ఆశ్చర్యం ఇనుమడించింది. ఇంతలో ఆ పొట్టి మనిషి ఇటుతిరిగి, చింపో తుకళ్ళూ, పెద్ద ముద్దుముక్కూ, బట్టతలా, పిల్లి గడ్డమూ, చీకూచింతా లేని ముఖారవిందమూ కనబర్చుకొన్నాడు. సీజేర్ బాబాయి! గాసిన్ ఆశ్చర్యార్థక శబ్దాని కిటుతిరిగి, చేతిలో పేకముక్కలు అల్లాగే పట్టుకొని జబాబు చెప్తున్నాడు.

"భలే కాలక్షేపం, మాఁశావురా! నేనూ కోడలుపిల్లా తనులపాకుల ఆట ఆడుకొంటున్నాం."

కోడలు పిల్ల !

తన ఈ సంబంధం నరమానవుడికి తెలియకుండా జీన్ ఇంత జాగ్రత్తపడ్డాక, తీరా ఇది! బాబాయి ఆమెతో చూపిస్తున్న ఈ అతిపరిచయం, తర్వాత ఆమె వడ్డన కటూఇటూ తిరుగుతున్నంతసేపూ ఆమె నభినందిస్తూ మెల్లిగా తనతో చెప్తూన్న మాటలూ, అన్నీ, జీన్ను విభ్రాంతుణ్ణిచేశాయి. "భలేపిల్లను చిక్కించుకొన్నావురా అబ్బాయి! అదృష్టవంతుడవు! ఏం కళ్ళు! ఆ చేతులో! ఓ భలే చక్కటి చుక్కరా."

భోజనానికి కూర్చుని, ఏం అరమరలు లేకుండా పోకేలా, తమ కౌన్సిలేట్ వ్యవహారాలూ, తను ఇక్కడికొచ్చినపనీ చెప్పటంతో జీన్కు పరిస్థితి మరింత అధ్వాన్నమూనూ కనబడింది.

సిజేర్ పారిస్ రావటానికి, పాత బాకీ వసూలు ఒకటి మిషగా దొరికింది. మునుపెప్పుడో సిజేర్ కార్బిలేసి అనే స్నేహితుడికి 8000 ఫ్రాంకులు అప్పు ఇచ్చాడు. ఆ డబ్బు తిరిగీ కళ్ళచూస్తానని అత నేనాడూ అనుకోలేదు. కార్బిలేసి చనిపోయాడని సీజేర్కియ్యవలసిన 8000 ఫ్రాంకులూ వెంటనే ఇయ్యగలవార మనీ ఒకలాయరు ఉత్తరం వచ్చింది. అసలు అంతకన్న ముఖ్యకారణం ఉంది. డబ్బుకేమొచ్చె, డబ్బు పోస్టులోనే పంపేవారు. "అసలు సంగతి ఏమిటంటే, మీ అమ్మకంట్లో ఏం బాగుల్లేదురా అబ్బాయి. కొన్నాళ్ళబట్టి రోజు రోజూ మరీ చిక్కిపోతోంది. సత్తువ తగ్గిపోవటమే కాకుండా మధ్యమధ్య మతి చెదరటంకూడా జరుగుతూంది. అన్నీ మర్చిపోతుంది. పిల్లలపేర్లుకూడా మర్చిపోతుంది. మొన్న ఈ మధ్య మీ నాన్న తన గదిలోంచి బయటికివస్తే డివోనీని "ఎవరు ఈ దయార్ద్ర హృదయుడు? పాపం నన్ను చూడటానికి చాలా మాట్లు వస్తున్నాడు?" అని అడిగింది. ఆ మతిభ్రమణం ఎవళ్ళూ కనిపెట్టనేలేదు. డివోనీ ఒక్కతే కనిపెట్టింది. నన్ను రహస్యంగా పిలిచి సంగతి చెప్పి డాక్టర్ బూదరూ దగ్గిరకు వెళ్ళి, మీ అమ్మ వైద్యం విషయం అడిగిరమ్మంది. మునుపు ఆ విడకు జబ్బుచేస్తే ఆయనే వైద్యంచేశాడు."

"మీ కుటుంబంలో మును పెప్పుడన్నా ఎవళ్ళ కన్నా పిచ్చియెత్తటం ఉందా" అంటూ ఫాన్ని మహానిదానంగా, హుందాగా, తన లాగూర్నెరీ ధంగిమంలో అడిగింది.

"ఎప్పుడూలేదు" అని, చిలిపినవ్వు మొగం అంతా చిందించుకొంటూ, తనమాత్రం చిన్నప్పుడు కొన్ని పిచ్చపిచ్చ చేష్టలు చేసినట్టు చెప్పాడు. "అయితే, ఆ పిచ్చి ఆడవాళ్ళకు నచ్చేదేలే. అందుకని మన్ని ఇంట్లోపెట్టి గొళ్ళెం వేయాల్సిన అవసరం కలుగలేదు."

ఆ ఇద్దరివంకా చూస్తూంటే జీన్కు కడుపులో చెయ్యిపెట్టి దేవేస్తున్నట్లుంది. తల్లి విషయమైన దిగులొక్కటే కాదు. ఆ మాతృదేవినిగూర్చి, ఆ పండు వయసులో ఆమెకు కల్గిన ఈ క్లిష్ట పరిస్థితులగూర్చీ, ఈ ఆడది, బల్లమీద మోచేతు లాన్చుకొని, చేతుల్లో సిగరెట్టు తిప్పుకొంటూ, అన్నీ తెలిసిన అరిందాలాగా, ఎచ్చరికం లేకుండా, అయినమాట, కానిమాట అన్న విచక్షణలేకుండా, సంపూర్ణభాషా స్వాతంత్ర్యంతో మాట్లాడుతూండటం, ఆ దుర్వార్త శ్రవణం కన్నా మరింత భరింపరాని బాధగా తయారయింది. ఇక అవతల వ్యక్తి, ఉచితానుచిత జ్ఞానం లేకుండా వసపోసిన పిట్టలాగా, తన సహజధోరణిలో వాగుతూ తమ యింటి గుట్టుమట్టులన్నీ ఏమాత్రం సంకోచంలేకుండా బైటపెడుతున్నాడు.

ఆ! ద్రాక్షతోటలా! ద్రాక్షతోటలు దగ్గపటలమయ్యాయి. కంచెలున్నవికూడా ఆగటం లేదు. సగంపైగా అప్పుడే పురుగు తినేశాయి. తక్కిన సగం, ఏదో బ్రహ్మాండంమీద కాపాడుకు రావటం అవుతూంది. గుత్తిగుత్తికీ, పండుపండుకూ

రోగిష్టిపిల్లాడికి మందులుపోసినట్లు, మందు వేస్తూ చికిత్స చేస్తూ కాపాడుకొంటూ వస్తూంటే ఆ మాత్రం నిలవడం గగనమైపోతూంది. వాట్లకుపోసే మందులకు బోలెడు ఖర్చవుతూంది. అసలు అన్నిటికన్నా వచ్చిన చావు, అన్న కొన్సల్, కొత్త ద్రాక్ష మొక్కలే వేసి తీరాలని మొండిపట్టుపట్టి కూర్చున్నాడు. కొత్తవి పాతినా వాటికీ వెంటనే పురుగుపట్టూంది. అంతకన్న సుక్షేత్రమైన ఆ తోటభూముల్నల్లా పాడు చేయకుండా, ఏ ఇతర ఫలవృక్షాలు నాటినా బాగుండేది. ఇప్పుడా నేలంతా ఎండుకుళ్లు ద్రాక్షతీగల చెత్తతో కీకరబాకరగా తయారయి ఎందుకూ పనికిరాకుండా పాడయిపోతోంది.

తను, సిజేర్ మాత్రం, అదృష్టవశాత్తూ, రోన్ నది ఒడ్డునే ఉన్న తన కొద్దిపాటి భూమిలోనూ, ద్రాక్షపంటే, కొత్తగా తను కనిపెట్టిన ఏటిముంపు పద్ధతి ఉపయోగించి లాభంగా పండించాడు. ఆ పద్ధతి భలే కొత్తపద్ధతి. అయితే ఏటిపల్లపు భూమికి 'లాయికే' గాని ఎగువ భూములకు ఉపయోగించదు. ఇప్పటికే ఒకపంట బాగాపండింది. సారాయంలో ఘాటుకూడా కొంచెం తక్కువనుకో; కొన్సల్ వెక్కిరింతగా ఆ సారాయాన్ని, "నుంటనీటి" సారాయి అంటాడు. అయితే పోకేలా మాత్రం పెంకి ఘటంకాదూ! ఈ ఎనిమిదివేలూ పెట్టి లంకపొలం కొంటాడు.

"రోన్‌నదిలో గట్టుకిదగ్గర లేదూరా, ఆబ్రూ దగ్గిర, మొండటెలంక, అదిరా అబ్బాయ్, అది కొంటాను. కాని ఒరేయ్ రహస్యం. ఇది మనలో మనమాట. కాసిలెట్‌లో ఎవళ్ళకీ దీని వాసనైనా తగులకూడదు సుమా."

"దివోనీకికూడానా, మామయ్యా!" అని ఫాన్నీ చిరునవ్వుతో అడిగింది. పెళ్ళాంపేరు వినేటప్పటికి పోకేలాకళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

"ఆ! దివోనీ! దివోనీకి చెప్పకుండా ఎప్పుడూ ఏపనీ చెయ్యనుగా. అసలు అదికూడా ఇది మంచిదనే నమ్మకం ఉంది. తన సిజేర్-కాసిలెట్ సౌభాగ్యాన్నంతా నాశనంచేసిన తన సిజేరే-మళ్ళీ వాట్లను బాగుచేయటానికి తలపెట్టున్నాడంటే దివోనీ ఎంతన్నా పొంగిపోతుంది."

జీన్ అదిరిపడ్డాడు. ఇప్పుడా సంగతంతా బట్టబయలు చేస్తాడేమో! ఫోర్జరీవ్యవహారంలాగే, ఆ దౌర్భాగ్య చరిత్రంతా బైట పెడ్తాడా!

కాని సిజేర్ ఆగొడవలో లేడు. దివోనీ ఆలోచనలలోనే నిమగ్నుడైపోయి ఉన్నాడు. దివోనీ ఎల్లాంటిదో, తన కెంత సౌఖ్యం చేకూరుస్తుందో, అది అంతా ఏకరువు పెడుతున్నాడు. అదీకాక ఆమె ఎంత అందమైన మనిషని! అద్భుతమైన రూపురేఖలసమ్మోహనాంగి!

"ఇదిగో చూడు, కోడలా! నువ్వు ఆడదానివి కదా, అందం విషయం ఆడదానికంటేకే తెలియాలి. నువ్వే చూడు..." అంటూ పర్సులోనుంచి నిత్యం తనదగ్గిరుంచుకొనే ఒక చిన్న ఫోటో తీసి ఫాన్నీ ముందర పెట్టాడు.

తన పినతల్లినిగురించి జీన్ ఎప్పుడు మాట్లాడినా మాతృభావంతో మాటాడటంవల్లా, ఆమె ఉత్తరాలలో సలహాలలో మాతృవాత్సల్యం చిందుతూ, ఆ దస్తూరీ వంకరటింకర పెద్ద అక్షరాలలో ఉండటంవల్లా, కాస్త వయసుమళ్లిన పల్లెటిగృహిణిగా, ఫాన్నీ ఆమెను మనసులో చిత్రించుకొనిఉంది. అందుచేత, సన్నగా పొడుగ్గా, నాగరికపు దేహసౌష్ఠవంతో, అందమైన తలకుమాలు కట్టులోనుంచి సుకుమారమైన వదనం కనబర్చుకొంటూ, ముప్పదైదేళ్ళ నడివయస్సులో ఉన్న ఈ ఛాయాచిత్రరూపాన్ని చూసేటప్పటికి, ఫాన్నీ సన్నగా అదిరిపడింది.

"ఔను. నిజంగా, చాలా బాగుంది", అంది. పెదవులు బిగిబడిపోయి, కంఠంలోంచి మాట కొత్తగా వస్తోంది.

"ఏం! నిజంగా సమ్మోహనాంగికదూ!" అంటున్నాడు సిజేర్ బాబాయి, ఆ పదం అతనికి మరీ ఇష్టమైనట్లు.

అక్కడినుంచి ముందు వరాండాలోకి కదిలారు. పగలంతా ఎండ మాడ్చిందేమో— వరాండాపైన జింకురేకులు ఇంకా ముట్టుకుంటే కాలుతూనే ఉన్నాయి—ఎక్కడినుంచో చెదురుగావచ్చిన ఒక చిన్న మేఘం, అప్పుడే కొద్దిగా జల్లుకొట్టటంతో గాలి చల్లబడి, కాస్త హాయిగా ఉంది. వానచినుకులు జింకురేకులమీదా, సేవ్

మెంటుమీదా, చిటపట చిందులు త్రొక్కుతూ ఆనంద నృత్యాలు చేస్తున్నాయి. ఈ హాసాదంబుద సేచనంతో పారిస్ మందహాస మొనరుస్తున్నట్లుంది. రోడ్లమీది జనసమ్మర్దం, బళ్ళసందడి, ఆ కోలాహల మంతా పైకెగసి ఆ పల్లీయుని తలకెక్కి, మువ్వగంట లాగా డొల్లగా ఉన్న ఆ కాళీజాగాలో సుళ్లు తిరుగుతూ, దాదాపు ముప్పైఏళ్ళక్రితం యౌవన దశలో మూడునెలలపాటు, తన స్నేహితుడైన కార్బిబెస్‌తో పారిస్‌లో అతను గడిపిన దివాలస్మృతులను రేకెత్తిస్తూంది.

అరే, పిల్లలూ, ఏం జల్సాగా వెళ్లాయిఆరోజులు! ఏం మోతఎత్తిపోయేవి! ఒకనాడురాత్రి మారువేషాల ఉత్సవానికి తామంతా కలిసి ప్రేడో కెళ్లినప్పుడు—కార్బ్యుజేసి గిగులైనషరాయి వేశాడు. తలమీద తురాయి టోపీ పెట్టాడు. అతని ప్రియురాలు లామెూర్నా పాటలపిల్ల వేషం వేసింది. ఆ వేషమే ఆమెను పైకి తీసుకొచ్చింది ఆతర్వాత. కేఫీ నాట్యమేళాలలో, మంచి పాటకత్తెగా పేరు తెచ్చుకొంది. ఇక తను, సీజేర్ చేరదీసిన పిల్లకు 'పెయ్యనాకుడు' అని పేరుండేది—ఈ సంగతులన్నీ చెప్తూ నిమిషనిమిషానికీ ఉత్సాహం అతిశయిస్తూ, ఆ చెవినుంచి ఈ చెవిదాకా నోరు తెరుచుకొని కలకల నవ్వుతూ, నాట్యపురాగాలు, కూనిరాగంతీస్తూ తాళం వేస్తూ, కోడలి నడుంచుట్టూ చెయ్యివేసి గిరగిరా తిప్పుతూ, ఆ నాట్యాలన్నీ మళ్ళీ ప్రత్యక్షపురాణం చూపిస్తున్నాడు. చివరికి అర్ధరాత్రి అయ్యాక తను దిగిన హోటల్ "కుజా"కు—పారిస్‌లో అతనికి తెలిసిం దీ ఒక్క హోటలే—బయలుదేరాడు. మెట్లు దిగుతూ, పెద్ద గొంతుకతో పాటలు పాడ్తూ, చీకట్లో దోవ చూపించటానికి దీపం తెచ్చిన కోడలుపిల్ల కేసి ముద్దులు విసురుతూ జీన్‌ను కేకేశాడు.

"అరే అబ్బాయి—తెలుసుగా! ఈపిల్లదాన్ని ఒకకంట కనిపెట్టి ఉండరోయ్!"

అతను దిగి వెళ్లిపోగానే, ఫాన్నీ వెంటనే దుస్తులు మార్చుకోవేందుకు తన గదిలోకి పోయింది. ఆమె నొసట ఇందాకపడ్డముడి ఇంకా అల్లానే ఉంది. ఆ ఆలోచనలే ఇంకా తలలో రేగుతున్నాయి. గది తలుపు తెరిచేఉంది. గదిలోంచి ఇవతల హాలులో పడకకు సిద్ధమౌతున్న జీన్‌తో, అతిమామూలు ధోరణిలో మాట సాగిస్తూంది.

"అన్నట్టు నిజంగా చాలా అందంగా నేవుండే, మీపిన్ని. ఎప్పుడూ ఆవిడననుసరించే మాట్లాడేవాడి వంటే ఇప్పుడు నాకు తెలుస్తూంది, ఆశ్చర్యమేం లేదని! మొగుడి చాటురంకు మప్పావ్ ఆవిడకు—అందులో ఆ 'షోకేలా' రూపం— వాడిని మోహగించిందంటే —అనుమానం ఏం లేదు."

జీన్ కొక్కసారి ఒళ్ళు మండుకొచ్చినట్టయి కోపంతో విరుచుకు పడ్డాడు. దివోనీ—తనకు తల్లికి మారుతల్లి అయిన దివోనీ! చిన్నపిల్లాడప్పటినుంచి, తనకు నీళ్ళుపోసి, అన్నంపెట్టి పెంచిన దివోనీ! తనకు జబ్బుచేస్తే రెప్పలా కాపాడి రక్షించింది. ఇంత నీచాతినీచమైన కోర్కె ఏనాడూ అతనిలో కలగలేదే!

"ఓరి, పోవోయ్ చెప్పావ్!"-తలకట్టులో జడ పిన్నులుతీస్తూ నోటినిండా పెట్టుకొని పళ్ళు బిగించుకొని గట్టిగా మాట్లాడుతూంది. "నాకా చెప్తావ్, ఈ కబుర్లన్నీ! ఆ కథాల్సు, ఆ వెజ్జీపుల్లాయ్ చెప్పినట్లు ఆ సమ్మోహన విగ్రహం—నన్ను నమ్మిస్తావ్ గా—వాడి దివోనీ, నీలాటి అందమైన పాలబుగ్గల పడుచు కుర్రాడు దొరికి, ఒక్కయింట్లో ఇద్దరూ నిత్యం తిరుగుతూంటే, నీతిగీతి అంటూ మడిగట్టుకు కూర్చుంటుందేం! నే నొక్కటి చెప్తాను విను, రోన్‌నది పల్లెటిప్రక్కనుండనీ, ప్రపంచంలో మరెక్కడైనా ఉండనీ, ఆడవాళ్ళుమంతా ఒకటే అనుకో!"

ఆ మాటలు పూర్తి నమ్మకంతో అంటూంది. తన స్త్రీజాతి అంతా హృదయంలో స్వైరిణులే అనీ, మొట్టమొదటి కోర్కె మొలకెత్తటంలోనే లొంగిపోతారనీ, మనసారా విశ్వసిస్తూంది. అతను కాదనివాదిస్తున్నాడు. కాని అదేసమయంలో స్మృతిపథమంతా గాలించుకొంటున్నాడు. ఏ అమాయికంగా పెట్టుకొన్న ముద్దులోగాని, స్పర్శలోగాని ఎక్కడైనా, ఈ అపార్థ అపాయం శంకించే ఆస్కారముందేమోనని! ఎక్కడా స్మృతితగలలేదు. కాని తన మాతృభావ స్వచ్ఛందత్వం చెన్నుతిరిగి, సంక్రథ స్వచ్ఛఫలకాకృతిపై గోటిగీత పడి పాడైనట్లయిపోయింది.

"ఇల్లా చూడు! ఇదిగో విూ ఊళ్ళో వాళ్ళు పెట్టుకొనే మాదిరి టోపీ!"

తల సన్నగా దువ్వి జడలు అందంగా ఎత్తుగా పెగజుట్టి, రుమాలు ముక్కోణంగా మలచి పిన్నులతో టోపీలాగా తలపై అమర్చింది. అతని పల్లెటిదిక్కున పల్లెపడుచులు దాదాపు అల్లా ముక్కోణాకృతి నున్న టోపీలనే ధరిస్తారు. తెల్లని నీలిపట్టు పసిడి గౌను, పాలనురుగులాగా మడతలు పడేట్టు ధరించి, అతని ఎదుట నిలచి కళ్లు మిలమిలా మెరిపించుకుంటూ "దివోనీలా ఉన్నానా!" అని అడిగింది.

కాదు. కాదు, ఏమాత్రం కాదు. అసలు ఆ చిన్న టోపీలో ఆమె ఎవరిలాగా లేదు. అచ్చు ఆమెలాగే ఉంది. ఆ టోపీకూడా, ఆనాడు ఆమె నేర విచారణ సమయంలో, ప్రియుడైన ముద్దాయికి వీడ్కోలు చెప్తూ "పర్వాలేదు ప్రియతమా, మళ్ళీ మంచిరోజులు వస్తాయి" అంటూ ముద్దులు విసురుతూన్నప్పుడు ధరించిన టోపీని—ఆమె కప్పుడు మహా అందంగా అమరిందని అందరూ అన్న టోపీని—ఆ పూర్వ వేషాన్ని స్ఫురింపచేస్తోంది.

ఆస్మృతి రేకెత్తగానే, మనస్సు చీకాకై పోయి, దుర్భరంగా తోచి, ఆమె ప్రక్కకు చేరిన మరునిమిషంలోనే, ఆ రూపంలో ఆమెను చూడ నిచ్చలేక దీపం ఆర్పేశాడు.

* * *

మర్నాడు ప్రొద్దున్నే, ఆ బాబాయి బడబడ లాడుకుంటూ చేతికర్ర తిప్పుకుంటూ, పెద్దరికం ఒలకపోసుకుంటూ "ఏమర్జోయ్, పిల్లలూ" అంటూ గగ్గోలుగా లోపలకొచ్చాడు. అతగాడు మునుపు, 'పెయ్యనాకుడు' పిల్లతో పారిస్‌లో గడిపినరోజుల్లో కార్చివేసి ఆ పెద్దరికపుతీరులోనే అతగాడి గదిలోకి గబాలున వచ్చి పలకరించేవాడట. సిజేర్ క్రిందటి రోజుకన్నా మరీ హుషారుగా ఉన్నాడు. హోటల్ 'కుజా'లో నివాసమే ఆ ఉల్లాసం తెచ్చి ఉంటుంది. అంతకన్నా బాకీవసూలులువచ్చిన 8000 ఫ్రాంకులు, జేబులో పర్సులో ఉన్నాయి. ఆ సబ్బెట్టి రోసనది లంకను, తప్పకుండా కొంటాడు. అయితేమటుకు అందులో ఒకటో, అరో, చిల్లర ఖర్చుపెట్టి కొడుకునీ, కోడలునూ, కొత్త కులాసాగా విందుకు తీసుకెళ్ళే అధికారం అతనికి లేదంటారా!

"మరి డాక్టరు బూదరోదగ్గిర కెళ్ళటం ఎప్పుడు" అన్నాడు గాసిన్. ఏక బిగిని రెండు రోజులు ఆఫీసుకు సెలవుపెట్టేందుకు అతనికి ఆస్కారం లేదు. చివరికి ఛాంప్స్ ఎలీసిస్‌లో అంతా పొద్దున్నే టిఫిన్ తీసుకొని, అక్కడినుంచి తర్వాత మొగాళ్లిద్దరూ పెద్ద డాక్టరుగారిని చూడటానికి వెళ్లాలని నిర్ణయించుకొన్నారు.

ఆసలు హోకేలా అనుకొన్నదల్లా కాదు. దర్జాగా నాలుగునక్షత్రాల హోటలులో, వైన్ పేకీజీలు బండీనిండా అమర్చుకొని, మహా ఆటోపంతో, సెయింట్ క్లౌడులో చూసే జనంఅంతా చిత్తరపోయేటట్లు రోజల్లా విందు జరిపించాలనుకొన్నాడు. అయినా హోటల్ డాబావిూద చెట్లనీడల్లో టేబిల్ అమర్పించి, చెట్లఆకుల సందులనుంచి ఎదుటి హోటల్ నృత్యగానాల సంరంభం హాయిగా చెవిసోకుతూ ఆ చెట్ల సువాసనలు ఆస్వాదిస్తూ, కమ్మగా విందారగిస్తూంటే, అక్కడా, అనుకొన్నంత కాకపోయినా, కొంత మజాగానే ఉంది. సిజేర్, ఈ పారిస్ నివాసుల సమ్మోహపరచే ప్రయత్నంలో, అతిగా మాట్లాడేస్తూ మహాగౌరవ మర్యాదలన్నీ జరుపుతున్నాడు. వెయిటర్‌ను నిత్యం కనిపెట్టి మన్నిస్తూ, పాక ప్రవీణత నుగ్గడిస్తూ, ఆ తెచ్చిపెట్టుకొన్న సంతోషంలో, దర్బారులో వందిమాగధుల వెంగలితన మంతా అనుకరిస్తున్నాడు. జీన్‌కిది చాలా సంకటంగా పరిణమించింది. అంతకన్నా ఆ మామా కోడళ్ళమధ్య క్షణక్షణాభివృద్ధి పొందుతున్న అతి పరిచయం మరింత బాధ పెట్టసాగింది. ఇవేవీ అతని అదుపాజ్ఞలలో లేకుండా పోయాయి.

ఆ యిద్దరినీ చూస్తే అధమం ఇరవైయేళ్ళనుంచైనా వాళ్ళకు స్నేహం ఉందా అన్నంత చనువుగా ఉన్నారు. ఒక్కొక్క సీసా ఖాళీ అవటంతో, హోకేలా మరింత మధురహృదయుడై పోతున్నాడు. కాపిలెట్‌ను గురించీ, దివోనీని గురించి, తమ బుల్లి అబ్బాయి జీన్‌నుగురించీ, అతిఆర్ద్రంగా మాట్లాడుతున్నాడు. తను బుల్లాడు ఆమెలాంటి స్త్రీతో ఉన్నందుకు తనకు చాలా సంతోషమైందని అన్నాడు. ఆ వివేకవతి అతనేం తెలివితక్కువ పనులూ చెయ్యకుండా చూడగలదని సంతోషిస్తున్నాడు. ఇక వాడు ఎప్పుడూ ఏదో మనాదిగా

ఉండటం విషయం ప్రసంగిస్తూ, ఆమె చేతులు నిమురుతూ అతి మెల్లగా మాట్లాడుకొంటూ రావాలో, కొత్త పెళ్లికూతురుకు చెప్పినట్టు అన్నీ చెప్తున్నాడు. ఆఖరిలో అతని గొంతుక గాద్గదికమౌతూ, మాట ముద్దగా వస్తూ, కళ్లు నీళ్లుక్రమ్ముకుపోతున్నాయి.

డాక్టరు బూచరో, ఇంటికి వెళ్ళేటప్పటికి మళ్ళీ కొంత మామూలుస్థితికి వచ్చాడు. డాక్టరు ఇంటిదగ్గిర క్రింది గదులలో రెండుగంటలు పని ఉండాల్సి వచ్చింది. ఆ గదులు ఎత్తుగా పొడుగ్గా, ఏ పెద్దదీపమూ లేకుండా, వెరపు పుట్టించేటట్లుగా ఉన్నాయి. హాలులనిండా జనం. రోగులు, వారి బంధువులు, ఆవేదనలు బిగబట్టుకొంటూ నిశ్శబ్దతతో మొగాలు దీర్ఘంగా పెట్టుకొని కూర్చున్నారు. ఒక హాలునుంచి ఒకహాలుకు, ఒక అంతరం తర్వాత మరొక అంతరం గడుస్తూ జాగరణచేస్తూ కదిలిన ఆ రెండుగంటలూ మనసులోని ఆదుర్దావల్ల రెండు యుగాల నరకయాతనంతా అనుభవింపజేసినట్లు చేశాయి. చివరికి ఎల్లాగో ఆ మహామహుని సమక్షానికి చేరారు.

డాక్టరు బూచరో జ్ఞాపకశక్తి అద్వితీయం. గాసిప్‌పతివిషయం అంతా అతనికి స్పష్టంగా జ్ఞాపకం ఉంది. పదేళ్ళక్రిందట, ఆమెకు జబ్బు ప్రారంభించినప్పుడు, ఒకసారిమాత్రం ఆ డాక్టరును కాసిలెట్‌కు పిలుచుకు వెళ్ళారు. ఆ తర్వాత జబ్బు పరిస్థితులన్నీ వివరంగా వాళ్ళనడిగి తెలుసుకొన్నాడు. మునుపటి ప్రిస్క్రిప్షన్లన్నీ జాగ్రత్తగా పరిశీలించాడు. అంతా విని ఈమన్య మెదడులో కలిగిన అపస్మారకానికి కారణం వాళ్లకు వివరించి ధైర్యం చెప్పాడు. కొన్ని ఘాటైన మందులు వాడటంవల్ల అది వచ్చిందని చెప్పాడు.

అని చెప్పి టేబిల్‌మీదికి వంగి, సన్నగా చికిలించికొన్న ఆ గద్ద కళ్ళమీద గుబురు కనుబొమ్మలు తీవ్రంగా ఏకరేఖగా ముడిపడుతూంటే, అవిగ్నన్‌లోని డాక్టరుకు చికిత్స విషయం సలహా ఇస్తూ ఉత్తరం రాస్తూ కూర్చున్నాడు. అతనివంక ఆదుర్దాతో చూస్తూ వాళ్లిద్దరూ ఊపిరి బిగబట్టుకొని కాగితంమీద పాళీ బరుకుతూన్న చిరుశబ్దం వింటూ కూర్చున్నారు. ఆ మహాపట్టణపు రొద అంతా, ఆ చిరుశబ్దంలో లీనమయిపోయి వినరాకుండా ఉంది. ఒక్కసారిగా, ఈ నవీనకాలంలో డాక్టరుకున్న ప్రభావ మెంతగొప్పదో వాళ్ళకు అవగతమయింది. నరుని అదంబల మూఢనమ్మకాలకు, మహోన్నత భక్తివిశ్వాసాలకు, మూలాధారమైన శక్తికి నేటి పూజారి ఈ నవీనవైద్యుడు...

అక్కడినుంచి బైలు పడేటప్పటికి సీజేర్‌కు కైపు పూర్తిగా వదిలిపోయి తీవ్రాలోచనానిమగ్నుడయాడు.

“నేను హోటలుకు వెళ్లి, మూటా ముల్లె సర్దుకొంటాను...చూశావ్ ఈ పారిస్ గాలి నాకు పడదురా, అబ్బాయి! ఇక్కడే ఇంకా ఉంటే ఏదో అవకతవక పని చేసేస్తాను. అందుకని సాయంత్రం ఏడుగంటలబండికి బయలుదేర్తాను. కోడలుపిల్లకు నా తరఫున మళ్ళీ రానందుకు క్షమాపణలు చెప్పు. ఏం! చెప్తావ్ కాదూ?” అని జీన్‌ను అడిగాడు.

అతనికి అడ్డు చెప్పకుండా జీన్ చాలా జాగ్రత్త పడ్డాడు. అసలు ఈ-వెంగలిబాబాయ్ ఏం కుళ్ళితనపు పనులు చేస్తాడో అని అతనికి నిత్యం అదిలుగా ఉంది.

మర్నాడు ప్రొద్దున్న నిద్రలేచి, అమ్మయ్యా! ఇప్పటికి బాబాయి క్షేమంగా ఇంటిదగ్గర, దివోనీ కౌపలాలో పెట్టెలో పెట్టినట్లుంటాడుగదా అని, గత రాత్రే అతన్ని పంపేసినందుకు తన్ను తను అభినందించుకొంటున్నాడు. అభినందించుకొంటూండగానే, అకాత్తుగా ఆ బాబాయి, మొగమంతా వాడిపోయి ముడుతలుపడి, ఒళ్ళంతా కుంచుకుపోయి శోకదేవత మూర్తీభవించినట్లు ప్రత్యక్షమయాడు.

“అరె భగవంతుడా! బాబాయి, ఏమయింది? అల్లా ఉన్నావేం?” అని అడిగాడు.

సిజేర్ బాబాయి నోటమాట లేక, కాలు చేయాడించలేక, అక్కడ పడకకుర్చీలో కుప్పగా కూలిపోయాడు. తర్వాత తర్వాత నెమ్మది నెమ్మదిగా తేరుకుంటూ పశ్చాత్తాపప్రకటనం ప్రారంభించాడు.

కార్బ్‌జేసిలో తిరిగిన రోజులనాటి మిత్రుడొకడు కనపడ్డాడు. ఇద్దరూ కలిసి సుష్ఠుగా హోటల్‌లో భోజనపానీయాలు జరిపించారు. రాత్రికి రాత్రికి జూదపాటలో ఎనిమిదివేల ఫ్రాంకులూ హరించిపోయాయి. రాగిపైసకూడా మిగల్లేదు! ఏమీ లేదు! ఇంక ఏ మొహం పెట్టుకొని ఇంటికిపోయి దివోనీతో చెప్తాడు? లా పిటూలెట్ లంకకూడా కొందామనుకొన్నాడు! అకస్మాత్తుగా అతనికి

సులు పుట్టుకొచ్చినట్లు కదిలిపోయాడు. రెండు చేతులా కళ్లు గట్టిగామూసుకొని బొటనవేళ్లు చెవుల్లో దూర్చుకొని, పెద్దరాగాలూ, వెక్కిళ్లూ పెడ్తూ శోకన్నాలు ప్రారంభించాడు. జానపదుల అచ్చపు ఆవేశంతో, తనను తాను నిందించుకొంటూ, తన యావజ్జీవిత పాపచరిత్రనంతా ఉద్రేకంతో వాళ్ళ ముందర వెళ్ళబోసుకొంటున్నాడు. తను వంశానికి చీడపురుగు తను. వంశానికి నిప్పచేటు తెచ్చిన దౌర్భాగ్యుడు. అల్లాంటి కుటుంబాలలో తనలాంటివాళ్ళు ఉండకుండా కాపనా లేనైనా ఉంటే బాగుండును! తనలాంటివాడిని నిప్పూ నీరూ పుట్టకుండా పిచ్చికుక్కను తరిమినట్లు తరిమేయాలి. తన అన్న ఔదార్యంవల్ల గాకపోతే తను ఎక్కడుండవలసిన వాడు! బందిపోటుదొంగలు, ఫోర్జరీకోరుల ప్రక్కన జైలులో కఠిన నరకం అనుభవిస్తూ ఉండాల్సినవాడు కాదా!

"బాబాయి! ఇదిగో బాబాయి" అంటూ అతని ధోరణి ఆపేందుకు జీన్ ఎన్నో విధాల దీనంగా ప్రతిమాలుతున్నాడు.

కాని ఆబాబాయి ఏమీవినదలుచుకోలేదు, కన దలచుకోలేదు. ఆ పాపప్రకటనోత్సాహంలో నిమగ్నుడైపోయి, ప్రతివ్యల్పాంశమూ వివరంగా చెప్పేస్తున్నాడు. ఫానీ, జాలీ, గౌరవమూకూడ మిళితమైన చూపుతో అతనివంక తేరిపార చూస్తూకూర్చుంది. ఏది ఏమైనా ఈ మనిషిలో అభయం కొంత చలాకీఉంది! ఆమె తత్వానికి అల్లాంటి ఉద్ధతమనస్కులు నచ్చుతారు. అతన్ని చూస్తుంటే ఆమె గుండె కరిగిపోయింది. నవనీతహృదయురాలైన వేశ్యకుండే ఉపకారబుద్ధి ఆ హృదయసౌజన్యంలో పొటమరించింది. అతని కేదైనా సహాయం చెయ్యాలి అని ఆలోచిస్తోంది. కాని ఏం సహాయం? ఎవరివల్లవుతుంది? ఏడాదిపాటు ఆమె ఇతరుల నెవ్వరినీ చూడలేదు. జీన్ ఎరిగున్నవాళ్ళూ ఎవరూ లేరు. అకస్మాత్తుగా ఒకపేరు ఆమె మనస్సులో స్ఫురించింది. డెషిలెట్! ఇప్పుడతను పారిస్‌లోనే ఉండిఉండాలి. ఎంతో సహృదయుడుకూడా.

"కాని నా కతనితో అంత పరిచయం లేదే!" అన్నాడు జీన్.

"నేనే స్వయంగా వెళ్తాను"

"ఏమిటి! నువ్వు వెళ్తావా..."

"ఏం, వెళ్తే?"

ఇద్దరికళ్ళూ కలుసుకొన్నాయి. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు అర్థం చేసుకొన్నారు. అంటే డెషిలెట్ కూడా ఆమె ప్రియుడేనన్నమాట! ఆమె స్మృతిపథంలోనే నిలచిన ఏకరాత్రి ప్రేమికుడు! ఆమె మర్చిపోయినా, వాళ్ళలో ఒక్కరినీ, అతను మరిచిపోలేకుండా ఉన్నాడు. ఆ పేర్లు అన్నీ వరసగా, దశావతారాల పేర్లలాగా అతని మనస్సులో కొత్తుకు పోయినయి.

"నీకేమైనా అభ్యంతరముంటే, పోనీ..." అంటూ ఫానీ బెరుకుబెరుగ్గా మొదలుపెట్టింది

అంతవరకూ పెద్ద రాగాలు పెడ్తూన్న సీజేర్ ఈ వివాద జరుగుతూంటే నిశ్శబ్దంగా చెవులు దోర పెట్టుకొని వింటున్నాడు. ఇద్దరికంకా దీనాతి దీనంగా జాలిచూపులు పరపుతున్నాడు. ఆ చూపు చూసి జీన్ పళ్ళు బిగబట్టుకొని ఒప్పుకొన్నాడు.

ఆ గంటసేపూ ఇద్దరికీ ఒక మహాయుగంలాగా దుస్సహమైపోయింది. బాల్కనీపిట్ట గోడమీద ముందుకువంగి ఒకరికొకరు చెప్పుకో లేని-ఎవళ్ళ ఆలోచనలతో వాళ్లు సతమతమౌతూ, ఆమె రాకకై ఎదురుచూస్తూ రోడ్డుమలుపుకేసి దృష్టి సారించి నిలిచారు.

"ఈ డెషిలెట్—వాడి ఇల్లు ఇక్కడికి చాల దూరమా?"

"అబ్బే కాదు. రూ ది రోషెలోనే—సందు మలుపు తిరగ్గానే ఉంటుంది" అని తీవ్రంగా జవాబు చెప్పాడు జీన్. ఈ కొద్ది దూరానికి ఫానీ చాలాసేపు చేస్తోందనే అతనికి అనిపించింది. "రేపు లేదోయ్" అంటూ ఆ యింజనీర్ చెప్పిన సూక్తినీ, దాననుసరించి, అన్నీ ఉడిగి అరిపోయిన కామ జ్యోతి, అంటూ నిరసనంగా అతనన్న మాటలను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొంటూ మనస్సును సమాధానపరచుకో ప్రయత్నిస్తున్నాడు. కాని అంతలో ప్రేమికుని ఆత్మాభిమానం పొటకరించి, తన రంభ, డెషిలెట్ కంటికికూడా, ఇప్పటికీ అందంగానే, వలపించేటట్లే, కనబడాలని కోర్కి కల్గించింది. ఆ కోరిక అజ్ఞాతంగా కలుగుతూండగానే ఇంతలో మళ్ళీ తెలివిడి తెచ్చుకొన్నాడు. అబ్బా! ధూ బుద్ధిలేని సీజర్ బాబాయి, ఇప్పుడే ఎందుకు రావాలి? వచ్చి, తన పాతగాయాల నన్నిటినీ మళ్ళీ ఎందుకు రెచ్చగించాలి!

చివరికి, సందు మలుపున ఫానీ దుస్తులు తళుక్కుమనటం గమనించగలిగారు. అతి ఉత్సాహంతో వెలిగిపోతూ, లోపలికి వచ్చింది.

"ఇదిగో! డబ్బు తెచ్చాను"

ఎనిమిది వేల ఫ్రాంకులూ ముందరపరచి ఉండే టప్పటికి, సీజేర్ ఆనందం పట్టలేక బోటాబోటా కన్నీరు కారుస్తూ, నోటు రాసిస్తానని, వడ్డీ వాయిదా

లేదీ అన్నీ స్పష్టంగా అందులో వివరిస్తానని పట్టు బట్టాడు.

"ఏం అవసరం లేదు, మామా! డబ్బు లేకటంలో నీపేరు నే చెప్పలేదు. నాకోసమని చెప్పే బకులు తెచ్చాను. అందుచేత నాకుతప్ప ఇది నీ వెవ్వరికీ బాకీ లేవు. నీ యిష్టంవచ్చినప్పు డెప్పుడైనా తీర్చ వచ్చు, తొందర లేదు"

"అమ్మాయి! ఇల్లాంటి ఉపకారాలు అజన్మ మైత్రితో తప్ప తీర్చగలేని కావు" అంటూ కృతజ్ఞత అంతా ఉట్టిపడుతూ సీజేర్ జవాబు చెప్పాడు.

ఈమారైనా బాబాయిని స్వయంగా ఇంటికి పంపించాలని జీన్ స్టేషన్ దాకా వెళ్లాడు. వీడ్కోలిస్తూ సీజేర్ కళ్ళనీళ్ళెట్టుకొని, "ఏం మనిషిరా! రత్నంలాంటి పిల్లరా! అబ్బాయి ఆమె సుఖంగా ఉండేట్టు చూస్తూ ఉండు" అంటూ జీన్‌తో ఇంకోసారి తన కృతజ్ఞత వెల్లగించాడు.

* * *

ఈ సంఘటనతో జీన్ మళ్ళీ పూర్తిగా మన స్స్వాధీనం కోల్పోయాడు. దీనితో, తనను కట్టేసిన గొలుసు అంతకంతకూ మరింత గట్టిగా బిగిస్తూ, సీల కొట్టబడుతూన్నట్లనిపించింది. తన కుటుంబం, తన ఈ వ్యసనం, ఈ రెంటినీ, సహజమైన మనస్సున్ని తత్వంతో, విడివిడిగా దూరంగా ఉంచుకొందామనుకొన్నాడు. కాని ఈ రెండూ ఒకదానిలో ఒకటి చొచ్చుకు కలిసిపోతున్నాయి. సీజేర్ బాబాయి, ఇంటిదగ్గరనుంచి, కాసిలెట్ నిత్యవ్యవహారాలూ, ద్రాక్షతోటలకు తను తెస్తూన్న అభివృద్ధీ అన్నీ ఏకరువు పెడుతూ జీన్ ప్రియురాలికి ఉత్తరాలు రాస్తున్నాడు. ఫానీ తీరుబడిగా కూర్చుని, ద్రాక్షతోటల విషయంలో కౌన్సల్ మొండిపట్టును విమర్శిస్తూ, అతని తల్లి ఆరోగ్యం విషయం మాట్లాడుతూ, అనవసరపు, అప్రస్తుతపు సలహాలన్నీ యిస్తూ, అతని ఒడలు మండిస్తూండేది.

తమవంశానికి పిచ్చేటుగా, తను చేసిన పనులన్నీ షోకేలా. ఆమెతో చెప్పుకొనిఉన్నాడు. ఆమె ఎప్పుడూ ఆ ప్రసక్తిగానీ అతనికి తను చేసిన ఉపకారంమాటగానీ ఈషణ్మాత్రమూ తెచ్చేది గాదు. ఒక్కసారే జీన్‌మీదికి అబాణం తిప్పింది. అదైనా ప్రత్యేకపరిస్థితుల్లో.

ఒకనాడురాత్రి నాటకానికెళ్లి ఇద్దరూ ఇంటికి తిరిగివస్తూ, వాన సురుస్తోంటే, బూల్‌వర్డు బళ్ళ స్టాండులో, ఒక గుఱ్ఱపు బండీ ఎక్కారు. ఆ బండీ కటకటలాడ్తూ అతిపాతదైపోయి ఉంది. అర్ధరాత్రి వేళతప్ప రోడ్లమీదికి పనికివచ్చేటట్టు లేదు. బండి బయలుదేరటానికే చాలాసేపు పట్టింది. బండీవాడు కునికిపాట్లు పడుతున్నాడు. గుఱ్ఱం చాకాపంచీలో ముక్కు కదుల్చుకుంటూ నిల్చొనిఉంది. వాళ్లు లోపల ఎక్కి కూర్చుంటుండగా ప్రక్కబండీవద్దనుంచీ ఒక ముసిలాడు, కంచీకి కొత్తదాడు పళ్ళతో బిగిస్తూ, నెమ్మదిగా బండికిటికీదగ్గరకొచ్చి, కల్లువాసన ఘుమ్మనిపిస్తూ బొంగురుగొంతుకతో ఫానీని పల్కరించాడు.

"పిల్లా! ఎల్లా ఉంది నీపని"

"ఎవరు, నువ్వా!" తనలో కలిగిన కదలికను వెంటనే సర్దుకొంది. ప్రేమికునితో మెల్లగా "మా నాన్న" అంది.

ఇత డన్నమాట ఈవిడతండ్రి! ఈ బండిమనిషి! బురదకొట్టుకున్న ముతక లాంగ్‌కోటు, ఎప్పటిదో ఏ జమీందారీ నౌకరులనాటిదో తొడుక్కొన్నాడు. దాని లోహపుబొత్తాములన్నీ ఊడిపోయాయి. రోడ్ గ్యాస్‌లైటువెలుగులో ఆ మొగం, తాగుడు అలవాటుతో ఉబ్బరించి, కమిలిన రంగులో ఉంది. ఆ మొగంలో ఆ పెద్దకళ్ళల్లో ఫానీ, కనుముక్కుతీరులు ఛాయగా గోచరిస్తూన్నట్లు గావిన్ కనిపించింది. ఇద్దరిలోనూ ఉన్న ఆ లాలస స్వభావ సారూప్యం కొట్టవచ్చినట్టు కనిపించింది. ఆ మనిషిని గాని ఆ కూతుర్ని గాని పరిగణించనట్లే, అసలు చూడనట్లే కూర్చున్నాడు. ముసిలి లెగ్రాండ్, ఇంటివిషయాలన్నీ ఆమెతో చెప్తున్నాడు. "ముసిల్ది రెండువారాల్నించి ఆస్పత్రిలో పడిఉంది. నువ్వెప్పుడైనా ఓసురునా రంనాడు పోయిచూడరాదూ! దానికి కూడా కాస్త ఇదిగా ఉంటుంది. నా అదృష్టమూ అంటూ, ఈ ఘుటానికేమీ ఢోకా లేదు. కొరడా నరంతోడు గట్టిగుంటే, కొరడా గట్టిగుంటుంది. అదీ సంగతి. అన్నట్టు వ్యాపారం మునుపటిలాగా సాగటంలేదు. నీకేమైనా బండీమనిషి అవసరం ఉంటే చెప్పు. నేనే, పనికి కుదరగలను. అక్కర్లేదూ! పోనీలే ఏం చేస్తాం! పోయివస్తా"

వాళ్ళ వీడ్కోలు లవగానే బండి ముందుకు కదిలింది.

"ఏం! ఏమి టాలోచిస్తున్నావ్" అంటూ ఫానీ సన్నగా గొణిగింది. అని వెంటనే తన పుట్టుపూర్వోత్తరాలు చెప్పసాగింది. "పాటిష్టి గొడవ" అనీ, "పసుతుల్యంగా ఉంటురద"నీ ఇన్నాళ్ళు చెప్పకుండా తప్పించుకు వచ్చింది. కాని ఇప్పుడొకళ్ళ సంగతి ఒకళ్ళకు బాగా తెలిసింది కాబట్టి ఇక నేది దాచనవసరం లేకపోయింది.

పారిస్ పరిసరాలలో, మోలిన్-అ-అంగ్లే, ఆ నేచోట జన్మించింది. ఈనాయన అప్పుడు మిలిటరీ

లోంచి వచ్చి, పారిస్‌కు, ఛాటిలాన్‌కు మధ్య గుఱ్ఱపు బస్సు తోలుతూండేవాడు. ఆ రోజులలో ఒక కల్లు పాకలో దాసీమనిషి ఈ బండివాడికి తటస్థపడింది. ఆ క్షణికకలాపంలో తను తల్లి గర్భాన పడింది.

తల్లి నేనాడూ ఎరుగదు. తల్లి పురిటిలోనే చని పోయింది. కాని ఆ రోడ్డుపాక గృహస్థులు కాస్త సజ్జనులేమో, ఈ పిల్లకు తండ్రివని ఒప్పుకోవలసిం దనీ, ఆమెను సాకేందుకు ఒకదాదిని ఏర్పరిచి ఆఖర్చు ఇచ్చుకొంటూండవలసిందని బలవంతపరిచారు. వాళ్ళకి అప్పటికే చాలా బాకీ ఉన్నాడేమో, అతను ఒప్పు కోక తప్పలేదు. ఫాన్నీకి నాల్గేళ్ళు వచ్చేటప్పటికి బండి తోలుతూ ప్రక్కను కుక్కపిల్లను కూర్చో పెట్టుకొన్నట్లు, బండిగూడుదిగువను ఎత్తు సీటుమీద కూర్చో పెట్టుకొని పోతూండేవాడు. రోడ్డు గతుకులలో బండి ఎత్తి కుదేస్తూ కుదుపుతూండేది. ఇటూ అటూ రోడ్డు ప్రక్కలాంతర్లు వెనక్కు పరుగెత్తుతున్నట్లు రమ్యంగా ఉండేది. గుఱ్ఱాల వీపులు పైకీ క్రిందికీ ఉబ్బుతూ కదుల్తూ, అదిర్లు కక్కుతూండేవి. ఆ పిల్ల కా ప్రయాణం అంతా ముచ్చటగానే ఉండేది. ఆ బండి కుదుపుకు అట్లాగే జోగుతూ చలిగాలికి ముడుచుకుపోతూ, గుఱ్ఱాల మెడలో చిరుగంటలు, మువ్వలమోతలు జోలపాడ్తూంటే నిద్రపోయేది.

కాని ఈ పితృవాత్సల్య నాటక నిర్వహణము, తండ్రి లిగ్రాండ్‌కు చికాకు కల్గించసాగింది. ఎంత తక్కువైనా, ఈ పసిదానికి తిండీ బట్టలకంటూ కొంతఖర్చు పెట్టాల్సి వచ్చేటప్పటికి అదికూడా అత నికి భారమనిపించింది. అదీకాకుండా అతను పెళ్ళి చేసుకోటానికికూడా పిల్ల కొంత అభ్యంతరంగా ఉంది. అతను రోజూ పోయేదోవలో ఒక కూరగాయ లతోటఉండేది. పుచ్చలు, దోసలు, కాయగూరలు అన్నీ చక్కగా పండుతూన్నతోట. ఆ తోట యజ మాని బ్రతికున్నప్పుడు బజారులో కూరగాయల వర్తకం చేస్తూండేవాడు. ఇప్పుడతని పెళ్ళాం, ఒక్కతే ఆతోటంతా చూసుకొంటూంది. ఆతోటమీదా, తోట అమ్మ మీదా కన్ను వేశాడు లిగ్రాండు. అప్పట్లోనే ఫాన్నీకి అర్థమయింది. ఆ త్రాగుబోతుతండ్రి, పెళ్ళికి అడ్డురాకుండా ఎల్లా అయినా తనను నాశనంచేయ చూస్తున్నాడని. నిజానికి ఆ తోట అమ్మ, పుణ్యాత్ము రాలుమాచామి, దయదలచి ఆమె రక్షణల్లోకి తనను తీసుకోకపోతే తనగతి...

"అన్నట్టు, ఆమెను నువ్వు ఎరుగుదువుకాదూ, మాచామీ!" అంది ఫాన్ని.

"ఎవరు! నీయింట్లో అప్పుడు పనిచేసేమనిషా."

"ఊఁ! ఆమె: నా సవతితల్లి. నా చిన్నప్పుడు నన్ను చాలా దయతో చూసేది. ఆవిడను పెళ్లిచేసి కొన్నాక ఈ దరిద్రుడు ఆమె ఆస్తి అంతా తాగేసి, ఇల్లూ వాకిలి లేకుండాచేసి, నిత్యం చావమోదుతూ ఉండేవాడు. పై పెచ్చు తనొక తొత్తును చేరదీసి, దానికికూడా చాకిరీ చేయమని మాచామీని చంపే వాడు. 'వీడితోటి వీల్లేదు. పోదాం పద' అని చెప్పి, నేనే ఆవిడ నక్కడనుంచి కదలదీసుకొని వచ్చాను. కాని ఏం లాభం! అందగాడైన మొగుడికోసం, ఆవిడ ఎన్ని కష్టనష్టాలు భరించాలో, పాపం ఆ మాచామీకే తెలుసు. నేను ఇన్ని చెప్పి, ఇంతా తీసు కొచ్చాక, తీరా నన్నొదిలేటప్పటికి, చెప్పిందంతా పెడచెవిని బెట్టి, మళ్లీ వాడిదగ్గిరకే పోయింది, వాడితో ఉందామని! అదిగో, ఇప్పుడు హాస్పిటల్లో పడ్డది! అది దగ్గిర లేకపోయేటప్పటికి ఈ దుర్మార్గుడు మళ్ళీ ఒళ్లు చెరుచుకొంటున్నాడు. అబ్బ! మురికోడుతూ లేదూ! దిక్కులేని ద్రిమ్మరిలా ఎల్లా ఉన్నాడో! ఆ కొరడా తప్ప మనిషికి వేరు ఆస్తి ఏమీ లేదు. ఆ కొరడా ఎంత నిటారుగా పుచ్చుకొన్నాడో మాశావా! తాగి తందనాలాడుతూన్నా సరే. కొరడా అల్లాగే కొవ్వొత్తి పట్టుకొన్నట్లు ముందుకు ఖడేరావ్‌లా కదలకుండా పట్టుకుంటాడు. అదొక్కటే అత గాడిలో సుగుణం. 'వరంతాడు గట్టిదైతే కొరడా గట్టిదౌతుంది' ఎప్పుడు చెప్పినా అదేమాట చెపు తూంటాడు"

ఎవరో ఎరగనివాణ్ణిగురించి చెపుతూన్నట్లు, ఏ అరమరలు లేకుండా, అతినిదానంగా, సిగ్గుగాని చీద రింపుగాని ఏమీ లేకుండా, శాంతంగా చెప్పుకొని పోతోంది. ఆ ధోరణి చూసి జీన్ విభ్రాంతుడై పోయాడు. ఏమి తండ్రి! ఏమి తల్లి! కౌన్సల్, తీవ్ర గంభీరవదనము, గాసిన్‌పతి అమరమందహాసము.— వాటికీ వీటికీ పోలిక ఎక్కడ?— ఈమె ప్రక్కను కూర్చొంటేనే ఈ సాంఘిక కశ్మలం తన దేహం నిండా చిందినట్లయి అసహ్యంతో కుంచుకొనిపోయి నిశ్శబ్దంగా కూర్చుని ఉన్నాడు. అకస్మాత్తుగా ఫాన్ని ఆ ప్రేమికుని మాగతనంలో మనోగతమైన వ్యగ్రతనంతా పసికట్టినట్లు, వేదాంతధోరణిలో అన సాగింది. "అయినా ఇల్లాంటి దేదో ప్రతికుటుంబం లోనూ ఉండేదేలే! అది మనతప్పు కాదు. మన మేం చేస్తాం! నాకు లిగ్రాండులాంటి తండ్రి ఉన్నాడు! నీకు మీ పీకేర్ బాబాయి ఉన్నాడు."

కంఠీరవరాజు యక్షగానకృతులు

(గత సంచిక తరువాయి)

శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు

ఈ యక్షగానము సంస్కృత శ్లోకముతో నిట్లు ప్రారంభమగుచున్నది.

" శ్రీ భూమీకరపల్లవవ్యతికరా
 విర్భూత నిద్రాసుఖః
శ్రీకాద్రిత్రిదశేంద్ర మౌళిమణిరు
 క్కిమ్మీరి తాంఘ్రిద్వయః
కారుణ్యామృత వారిరాశి
 చల ద్దివ్య త్తరంగా యతా
పాంగో పశ్చిమరంగ జిష్ణురవతు
 శ్రీరాజకంఠీరవమ్.

తరువాత గీతి పద్యము

శ్రీకరోదార శృంగార సింధువైన
సకలనాట్య కళా ప్రౌఢిసారమగుచు
నలరుదిక్పాలక విలాసమనెడు కృతిని
శివి కల్పించి తౌర కంఠీర వేంద్ర!

కథాప్రారంభమున నింద్రుఁ డొకనాఁడు అష్ట దిక్పాలకులతో నాట్యశాలలో కొలువై యున్నప్పుడు, వాసవి పావకి, వైవస్వతి, నైరుతి, వారుణి, వాయవి, కౌబేరి నైశాని అను నెనమండుగురు నాట్యకత్తెలు తమ తమ విద్యావిశేషములను ప్రదర్శించి యావిద్యల తారతమ్యము నెంచగింపుమని యింద్రుని కోరగా నా సురమునిరైన నారదుఁడు.

" వినవయ్య ! సురరాజ విద్యానిధాన
మైన పశ్చిమరంగమను పట్టణమున
భూనాథ చంద్రుండు పురుషసింహుండు
కొమరొప్ప నాత్రేయ గోత్రసంభవుఁడు
విమతరాజ విభేదవిక్రమార్కుండు
సంగీతసాహిత్య సార్వభౌముండు
రంగేశ చరణ సారసచంచరీకుఁ
డన్ని విద్యలగల్గు నందంబుఁ దెలియు
కన్నడరాయ విఖ్యాతిచే వెలయు
ఘనుఁడు మైసురి రాజకంఠీర వేంద్రుఁ
డనురాజు సర్వజ్ఞుఁడవనిలోఁ దెలఁగు
నతఁడు మీరల విద్యలన్నియుఁ దెలిసి
మతి నెంచి తారతమ్యము నిశ్చయించు
నని "—అమ్మునిమాట కతిహర్షమంది వారలపు పెలమియఁగా నా నాట్యకత్తెలు కంఠీరవరాజు సమ్ముఖమునకు వచ్చిరి. ఆ వచ్చినవారిలో తొలి నాట్యకత్తె వాసవి విధానమెట్లున్నదో యీ క్రింది సీసపద్యమున వర్ణితమైనది.

" మహనీయ మందారమాల్య సౌరభ్యముల్
 వేణీభరంబుపై వెద్క మీఱ
ముక్తామణీహారములు లసత్కుచ కుంభ
 యుగళిపై సారెకుఁ జగిదోలంక
కలితక్వణన్మణీ కంకణధ్వని గుచ్ఛ
 ములు హస్త పల్లవములు నటింప
ఘల్లుఘల్లని పాద కంజాతములయందు
 రవఘుంట సరి పెనల్ రవళిఁ జేయ
గరిమె బిరుదంపు డక్కు లఘువతికెక్కి
జగము మెప్పింపగల విద్యవరణిఁ దెలియ
నిదిగో నెఱజాణ వాసవి యిందువచ్చె
నింపుతో రాజకంఠీరవేంద్రు సభకు "

ఈ యక్షగానమున వాసవి నాట్యప్రదర్శనమునకు కంఠీరవరాజు మిక్కిలి హర్షించినట్లు గలదు, అంతమున ఏకతాళి.

మంగళం జయ నవమనసిజరూపా
జయజయసుకృతకలాపా
జయజయ మృదుమధురాలాపా
జయజయ కంఠీరవభూపా

దీని వెనుక క్రమక్రమముగా పావకి, వైవస్వతి, నైరుతి, వారుణి వాయవి కౌబేరి కంఠీరవరాజువద్దకు వచ్చినట్లుగ చిన్న చిన్న కృతులు రచితములైనవి.

ఈ కంఠీరవరాజు మైసూరి రాజచరిత్రమున పేర్కొనఁబడిన రెండవ కంఠీరవనరసరాజు. ఈతనిఁ గూర్చి మైసూరి గజటీరునందుగల విషయము నుదాహరించుచున్నాఁడను.

Kanthirava Narasaraja II 1704-1713 AD.

Kanthirava Raja the son of Chikadevaraja was born deaf and dumb and hence called mukarasu. But through the influence of Timmalaingar he suceeded to the throne. During his reign the Dalavay Kanthirava attempted to reduce Chikaballapur, but lost his life in the enterprise. His son Basava, raju appears to have continued the siege and suceeded in levying tribute. An inscription of Kanthirava's dated 1705 A D. states that the Temple of Venkateswara in the Bangalore fort was built by Chikadevaraja his father and he made a g ant to it [MAR. E.C IX Bangalore 118] There are hardly any other inscriptions of his time though they are few nirupas orders dated between 1707 1711.

Mysore Gazetteer Vol. II Part IV Page 2464, G. Haysvadana Rao.

వాని స్వరూపము తెలుంగుట కిందుతో వానిని పొందుపఱచుచున్నాను.

పావకి నాటకము.

"శ్రీరామా హృదయాభి రాముఁడచల
శృంగార సారాస్పదుం
డారూఢోన్నత వైభవుండు రవిచం
ద్రాలోకుఁ డవ్యాజ స
త్కారుణ్యామృత పూర్ణుఁ డహీ--
ట్తల్పైక నిద్రాళుఁడీ
శ్రీరంగేశుఁడు బ్రోచు సంతతమునన్ -
శ్రీరాజకంఠీరవున్"

వచనము.

యివ్విధంబున వాసవి వినుతించినపిమ్మట పావకియనే భామాశిరోమణి వచ్చిన క్రమం బెటు వలెనన—

ద్విపద.

శ్రీవెలయు రత్నంబు చికిలి సొమ్ములను
కీలించాల్చి ప్రౌఢిమ మీఱి సరస
చందన ఘనసార సౌరభ్య మెనసి
చందంబుగా విరిసరి జడజుట్టి
వగమీఱ సరిగంచు వలువయు గట్టి
వగలాడి పరువంపు వయసు మిటారి
తెఱజాణ ధరగల్గు తెలఁతలకెల్ల
పరికింపఁగా మేటి బాగైనబోఁటి
మెఱుఁగైన క్రొమ్మించు మెఱసినయట్లు
వరుసలో నటియించు వనితాలలామ
పావకియను భామ భాగ్యనిస్సీమ
శీవితో రాజకంఠీరవాధీశ
సమ్ముఖమునకును సాపరస్య మెనసి
రమ్మెమీఱఁగ వచ్చె నింతి తానప్డు.

దరువు - ఆదితాళము.

గరిమతో పావకి వినిపించవచ్చెను
వర వైభ వేంద్ర కరుణతో జూడుమీ
ఘనమైన పాత్రము కంఠీర వేంద్ర!

గీతి పద్యము.

సకలరాజన్య మూర్ధన్య సరసమాన్య
సత్యభాషా హరిశ్చంద్ర శౌర్యసాంద్ర
ధరణి రెవ్వరు నాజోడు దయను జూడు
ధీరవిభ వేంద్ర! రాజకంఠీర వేంద్ర!

ధ్రువతాళము.

ఎక్కువలాడ నేల యిదిగో నా విద్య జూడు
గ్రక్కున మైసూరి కంఠీర వేంద్ర!

మఠ్యతాళము

తిన్నగ నేనూ తెలిపిన మాత్రము
విన్నవించెదను వేడుకమీఱ
ఎన్నికలోన మన్నించిచూడు
కన్నడరాయ! కంఠీర వేంద్ర!

రూపకము.

కరుణమీఱఁగ నన్నుగని పరికించితే
సరసవిద్యల మేలు చాలగల దిందూ
మఱిమాటలేటికి సరిరావరు తనకు
గరిమతోఁ జూడుము కంఠీర వేంద్ర!

ఝంపె.

ఇంతి రూపవతె యైన యెదురునిలిచిన దిపుడు
పంతమున రాశిబట్టి పలికింతు
వంతైన నీదుదయ యింతగలిగిన చాలు
కాంతామనోమదన కంఠీర వేంద్ర!

త్రిపుట.

ఎంచిచూడఁగ వారివారిలో
ఎలమి నొక్కటిగలదు యొక్కవ
ఇంచుదన మొకయందు గలుగును యిది నిజంబు
అంచితంబుగ తెలియు మన్నయు
మంచినగలై తోచునప్పుడు
కాంచనాచల ధీర మైసూరి కంఠీర వేంద్ర!

అటతాళము.

శ్రీరంగనాయక సేవాధురీణ!
చారుసకలవిద్యాపార ప్రవీణ
వీరకంఠీరవవిబుధసంత్రాణ!
గౌరవింపుము నన్ను కన్నడజాణ!

ఏకతాళము

జయజయ విద్వజ్జనలోల!
జయజయ నయశాస్త్రానుకూల!
జయజయ సంతతజయశీల!
జయ కంఠీరవజనపాల!

పావకి నాటకము సంపూర్ణము.

వైవస్వతి నాటకము.

"శ్రీనాథ శ్రితలోకపాలన కళా
లీలైక దక్షుఁడు
పంకేజాత కుముద్వతీసఖ మహః
సంరాజమానేక్షణః
కావేరీ పవమానపాదిత మహో
రంగేభుజంగేశయః
శ్రీకంఠీరవ భూమిపాల మవతా
దశ్రాంతమాద్యః పుమాన్"

వచనం.

ఈ రీతిన పావకి వినిపించిన వైవస్వతి వెనుక వచ్చిన క్రమం బెటువలెనన.

ద్విపద.

శ్రీరమ్యతను కాంతి జితదమయంతి
సారమంజులహాస సరసవిలాస

శరదిందుబింబాస్య సముదితలాస్య
హరిణాక్షీ జనమనోహర సుధాలాప
వరవైభవాపాంగవంచితభృంగ
సురుచిరవిమలాంగ సుగుణగణోత్తుంగ
స్థిరకళావారాశి శృంగారరాశి
హరినీలసమవేణి అంబుజపాణి
అనియాడు కౌనురాయంద నెన్నడలు
ఒనపరినెఱినీటు నొయ్యారి సొగసు
భావంబుగలిగిన బాగైనలేమ
వైవస్వతియను వరదివ్యభామ
వరుసతో నాట్య వివాదంబు దీర్చు
కొఱకు వేడుకమీఱ కూర్మితో వచ్చి
రాజాధిరాజ సంగ్రామనిశ్శంక
రాజకంఠీరవ రాజేంద్రవినుము.

దరువు - ఆదితాళము.

వచ్చెను జూడరె వైవస్వతిలలన
మెచ్చెన కంఠీరవేంద్రుఁడు సమ్ముఖమ్మున

వచనము.

ఈ తెఱంగునవచ్చిన వైవస్వతి యనే భామ, రాజకంఠీరవేంద్రుని జూచి యేమని విన్నవించె ననిన,

గీతి

"భోగ సౌభాగ్యములచేత పొలుపుమీఱి
ఆయురారోగ్య సంపద లతిశయించి
ధరణివర్ధిల్లు మాచంద్రతారకముగ
సరసకంఠీరవ నృపాల జయవిశాల"

ధ్రువతాళం.

ఘనమైన తాళసంగతిమీఱఁగ వినుపింతు.
కనుగొను మీ విధము రాజకంఠీరవేంద్ర.

మఠ్య.

చేరితినిన్ను చేకొనిచూడు
వీర శ్రీకంఠీరవ భోజ.

రూపకము.

వింతవింతగ నేను వినిపింతగలను
కంతు సన్నిభరూప కంఠీరవేంద్ర.

ఝంపె.

అందరందము దెలిసియాడుదును నాదు
యందమున నిక నెవతె యీడ గల దిందు
పొందుగా నారీతి పూనిభావించు
ఇందుముఖి కంఠీరవేంద్రు భూచంద్రు

త్రిపుట.

పేరుగలిగిన వారిలోనే నారియైనా నేమి నాతో
పోరినిలువఁగ లేదు విను కంఠీరవేంద్ర.

అటతాళం.

చారునాట్య శాస్త్రమున సాటిలేని దానవని
గారవించి తేరరాజ కంఠీరవేంద్ర.

ఏకతాళం.

జయజయ వితరణ పారమహీజ
జయజయ సంగీతసాహిత్యభోజ
జయజయ శిక్షిత కుజనసమాజ
జయకంఠీరవ భాస్కరసమతేజ.

నైరుతి నాటకము.

శ్రీకంఠీరవ నృపతేః శ్రితజన సుర
భూరుహాయమానస్య
శ్రీ పశ్చిమరంగేశః శ్రేయాం
సిదదాతు భూయాంసి.

వచనము.

ఈ విధంబున వైవస్వతి వినిపించినపిమ్మట ఆనైరుతి క్రమం బెటువలెనన.

ద్విపద.

శ్రీసార శృంగార సింధువై వెలయు
భాసురమైన వైభవములఁ జెలఁగు
నొయ్యన తనుకాంతి యుప్పతిల్లగను
నొయ్యారమున గూడి యుల్లాసమెనసి
కలకంఠరవముల గాబరిసేయు
సులలిత గానము సొలసిపాడుచును
ననుపుగ దనరారు నద్భుతమైన
ఘనతరలాస్యము గరిమఁజూపుచును
వరధీరవాదంబు వక్కాణింపుచును
వరుసతో జాతి విధమువఘళించుచును
విలసితోరగవేణి వెలయు విరిబోణి
జలజకోమలపాణి సరసకల్యాణి
మదనుని చేనున్న మాల్యపూబంతి
యిదిగో నైరుతి యనే యింతి తావచ్చె
వరగుణ విధువంశ వారాశిచంద్ర
సరసకంఠీరవ స్వామిగాఁ జూడు

దరువు.

సదయకంఠీరవ స్వామినీగనుగొన
యిదిగో నైరుతివచ్చె యింపుమీఱఁగను.

వచనము.

ఈ విధంబునవచ్చి రాజకంఠీరవేంద్రు సమ్ముఖమ్మువచ్చి యేమని విన్నవించెననిన.

"యువతిజనమనసిజా కృతి
నవనవవిద్యాభిరామనయగుణధామా
అవిరతము వెలయు కంఠీ
రవధరణీదేవరాజ రవిసమతేజా!"

ధ్రువతాళం.

వరుసలోనే వాడు వైఖరిమీాడు
సరసకంఠీరవ స్వామి పరాకు.

మఠ్యతాళం.

పరికింపుము నాభావములెల్ల
గరిమతో రాజకంఠీరవేంద్ర

రూపకము

పేరైన విద్యల బిరుదాడి నేను
చేరితినిను కంఠీరవ రాజేంద్ర.

ఝంపె.

ఆ నాకమున నెవ్వరైన నీసరిజూడగాన
నేనిను రాజకంఠీరవేంద్ర
నను కరుణించితి భోగసాంద్ర

ఏకతాళం.

జయజయ సుజనాధార
సంగ్రామాంకణశూర
జయజయ సద్గుణసాంద్ర
జనపాల కంఠీరవేంద్ర!

వారుణి నాటకము.

శ్రీరంగశేఖరంగ శ్రీలలనా
నర్తనోచితరంగం
సదిశకాంతి తరంగం సమాశ్రయే
సప్తపది మంగళోత్తుంగం.

వచనము.

ఈ విధంబున నైరుతి వినుపించిన యనంతరంబున వారుణివచ్చే క్రమం బెటువలెనన.

ద్విపద.

శ్రీమనోహరముగా చెలువలవిలసిల్లు
సోముని వగగేరు సొగసైనమోము
కలువల హసియించు కనుగవ గీటు
తిలకింప శంఖముఁ దెగడెడు గళము
సరసమృణాలము జడికించు భుజము
నరుదైన జలజము నదలించు కరము
కరికుంభముల మించు గబ్బిగుబ్బలును
హరినీలపంక్తితో నమరు నూగారు
కేసరియందంబు గేరు నెన్నడుము
వాసైన పులినముకంటె జఘనము
అనటికంబము సొంపు లణచు పెన్దొడలు
మనసిజ శరధితో మలయు జంఘలును
చిగురుల చీకాకుసేయు సద్గులును
వగలాడిభావంబు వర్ణింపఁదరమె
ఈరీతిబాగైన యింతి మురుదంతి
వారుణి యను భామ వచ్చె నైపునను
కలితవైభవరాజ కంఠీరవేంద్ర
వెలఁదిని దయఁ జూడు వేడ్కతో నిపుడు

దరువు. రాగం సారంగ.

వారుణి యనే లలన వచ్చెను
వన్నెమీాఱఁగ నిదిగో
శ్రీరాజకంఠీరవ రాజేంద్ర
జాణని యాదరించి చూడు.

ఈ రీతిని వచ్చిన వారుణిభామ రాజకంఠీరవేంద్రునిఁ జూచి యీమనుచున్నది.

"ఇలఁగలిగిన రాజులలో
పల నీవే జాణవనుచు ప్రస్తుతిసేయన్
తెలిసితి కంఠీరవ భూ
లలనావర కరుణఁ జూడు లావణ్యనిధీ!

ధ్రువతాళము.

ఇలనేలు కంఠీరవేంద్రుని సముఖమున
తెలిసితినని రాఁడీలు నెవ్వరికి
విలయు నేర్చినయంత విడిగ వినిపించంగ
కలిదానరాధేయ కమనోనుము దయతోను.

మఠ్యతాళము.

వరుసను సముఖము వనితామణులను
పరికింపగ నెవ్వరు సరిలేరు
ధరగలరెటువలె దయతోఁ జూడు
కరుణాసాగర కంఠీరవేంద్ర!

రూపకము

ధీరకంఠీరవేంద్ర కేగూడి
కోరినకోరిక లెల్ల నేడు
ఈరీతి నీవద్దఁ జేరి వినిపించె
యెక్కువ తనము గలిగెను

ఝంపె.

ఇలజనులు జూడ నే విదురు వేరు
విద్యాకళఁ దెలియు ఘనమైనవారు
తిలకింపనీవలెను తెలివిగలవారెందు
గలరు మైసూరి రాజకంఠీరవేంద్ర!

త్రిపుట.

చెలువ కంఠీరవ నృపాల
చిత్తగించు నేర్పుతో
వెలఁది యెవ్వతె మత్స్యఘటి
విలయు నావలె వింతగా

అటతాళం.

ఘనుఁడ కంఠీరవేంద్ర కరుణతో నీలాగ
జనువిచ్చినపసిన చందమేమేలు.

ఏకతాళం.

జయ సంశ్రిత జనమందార
జయ పాథోనిధి గంభీర

జయ కలియుగ కర్ణావతార
జయ రాజకంఠీరవధీర.

వాయువి నాటకము.

శ్రీరాజ కంఠీరవ భూమిపాలం
శృంగార సౌందర్యకళా (కళాధరం) విశాలం
సంగీతసాహిత్య సమగ్రశీలం
రంగేశతారకసుతు రమ్యశీలం.

వచనము.

ఇవ్విధంబున వారుణిభామ వినిపించిన యనంతరంబున వాయువి వచ్చే క్రమం బెటువలెనన.

ద్విపద.

శ్రీమత్పటీర కాశ్మీరకస్తూరి
కామల్లికాజాతిఘనసౌరభములు
గరిమ దిక్కులనెల్ల ఘుమ్మఘుమ్మనను
పరిమి వాసింపగా చాతుర్యమెనసి
వీణతంబురముఖ వీణవేణులను
రాణించుమద్దెల రమ్మనియు భక్తి
ఘల్లుఘల్లనెడి బంగారు గజ్జెలను
సులలిత నాదంబు శ్రుతిలీయముగను
మేళసన్నాహంబు మెఱుఁగవసీగాంచి
తాళక్రమంబున తిప్పక నాట్య
విద్యావిలాసంబు వేడ్కనుప్పొంగ
హృద్యముగా నటియించు వగలాడి
సౌందర్యలావణ్య సౌభాగ్యసీమ
అందచందముల వాయువి యనే భామ
సకల రాజాధిరాజకిరీట కాంతి
వికసిత పాదారవిందుఁడై వెలఁగు
రాజకంఠీరవ రాజేంద్రుసభను
రాజసముగ వచ్చె రమణితానిపుడు

దరువు.

వచ్చెనిదిగో వాయువి యను వన్నెలాడి మిటారిరయి
హెచ్చుగల్గిన రాజకంఠీరవేంద్రు సమ్ముఖమునను.
* తాటంకమణికృత తతకాంతి సంతతి
తళుకుఁ జెక్కులమీద తాండవింప
పేరైన ముత్యాలపేరులు కుచకుంభ
కోరకద్వయముపై గునిసియాడ
కాంచీమణీధామ కాంచనఘంటికల్
జఘన భాగంబున సందడింప
అభినయచ్ఛాయల నందంబుఁ జూపుచో
కరకంకణంబులు కళుకుఁజేయ
భావరసరాగతాళానుబంధబంధు
రాభినయదృష్టివైఖరు లపుడు మెఱయ
వరుస నరుదెంచె వాయువి వన్నెమీఱ
రాజకంఠీరవ కుమారమణిసభను.

ధ్రువతాళం.

భూమిమీఁద కంఠీరవేంద్ర భోజునిసభయందు
నామోద మొప్పంగ నమలుగ నటియింతు
పామరతరము గాదు శృంగార నాట్యము
సామిగాఁ జూడుము ప్రేమమీఱఁగను.

మఠ్యతాళం.

సదయుఁడ నీకు సమ్మతిగాను
మృదుతర లాస్యము మెలఁగుచు నేను
ఇదిగో నాడుదు ముదమున బోదు
కదన సంహార శ్రీకంఠీరవేంద్ర!

రూపకము.

ఆటలపాటల అందము చందము
మాటికి మదనుడు చూచి మెచ్చిన
మేటి నిను కంఠీరవేంద్ర!
మేలు తెలిసి చూడుము.

ఝంపె.

పలుక నేటికి విద్యకలిగిన తెనుదానె
వెలయు కస్తూరి తావి వివరింప నేల
లలితభరత విశాల లాస్యవిద్యలోల
ఇల నేలు కంఠీరవేంద్ర భూపాల.

త్రిపుటి.

రాజకంఠీరవ నృపాలక రమ్యముగ
నావిద్యముఁ జూడుము
రాజవిద్యల మేలు
తెలిసిన రాజా నీవు.

అటతాళం.

రాజులలో నెఱజాణవు నీవు
రమణులలో నెఱజాణను నేను
రాజకంఠీరవ రాజేంద్ర.
మది రంజిలఁగఁ గను గొంటేని.

ఏకతాళం.

జయ రణరంగవీర జయజయ శృంగారహీర
జయకంఠీరవ రాజధీర జయదాన.

కావేరి నాటకము.

శ్రీరాజకంఠీరవ భూవరాయ
చారు ప్రరూఢోన్నత వైభవాయ
శ్రీసింధుకన్యా హృదయాభిరామః
శ్రీరంగనాథః శ్రియ మాతనోతు.

వచనము.

ఈరీతి వాయువి వచ్చినమీఁదట కావేరివచ్చిన క్రమం బెటువలెను.

ద్విపద.

శ్రీరమ్యమనుచు వాసికి నెక్కినట్టి
పారగాయకవృత్తి జరిపి తుంబురుఁడు

నలకూబరుఁడు తాళనయ ముద్ఘటింప
నలవసంతుఁడు మద్దెలలర వాయింప
తలఁప మారుఁడు సూత్రధారుఁడై మెలఁగ
కలితభూషణములు గరిమఁధరించి
విలసిత సౌరభ్య విభవముఁ జెంది
వెలయు కీల్జడయందు విరిసరుల్ జుట్టి
తిలకింప కస్తూరి తిలకంబు నుదుట
నలరఁగాఁదీర్చి యొయ్యారంబు మీఱ
గంధర్వ మేళ సంఘటన దీపించి
గంధేభయాన యొక్కతె చెంత నిలిచి
కపురంపు జిలుగుబాగాల నందియ్య
నిపుణత నంకొక్కతె వెలఁతి సొంపుగను
తెలనాకుమడుపులు తీరుగా నొసఁగ
నలువిరిదండ నాణెమై యొసఁగ
అదండమండొక్కతె యబ్జాయతాక్షి
కైదండ యీయఁగా కావేరి వచ్చె
ఘనముగా శ్రీరాజకంఠీరవేంద్రు
తనరినసభయందు తా నటియించె.

దరువు.

వరుసతో నటియింపవచ్చె కావేరి
కరుణమీఱఁగఁ జూడు కంఠీరవేంద్ర.

మత్తేభము.

చలవామోదము లుప్పతిల్లెడు గతిన్
సారంగకర్పూరపుం
బలుకపుల్ గుప్పినరీతి వెన్నెలలన
ద్భావంబు చందంబునన్
వెలయున్ తెమ్మెరవీచినట్టు లమృతా
విర్భూతి పాకంబునన్
చెలువొందన్ వినిపింతు రక్తి వినుమున్
శ్రీరాజకంఠీరవా !

ధ్రువ తాళము.

సంతతకనక వసంత కంఠీరవేంద్ర
వింతగ జక్కిణి విధము నేను
వంతుకొక్కినదాన మన్నించి దయఁజూడు
కంతు జయంతవసంతసమరూప

మట్యతాళం.

భప్పన్న దేశపు జాణలలో నిన్ను
మెప్పించఁగలిగిన మెలఁతను నేను
తప్పమాటాడడి తరుణి నేగాను
చెప్పఁగ వినుకంఠీరవభూప.

రూపకం.

చెలగిదవిణముల్కొరు బిరుమునలకూబరుచేత నంది
విలసినదానగాన నేను చెలువ రాజకంఠీరవరాజ.

ఝంపె.

అందచందముల కెల్లకును
ఆటపాటలకెల్ల
పొందైన నీకు దయ భూషణంబగును
ఇందులకుగా నే నిటువచ్చితిని జూడు
కందర్పసమరూప కంఠీరవేంద్ర.

పదములు.

రాగం తోడి = త్రిపుట.

వారివారి కిట వలచినవాఁడే
వీర కంఠీరవేంద్రుని వింతలు జూడే

పల్లవి.

అలివేణి వినవె అల్లటు చూచె నేని వాని
బలునైన చెక్కిలి జీరెడిది యొకర్తె
అలరుమోవి నున్న యమృత మేదిరా యని
వెలయు పంట నొక్కు వింతలాడి యొకతె
బారిగుబ్బల మొనల బలిమినొమ్మ త్రుమ్మి
బీరముతో జడను బిగిసి జుట్టుకొని
చేకొనికొనకను పిలచిన తెరో యని
యారీతి గూడి యున్నయింతిని నొకతె
బారాడు కురులను బాగుగా వగసుల్కు
మోరసిగ వేసిన యొయ్యారి యొకతె
ఏరా కంఠీరవేంద్ర యొకతె కోరినదని
గారుచేసే బలు గయ్యాళి యొకతె.

రాగం, ముఖారి.

విన్నవించరో ఓయమ్మ
కన్నెరో యీ వగ లెల్ల కంఠీరవేంద్రుతోన

పల్లవి.

విడిదికివచ్చిన పొమ్మనెనున్నిపుడు విడవాడేవు
విడెమీయఁగా నందుకోరాద వింతసేసేవు
ముసుకు లేటికి నాతోవాద మూరుకో నేదా
కనుకనే నెదేమరుదా కాని నేనెమె పాద
అలదని చెట్టబట్టికొంటి బింకముతోన అటుజూచు
కొంటి
మొల్ల మొగ్గలవంటి మోవి యానుకొంటి
అల్లపానిదాని యింటినుండి వచ్చెదమానంటి
గురిగా మైనూరి నేలువంటి
రాజితఘన గుణవంతుఁడంటి
వీరకంఠీరవ వీరుఁడంటి వద్దకేరుంటి
నిరతానముగూడి నాడంటి నే నమ్మియుంటి
మొఱపివారగనుంటి మేరగా దనియంటి.

'నటరాజ'

దక్షిణాది కంచుప్రతిమల ప్రతిభ

శ్రీ వేలూరి రాధాకృష్ణ

దక్షిణాది కంచు ప్రతిమల శిల్పకౌశలం భారత కళాచరిత్రకు విశేషమైన అధ్యాయాన్ని చేకూర్చింది. పాశ్చాత్యదేశాలైన యూరప్ అమెరికాలలో పేరు ప్రఖ్యాతులిన్ని తెచ్చి భారతదేశంలో రూప విన్యాసంలోని అపూర్వప్రతిభ, దృష్టిగోచరమైన భావంతో ఆయా దేశాలలో కళాకోవిదులను అచ్చెరువొందించినది. 'సత్యదేవత'యైన నటరాజశిల్పం, ఆశిల్పశ్రేణిలోనిదే! ప్రొఫెసరు విలియమ్ రోథెన్‌స్టీన్ "ఏదైనా దేశపుకళాకారుడూ 'నటరాజు'వంటి గాని, 'సుందరమూర్తిస్వామి'వంటిగాని, అపూర్వ శిల్పాన్ని సృష్టించలేకపోయాడు" అని అన్నాడు. ప్రఖ్యాత ఫ్రెంచి శిల్పియైన అగస్టేరోడార్ అన్నట్లు "భారతదేశపు 'నటరాజు' హస్తరీతిలో సౌందర్యాన్ని ప్రదర్శించి మా 'వీనస్' ప్రతిమకంటె భిన్నమైన సౌకుమార్యాన్ని కలిగి అపూర్వమైన భావప్రదర్శన కనబరుస్తాడు."

మతనియమితమైన భారతీయశిల్పపు విశేషగుణగణాదులవిషయంలో మతవిమర్శకులతో ఏకీభవించినా, అసలు దక్షిణభారతంలోనికంచుప్రతిమలు, తొమ్మిది పదిశతాబ్దాలనుంచి ఉత్తరభారతంలోని శిల్పవిశేషం కన్న చిత్రమైన గుణవిశేషాన్ని చాతుర్యాన్ని వృద్ధిచేసుకుంటూ వచ్చినవి. కంచులో ప్రతిమలను తయారుచేయటం, మొదట దక్షిణభారతంలో అతి ప్రాచీనదశలోనే ప్రారంభమయింది. కంచులో బుద్ధుని విగ్రహాలు ఐదారుశతాబ్దాలలో గుప్తుల పరిపాలనకాలంలో, కృష్ణాజిల్లాలోని 'బుద్ధావని'లో లభ్యమయినవి. అలాగే, తొమ్మిదవశతాబ్దంలో 'మహాయానానికి' చెందిన శిథిలాలలో లంక అనురాధపురంలోనూ, మరితరచోట్లా ముఖ్యంగా బుద్ధవిగ్రహాలు అనేకం లభించినవి. అసలు దక్షిణాది కంచువిగ్రహాపు చేత అనేక ప్రత్యేకపద్ధతిలో తయారయింది. దానికొక చక్కని సాంప్రదాయం ఉంది. అనేక శతాబ్దాల అనుభవం సాధనతో అపూర్వనైపుణ్యాన్ని గడించింది. ప్రాచీన దక్షిణభారతం లంకలో బౌద్ధ శిల్పయుగం, ఉత్తరభారతంలోని గుప్తపల్లవుల శిల్ప కాలం నాటిదని తేలుతుంది.

తొమ్మిదవశతాబ్దానికి శైవమతం దక్షిణదేశాన్ని ప్రభావితం చేసి పూర్వపు శిల్పచాతుర్యానికి క్రొత్త మార్గాన్ని చూపి అసమానమైనవిశేషత్వాన్నీ గుణాన్నీ ఇచ్చింది. పల్లవుల శిల్పకళానైదక్ష్యం అప్పటికే (7-9 శతాబ్దాలు) శైవశిల్పానికి మంచి పునాది నిచ్చింది. అదే చెన్నపట్టణానికి దగ్గరనున్న 'మహాబలిపురాన్ని' సృష్టించింది. దానితరువాత ప్రఖ్యాత చోళరాజ్యపరిపాలనాసమయంలో (9 నుంచి 12-వ శతాబ్దం) రాతిశిల్పానికి దీటుగాఉండే కంచు శిల్పం ప్రారంభంఅయి వృద్ధిచెందింది. దక్షిణాదినఉన్న అనేకదేవాలయాల్లో మధ్యయుగానికి చెందిన హైందవ కంచువిగ్రహాలు కనిపెట్టబడినప్పటికీన్నీ అవి ఫలాని కాలంలో తయారయినవని చెప్పటానికెవ్వరూ సాహసించలేరు. వాటి శిల్పరీతినిబట్టికూడా పల్లవుల సంస్కరణకు చెందిన ఏ లోహవిగ్రహాలతోనూ పోల్చటానికి వీలులేకుండా ఉంది. ఇంతవరకూ కనిపెట్టిన శిల్పచరిత్రను బట్టికూడా కంచుతో గాని మరి యేలోహ శిల్పాలతో గాని పల్లవుల కళావిశేషాలను పోల్చటాని

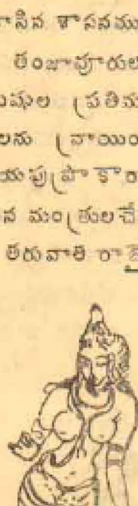
కలవి కాదు. ఇంకా ఎక్కువ పరిశోధన చేసి కొంత గుప్తమైన చరిత్రను బైటకు తీసేవరకూ ఆ శిల్పనిశ్శేషాలను చోళరాజుల కాలంనాటితో పోల్చకలపిందేను. (హేమాద్రిచే సేకరించబడిన) హిందూమతగ్రంథాలు రాతికన్న లోహశిల్పమే శ్రేష్ఠమని ('శైలజాత్ లోహజమ్ శ్రేష్ఠం') నిరూపిస్తున్నా పల్లవరాజుల రాజ్యవైభవసమయంలో లోహశిల్పాలు తయారు చేయటం సరియైన ఆచారం కాలేదు. పల్లవరాజులు 'లలితకళాకోవిదులు' అని ప్రఖ్యాతి గాంచినవారైనా, వారి కళాభినివేశానికి తగిన రాతిశిల్పాలను నిరూపణగావిడిచినా, పై విషయాన్ని మాత్రం నమ్మలేము. 'కాంచీపురం, వశం చేసుకున్నా'రన్న కథ ప్రకారం (ప్రస్తుతపు 'కంజీవరం' అదండైచోళునిచే జయింపబడి పల్లవుల రాజధానిగా చేసుకోబడింది) అదండైచోళునిచే కావింపబడిన కొంత యుద్ధకాండ ప్రకారం పల్లవ రాజధానిలో లోహప్రతిమలు తయారుచేసే శిల్పులు ఉన్నారని నిరూపించే పురాల్ దుర్గంలోని కంచుద్వారం చెబుతుంది.

చోళరాజుల ప్రారంభదశను తెలుపు ఏ చరిత్ర కూడా వారి పరిపాలనాసమయంలో లోహశిల్పరీతిని తెలిపే వర్తమానం ఏదీ గోచరం కాదు. నిజానికి (985-1018) ఒకటవ రాజరాజు పరిపాలనవరకూ మనకే ఆధారమూ లేదు. ఆతరువాత తంజావూరువద్ద నున్న ప్రఖ్యాత శివాలయపు చరిత్రనుబట్టి లోహవిగ్రహరీతినిగూర్చిన వర్తమానం దొరికింది. దేవతల, ఋషుల మూర్తులకై విగ్రహాలను ప్రతిష్ఠాపించేపద్ధతి, ఇంకా అతిప్రాచీనమైన ఆచారమైయుంటుంది— 'చలన' విగ్రహాలపద్ధతి ఆచరణలోకి వచ్చినప్పటి నుంచీ అని చెప్పవలసియుంటుంది. ఆలయంలో ప్రతిష్ఠాపితమై అచలమైయున్న శివదేవుని చిహ్నమై యున్న 'లింగ' ప్రతిమ భక్తులందరి మతతృష్ణని తీర్చియుండలేక పోవచ్చును. పవిత్రతలో అతిపవిత్రమైన ఆ శివాలయంలోకి అందరికీ ప్రవేశం కలగలేదు. ఆలయంలో ప్రతిష్ఠాపించిన 'అచల'మైన (ధ్రువబేర) విగ్రహానికి వ్యతిరేకమైన 'భోగమూర్తు'లను 'ఉత్సవ మూర్తు'లనూ కల్పించారు. ఈ 'ఉత్సవమూర్తులు' (చలనమూర్తి) అతివైభవంగా పండుగదినాలలోనూ, మతసంబంధమైన పర్వదినాలలోనూ వీధులవెంట సర్వజనభక్తిసంతృప్తికోసం ఊరేగింపు చేయబడేవది.

వినాయక

దేవాలయం ఏదేవునికైతే సమర్పింపబడేదో, ఆ స్థిర దేవునికి, ఈ 'భోగ' 'ఉత్సవ' మూర్తులు ఆయనకు పర్యాయరూపములైనవి. ఈ ఉత్సవమూర్తులు మామూలుగా 'రాగి' 'కంచు' అరుదుగా వెండి, బంగారు లోహాల్లో పోత పోయబడేవి. ఈ పోతవిషయమైన చాతుర్యమంతా లోహకారులచేతులలోని చమత్కారమే! అప్పటికే పల్లవులపరిపాలనలో శైవమతం ప్రచారం అయింది. ఆ శివదేవుని ('కర్ణాగమం' 25 లీలామూర్తులను పేర్కొన్నది) పదహారు రూపాలలో రూపించారు. ప్రతిరూపమూ ఒక ప్రత్యేక భావవిశేషాన్ని ప్రదర్శిస్తుంది. చోళులకాలంలో ఈ ప్రతివిశేషరూపమూ, రాతిలోనూ, లోహంలోనూ తయారయింది. రాతిలో తయారయిన విగ్రహాలు ఆలయప్రాకారాలలో ఏర్పరిచిన ప్రత్యేకపుగూళ్లలో అమర్చారు. లోహవిగ్రహాలను చిన్న గర్భాలయాల్లో ప్రతిష్ఠాపించారు. ఈ లోహ విగ్రహాభివృద్ధిలో చిత్రమైన అంశం ఇంకోటుంది. ప్రతివాడూ, ప్రతివిగ్రహానికీ ప్రత్యేకమైన దేవాలయాన్ని కట్టలేకపోయేవాడు. అందుచే, వానివాని భక్తిపూర్వకంగా ఒకేస్థానికమైన దేవాలయానికి ఒక్కొక్క విగ్రహాన్ని సమర్పించేవాడు. పవిత్రగ్రంథాలు అనేక దేవదానాలరీతులను పేర్కొన్నవి. అందులో అతి ప్రఖ్యాతమైంది చోళరాజ్యపరిపాలనలో 'మూర్తిదానం'. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈ ప్రతిమలు 'త్రిమూర్తి

దానం' గానూ, 'చతుర్మూర్తిదానం' గానూ ఇవ్వబడేవి. ఈవిధమైన 'మూర్తిదానం' ఒకటవరాజు పరిపాలనకు పూర్వంవరకూ ఉంది. దానినిగూర్చినచరిత్ర ఆయన పరిపాలనసమయంలో రాగి ప్రతిమలమీద వ్రాసిన శాసనములద్వారా ఇది తెలుస్తుంది. ఈరాజే తంజావూరులోని బృహదీశ్వరాలయంలో శైవబుషుల ప్రతిమలను ప్రతిష్ఠాపించి, వాటిపై శాసనాలను వ్రాయించినట్లు తెలుస్తుంది. నిజంగా ఈ ఆలయప్రాకారాలన్నీ ఆరాజుచేతా, రాణిచేతా, ఆయన మంత్రులచేతా, సేనానాయకులచేతా, రాజరాజు తరువాతి రాజైన రాజేంద్రచోళుని

ఉత్సవమూర్తి

చేతా సమర్పింపబడి, శాసనములు వ్రాసి అమర్చిన విగ్రహాలతో నిండిపోయినవి! చోళరాజుల అపూర్వ దైవభక్తినిగూర్చిన వర్తమానంఅంతా పైవాటిద్వారా తెలుస్తుంది. వారికున్న దైవభక్తి భారతదేశంలోని ఏరాజులకూ లేదనిపిస్తుంది! వారు జయించిన రాజ్యాలు, యుద్ధాలు మొదలైనవాటికి చిహ్నంగా అనేక ఆలయాల బహూకరణ జరిగింది. బృహదీశ్వరాలయం కట్టించిన రాజు ఆ ఆలయదేవుని ఉత్సవ విశేషాలకి కావలసినంత ధనవ్యయానికి సరిపడిన గ్రామగ్రామాలనూ మాన్యాలుగా వ్రాసి యిచ్చారు. రాజరాజునకు, అందుకై ఇవ్వబడిన బిరుదులలో ఏదీ కూడా ఆ భక్తివైశాల్యాన్ని తెలుపలేదు. ఆ బిరుదు 'శివపాదశేఖర' అని, (శివునిపాదములే కిరీటముగా కలవాడు). ఆరాజు అతిభక్తిపూర్వకంగా చేసినబహుమానాలు, తరువాత పరిపాలనలో జరిగినవాటికన్న మిన్నలైనవి. విదేశంలో హెన్రీ 111 'వెస్టుమినిస్టర్ ఎబ్బే'చర్చికి చేసిన అతిప్రఖ్యాతమైన బహుమానాలు, విగ్రహాలూ, చిత్రాలూ, నగలూ, సంస్మరణావశిష్ట చిహ్నాలూ మొదలైనవన్నీ చిరస్మరణీయమైనవి. అట్టి హెన్రీ 111 తో మనరాజును పోల్చవచ్చును. తమిళరాజులలో అనేకులు శైవమత సంబంధమైన గ్రంథాలకు రక్షకులైవారు. అందులో ముఖ్యమైనవి, 'దేవారామ్' 'తిరువాసగమ్' 'తిరుమురై' మొదలైనవి. ఈ గ్రంథాలను జనులకు చదివి వినిపించటానికి వీలుగా చదువరులకు పారితోషికాలనూ, మడులు మాన్యాలనూ ఏర్పరచారు. ఆ చదవటానికి ప్రత్యేకించిన రోజులని 'అధ్యయన ఉత్సవాల'ని పేర్కొన్నారు. అందువల్లనే దక్షిణాదిన ప్రబలమైన బౌద్ధమతం జైనమతంనుంచి ప్రజలమనస్సును తిప్పి, శైవమతంపైపుకు మరలించి, దానియందు భక్తివిశేషాలనుగాఢంగా కలగజేసినవారు శైవబుషులు. పల్లవ, చోళ, పాండ్యరాజ్యాలలో పాలనచేసినరాజులు బౌద్ధ, జైన మతాలంటే అపూర్వ భక్తివిశేషాలు కలవారు. శంకరాచార్యుని మతప్రచారానికి పూర్వం ప్రఖ్యాతిగడించిన తమిళబుషులు వారి శ్రావ్యమైన, భక్తిమయమైన గానమాధుర్యంతో జనబాహుళ్యంలో వారి శైవమతంయెడల అపూర్వ భక్తివిశేషాలు కలుగజేశారు. వారిదేశమంతా, ఆ శివదేవునిపై, ఆయన లీలపై, పాటలనుకట్టి, శ్రావ్యంగా పాడి, జనుల్ని ముగ్ధుల్ని చేశారు. నిజంగా దక్షిణాదిలో ఇప్పుడు ప్రబలంగాఉన్న శైవమతంయొక్క దృఢత్వానికి ఆకాలపు శైవబుషుల సమ్మోహనమైన ప్రచారమే కారణం. వారిగేయాలలో వర్ణించిన ఆ ఆలయాలే ఇప్పటికీ పవిత్రంగా ఉంచబడినవి. వారి తదనంతరం వారి సంస్మృతికై ప్రతిమలు తయారుచేయబడినవి. ఆవే శివాలయాల్లో ప్రతిష్ఠాపింపబడినవి. వారికి భక్తిపురస్సరంగా పూజలు సలుపబడినవి. వారి స్మారకంగా పెద్దపెద్ద విందులు జరుపబడినవి. ప్రత్యేక పర్వదినాలు వారికై కేటాయింపబడినవి. ఈ శైవాచారులుగాని లేక 'అడియార్లు' శైవాగమసిద్ధాంతాన్ని వేదాంతబోధనగా వారి దివ్యగానంద్వారా ప్రచారంసాగిస్తూ అందులో భక్తి శైవమతప్రకారం ఏవిధంగా ఉండవలసిందీ, ఆ సిద్ధాంతాలను కులమత

సంబంధం లేకుండా సర్వజనసమ్మతంగా తయారుచేసి ప్రజల కందించారు. వేయేల! ఈ బోధనలూ, ఈ పాటలూ, 9, 13 శతాబ్దాలకాలంలో దక్షిణాదినీ, లంకనూ శైవభక్తిలో ముంచి లేవనెత్తినవి! అప్రచార వైశాల్యాన్ని అశోకుని కాలంలో బౌద్ధమతానికీ, చైతన్యదేవుని కాలంలో వైష్ణవమతానికీ పరిపోల్చ వచ్చును. శైవ మత గురువర్యులలో నలుగురు అతి ముఖ్యంగా పేర్కొనదగినవారు. మొదట మాణిక్య వాసగర్, ('ఎవరి వాక్కులు మణులవంటివో'). ఆయన బోధనలు 'తిరువాసగమ్' అనే ప్రసిద్ధ గ్రంథంలో ఉన్నవి. 'మదురై' నగరరాజుకి ఇతను ప్రధానిగా ఉన్నాడు. తరువాత 'తిరుజ్ఞానసంబంధ' (విజ్ఞానంచే దేవునితో సంబంధంకలవాడు) అనే ఆయన. ఈయన బాలయోగి. ఈయన సమకాలికుడు అప్పార్ (తండ్రి) దేవుడు. వీరిద్దరు ఏడో శతాబ్దంలోనివారు. వారు రచించిన పాటలు 'దేవారాం' అనే తమిళ గ్రంథంలో నున్నవి. ఈ దైవ గాయకులలో నాలుగవవారు 'సుందరమూర్తిస్వామి'. ఈయన ఎనిమిదవశతాబ్దంలోనివారు. బ్రాహ్మణులై జన్మించి, పెరిగి, ఆయన వివాహసమయాన సన్యాసం పుచ్చుకున్నారు. ఆయన పెండ్లి ఊరేగింపును శివ దేవుడు, వృద్ధబ్రాహ్మణరూపంలో వచ్చి, ఆపుచేసి, పెండ్లికుమారుని ఆయన కుటుంబబానిసగా నిర్ధారించాడు. ఆ 'వృద్ధబ్రాహ్మణుడు' ఆ బాలుని శివాలయానికి నడిపించి, తన నిజస్వరూపంలో ప్రత్యక్షమయాడు! 'నీవు నా పూర్వభక్తుడవ'న్నాడు! ఆ ఆనందంతో నే 'సుందరుడు' ఆనందపారవశ్యంలో ఒక పాట ఆసువుగా పాడసాగాడు! ఈ సాక్షాత్కార సన్నివేశం, ఆయన చాత్రికరూపాలలో చిరంతనంగా చిత్రించబడింది. ఆయన పూర్వాన్వయులకంటె ఇతడు అతిభౌతికమై మానవులలో మానవుడై, తను ఆసువుగా పాడినపాటలకు సమర్పించుకున్న పారితోషకాన్ని దేన్నీ తిరస్కరించక, తన భక్తిని ప్రచారం చేశాడు: "నా అప్పార్ నాకొరకే పాడాడు. సంబంధార్ తనకై పాడాడు. కాని సుందరుడు స్వర్గానికై పాడాడు." అనిశివదేవుడన్నట్లు ప్రచారం—శిల్పచాతుర్య రీత్యా అతి ప్రాముఖ్యత లోహవిగ్రహాలకూ దీపప్రతిమలకూ ఇవ్వబడింది. ఈ 'బహూకరణ' విధానం రాజులచే ప్రారంభింపబడి ఆదే అనుస్యూతంగా ధనవంతులచేతా, చెట్టియార్ల చేతా పోటీలతో సాగింపబడింది! లూసియన్ ఈ పద్ధతినిచక్కగా అన్నాడు "ఓ దేవా! నీ సుందరరూప శిల్పసమర్పణకన్న మిన్నయైనదేదీ నేను చేయలేను!" అని ప్రాచీన గ్రీసు దేశంలో ఈ విధమైన సమర్పణలు చేయబడినట్లు చరిత్ర చెబుతుంది. శిసు జనన సందర్భాన ఆదేశంలో 'ఆర్టెమిస్' విగ్రహాలు మామూలుగా సమర్పించారు. క్రిస్టియన్ చర్చి విషయంలోకూడా ఇదే విధమైన కథాపద్ధతిన, చిన్నచిన్న మూర్తులూ, బహూకరణలుగా కనపడతవి. దక్షిణాదిన ఈ విగ్రహ సమర్పణవిధానంలోని బాహుళ్యం, ధారాళం ఇతర దేశాల సమర్పణని మరుగుపరుస్తున్నవి. దక్షిణాదిన ఉన్న మహాదేవాలయాలలోని శాసనాలన్నిటినీ చది

వితే ఎంతో ఆనందంగా ఉంటుంది. తంజావూరులో బృహదీశ్వరాలయంలో శైవఋషి ప్రతిమను రాజరాజు బహూకరించటం తెలుస్తుంది. కులోత్తుంగరాజు సమర్పించిన శాసనం నెయ్‌వనాయ్ ఆలయంలో, మాన్యాలను సమర్పించిన నసుజ్జవన్ మరైయన్‌చే నటరాజవిగ్రహం బహూకరింపబడినట్లు చెబుతుంది. మూడవ రాజరాజదేవుడైన పాలనగురించిన శాసనంలో, తిరువిలమిలై దేవాలయంలో మూడో ప్రాకారంలో మన్నిక్కావాసగర్ విగ్రహప్రతిష్ఠాపన తెలుస్తుంది. ఈ సమర్పణలో ఎక్కువభాగం శైవమత సంబంధమైనవి. వైష్ణవమత పూర్వకమైనవికూడ తక్కువకాదు! రాజేంద్రచోళునితల్లికి 'అల్గియ మనవల' అనే వైష్ణవఋషి విగ్రహం బహూకరింప

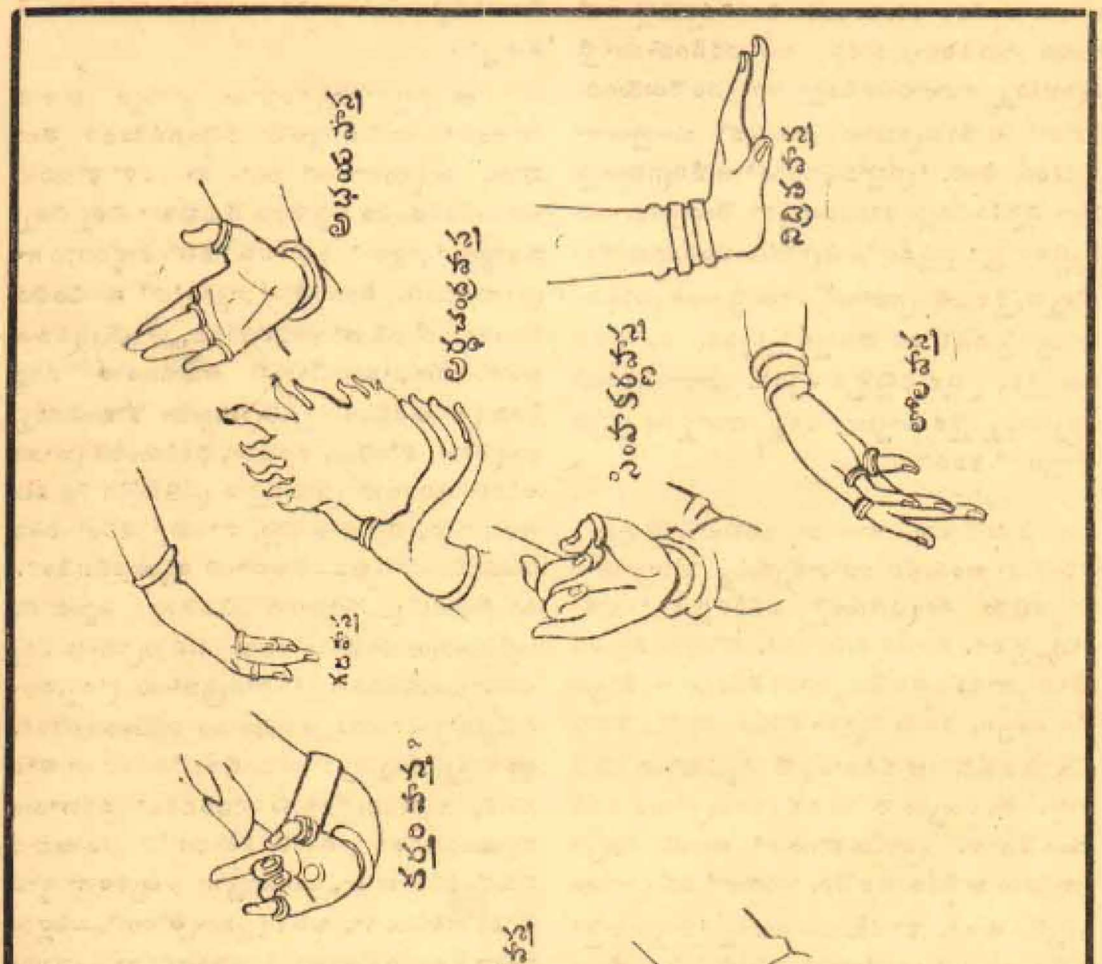
బడింది. కంజీవరానికి సంబంధించిన తిప్పరపిళ్లై అనే ఆయన 'నరసింహాపుర'వద్ద లక్ష్మీనరసింహమూర్తి విగ్రహాన్ని బహూకరించినట్లు శాసనం చెబుతుంది. వీటిలో అనేకవిగ్రహాలు 'ఉత్సవ' మూర్తులుగా నిర్దేశింపబడినవి. 'ప్రహ్లాదపురందర' అనేవిగ్రహంపై అలా నిర్దేశించినట్లు శాసనంద్వారా తెలుస్తుంది. దురదృష్టవశాత్తూ వైష్ణవలోహవిగ్రహాలు ఇంతవరకూ కనగొన్నవి, శైవమతవిగ్రహాలతో పోలుస్తే అంత ప్రశంసాపూర్వకమైనవి కావని చెప్పాల్సొస్తుంది. బహూకరణలు శైవ, వైష్ణవ భక్తులైన ఇద్దరిచే బహూకరింపబడినప్పటికినీ శైవశిల్పాలలోనున్న విన్నాణం వైష్ణవ శిల్పాలలో కనపడదు.

ఏమైతేనేమి, రాజులూ, ధనికులూ, శైవులూ, వైష్ణవులూ అంతులేని బహూకృతుల్ని దేవాలయాలకిచ్చినప్పుడు ఈ ప్రతిమలకై విపరీతమైన 'గిరాకీ' ఎక్కువైంది. గిరాకీకి తగిన సరుకు దొరకటంవల్ల ఎడతెగని ప్రాపకం ఉండేది. దానికి తగినట్లుగా నేర్పరులైన శిల్పుల, కంచు విగ్రహకారుల సమిష్టి కార్యదీక్ష ఉండేది. ఆ పనివాండ్లనే 'స్థపతు'లని పిలిచేవాళ్లు. ఈ శిల్పులు తామే ఒక గ్రామగ్రామం నిండియుండేవారు. ప్రాచీనకాలంలో అలాటి శిల్పుల గ్రామాలు అనేకం ఉండేవి. అందులో ఒక గ్రామం ఇప్పటికీ ఉంది. కావేరీనదిమీదనున్న 'స్వామిమలై' అనే గ్రామం కుంభకోణానికి మూడుమైళ్ళదూరాన ఉంది. ఆ గ్రామంలో కొన్నితరాలనుంచీ వంశవృత్తిగా ఉంచుకున్న కంచు, రాతి విగ్రహకారుల కుటుంబం ఇప్పటికీ ఉంది. నిజానికి ఈ చిన్న శిల్పకారులబృందమే ఇప్పటికీ పూర్వపు కళాప్రతిభనీ, కౌశల్యాన్నీ చెక్కుచెదరనివ్వకండా పవితనాన్ని తరతరాల నిలబెట్టింది. పూర్వపు 'స్థపతులు' ఏరకపు పద్ధతినైనాసరే — దారువులోగాని, ఇటికలోగాని, రాతిలోగాని, లోహంలోగాని, —ఏదైనాసరే అతి నేర్పుగా విగ్రహాలను తయారుచేశారు. వారిలో కొందరు కేవలం లోహపుపనినే చేసేవారు. వారికి కొన్ని పద్ధతులూ, నియమాలూ కలవు. ఆ నియమం, ఆ కార్యక్రమపద్ధతీ, సంస్కృతంలోనున్న శిల్పశాస్త్రగ్రంథాలద్వారా అలవర్చుకున్నారు. వారికి అర్థంకావడానికిగాను ఆ సంస్కృతగ్రంథాన్ని తమిళంలో తర్జుమాచేసి అందరి అందుబాటులోకి తీసికొని వచ్చారు.

ఈ శిల్పశాస్త్రగ్రంథాలు పూర్వం అనాది కాలంలో ఋషివర్యులచే రచింపబడినవని చెబుతారు. ఆ గ్రంథాలలో మొదటగా కళాకారునిచే అవలంబింపవలసిన పద్ధతులను తెలుపుతూ చిన్న చిన్న పద్యాలు 'ధ్యానా' లని ఇష్టదేవతాప్రార్థనవిధంగా వ్రాయబడినవి. తరువాత 'ధ్యానం'లో సూచించిన విధంగా ఏయేలక్షణాలుండవలసింది, ఆ లక్షణక్రమం అంతా రూపొందించేందుకు అనుగుణంగా పద్యరీతిని వ్రాయబడింది. ప్రతిప్రతిమకూ కావలసినన్ని సూత్రాలు, కొలతలు, వంపులు, భంగిమలరీతి వ్రాయబడినవి. అవిధంగా ప్రముఖమైన ప్రతిమలైన శివ నటరాజ, విష్ణు, విగ్రహాల ఎత్తు, పొడవు 'దశతల' రీతిన —పదితలలపొడవు—ఉండాలని నిర్ణయింపబడింది. ఒక తలయొక్క పరిమాణం పరిమితిగా పెట్టుకొని, అట్టి పదితలల పరిమాణం కలది, ఒక విగ్రహపు ఎత్తు అనినిర్ణయింపబడింది. 'దేవీ'విగ్రహాలకు ('అష్టతలాధ వేద్దేవీ') ఎనిమిదితలల పరిమాణం నిర్ణయింపబడింది. అంతకన్న చిన్నవిగ్రహాలవిషయంలో—అనగా బాలగణేశ, రాక్షసవిగ్రహాలకు 'పంచతల' పరిణామం నిర్ణయింపబడింది. మిగతా శరీరంలోని అవయవాల నిడువు పరిమాణాలు, అతినేర్పుగా ఖచ్చితంగా జ్ఞాపకానికి అతివీలుగా, అతిచిన్నసూత్రాలలో—పిల్లలు కూడా కంఠస్థంచేయడానికి అనుకూలంగా—వ్రాయబడినవి. అవిధంగా బాలకృష్ణుని విగ్రహానికి ఒక చిన్న శ్లోకంలో కావలసిన పరిమాణరీతి వ్రాయబడింది:

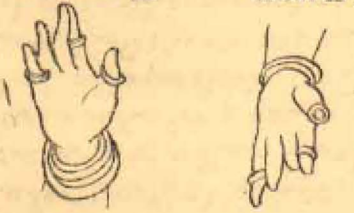
"కర నవ నయన నస్త్రైః నాగ పాతాళ భాను రుద్ర
కర హృదయ మానం పంచ తాలంచ కృష్ణం"

అని అలాగే వివిధమైన ప్రతిమలకు ఆయా ఆధ్యాత్మిక రసవిశేషాన్ని బట్టి, భావ ప్రాబల్యాన్ని బట్టి తగిన భంగిమలు—, అభంగ, సమభంగ, అతిభంగ, త్రిభంగ మొదలైనవి—నిర్ణయింపబడినవి. ఈ భంగిమలు 'బ్రహ్మసూత్ర' ప్రకారం మధ్యరేఖ ననుసరించి శరీరం ఏవైపు ఎంతవంగియుండాలో నిర్ణయింపబడినవి. అవి 'అభంగ'ము కల విగ్రహాలు. ఒక కాలిమీద బరువునిలిపినట్లు ప్రశాంతస్థితిలోనున్నట్లు చూపబడినవి. 'సమభంగ' స్థితిలోనున్న విగ్రహాలు మామూ

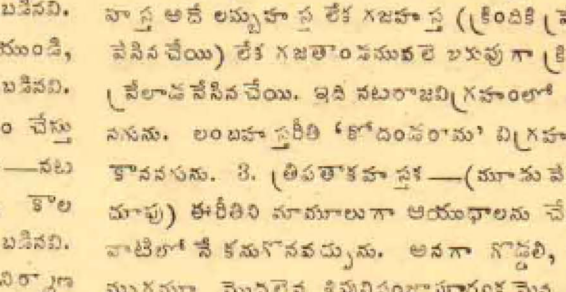

అభయహస్త వరదహస్త

లుగా 'సాత్విక ప్రతిమలు'గా నిర్ణయింపబడినవి. దివ్యతేజస్సుతో, ధ్యానముద్రలో కూర్చునియుండి, తమ భక్తుల ప్రార్థనలను వినేవారిగా నిరూపింపబడినవి. 'అతిభంగ' రీతిలోనున్న విగ్రహాలు, నృత్యం చేస్తున్నట్లుగాని, అతివేగమైన స్థితిలో నున్నట్లు—నటరాజు, కృష్ణతాండవ, లేక కాళియదమన, కాలసంహార (శివ) రూపాలు — వ్యక్తీకరింపబడినవి. ఈ వివిధభంగరీతులలో చూపబడిన విగ్రహ నిర్మాణరీతినిచూస్తే, పాశ్చాత్యదేశంలోని 'గోథిక్ మడోనా'లవలె ఉన్నట్లు తోస్తోంది. ఈ సౌకుమార్యం, అందం, ఈ విగ్రహాలలో వరుసగా కనిపిస్తున్న దాన్నిబట్టి ఆ శిల్పరీతి ప్రాశస్త్యమే కదా! భారతీయ శిల్పంలో నేపాలీ బౌద్ధవిగ్రహాలను మినహాయించి మరి యేవిగ్రహాలూ, ఈ దక్షిణాది అతి సుందర విగ్రహ భావప్రదర్శనతో సరిపోలవు.

ఉత్తరభారతానికి దక్షిణభారతానికి ఉన్న భేదమే ఆ విగ్రహాలలోని హావభావ ప్రదర్శనలోని ఆ అందమేను. హస్తగమన రీతులలో భారతీయ కళాకారులు, అతి భావపూర్వకమైన ప్రదర్శనకు తగినభంగిమలరీతిని ఏర్పరచుకున్నారు. ఆ భంగిమలవలన భక్తితన్మయత, ఆధ్యాత్మిక చింతనలైన అత్యుదాత్తమైన భావాలు అతిసులభంగా తెలుస్తవి. దానినిబట్టి ఆ 'స్థాపకులు' భావంలో పవిత్రతవలెనే, బాహ్యవిశేషమైన అతిపవిత్రతను తెచ్చుటకు, ఈ అపూర్వమైన నిర్మాణక్రమాన్ని ఏర్పరచుకున్నారనిపిస్తుంది. ఈ అభినయాలలో కొన్ని వాటి ఇతరసంజ్ఞా స్ఫురణలటుంచి, అత్యద్భుతమైన ఆకర్షణ కలిగి ఆధ్యాత్మికమైన అలౌకికమైన సౌకుమార్యాన్ని పొందియున్నవి. చేతుల, ప్రేళ్ళకదలికలలో అనేక ప్రత్యేకత ఉంది. శుక్రాచార్యుడు ఈ కదలికలనే 'దివ్యక్రియ'లన్నారు. ప్రపంచకానికీ, భౌతికానికి అతీతమని అర్థం. భరతముని 'నాట్యశాస్త్రం'లో పేర్కొన్నవిధంగా నాట్యభంగిముల కనుకూలమైన కర, హస్త లాఘవరీతి యావద్భారతానికి ఒకేరీతిగానున్నది. ఆరీతి నే దక్షిణాదికళాకారులు అలవరచుకున్నారు. అందులో కొన్ని హస్తముద్రలను ఇక్కడ పేర్కొంటాను: 1. కటకహస్త, (సందేశాన్ని తెలియజేసే సంజ్ఞ) 2. లోలహస్త అదే లమ్బహస్త లేక గజహస్త (క్రిందికి వ్రేలాడవేసిన చేయి) లేక గజతొండమువలె బరువుగా క్రిందకు వ్రేలాడవేసిన చేయి. ఇది నటరాజవిగ్రహంలో చూడనగును. లంబహస్తరీతి 'కోదండరాము' విగ్రహంలో కానవచ్చును. 3. త్రిపతాకహస్త —(మూడు వేళ్ళను చూపు) ఈరీతిని మామూలుగా ఆయుధాలను చేబట్టిన వాటిలో నే కనుగొనవచ్చును. అనగా గొడ్డలి, కృష్ణమృగము మొదలైన శివునిసంజ్ఞాపూర్వకమైన దివ్యచిహ్నాలు. 4. సర్వవిదితమైన 'వరద' 'అభయహస్త'

ముద్రలు ఉత్తరాది విగ్రహాలలో కనుపించినదానికి దక్షిణాదివాటిలో కొద్దిభేదంగా కనిపించుతవి. 5. నిద్రితహస్త-ఇది 'పార్వతి' విగ్రహంలో చూడవచ్చును. నటరాజవిగ్రహాలలో డమురుకమును పట్టుకున్న చేయిని 6. 'డమురుహస్త' అనిన్ని, అగ్నిని పట్టిన చేయిని 'అర్ధచంద్రహస్త' (అర్ధచంద్రాకారంలోనున్నది కాబట్టి) అని అంటారు. ఋషుల, భక్తుల విగ్రహాలలో 'అంజలి హస్త' మే చూపబడింది.

దక్షిణాదివిగ్రహాలలో మరియొక ప్రత్యేకత ఉంది. అది అలంకరణాలలోనూ, వేణీబంధాలలోనూ శివుని జటాజూటం (జటామకుటం) ఒక అందమైనరీతిన పైకి కలిపి కట్టినట్లు (దానిమీదనే మనిషి పుర్రె, పాము, చంద్రుడు ఉంటారు) చూపబడింది. శివుడు 'చంద్రశేఖరుడు'గా ప్రతీతి. నటరాజ విగ్రహంలోని తాండవస్థితిలో ఈ జటలు సుంద్రని ఆకారంలోనున్నట్లు చూపబడింది. దానిమీదనే గంగ—నాగిని చిహ్నం కూడా ఉండటం చూస్తాము. ఆ తల వెనుకపద్మరూపంలో ఒకఅలంకరణ ఉంది. శైవమత రూపకమైన విగ్రహాలలోని చెవులు వివిధమైన అలంకరణాలతోనున్నట్లు 'మకరకుండలం' కుడిచెవికి, 'పత్రికుండలం' ఎడమచెవికి-ఆదేవుని 'శక్తి' ఒక మహోత్సాహము, వ్యక్తిగతచిహ్నంగా ద్యోతకమయే విధాన చూపబడింది—నటరాజు ద్విగుణసంపన్నుడు-శివ-శక్తి అని. అదేభావం 'అర్ధనారీశ్వర' అనే దాంట్లో కూడా చూపబడింది. కంఠమాలలవిషయంలో వక్షస్సుపై హారం, కంఠానికి 'ఉపగ్రీవ' అలంకారం ఉన్నవి. హస్తాలంకరణంలో పై చేతులకు కేయూరములనీ, ముంజేతులకు వలయములనీ ఉన్నవి. శివప్రతిమకు మామూలు 'నాగాభరణ'మనే అలంకరణ కలదు. పామునే కంఠమాలగా అలంకరించటం-భుజద్వయానికి ప్రత్యేకమైన అలంకరణ 'బాహుమాల' అని. తొడలవద్దనున్న అలంకరణ 'ఊరుమాల' యజ్ఞోపవీతానికి మధ్యగా అడ్డంగా నడుముచుట్టూ ఉండు ఉదరబంధ లేక రత్నకోదరబంధ అనే అలంకరణ. ఈ అలంకరణావిధానం ఉత్తరాదివిగ్రహాలలో కనిపించదు. ఇంకో ప్రత్యేకాలంకరణ మేమంటే, కటిబంధ-ఇది కటిస్థలాన ఏర్పరిచిన వస్త్రధారణాన్ని సమస్థాయిలో, పరిమితిలో నుంచుతుంది. దీనినే 'కీర్తిముఖ' అంటారు. ఇది నిజానికి 'ఒడ్డాణం'లాగా పనిచేస్తుంది. కాళ్ళకు ప్రత్యేకాలంకరణ 'నూపుర' స్థగితమైన అలంకరణ. విష్ణు విగ్రహాలు, మరితర దేవీ విగ్రహాలు అనేక ప్రత్యేకమైన మకుటాలంకరణ కలవి. వాటినే 'కరండమకుటు' అంటారు.

సూత్రాలూ, విధానాలూ, శిల్పశాస్త్రగ్రంథాలలో అతినియమరూపకంగా ఉండటానికి కారణం శతాబ్దాలనంతరంకూడా ఒక సమానత్వాన్ని ఏర్పాటుచేయటమే. లేనిచో, క్రొత్తవిధానాల ప్రయత్నంలో స్థిరత్వముండదనిభావన. ఈ నిరంతరసాధన వృత్తంలో ఒక మహనీయమైన శిల్పం తయారయినప్పుడు దాని ప్రతిరూపనిర్మాణానికి ఒక క్రమాన్ని ఏర్పాటుచేసి తదనుగుణంగా శిల్పశాస్త్రాలలో, అతి నియమితమైన, అనతిక్రమణీయమైన సూత్రాలని వ్రాశారు. అందువల్లనే విశ్వఖ్యాతిని గాంచిన 'నటరాజ' విగ్రహాన్ని నిర్మాణం చేసినప్పుడు దానినిర్మాణంలోని పరిపూర్ణతనీ, ప్రత్యేకతనీ, దివ్యత్వాన్నీ, ఏవిధంగానూ తగ్గించ వీలుకాకుండా ప్రవీణతలేని కొద్దిపాటి శిల్పులచేతులలో అపభ్రంశం కాకుండా ఒక చిరంతనమైన విధానక్రమాన్ని ఏర్పాటుచేయటం వల్లనే ఇప్పటికీ ఆవిగ్రహం నిర్మాణంలో పాడు కాలేదు. ఈ సాధనవిధానాలు ఏ వ్యక్తిగత చాతుర్య ప్రకటనకీ అలవి కానివి! అలాగే పాశ్చాత్యదేశాలలో కూడా కాథలిక్ క్రిస్టియన్ కళలోకూడా. "వ్యక్తిగతభావనలకి లొంగని అనతిక్రమణీయమైన సిద్ధాంతాలకు కట్టుబడి కళాన్వితంగా పవిత్రప్రతిమలు నిర్మాణమైనవి" అని వారే అన్నారు.

ఇక దక్షిణాది స్థపతులచే, నియమింపబడిన కంచు విగ్రహపోతనుగురించి కొంత వివరణఅవసరం. శిల్పశాస్త్రాలలో కంచుకు 'పంచలోహ' అని పేరు. అనగా ఐదు లోహమిశ్రమంతో వచ్చిన పర్యవసానము-రాగి, వెండి, బంగారం, ఇత్తడి, తెల్లసత్తు కలిపిన ఫలితం-మామూలుగా ఈ మిశ్రమంలో రాగి ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. ఇప్పుడు తయారయే విగ్రహాలలో అసలు బంగారం, వెండి, ఇత్తడి లేనేలేవు. అందువల్లనే, వాటిని కంచువిగ్రహాలంటంకంటే, రాగివిగ్రహాలంటం మేలు! ప్రస్తుతపు విగ్రహాలలోని లోహమిశ్రమం ఈవిధంగా చేయబడుతోంది: పది భాగాలు రాగి, సగంభాగం ఇత్తడి, నాలుగోవంతు

భాగం తెల్లసత్తు. ఈ మిశ్రమసూత్రం 'సయామ్' లో పరిపాటిగా తయారుచేయు కంచువిగ్రహ పోత విధానప్రకారం అలవర్చుకున్నది. దీనినే 'సయామ్' లో 'సమ్నత' అంటారు.

దక్షిణాదిన లోహప్రతిమపోత 'సిరేపెర్డు' అనేపద్ధతి. దానినే *Lost Wax* పద్ధతి అంటారు. ఒక శిల్పశాస్త్రగ్రంథంప్రకారం "లోహజం సకలం యత్ మధూచ్ఛిష్టేన నిర్మితం" అనగా లోహప్రతిమలన్నీ మధూచ్ఛిష్టం (మైనం)తో నిర్మింపబడినవి. ప్రథమపాఠంలో మైనంతో విగ్రహాన్ని (మధూచ్ఛిష్ట విధానం) తయారుచేస్తారు. ఆ మైనవిగ్రహంచుట్టూ ఇనపతీగల నమర్చి, ఆ తీగలనన్నిటినీ మట్టితో నింపుతారు. అప్పుడు మంటతో లోపలిమైనాన్ని కరిగిస్తారు. చివరికి మట్టితో తయారయిన మూస మిగులుతుంది. ఆ మూసలో ఈ మిశ్రమలోహమైన కంచుని కరిగించి పోస్తారు. ఆ కరిగియున్న లోహం గట్టిపడి, వేడిచల్లారినతరువాత, మట్టితో తయారుచేసినమూసను తీసేస్తారు. అప్పుడు తయారైన విగ్రహాన్ని శిల్పి పనితనంకొద్దీ నగిషీచేసి, అలంకరణంచేసి పూర్తిచేస్తారు. శిల్పశాస్త్రప్రకారం కంచు విగ్రహాలు లోపల ఓటిగా—కాళీగా లేకుండా నిండుగా బరువుగా ఉండాలనే నియమం.

పై నుదహరించినట్లు కంచు విగ్రహపోతకై కావలసినపద్ధతంతా శిల్పశాస్త్రంలో చెప్పినట్లేగాని, అంతకు అతిక్రమించి ఏదీ చేయలేరు. భాగాలు కూడా శివదేవుని వివిధరూపాలే రూపింపబడినవి. అందులో సర్వజనవిదితమైనవి. నటరాజు, కాలసంహార, ఉమా మహేశ్వర, (ఉమాసంహిత) సోమస్కంద, గజసంహార, గంధార, చంద్రశేఖర, దక్షిణామూర్తి, భిక్షాటనేశ, కల్యాణసుందర, అర్ధనారీశ్వర, వృషవాహన, లింగోద్భవ, త్రిపురాంతక. శివుని స్త్రీరూపమైన 'శక్తి' అనేకరూపాలలో నిర్మాణమైంది. అవి ఉమ, గౌరి, పార్వతి, భోగశక్తి, ఆధారశక్తి,—మరియొక చిత్రమైన పేరు, 'శివకామసుందరి' అని. సకలపాపనాశానికి రూపమైన కాళియే, దక్షిణాదిన 'పిడారి' అయింది. శైవేతిహాసాలలో వర్ణించినవాటిలో గణేశస్కంద, లేక సుబ్రహ్మణ్య (కార్తికేయ) అయ్యనారులుకూడా విగ్రహరూపాలలో వర్ణింపబడ్డారు. శివభక్తులూ, తిరమునులూ, మరితరులూ, వారి భార్యలతోసహా రూపింపబడ్డారు. సూర్యుడు మొదలైన నవగ్రహాలన్నీ కూడా చిన్నరూపంలో తయారుచేయబడినవి. వైష్ణవగాథలలో, విష్ణు (పెరుమాళ్) వరదరాజ, మహావిష్ణుకూడా ఎక్కువగా కానవసును. కాని కృష్ణవిగ్రహాలలో ఎక్కువగా కనిపించేవి, 'కాళియదమన,' 'నవనీత'. నృత్యరామాయణంలోని కథారూపకమైన విగ్రహాలుకూడా ఉన్నవి. విడిగా 'కోదండరాము' విగ్రహాలుకూడా దొరుకుతవి. హనుమంతుని విగ్రహంకూడా అంతే. ఆళ్వారులని పిలవబడే వైష్ణవఋషులు కూడా అతిచిన్నరూపంలో కానవసుదురు. దీపలక్ష్మి మొదలైన అలంకరణపూర్వకమైన విగ్రహాలలో శిల్పం ఎంతో కనిపిస్తుంది.

ఈవిధంగా అసంఖ్యాకంగా, దక్షిణాది కంచువిగ్రహాలు కళాతృష్ణగలవారికి తన్మయతను కలిగిస్తవి. కొన్ని విగ్రహాల నిర్మాణసమయం మనకు దొరకనే దొరకదు. లంకలోని పోలన్నారువాలో కొన్ని శైవవిగ్రహాలను కనిపెట్టవచ్చును. బృహదీశ్వరాలయంలోని ఆ అతిసుందరవిగ్రహాలన్నీ రాజరాజు కాలంలోనివని ఇదివరకే చెప్పాను. ఆ దేవాలయంలోనే ఇంకో నటరాజవిగ్రహం 'భోగమూర్తి'గా నియమితమైంది. విగ్రహంయొక్క అందాన్ని బట్టి, అది ఇంకా ప్రాచీనమయిందని అనుకోవచ్చునుగాని ఇతరవిగ్రహాల నిర్మాణకాలానికి చెందిందేను. పోలన్నారువాలోనున్న విగ్రహాలన్నీ కొలంబో మ్యూజియానికి తరలింపబడినవి. వాటిలో చాలా భారతదేశం నుంచి వెళ్ళినవేనని వాటిలోని సాటిలేని సౌందర్యాన్ని బట్టి కనిపెట్టవచ్చును. అదేవిధంగా చిదంబరం, తిరుచినాపల్లి, మధుర, తిన్నవేలీలలో అతిసుందరమైన విగ్రహాలను కనిపెట్టవచ్చును. ముఖ్యమైన కేంద్రాలు టాంజూరు, తిరుచినాపల్లి, ఉత్తర దక్షిణ ఆర్కాట్లూ, రామ్నాడ్లూను. వీటి అన్నిటినుంచీ సమీకరించిన విగ్రహాలన్నీ చన్నపట్నం మ్యూజియమ్లో కలవు. అందులో కొన్నిటిని ఏరి బాస్టనులోని లలితకళాకేంద్రానికి పంపించారు. ఆ కేంద్రానికి అధిపతిగా కీ. శే. శ్రీ ఆనందకుమారస్వామి ఉంటూ ఉండేవారు.

భావప్రదర్శనలోనూ, లావణ్య లక్షణాలలోనూ, భంగిమక్రమంలోనూ అద్వితీయమైన ప్రతిభను చాటుతున్న ఈ దక్షిణాది కంచుప్రతిమలు నిజంగా, సర్వకాల సర్వావస్థలయందూ, చిరంతనంగా సంస్కరింపబడు బ్రాహ్మణవేదాంతాన్ని ఎల్లెడలా చాటుతవి. వాటి నిర్మాణంలోని సంపూర్ణత మరి యేదేశపు కళాఖండాలలోనూ, చివరికి గ్రీసుదేశపు అభ్యుదయకళాకేంద్రానికి చెందిన 'అపూర్వ' విగ్రహాలలోకూడా, కానరాదని నొక్కి వక్కాణించగలను!

గానసుధ

★

శ్రీ భట్టిప్రోలు కృష్ణమూర్తి

వానలు లేక బీటవడి పాడయి వేడిమి కేడ్చు బోడినై
దానము వోలె ఊర్పుల సదా ఎగజిమ్ముచు మ్లానజీవినై
గాన సుధారసమ్ము కొరకై తపియించుచు నుందు నేను — నా
మానస మీ ప్రవాహమున మ్రగ్గుచునున్నది వాడు పూవుగా !

వెతలేవో ఎద జుట్టియున్నవి బృహత్ క్ష్వేళా ప్రపూర్ణ స్ఫుటీ
తతులై, ఊపిరినాడనీవు — మధు నాదస్నిగ్ధ శీతాంబు వ
ర్షతుషారామృత సేచనమ్ముల పరిష్వంగంపు గాఢత్వమిం
త తొలంగం గలదోయి నెచ్చెలి ! గళద్వారమ్ములం దెఱ్వుమా !

ఏదో ఎడారిదారి అతి తృష్ణకు సైపగలేని పాంథు డ
ల్లే దురదృష్ట భారమున కేడ్చుచు మూర్ఛిల, స్వప్న వీథులం
దాదృతి మీఱ ఎవ్వరో, వియచ్చర, అచ్చర వచ్చి వాని శీ
ర్ణాధరసీమ అల్లన సుధామృతమున్ జిలికించునట్లుగా

పాడుము — జీవితమ్మునకు భావియు భూతము రెండు ఉన్నవన్
పాడు తలంపు రాలిపడ వాడిన ఆకయి వర్తమానపున్
నీడనె త్రాగుబోతునయి నిల్తును: నీగళ రావ సంపుటుల్
గోడలు గట్టు నా ఎడదకున్ నలుమూలల పాలరాతితో !

గణయతి ప్రాసలన్ నిలుపు కష్టము, సార్థకమో పదాల పూ
రణ మొనరించు బాధ చెదరన్, తమ అంతనె లేచి ఏవెవో
రణగొణ శబ్దముల్ తలపులన్ కదలన్ కలదిచ్ఛ — మైకమం
దణులు సమస్తమున్ గడచి — హాయిగ నీ వెలుగెత్తి పాడగా !

క్రిందికి పైకి నీ ఎలుగు కిన్నెర తీగలను శ్రుతిన్ స్వనిం
పం దులదూచి చెప్ప ఉపమానములా అనుభూతి దోచునే ?
సందె గదా ఎడందకది జాగ్రదజాగ్రదవస్థలన్ ! రస
స్పందితమో మనస్సు నిలువంగలదే, స్ఫుటమై, అలోలమై?

రాజీ

శ్రీ బుర్రా అప్పారావు

రాజీలాంటి మనిషి భర్తతో దెబ్బలాడి, కొడుకుని కూడా వొదిలి పెట్టి, పుట్టింటికొచ్చేసిందంటే నేను నమ్మలేక పోయాను. పందుక్కి నేను మావాళ్లింటికి వెళ్లినప్పుడు మావాళ్లు చెప్పిన మాటలూ, ఇతరులవల్ల విన్న విషయాలూ నన్ను నిజంనుంచి మరింతదూరం చేస్తున్నట్టనిపించింది. అందులోనూ రాజీ అసలు సంగతి ఎవ్వరితోనూ—తన వాళ్లకి కూడా—చెప్పకపోవడంవల్ల, చెప్పుడుమాటలు విని మనుషుల మంచి చెడ్డలు నిర్ణయించే లోకందృష్టిలో రాజీకన్యాయం జరుగుతున్నదేమో అని నా మనస్సు బాధపడ్డది. కాబట్టి రాజీని కలుసుకుని వీలయితే ఆమె నుంచి నిజం తెలుసుకుందామని వాళ్లింటికి వెళ్లాను.

నా రాక తెలుసుకుని తనగదిలో ఉన్న రాజీ హాలులోకివచ్చి "సరూ, ఎన్నాళ్ళకి? రెండేళ్ళయింది కదూ మనం కలుసుకుని? నీ కూతురాయిది?" అని శాంతని చేతుల్లోకి తీసుకుంది. రాజీని చూడడంతోటే నిలువునా నీరయాను. ఈమె పూర్వపు రాజీయేకాదు. ఈ రెండేళ్ళలోనూ యెంతమార్పు! ఆ చిరునవ్వు యిప్పుడూ ఉందిగాని అది మునపటి లాగ వెన్నెలలు విరజిమ్మడంలేదు. ఆ కళ్లలో మునపటి వెలుగులేదు.

"ఇప్పుడేనమ్మా రాజ్యం మొహంలో ఆమాత్రం ఉత్సాహం చూడగలిగాను. పిచ్చిపిల్ల యెంత దుఃఖం మనసులో దాచుకుందో!" అని రాజీ తల్లి కామేశ్వరమ్మ కళ్లల్లో నీరు గ్రుక్కుకుంది.

"రా గదిలోకి. ఈ నిలువు భత్యమెంతసేపు?" అని రాజీ నాచెయ్యిపట్టుకుని తన గదిలోకి తీసుకు వెళ్లింది. రాజీచేత మనసు విప్పి మాటాడించగల చనువూ సానుభూతీ నాకొక్కర్తికే ఉందని నాకు తెలుసు. "రాజీ, ఇంత అప్రతిష్ఠపని చేశావేమిటే? నీ చదువూ, తెలివితేటలూ యే గంగలో కలిపావు?" అన్నాను వాళ్ళమ్మ తన పనిమీద వెళ్లిన తరవాత.

"పోనిద్దూ సరూ. లోకం అనేక విధాలనుకుంటుంది. మనం యెంతమందితో చెప్పి మెప్పించగలం?" అంది. మళ్లీ యేదో తెలుసుకుందామన్న అభిప్రాయంతో "ఇంతకీ నేనుచేసిన అపరాధమేమిటి?" అని ప్రశ్నించింది.

"వాళ్ళకేమిటి తెలుసు చెప్పు, నువ్వు మొగుడునీ పిల్లాడినీ విడిచిపెట్టి పుట్టింటికి వచ్చేశావని తప్ప అసలు సంగతి తెలియనంతసేపూ లోకం చెడ్డనే అనుమానిస్తుంది, ముఖ్యంగా ఆడవాళ్ల విషయంలో" అన్నాను. రాజీ ముఖంలో చిరునవ్వు మాయమయింది. కళ్ళలో నీటిచుక్కలు కూడుకుంటున్నాయి. నిరుత్సాహంగా, నిస్పృహగా "సరూ, అర్థంచేసుకోలేదీ లోకం నా బాధని." అంది. "పోనీ అర్థంచేసుకోడానికి ప్రయత్నించే మాలాంటి వాళ్ళకైనా తెలియక్కర్లేదా? నీ దగ్గరివాళ్ళకైనా ఏమీ చెప్పకపోతే యెలాచెప్పు. చూడు రాజీ, దుఃఖాన్నంతటినీ కడుపులో దాచుకుని యెందుకలా కుమిలిపోతావు? నీ బాధ తీసీలేముగాని నీ కష్టాలు మా కష్టాలుకావూ? నాదగ్గరెందుకే దాపరికం?" అన్నాను. రాజీ నా ఒళ్లోకి ఒరిగింది. ఆమె తలను నాచేతుల్లోకి తీసుకున్నాను సానునయంగా. మెల్లగా తలెత్తి రాజీ తన కథచెప్పింది. సౌలభ్యంకోసం ఆమె చెప్పినట్టు కాకుండా నా మాటల్లా వ్రాస్తున్నాను.

రాజీ భర్త విశ్వనాథం తన మొదటి భార్యలేచి పోయిన కొద్ది రోజుల్లోనే ఆరేళ్ళ కొడుకు శంకరాన్ని వాళ్ళ తాతగారింటికి పంపేశాడు. మరెప్పుడూ తనవద్దకా పిల్లవాడిని తీసుకురావడంగానీ, తానువెళ్ళి చూడడంగాని చెయ్యక తన జీవితంలోని మచ్చను శాశ్వతంగా చెరిపేసుకున్నాననుకున్నాడు.

తరవాత అయిదేళ్ళవరకు, అంటే అతని తల్లి గతించిన కొంతకాలంవరకు, అతనికి తన జీవితంలో భాగస్వామి ఒకరవసరమన్న తలపు కలగలేదు. ఈసారి సర్వపరీక్షలూ చేసి అన్నింటికీ తగిన రాజేని (పూర్తి పేరు స్వరాజ్యలక్ష్మి) పెళ్లిచేసుకున్నాడు.

రాజీ నైజం మంచిది; ఆశయాలు గొప్పవి; ప్రపంచంలో మనుషులై పుట్టాక కొన్ని ఘన కార్యాలు సాధించాలని అంటూ ఉండేది. శంకరం తాతగారింట్లో కలకాలం పెరగడం తన కుటుంబానికే తలవంపనుకుంది రాజీ. అతణ్ణి తనవద్దే ఉంచుకుని పిల్లల పెంపకం విషయంలో తనకున్న ఆదర్శాల్ని ఆదరణలో పెడదామనుకుంది. కాపురానికి వెళ్లిన కొంతకాలానికే విషయం భర్తతో ప్రస్తావించింది.

“ఇదిగో రాజ్యం, వాడి విషయం నే నెప్పుడో చేతులు కడిగేసుకున్నాను. ఇప్పుడు తీసుకొస్తే తరవాతేమనుకున్నా వొదిలించుకోడం కష్టం. నీకేమున్నా ఆదర్శాలుండొచ్చు ఏంచేయాలన్నా యీ విషయంలో బాగా ఆలోచించి మరీ చెయ్యి.” అన్నాడు విశ్వనాథం. “కాదండీ. అతడెక్కడున్నా మీ కొడుకే కదా? ఏ కారణంచేతన్నా చెడువారినిపడితే ఆ అప్రతిష్ఠ మీకు మాత్రం కాదా? అతణ్ణి మనమే పెంచుకుంటే మన యిష్టప్రకారం దిద్దుకోవచ్చు. ఇంతకీ అతను చాలా మంచి కుర్రాడని వింటున్నాను. కాబట్టి మీరడ్డు చెప్పకండీ” అంది రాజీ. “ఏమో, నేను చెప్పవలసింది చెప్పాను. తరవాత నీ యిష్టం.” అన్నాడు విశ్వనాథం.

శంకరానికి తాతగారిల్లుకూడా పూలపాన్పు కాలేదు. మొదట అమ్మమ్మ సంరక్షణలో కొంత సుఖంగానే పెరిగిన శంకరాన్ని ఆమె పోయిన తరవాత మేనమామ భార్య సుందరమ్మ తప్పని సరికదా అన్నట్టు మాత్రమే భరించింది. కబురు రావడంతోటే సుందరమ్మ శంకరం భారాన్ని సులువుగా వదిలించుకుంది. మాతృప్రేమ నేనాడో కోల్పోయి, తండ్రి దగ్గర తగినంత చనువుకూడా దొరకని శంకరం సగం భయంతోటే తన యింటికి తిరిగివచ్చాడు.

రాజీకి క్లిష్ట పరిస్థితి ఏర్పడింది. రాజీ మాటలు— “చూడు సరూ, ఆయనకా స్వతస్సిద్ధంగా తండ్రికి కొడుకు మీా దుండవలసిన మమకారం శంకరంమీద లేదు. ఇక నేనుకూడా లోకంలోని సవతి తల్లుల్లాగే అయితే అతనికా యింట్లో సుఖమెలావస్తుంది? అతనికది తన యిల్లు, అక్కడికి వెళితే తనకోసం అభిమానంతో ఎదురుచూసేవాళ్లొకరుంటారు, అన్న నమ్మకం కలిగించలేకపోతే ఉన్నచోట ఉండనీయకుండా ఊడబెరుక్కువచ్చిన నా పని కర్థమేమిటి చెప్పు.”

కాబట్టి మామూలు పరిస్థితుల్లో చూపవలసిన ఆదరంకంటె ఎక్కువ ఆదరమూ ప్రేమా శంకరం యెడల చూపవలసిన అవసరం రాజీకి కలిగింది. అయితే విజ్ఞానాన్ని ఆర్జించుకుని, హృదయాన్ని విశాలంచేసుకున్న రాజీకి యిది కష్టంకాలేదు. శంకరం కూడా బుద్ధిమంతుడు; రూపసి. పైగా యితరుల అదుపాజ్ఞల్లో పెరగడంచేత మప్పితమూ, ఓర్పూ నేర్చుకున్నాడు. నా అన్నవాళ్ళప్రేమ నెరగని అతని ముఖంమీద దైన్యం స్థిరనివాస మేర్పరుచుకుంది. (రాజీ మాటలు) “సరూ, బెదురుగా జాలిగా నాకళ్ళల్లోకి చూస్తూ అందులో దేనికోసమో వెతుకుతున్నట్టు కనిపించిన అతని లేతముఖాన్ని చూసేప్పటికి నా మనస్సు కరిగిపోయిందంటే నమ్ము.”

తరవాత జరిగిన కొన్ని సంఘటనలుకూడా వాళ్ళిద్దర్నీ మరింత సన్నిహితుల్ని చేశాయి.

శంకరానికి బడి జీవితంకూడా సాఫీగా నడవలేదు. ప్రతి స్కూలులోనూ కొందరు అకతాయి కుర్రాళ్ళుంటారు. కనుపించిన ప్రతివాళ్ళకీ అర్థంలేని వెర్రిమొర్రి పేర్లు పెట్టడంలోనూ, అవి పిల్లలకి చదువంటే ఒక గండంలాచేసి విముఖత కలిగించడంలోనూ వాళ్ళందెవేసిన చేతులు. తోడిపిల్లవాళ్ళ చరిత్రల్లో యేమున్నా లోటుపాట్లుంటే కూపీలు తీసి వాటి నాధారంగా అనిర్భాగ్యుల జీవితాలు మరింత దుఃఖభాజనం చేయడంలో వాళ్లు ఘటికులు. ఈ జాతికి చెందిన వాళ్ళల్లో తాసిల్దారు రాఘవులు నాయుడు కొడుకు రంగనాయకులూ, అతని అనుచరులు మరికొందరూ కలిసి శంకరాన్ని బాధించే బాధ్యత తమనెత్తిమీద పెట్టుకున్నారు. ఒకడు శంకరాన్ని “మీ అమ్మగారెక్కడుంటోయ్?” అని ప్రశ్నిస్తే, “హైదరాబాదులో ఒక తురకాయన దగ్గరుందట్రా” అని యింకొకడు జవాబు చెప్పడం,

“ఒరేయ్, మన శంకరానికి యిద్దరు కురక తమ్ముళ్లు కూడా ఉన్నార్రా! వాడికేం మహారాజు” అని అపలేమంకుతున్న శంకరం మనసులో మరొకడు ఆజ్యం పొయ్యడం తరుచు చేస్తుండేవారు. ఓర్పు అలవాటు చేసుకున్న శంకరం యీ దెప్పి పొడుపులకు జవాబు చెప్పకుండా మనసులోనే కుమిలిపోతూ ఉండేవాడు. శంకరం యింటిదగ్గర యీ విషయాలు చెప్పేవాడుకాడు. ఉడుకుతున్న అతని మనసుకు ఆదరంతో చూడుకున్న రాజీ మాటలొక్కటే చల్లదనాన్నిచ్చేవి. సాయంత్రం యింటికి రాగానే ఆమె స్వహస్తాల్తో అందించే కాఫీటిఫినూ అతడినిసేద దీర్చేవి. బ్రతుకులోని తీపిని అతడొక్క రాజీ మూలంగానే తొలిసారి రుచిచూడ గలిగాడు.

ఒకనాటి సాయంత్రం శంకరం యింటికివచ్చి తన గదిలోకి సడికాకుండా వెళ్ళిపోవడం రాజీ గమనించలేదు. “నా కాఫీ యేది పిన్నీ?” అనే పిలుపు కోసం ఎదురు చూస్తూన్న రాజీ వంటావిడ సుబ్బమ్మకేదో సామానులందిచ్చే పనిలో ఉండగా హాలులోంచి కటువుగా “ఒరే శంకరం, యిలారా చవట వెధవా” అన్న విశ్వనాథం మాటలు వినపడ్డాయి. ఏదో మునిగిందన్న తలపు రాజీ మనసులో కలిగింది. ఆమె చటుక్కున హాలుపక్క గదిలోకివెళ్లి చాటుగా విషయం కనిపెడుతూంది. ఒక కుర్చీలో తాసిల్దారు రాఘవులు నాయుడు కూర్చున్నాడు. ఆఫీసుదుస్తులన్నా విడవని విశ్వనాథం ఇంకొక కుర్చీలో ఉన్నాడు.

“అయినా యింతపొగరుబోతు దనం కూడదండీ. ఈ వేళ మీ కుఱ్ఱవాడరాడు; స్నేహితులం కాబట్టి సరిపోయింది. మరొకరైతే యింకేమన్నా ఉండా?” అన్నాడు విశ్వనాథం.

“సాధారణమైన గాయాలయితే నేను మీదాకా రానివ్వకపోదును. తలమీద దెబ్బ చాలా గట్టిదనీ, కొన్ని రోజులదాకా కుర్రాడు మళ్లా లేవడనీ డాక్టరన్నాడు.” అని రాఘవులు నాయుడంటూ ఉండగా శంకరం హాలులోకివచ్చి తండ్రి కెదురుగా నిలుచున్నాడు.

“ఏమిరా రౌడీ వెధవా. వీరి అబ్బాయిని నువ్వీవేళ కొట్టావా?” అన్నాడు విశ్వనాథం.

శంకరం తాసిల్దారు వేపు ఒకమారుచూసి “ఔను” అన్నాడు.

“ఎందుకు కొట్టావు? ఒళ్లు పొగరెక్కా?”

శంకరం మాటాడలేదు.

“నిన్నే. మాటాడవేం?” గద్దించాడు విశ్వనాథం.

“నన్ను నొప్పించేమాట లన్నాడునాన్నా”

“నువ్వేమీ అనకుండానే అన్నాడా? ఏమిటా నొప్పించే మాటలు?”

శంకరం జవాబు చెప్పలేదు.

“నిన్నే అడిగేది. నోరు పెగలదేం?”

ఇంకా జవాబు చెప్పలేదు శంకరం. అతని కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగాయి. మరుక్షణం అతని చెంప పెళ్లుమంది. “పో వెధవా, నాకు నీ దరిద్రగొట్టు మొహం చూపించకు.” అని గద్దించాడు విశ్వనాథం. శంకరం చెంప చేత్తో పట్టుకొని గదిదారిపట్టాడు. రాజీకి ఆదెబ్బ తనకి తగిలినట్టయింది. అలాగే కొయ్యబొమ్మలా ఉండిపోయింది.

రాఘవులు నాయుడుని సాగనంపి కోపంతో గదిలోకి వచ్చిన భర్తకోసం మౌనంగానే కాఫీ టేబిలుమీద పెట్టి మెల్లగా శంకరం గదికివెళ్లింది రాజీ. టేబిలుమీద మోచేతు లానుకుని, చేతుల్లో తలపెట్టుకుని కూర్చున్నాడు శంకరం. కంది ఉబ్బిపోయిన చెంప ఎదురుగా కనిపించింది రాజీకి. చెంపల మీదుగా జారిన కన్నీళ్లు ఆరి చారలుకట్టాయి. రాజీని చూసి “ఏం పిన్నీ?” అన్నాడు. దగ్గరగా వెళ్లి “శంకరం, నువ్వీవేళ కాఫీకోసం నా దగ్గరకు రాలేదేమీ? పిన్ని చచ్చిపోయిందనుకున్నావా?” అంది రాజీ. “లేదు పిన్నీ, ఈవేళ మనసు బాగు లేదు.” అన్నాడు శంకరం. అతని తలను తన రెండు చేతుల్లోకి తీసుకుని రాజీ అతని ముఖాన్ని తేరి చూసింది. నుదుటిమీద సన్నంగా పొడవుగా ఒక గాయం కనుపించిది. చూసేగా అతని మోచేతుల నుంచి మండలవరకూ బాగా గీరుకుపోయిన గాయాలు కూడా కనుపించాయి. “శంకరం, తోటి పిల్లలతో పోట్లాడుతున్నావా? తప్పు గాదూ?” అంది రాజీ. అతడు ఆమె కళ్ళల్లోకి తేరిచూశాడు. ఇదివరకందని దేదో అతని కామె ముఖంలో దొరికినట్టయింది.

"పిన్నీ, నేనవసరంగా పోట్లాడుతానా?" అన్నాడు.

"ఏం, ఏమి జరిగిందేమిటి? నాన్నగారడిగితే చెప్పావుకావు. నాతో కూడా చెప్పకూడదా?" అంది రాజీ ఆప్యాయంగా.

"పిన్నీ, వాళ్లు రోజూ నన్ను చంపుకు తింటున్నారు. అమ్మను గురించి వాళ్లాడేమాటలు యెంత బాధ గలిగిస్తున్నాయనీ. ఎంత ఓర్చుకుని జవాబు చెప్పకుండా ఉందామనుకున్నా వొదలరు. పోనీ అమ్మమాట అలా ఉండనీ. ఈ వేళ......" అతని గొంతు జీరపోయింది; పెదవులు వణికాయి; కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి "నిన్ను......ఇంత మంచిదానివైన నిన్నుకూడా......వెధవలు" పళ్లు కొరికాడు "మీ పిన్నెప్పుడు పరారీ చిత్తగిస్తుందోయ్" అంటే ఎలా సహించేది పిన్నీ?" వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ క్రిందపడి రాజీ కాళ్ళను పెనవేసుకున్నాడు.

రాజీ కళ్లుకూడా చెమ్మగిల్లాయి. లేవదీసి అతని తల గుండె కదుముకుంది. "పిచ్చి శంకరం, నేనంటే నీకెందుకోయ్ ఇంత అభిమానం? మంచిపని చేశావులే. ఈమారు వాళ్లు నీ జోలికిరారు" అంది.

అతని గుండెలో బరువు తగ్గిపోయింది.

* * *

రాజీ తన పురిటికి పుట్టింటికి తొమ్మిదో మాసం ప్రవేశించిన కొద్ది రోజులదాకా రాలేకపోయింది. రాజీలేని యింట్లో పది రోజులన్నా ఉండలేక పోయాడు శంకరం. తండ్రివద్దకు వెళ్లి "ఒకమారు పిన్ని యెలా ఉందో చూసివొస్తానునాన్నా" అన్నాడు. "ఏడిశావులేవోయ్. ఇంకా పదిరోజులన్నా కాలేదదివెళ్లి; ఏమిటోయ్ ఆబాంగత్వం? అందులోనూ స్కూలు ఫైనలు పరీక్ష నెత్తిమీద పెట్టుకుని, బడిమానేసి నువ్వక్కడికివెళ్లి యేం రాచ కార్యం వెలగబెట్టాలోయ్?" అన్నాడు విశ్వనాథం. ఆ మూడోనాడు తండ్రితో చెప్పకుండా బయలుదేరి రాజీదగ్గర వాలాడు శంకరం. గర్భభారంతో గదిలోపడుకున్న రాజీ శంకరాన్ని దగ్గర కూర్చోపెట్టుకుని "ఏమోయ్ శంకరం, నాకోసం యింతదూరం వచ్చావా? నాన్నగారితో చెప్పావా?" అని ప్రశ్నించింది చెప్పి ఉండడనే అనుమానంతోనే.

"చెపితే వొద్దన్నారు పిన్నీ. అందుచేత నువ్వొచ్చినప్పుడు నాకిచ్చిన అయిదు రూపాయిలూ పట్టుకుని వచ్చేశాను"

"ఎంత పనిచేశావు? నాన్నగారికి కోపం రాదూ? పైగా నెల్లాళ్ళలో పరీక్షలాయె. చదువు పోకపోతే యెలా పాసవుతావు శంకరం?"

"నాతో ముఖ్యమైన పుస్తకాలు తెచ్చుకున్నాను పిన్నీ. బడికివెళ్ళకపోతే యేమీ భయం లేదులే; కోర్సు లేమీ మిగిలిపోలేదు."

రాజీతోపాటు పురుడయేవరకు యిక్కడే ఉండిపోదామన్న నిశ్చయంతో శంకరం వచ్చినట్లు కనిపించింది. రాజీకేమీ పాలుపోలేదు. ఒకవేపు భర్తకు కోపమొస్తుందన్న భయం; ఇంకోవేపు శంకరం పరీక్ష పాడుచేసుకుంటాడన్న కించ.

"పోనీలే. వొచ్చినవాడివెలాగా వొచ్చావు. ఎప్పుడు తిన్నావో! ఆ ఫ్లాస్కులో ఓవల్టీనుంది తాగు. తరవాత మాటాడుకోవచ్చు" అంది రాజీ. ఓవల్టీను తాగుతూ ఉంటే పిన్ని కిష్టంలేనిపని చేశానేమో అన్న అనుమానం శంకరానికి తట్టింది. మెల్లగా రాజీ దగ్గరికివెళ్లి "నువ్వు చెప్పావుగాని నేనుండలేకపోయాను పిన్నీ. అందులో పురుడు రెండో జన్మతో సమానమన్న మాట వినేసరికి నాకెక్కడలేని భయమూ యెత్తుకొచ్చింది. నువ్వేమన్నా అయితే నాకేమిటుంది పిన్నీ?" అన్నాడు చెమ్మగిల్లిన కళ్ళతో.

"పిచ్చీ, అదేమిటోయ్ అలా అవుతావు? నాకొచ్చిన భయమేమిటి? నిన్ను విడిచిపెట్టి నేనెలా పోతానోయ్ యముడితోనన్నా దెబ్బలాడుతానుగాని?" అంది రాజీ. అతని ముఖం వికసించింది.

మూడు రోజుల తర్వాత అతడిని ఒప్పించి తిరిగి పంపించడానికి తల ప్రాణం తోకకొచ్చింది రాజీకి. వెళుతూ "నువ్వొచ్చినప్పుడు నాకొక చిట్టి తమ్ముణ్ణి తీసుకొస్తావు కదూ పిన్నీ" అన్నాడు. "బారసాల కొస్తావు కదటోయ్" అంది రాజీ.

పురుడయిన నెల రోజులు తిరగకుండానే రాజీ పురిటి పిల్లాడిని తీసుకుని వాళ్ళ ఊరువెళ్లిపోయింది.

* * *

రాజీకి జ్వరంవచ్చి స్పృహలేకుండా పడి ఉంది. శంకరం ఆమెగది వదలలేదు. ఎప్పటి కప్పుడు మందులూ పళ్లూ అవి అందించడం, తమ్ముడు చిట్టెని ఆడించడం, రాత్రిళ్లు కనిపెట్టుకుని ఉండి ఏదవసరమైతే అది చేస్తూ, నిద్రాహారాలు మానుకుంటున్నాడు. పిలవగా పిలవగా రెండు మెతుకులు కతికి అయిందనిపించుకుంటున్నాడు. ఇంటరు పరీక్షకోసం ఏకాగ్రతతో చదువుకుంటున్న వాడు మానేసి మూడు రోజులాయె పుస్తకాల వేపన్నా చూడలేదు. నాలుగోరోజు వంటావిడ విశ్వనాథంతో "బాబూ, చిన్న బాబు పొత్తిగా తిండి మానేస్తున్నాడు. అంతగా దెబ్బలాడితే యేదో రెండు మెతుకు లంటించుకుంటాడు. ఎప్పుడూ అమ్మగారి దగ్గిరేఉండి ఒళ్లు పాడుచేసుకుంటున్నాడు. మీరన్నా కొంచెం చెప్పండి." అంది. విశ్వనాథం తానన్ని పనులూ చూసుకుంటాననీ, శంకరం రోగిపేపు రానక్కరలేదనీ, చదువూ అవీ యెప్పటిలాగే చూసుకోమ్మనీ శంకరంతో చెప్పాడు.

ఆ సాయంత్రం విశ్వనాథం యేదో మందివ్వబోయి టేబిలుమీద రెండు సీసాలు ప్రమాదవశాత్తు పడవేసి, గాభరాలో గాజు పెంకులు త్రొక్కి గాయంచేసుకుని మంచమెక్కాడు. ఎప్పటిలాగే శంకరానికి మనస్ఫూర్తిగా తాను చేయాలని కోరుకుంటున్న రాజీ సపర్యలు చేయడాని కవకాశమూ, అవసరమూ కలిగాయి.

ఆ రోజున డాక్టరు జ్వరానికి టైఫాయిడ్ అని పేరుపెట్టాడు. వెంటనే విశ్వనాథం మామగారికి టెలిగ్రామిచ్చి అత్తగారిని సహాయంకోసం రప్పించాడు. కాని, శంకరం మాత్రం రాజీ సపర్యలు మానలేదు. కామేశ్వరమ్మ రాత్రి పది గంటలప్పుడు రాజీ మంచందగ్గర క్రిందను మంచానానుకుని కూర్చున్న శంకరాన్ని చూసి "బాబూ, నీకెందుకోయ్ యీ అవస్థ? పెద్దదాన్ని నేనున్నానుకదా! రాత్రి నేనిక్కడుండి రాజీకి కావలసినవి చూస్తానులే. నువ్వుపోయి పడుకోవమో, చదువుకోవమో చెయ్యి" అంది.

"అమ్మమ్మగారూ, పెద్దవారు రాత్రిల్లా మేలుకుని మీరెలా ఉండగలరండీ? ఎప్పటి కేమందులివ్వాలో, పళ్లరసం అవీ యెప్పుడెలా యివ్వాలో మీకు బాగా తెలియదు. పిన్నికి నాచేతుల్తో సేవ చేసి ఆవిడ ప్రాణం దక్కించుకున్నానన్న తృప్తి నాకు కలగ నివ్వండి. మీరు తమ్ముణ్ణి చూసుకోవలసిన అవసరమెలాగా ఉంది కదా!" అన్నాడు శంకరం.

ఒకరాత్రి రాజీకి తెలివివచ్చి కళ్లువిప్పి చూసేప్పటికి తనకు దగ్గరగా క్రింద కూర్చుని, మంచంమీద తలవాల్చి నిద్రపోతున్న శంకరం కనుపించాడు. నీరసించిన ఆమె కుడిచెయ్యి మెల్లగా అతని తలమీదకు వెళ్లింది. వ్రేళ్లు జుట్టులోకిపోయి తల నిమురుతున్నాయి. "శంకరం", అని పిలిచింది. త్రుళ్లిపడిలేచాడు "ఏం పిన్నీ, ఏమి కావాలి? కాస్త ఓవల్టీ నివ్వనా? ఇవాళనిద్ర యింతలోకే వచ్చేసింది." నేరంచేసిన వాడిలా సిగ్గుపడుతున్నాడు.

"ఇంత రాత్రప్పుడు ఇక్కడ కూర్చున్నావేమోయ్? అమ్మ ఉందిగా? నువ్వు నిద్రాహారాలు మానుకుని యెందుకింత శ్రమపడతావోయ్? చూడు, ఆ కళ్లు లోతుకుపోయి, చిక్కిపోయి యెలా ఉన్నావో! మా అమ్మఉంటే నిన్నీ పరిస్థితికి తీసుకురావడానికి ఒప్పుకుంటుందా? నేనుండి నీకు చేస్తున్న ఉపకారమిది" అంది రాజీ.

"లేదు పిన్నీ, ఇప్పుడే చదువు పూర్తిచేసుకుని ఒక్కసారి నిన్ను చూసిపోదామని వొచ్చాను" అని అబద్ధమాడాడు.

"ఏమో, నాకెప్పుడు తెలివొచ్చి చూసినా పగలూరాత్రీ నువ్వీ గదిలోనే కనిపిస్తున్నావు. ఎప్పుడు తింటున్నావో, ఏప్పుడు చదువుకుంటున్నావో, అసలు పడుకుంటున్నావో లేదో తెలియకుండా ఉంది. పోయిపడుకో నాయినా ఒంటి కొస్తుంది. కావలిస్తే అమ్మనిపంపు" అంది రాజీ.

"అలాగే పిన్నీ. నేను మాత్రం యింతో సేపు కూర్చుంటానా? ఇప్పుడే తమ్ముడేడుస్తూ ఉంటే అమ్మమ్మగారిని వాడి దగ్గరికిపంపి యిక్కడ కూర్చున్నాను" అని కదలకుండా అక్కడే కూర్చున్నాడు.

రాజీకి జ్వరం తగ్గి స్వస్థతచేకూరుతున్నప్పుడు కూడా శంకరం ఆమెదగ్గర రాత్రిళ్లు కాపలా ఉండడం మానలేదు. ఒక అర్ధరాత్రి రాజీ అంది "శంకరం, నువ్వు నన్ను బ్రతికించడాని కెంతశ్రమ పడ్డా

పోయ్! నీ ఋణం యెలా తీర్చుకుంటాను?" శంకరం కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. "పిన్నీ, నువ్వు నాకు చేసిందానిలో యిదే మాత్రం? బ్రతుకంటే రుచీ ఆసక్తీ కలిగించి నన్నన్ని విధాలా కాపాడావు. తల్లిలేని లోటు లేకుండా చేసి నా తప్పులన్నీ నీ కడుపులో దాచుకున్నావు. పెంచి పెద్దవాడిని చేశావు. నువ్వు సవతి తల్లివి కావు పిన్నీ. నిన్ను దక్కించుకోగలగడంకంటె నాకీ జన్మలో కావలిసిందేమిటి?" అన్నాడు. రాజీ అతని తల నిమురుతూ కళ్లు తుడుచుకుంది.

రాజీకి స్వస్థత చేకూరి బాగా కోలుకుంది. శంకరం పరీక్ష తప్పాడు. విశ్వనాథం శంకరంమీద మండిపడ్డాడు.

* * *

మరికొద్ది రోజులకే శంకరానికి జ్వరం వచ్చింది. రోజూ తగ్గుతూ హెచ్చుతూ వదలకుండా వస్తూంది. డాక్టరు పేరా టైఫాయిడ్ యేమో అనుకున్నాడు. అతని పరిచర్యలో రాజీ నలుగుతూండడం చూసి మళ్లీ పడిపోతుందేమో అన్న భయం కలిగింది విశ్వనాథానికి. "రాజీ, నువ్వంత శ్రమపడవలసిన అవసరం దేనికి? అది మామూలు జ్వరం. అలా నిద్ర మానుకుని కూర్చుంటే మళ్లీ నీ ఒంటికి వొస్తుంది" అన్నాడు.

"ఏమోనండీ. నాకితని జ్వరం చూస్తే భయంగా ఉంది. నాకు చేయరాని సేవంతా చేసి ఇలా పడిపోయాడు పిచ్చి బాబు. ఎంత వొద్దన్నా మానాడు కాదు." అంది రాజీ.

"అది సరే. అందుకు ప్రతిఫలంగా నువ్వు కూడా అలాగే చేసి మళ్లీ పడాలని ఉందా?" అన్నాడు విశ్వనాథం.

రాజీ మాటాడలేదు. కాని యెప్పటిలాగే శంకరం పరిచర్య మానలేదు. చిక్కి సగమౌతున్న రాజీని చూసి ఒకరాత్రి విశ్వనాథం కోపమాపుకోలేక పోయాడు. "నేను చెప్పినమాట వినదలచుకోలేదా రాజీ? నీ ప్రవర్తన నాకు వింతగా ఉంది. ఎక్కడినుంచి వచ్చాయి నీకీ అభిమానాలూ, ప్రేమలూ? ఏమిటోయ్ నీ బాంధవ్యం?" అన్నాడు తీవ్రంగా.

రాజీ నివ్వెరపాటుతో "అదేమండీ అలా అంటారు! శంకరం మనకొడుకు కాదుటండీ!" అంది.

"కొడుకు! ఎక్కడి కొడుకు? పరాయివాడితో లేచిపోయిన నీచురాలు కన్నవాడు నా కొడుకని ఏమిటి నమ్మకం? వాడిమాటే మరిచిపోయి, కళంకాన్ని శాశ్వతంగా తుడిచేసుకున్నాననుకున్న నా గుండెలమీదికి కుంపటిలా తీసుకొచ్చి నువ్వే వాడి నిక్కడ పెట్టావు. మానుతున్న గాయాన్ని నీ చేతుల్తో కెలికావు. ఈ వయసులో నాకు కాస్తన్నా శాంతీ సుఖమూ లేకుండా చేస్తున్నారు మీ రిద్దరూ. ఈ వేళనుంచి నువ్వు వాడి పరిచర్య చేయడానికి నే నొప్పుకోను." అన్నాడు.

"అయ్యో! ఇదెక్కడున్నా కద్దండీ! కన్నకొడుకు పుట్టెడు రోగంతో పడిఉంటే మీరు చూడకపోవడం సరికదా నన్నుకూడా చూడొద్దంటే అతడికగతేమి కాను?"

"వాడు నా కొడుకు కాడు" అన్నాడు విశ్వనాథం కటువుగా.

"మీ కొడుకు కాకపోతే నా కొడుకు. నా చేతులారా పెంచుకున్నాను. అన్నివేపులా విరుచుకు పడుతున్న లోకంనుంచి కాపాడుకున్నాను. కనకపోయినా అతడు నా కొడుకే" అంది రాజీ రోషంతో.

విశ్వనాథానికి కోపం బాగా హెచ్చింది. ఏమంటున్నాడో తెలుసుకోలేని స్థితిలో ఉన్నాడు. "కొడుకుట! ఎవడు నమ్ముతాడు? మొగుడనకూడదూ అన్నీ సరిగ్గా అన్వయిస్తాయి?" అన్నాడు.

రాజీ దెబ్బతిన్న పాములా అయిపోయి కుర్చీలో కూలబడిపోయింది. ఒక్కసారి మెరుపుల్లాగ అనేక విరుద్ధ భావాలు ఆమె మెదడులో పరుగెత్తాయి. బాధతో క్రుంగిపోయి మరి మాటాడలేక పోయింది.

మరునాడు రాజీ శంకరం మేనమామకి ఒక ఉత్తరం వ్రాసింది. శంకరం చాలా జబ్బుగా ఉన్నాడనీ, తండ్రికి అతనిమీద ఆదరాభిమానాలు లేని కారణంచేత తానుకూడా అతడిని సరిగ్గా చూడగలిగిన స్థితిలో లేననీ, ఇక్కడే ఉంటే శంకరం స్థితి

విషమిస్తుందనీ, కాబట్టి తప్పక వెంట నేవచ్చి అతడిని తీసుకెళ్ళవలసిందనీ వ్రాసింది. ఆ రోజల్లా రాజీ శంకరం గదిలోకి వెళ్ళలేదు. ఆ రాత్రి శంకరానికి జ్వరం తీవ్రమై అధికంగా దగ్గుకూడా వచ్చింది. అతను ఖణేల్ ఖణేల్‌మని దగ్గుతున్నప్పుడల్లా రాజీ గుండెలో శూలాలతో పొడుస్తూన్నట్లనిపించింది. కాని అతని సహాయానికి అతని గదిలోకి వెళ్ళడానికి కాళ్లు రాలేదు. పాపం యేమి చేయగలదు ? అబల ; నిస్సహాయ. మరునాడు డాక్టరు శంకరాన్ని చూసి విశ్వనాథంతో యేవో చెప్పి వెళ్లిపోయాడు. విశ్వనాథం రాజీతో యేమీ చెప్పలేదు. రాజీ అడగలేక పోయింది కూడా. కాని యేదో ముంచుకొచ్చిందన్న దిగులు మాత్రం ఆమె గుండెలో ప్రవేశించింది.

మరి రెండు రోజులకి శంకరం మేనమామ మేనత్తా వచ్చారు. ఈలోగా అతని జ్వరం ఉద్ధృతం కొంత తగ్గింది. సుందరమ్మ అసలు సంగతి తెలుసుకుందామని రాజీని కదిలించి అడిగింది. రాజీయేమీ చెప్పలేకపోయింది. “ఏదో పెంచి పెద్దవాడిని చేద్దామనుకుని మీకుగాకుండా తీసుకొచ్చాను. లోకంలో ఆడది చేయగలిగిందేముంది చెప్పండి. పోనీ మీ దగ్గరన్నా అతను బ్రతికి బట్టకడితే అంతే చాలు. వొదినగారూ, శంకరం అమాయికుడు; వెన్నలాంటివాడు. ఈ లోకానికి తగ్గవాడు కాడు. జాగ్రత్తగా చూడండి. ఇకమీద అన్నింటికీ మీరే అతనికి” అని కళ్ళల్లో నీరు గ్రుక్కుకుంది. రాజీ.

శంకరానికి తన్ను ప్రయాణం కడుతున్నారన్న సంగతి తెలిసేప్పటికి అంతా అయోమయంగా తోచింది. అప్పటికి మూడు రోజులై రాజీ తనకంటికి కనబడకపోవడంకూడా యెంతో విపరీతంగా తోచి బాధపడ్డాడు. వెళుతున్నప్పుడు తండ్రిదగ్గర సెలవుపుచ్చుకోడానికి వెళ్లి “నాన్నగారూ, వెళుతున్నాను, మళ్లీ యెప్పుడు వొస్తానో తెలియదు. తప్పులేమున్నా ఉంటే క్షమించండి” అన్నాడు. విశ్వనాథం అటువేపు మొహం తిప్పుకుని “సరే” అన్నాడు. ఇంక రాజీదగ్గర సెలవు పుచ్చుకోవడమే మిగిలింది. అసలే నీరసంగా ఉన్న అతనికి రాజీగది సమీపించేప్పటికి కాళ్లు వణికాయి. గదిలోకివెళ్లి, తన మంచందగ్గర నిలుచున్న రాజీ కాళ్ళ ముందు సాష్టాంగపడి ఆమె పాదాలు పట్టుకున్నాడు. “పిన్నీ, వెళుతున్నాను. ఇంతకాలం నా అపరాధాలన్నీ కడుపులో దాచుకుని నన్ను సాకావు. తల్లి లేనిలోటు కనపడకుండా చేశావు. నీకుకూడా నా మీద దయతప్పిపోయిందా పిన్నీ నన్ను పంపించేస్తున్నావు ?” అన్నాడు. రాజీ మరి నిలుచో లేకపోయింది. అటువేపు తిరిగి, మొహం రెండు చేతుల్తో కప్పుకుని, అలాగే మంచంమీదికి ఒరిగి పోయింది. ఎంతసేపటికీ మాటరాకపోవడం చూసి శంకరం ఆ గదిలోనే ఆడుకుంటున్న ఆనందాన్ని చేతుల్లోకి తీసుకుని “చిట్టీ, నన్ను మరిచిపోకూ, అమ్మకి నామీద కోపమొచ్చింది. తెలిసి నేనే తప్పూ చెయ్యలేదురా తమ్మూ. బ్రతికుంటే వొచ్చి తన పాదాలదగ్గర క్షమాపణ చెప్పుకుంటానని చెప్పూ. మనమ్మకి మనమీద కోపమెంతకాలముంటుందోయ్ ?” అన్నాడు.

శంకరం రాజీ దీవన పొందకుండానే వెళ్లి పోయాడు.

* * *

వేగిపోతున్న మనసుతో రాజీ శంకరం ఆరోగ్యం గురించిన ఉత్తరంకోసం రోజూ యెదురు చూస్తోంది. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆమెకి తెలియకుండానే కాళ్లామెను శంకరం గది దగ్గరికి యీడ్చుకెళ్ళేవి. ఇంకా అతనక్కడే ఉన్నాడన్న భ్రమలో గదిలోకి చూసేది. ఖాళీగా ఉన్న గదిచూసి తన పొరపాటు తెలుసుకొనేసరికి యేదో దిగులు కడుపులోంచి పుట్టుకొచ్చేది. నెల్లాళ్ళయినా యేకబురూ తెలియకపోయేసరికి ఆత్రం, అనుమానమూ హెచ్చాయి. భర్తకేమన్నా తెలుసేమో అనుకున్నా అడగలేకపోయింది. ఈపాటికి బాగుపడి ఉండడా అని మనస్సుని సమాధానపర్చుకుందామనుకుందిగాని సాధ్యంకాలేదు. అందరూ తనకు వ్యతిరేకంగా గూడు పుఠాణీ చేస్తున్నారేమో అనిపించింది. ఏమన్నా ఉత్తరాలువచ్చినా భర్త తనకి చూపించలేదేమో! ఈ అనుమానం మనసులోకి రాగానే ఆగలేకపోయింది. వెంటనే సుందరమ్మపేర ఒక ఉత్తరం శంకరం ఆరోగ్యమెలా ఉన్నదీ వెంటనే తెలియపర్చవలసిందని వ్రాసింది. తిరుగుటపాలో సుందరమ్మదగ్గనుంచి జబాబు వచ్చింది.

“మీ ఉత్తరం చూస్తే యిదివరకు మేము వ్రాసిన రెండుత్తరాలూ మీరు చూడనట్టు తెలు

స్తూంది. అన్నగారి ఆఫీసు యడ్రసుకు వ్రాయడం చేత ఆయన మీకు చూపించలేదేమో అన్న అనుమానం కలిగి యీ ఉత్తరం మీ పేరనే వ్రాస్తున్నాను. శంకరానికి క్షయవ్యాధి అని యిక్కడి డాక్టరు నిర్ధారించి యేదన్నా ఆరోగ్యాశ్రమంలో కొంతకాలం ఉంటే బాగుపడవచ్చునేమో అని సూచించాడు. మాకది సాధ్యంకాక యీ విషయం మేము మొదటి ఉత్తరంలో మీకు వ్రాస్తే దానికేమీ జవాబురాలేదు గాని, రెండువందలు మనియార్డరు మాత్రం అన్నగారు పంపారు. రెండువందలూ రోజుల్లో యెందుకు సరిపోతాయి చెప్పండి? అందుచేత ప్రస్తుతం యిక్కడే శంకరానికి మందిప్పిస్తున్నాం.

"శంకరం తన పరిస్థితి తెలుసుకున్నాడు. అతనికి మిమ్మల్ని మళ్లీ చూడలేకపోయానన్నదొక్కటే చింత. ఈ విషయం మీకు మా రెండో ఉత్తరంలో తెలియపరుస్తూ, ఒక్కమారు మీరువస్తే బాగుండునని వ్రాశాం. శంకరం రోజూ మీకోసం యెదురుచూస్తూ రాకపోయేసరికి 'ఈ వేళ కూడా రాలేదు కదూ! పిన్నికి నామీద కోపంపోలేదు. పిన్ని నన్ను క్షమించలేదు' అంటూ ఉంటాడు.

"ఇప్పుడతని ఆరోగ్యం బాగా క్షీణదశకి వచ్చేసింది. అట్టే రోజులు బ్రతకడం కష్టమని డాక్టరంటున్నాడు. వీలు చూసుకుని మీ రొక్కమారు రావాలని మాకోరిక. మిమ్మల్నీ చూడకపోతే అతనికి శాంతి ఉండదు."

రాజీకి కడుపు తరుగుకు పోతూంది. గుండె బరువెక్కి పోట్లుపొడుస్తున్నట్టనిపించింది. నిస్త్రాణలో కుర్చీలో కూలబడిపోయింది. అలా యెంతసేపుందో ఆమెకు తెలియలేదు. దుఃఖం కెరటాల్లాగా పెల్లుగా వొస్తోంది. కర్తవ్యం తోచడంలేదు. ఆమె మనసు విలవిల కొట్టుకుంటూంది.

విశ్వనాథం ఆఫీసునుంచి యింటికివచ్చే వేళకి యెలాగో గుండె దిటవు చేసుకుని ముఖంమీది కన్నీటి చారలు కడుక్కుంది. గదిలోకివచ్చిన విశ్వనాథానికి కాఫీ కప్పులోపోసి, అతనికి దగ్గరగా టేబిలుమీద చేతులానుకుని నిలుచుంది. రాకుండా ఉన్నమాటని అతి ప్రయత్నంమీద తెచ్చుకుని "శంకరానికి చాలా జబ్బుగా ఉందట" అంది. కాఫీ త్రాగుతున్న అతను ముఖమెత్తి ఆమెవేపు నిదానించి చూస్తూ "నీకెలా తెలిసింది" అన్నాడు.

"ఉత్తరం వచ్చింది—నా పేర. మీకొచ్చిన ఉత్తరాలు నేనేమీ దొంగతనంగా చూడలేదు లెండి" అంది రాజీ.

"వాడి ప్రసక్తి నువ్వు మానడం లేదన్నమాట" నిశితంగా ఆమె ముఖం పరిశీలిస్తున్నాడు.

"మానలేను. ఈ కట్టెలో ప్రాణమున్నంతవరకు మానలేను" ఆమె గొంతు వొణికింది.

"సరే" సగం త్రాగి బల్లమీద ఉంచిన కాఫీ కప్పులోకి చూస్తున్నాడు. ఆ మాటలో బెదిరింపు ధ్వనిస్తూంది.

కొద్ది క్షణాల మౌనం. రానున్న పటపటాంగంలో యెవరి స్థానబలం వాళ్లు చూసుకుంటున్నారు.

రాజీ: "శంకరం యెన్నో రోజులు బ్రతకడు. అతణ్ణి నా పొట్టను పెట్టుకున్నాను పాపిష్టిదాన్ని. పుట్టెడు రోగంతో వాయింట్లో బాధపడుతూ ఉంటే గూడా రోజులు కంటితో చూడనన్నా చూడలేదు. చివరకు చస్తున్నానని చెప్పడానికి వొస్తే మాటన్నా మాటాడకుండా మొహం తిప్పేసుకున్నాను." అతను కుర్చీలోంచి లేచి చరచరా కిటికీ వద్దకు నడిచి అవతలికి చూస్తున్నాడు. ఆమెకూడా అతనివెంటనే నడిచి ఉద్రేకంతో "ఇదంతా మీకు భయపడి. మీ అనుమానం నా నవనాళ్లూ బిగించేసి నన్నెందుకూ పనికిరానిదాన్ని చేసేసింది. అతని చావుకి జవాబు చెప్పుకోవలసిన బాధ్యత మనిద్దరిమీదా ఉంది. అతను మనల్ని చూడాలని అలమటిస్తున్నాడు. ఇప్పుడన్నా పొరపాటు దిద్దుకుని వ్యవధి ఉండగానే వెళదాం పదండి" అంది.

అతను ఒక పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచి గిరుక్కున ఆమెవేపు తిరిగాడు "ఇదిగో, ఆఖరుసారి చెపుతున్నాను; ఆవూసు మళ్లీ యెత్తొద్దు" అని విసురుగా గదిలోంచి నడిచాడు.

ఆ రాత్రి రాజీ విశ్వనాథాన్ని మరి చూడలేదు. మరునాడు ప్రొద్దున్నే తన బట్టలుపెట్టెలో సర్దుకుంది. పోయి కిటికీదగ్గర నిల్చుని శూన్య దృష్టితో ఆకాశంలోకి చూస్తోంది. నిద్రలేకపోవడం వల్లో ఏడవడంచేతనో ఆమె కళ్లు వాచి యెఱ్ఱగా

ఉన్నాయి. చెక్కిళ్లు పాలిపోయాయి. చిట్టి ఆకలి వేడితే ఫ్లాస్కులోని ఓవల్టిన్ ఇచ్చింది. తనకోసం సుబ్బమ్మ బల్లమీదుంచిన కాఫీ అలాగే చల్లారి పోయింది.

తుఫాను రాబోయేముందు వాతావరణంలా యిల్లంతా నిశ్శబ్దంగావుంది. నౌకర్లు ఈ అనర్థాన్ని శంకించి యేంచప్పుడుచేస్తే యేకొంప మునుగుతుందో అన్నట్టు పనులు చేసుకుంటున్నారు.

మెయిలు వేళకి రాజీ బంట్రోతు సూరయ్యను పిలిచి ఒక రిక్షాను తీసుకొచ్చి అందులో తన పెట్టెను పెట్టమని చెప్పింది. సూరయ్య తలతడుముకుని బెదురుతూ యేదో చెప్పబోయాడు. "చెప్పినపని ముందు చెయ్యవోయ్" అని రాజీ శాసించేసరికి వాడినోటికి తాళంపడి పరుగెత్తాడు. పిల్లవాడి నెత్తుకుని రాజీ విశ్వనాథం ఉన్న పడకగది గుమ్మందగ్గరకు వెళ్ళింది.

"నేను వెళుతున్నాను" అంది.

"మళ్లీ రావడం యిష్టంలేకపోతే నా అభ్యంతరం లేదు" అన్నాడు విశ్వనాథం ఆమెవేపు చూడకుండానే.

"నాకిప్పుడు బోధపడుతోంది మొదటావిడ యెందుకలా చేసిందో" అంది రాజీ రోషంతో.

"ఆవిడ ననుసరించదలచుకుంటే నాతో చెప్పడమెందుకు?" అన్నాడు విశ్వనాథం.

మొదట పుట్టింటికే వెళదామనుకుంది గాని ఆమెలో తిరుగుబాటు తలెత్తింది. "వెళతాను. శంకరం దగ్గిరికే వెళతాను. నన్నెవరాపగలరో చూస్తాను" అంది కోపంగా.

విశ్వనాథం కొంచెం చలించాడు. కాని మళ్లీ గుండె కఠినం చేసుకున్నాడు. "నామాట గడ్డిపరకంతన్నా విలువచేయకుండా నన్ను తిరస్కరించి వెళుతున్నావు. రాబోయేది కాసుకోకుండా ఉన్నావు. నువ్వువెళితే వెళ్లొచ్చు. కాని పిల్లవాడిని మాత్రం తీసుకెళ్ళ నివ్వను" అని చిట్టిని ఆమెచేతుల్లోంచి లాక్కుంటున్నాడు.

రాజీ భయపడ్డది. "వాడు నా కొడుకు. వాణ్ణి నాదగ్గిరనుంచి వేరుచేయకండి. నన్నన్ని విధాలా చంపేయకండి" అంది చిట్టికోసం పెనుగులాడుతూ.

చిట్టిని చేతిలో లంకించుకున్న తరవాత "ఇప్పుడెలా వెళతావో చూస్తాను" అని విశ్వనాథం దూరంగా వెళ్లాడు. చిట్టి గోలపెట్టే యేడుస్తున్నాడు. కట్టేసినట్టుగా రాజీ గడిద్వార బంధానికి చేరబడి పోయింది. ఏదో పెద్ద పెనుగులాట ఆమె గుండెలో ప్రారంభమైంది. కాస్సేపటికి ఆమె ముఖం గంభీరమైంది. చరచరా వీధిలోకినడిచింది. రిక్షాయెక్కబోతూండగా సూరయ్య "అమ్మగారూ, అమ్మగారూ, కాసింతనిదానించండి. మమ్మల్ని తల్లిలేని వాళ్ళని చేసేకండి" అన్నాడు. ఒకమారు సూరయ్యవేపూ, యింటివేపూ చూసి "నడవవోయ్ స్టేషనుకి" అంది రాజీ రిక్షావాడితో.

* * *

రాజీ శంకరం మేనమామగారింటికి వెళ్లేప్పటికి శంకరం పరిస్థితి నేడో రేపో అన్నట్టుంది. ఉబికి వస్తూన్న దుఃఖాన్ని ఆపుకుంటూ అతను పడుకున్న మంచాన్ని సమీపించింది. మెరుస్తున్న ఆకళ్లుతప్ప ఆతడిలో మునపటి శంకరం పోలికేలేదు. రాజీని చూసి "పిన్నీ, వొచ్చావా? నిన్ను మళ్లీ చూస్తానను కోలేదు; తమ్ముడేడీ?" అన్నాడు.

"వాడికి ఒంట్లో బాగాలేదోయ్. తీసుకు రాలేదు. అందుకే యిన్నాళ్లూ రాలేకపోయాను కూడా" అంది రాజీ.

"తమ్ముణ్ణిచూసే అదృష్టంలేదు. పోనీ, నీ దర్శనమన్నా లభించింది. అదే పదివేలు. నిన్ను చూడకుండా యెలా చచ్చిపోగలను పిన్నీ?" అతని కళ్ళంట నీళ్లు కారుతున్నాయి.

"అలా అనకు శంకరం. నీకేమీ భయంలేదు. పదిరోజుల్లో మళ్లీ తేరుకుంటావు" అని అబద్ధమాడింది రాజీ. ముఖం అటువేపు తిప్పుకుని పైట చెంగుతో కళ్లు తుడుచుకుంది.

నిస్పృహతో కూడిన చిరునవ్వొకటి అతని యెండిన పెదవుల్లో మెరిసింది. "నాకు తెలుసు పిన్నీ. నాకింకా యెన్నో రోజులు గడువులేదు. నన్నొక్కటే యిన్నాళ్లూ బాధించింది. నామీద నీకెందుకు కోపమొచ్చిందో తెలియలేదు. ఎంత వెతుక్కున్నా నా నేరమేమిటో కనుక్కో లేకపోయాను. తెలియకచేసిన తప్పేదన్నా ఉంటే క్షమించు పిన్నీ" అని నీరసంవల్ల కళ్లు మూసుకున్నాడు. రాజీ పైటచెంగులో ముఖం పెట్టుకుని వెక్కి యేడుస్తోంది. అతను మళ్లీ కళ్లుతెరిచాడు.

"ఏడుస్తున్నావా పిన్నీ? నామీద నీకుకోపం లేదన్నమాట. ఆ వొక్కమాట నీ నోటంట వింటే నేను కోరదింకేమీ లేదు. హాయిగా నిద్రపోతాను" అన్నాడు.

"నీమీద నాకు కోపమేమిటోయ్ బాబూ? అదంతా నాకర్మ. నువ్వు నిశ్చింతగా పడుకో." అంది రాజీ ఏడుస్తూనే.

శంకరం కళ్లు మూసుకుని శాంతంగా నిద్రావస్థలోకి జారాడు.

ఆ మూడో రోజు రాత్రి శంకరం ప్రశాంతంగా రాజీ తొడమీద తలపెట్టుకుని శాశ్వతంగా కళ్లు మూసుకున్నాడు.

* * *

రాజీ వాళ్ళూరు తిరిగివెళ్లే సరికి యింటికి తాళంపెట్టి ఉంది. సూరయ్యను కనుక్కుంటే "బాబుగారు రెండు నెలలు సెలవుపెట్టి చిట్టిబాబుగారితో కూడా యే వూరో వెళ్లిపోయారమ్మా" అన్నాడు.

రాజీ అలాగే పుట్టింటికి వచ్చేసింది.

పండితారాధ్యచరిత్రము—ప్రజాజీవనము

★

శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య

ప్రజాజీవనం పరిస్ఫురించే కావ్యాలు కలిగి వుండడం ఉత్తమసాహిత్యానికి ఒక ప్రధాన లక్షణం. ఈ కాలంలో వున్న మనం పూర్వ కాలంలో మనజాతి యెంతటి ఉచ్చదశలో వుండినదో, ఎటువంటి నాగరికతను అలవరచుకొన్నదో, నాటి ప్రజాజీవనం ఎలా వుండేదో తెలుసుకోవాలంటే చరిత్రకు తరువాత సాహిత్యమే మనకు ఏకైక సాధనం. మనపూర్వులకు చారిత్రక జిజ్ఞాస అంతగా లేకపోవడంచేత మనవారిలో యెవరూ చరిత్రరచనకు తొడగలేదు. చరిత్రకారులు కాలేదు. అందువలన చరిత్రముబట్టి ప్రజాజీవనాన్ని తెలుసుకొనే అవకాశం మనకు లేకపోయింది. ఇక వున్నదల్లా మనకు మనసాహిత్యంమాత్రమే. మనసాహిత్యంలో వెలసిన కావ్యాలని ఆధారంచేసుకొనే మనం ఆనాటి జాతీయ జీవన దర్శనాన్ని చేయవలసి వున్నది.

తెలుగుసాహిత్యంలో వెలసిన కావ్యాలు సాధారణంగా సంస్కృత సాహిత్యమార్గాన్ని వరవడిగా పెట్టుకొని రచింపబడినవి కావడంచేత తెలుగువారికి మనకు ఈ అవకాశమయినా పూర్ణంగా ప్రయోజన పఱచుకొనే మహాభాగ్యం లేకపోయింది. తెలుగు సాహిత్యంలో తొలుత వెలసిన కావ్యాలు సాధారణంగా సంస్కృతానువాదాలు. సంస్కృతగ్రంథాన్ని రసవత్తరంగా అనువదించడంలో నిమగ్నులైన తెలుగు కవీశ్వరునికి నాటి ప్రజ జీవనం దృష్టిపథంలోనే లేదు. వస్తువు యుగయుగాలనాటి పౌరాణికేతివృత్తం కావడంచేత అనువాదం చేస్తున్న కవి మూలానికి కట్టుబడి రచనలో అస్వతంత్రుడు కావడంచేత పురాణయుగపు కవి ప్రజాజీవనాన్ని లక్షించ లేకపోయినాడు. ఆ తరవాత వెలసిన ప్రబంధకవులు పురాణేతివృత్తం తీసుకొని స్వతంత్రంగానే కావ్యాలు రసవత్తరంగా రచించినా, కళాతపస్వులైనవారు రససిద్ధికోసమని నేల విడిచిన సాముగా మిన్నులలోనే విహరించినారు. రసనిర్వహణంలో చూపు నిలిపిన ఆ కవీశ్వరులు పలుకుపొంకము, సంభాషణనైపుణ్యము, కథాగమనము, వర్ణనాచమత్కృతి— వీటి నిర్వహణవిషయంలో జాగరూకులై వుండడంలోనూ, ఇందులో సెబాసనిపించుకోవడంలోనూ నిమగ్నులయిపోయి రససముద్రంలో ఆటుపోటులకు ముగ్ధులవుతూ, ప్రజాజీవనానికి తామూ తమ కవిత్వమూకూడా దూరమవుతున్న సంగతిని మఱచిపోయినారు. అసహజంగానైనా కావ్యత్వమర్యాదల కోసమని అష్టాదశవర్ణనలనూ గుప్పించవలెననే వారి దృష్టి వుండేదికాని సహజతకు సన్నిహితంగావుండే కావ్యానికి సహజాలంకారమైన ప్రజాసామాన్య జీవనాన్ని వర్ణించవలెననే అభిలాష వారికి లేకపోయింది.

అయినా కొందఱు కవీశ్వరులు తమకు నిత్య సన్నిహితాలుగానూ, తమ నిత్యానుభవంలోనూ వున్న కొన్ని విషయాలను తమ కావ్యాలలో అక్కడక్కడా తడవకుండా వుండలేకపోయినారు. వారు ఆయా విషయాలను బుద్ధిపూర్వకంగా తెలపాలని తెలపకపోయినా యిది ఆ కవీశ్వరుని కాలపునాటి విషయం సుమా అని మనకు ఆ విషయంపట్టి యిస్తూనే వుంటుంది.

పార్వతి జననీజనకులచేత అనుజ్ఞపొంది తపస్సు చేయడానికై తపోవనాన్ని ప్రవేశించినసందర్భంలో నన్నిచోడుడు ఎలుకులేమలను వర్ణించిన పద్యం యిది!

“పటికపుఁ ఱోల ముల్ వెదురుఁ
బ్రాలొగిఁ బోయుచు గొరుకొమ్మ రోఁ
కట గొని దంచుచుఁ శబరకామిని
పెక్కులు రాగముల్ మదో

చలిపందిళ్ళూ, సత్రశాలలూ, చెలమలూ, పందిళ్ళూ, మఠములూ, విడిదలలూ, ఎప్పటికప్పుడు ఏర్పరుస్తూ జంగమారాధన చేసేవారు. అంతమాత్రమే కాదు. పరుసజనానికి నీరు, పుష్పాలు, కజ్జములు, విసురు ములు ఇచ్చేవారు. నడవలేనివారిని నడిపించుకొని వచ్చేవారు. ప్రయాణపు బడలికతో సొక్కి సోలుతూ వుండే పరుసజనానికి చెంచుకన్నెమ్మల ఉపచారాలు అమృతోపమానాలు!

పరుసజనం చుక్కలపర్వతం ఎక్కుతూ పాడే పాట యిది !—

'చేరుకో చేరుకో శ్రీగిరినాథ !
చేరుకో మల్లయ్య చేరుకో మొక్కాయి
చేరుకో చేరుకో శ్రీశైల నిలయ !
చేరుకో మల్లయ్య చేరుకో మొక్కాయి
చేరుకో చేరుకో చేపేత నాదయ !
చేరుకో మల్లయ్య చేరుకో మొక్కాయి"—

ఈపాట పాడుతూ చిందులు తొక్కుతూ పరుసజనం చుక్కలపర్వతం ఎక్కేవారు. పరుసజనంలో అనేకజాతులవారు, అనేకప్రాంతాలవారు, అనేక భాషలవారు వుండేవారు. ఏయేభాషలు మాట్లాడే వారు ఆయా భాషల్లో కలిసికట్టుగా జట్టుగూడి పాటలు పాడుతూ కొండ ఎక్కేవారు. అందులో తెలుగుదేశంనుండి వచ్చిన పరుస జనంపాడేపాట!—

"వల్లనో! వల్లనో! నగరాజరాజ!
మల్లయా! మల్లయా! మహనీయతేజ!
పరమపాతకకోట్లు భస్మమైపోవు.
గిరిగిరి మల్లన్న శరణన్నఁ జాలు
రాఁబోవ నెంతదూరంబైన నడువ
నేఁ బోదు మల్లయ్య నేఁటేటఁ గొలువఁ
బాతాళ గంగా ప్రవాహ మెంతైనఁ
జూతు నే మల్లికార్జున దేవుఁడైనఁ
జుక్కలపర్వతం బెక్కఁ డెంతైనఁ
జిక్కఁకపోదు నే శిఖరేశుఁ గావ
వల్లనో! వల్లనో! నగరాజరాజ!
మల్లయా! మల్లయా! మహనీయతేజ!"—

శ్రీశైలయాత్రపోయిన దోనమరాజయ్య శివరాత్రి నాటికి శ్రీశైలము చేరుకున్నాడు. శివరాత్రినాడు రాత్రి అందరూ జాగరణ. ఆ రాత్రల్లా శ్రీశైలంలో ఒకటే కోలాహలం. ఆటలూ, పాటలూ, నాటకాలూ ఒకటేమిటి? అన్నీ వింతలే. అన్నీ వేడుకలే! ఎన్నని చెప్పేది? గడలు పట్టుకొని పైకి ఎక్కిపోయి అక్కడ వేడుకలు చూపేవారు కొందరు. మోకులుకట్టి ఆ మోకులమీద నడుస్తూ పక్షుల మోస్తరు ఆడేవారు కొందరు. తెరమఱుగులో వుండి బొమ్మలను కథానుకూలంగా ఆడిస్తూ భారతాది కథలను చూపేవారు కొందరు. ఆ కాలంనాటికే తోలుబొమ్మలాటలు ప్రజాజీవనంలో ప్రముఖపాత్ర వహిస్తుండినట్లు ఇది తెలుపుతుంది. కొందరు ప్రచ్ఛన్న వేషములు ధరించి ప్రేక్షకులకు సంతోషం కలిగించేవారట! ఇప్పటికీ గ్రామాలలో పగటివేషగాళ్లు కావడిమోసుకుంటూవచ్చి కావడి ఒకచోట దింపి అందులోనుండి మీసాలు అవీ పెద్దగా తీర్చి రంగులుతీర్చివున్న చేతిమొగమునుతీసి తలకు తగిలించుకొని గ్రామంలోనిపిల్లలకు వినోదంకలిగించడం మనలో అనేకులు బాగా ఎరుగుదురు. అటువంటి ప్రచ్ఛన్న వేషాలు ఆనాడుకూడా విరివిగా వేసేవారు. శివరాత్రినాడు శ్రీశైలంలో భక్తకోటి ఆడిన ఆటలు !—

'చప్పట్లు పెట్టంగ జక్కవ లేచి
యప్పాట నెడయాట లాడెడువారు
వేడుకతోఁ జిందువాడంగ నుబ్బి
కోడంగి యాటలఁ గునిసెడువారుఁ
బ్రన్నని నిజదేశభాషల జనుల
కన్ని కోడంగాట లాడెడువారు
భ్రమరముల్ సాళెముల్ బయకముల్ మెఱసి
రమణఁ బంచాంగి పేరణి యాడువారు
ప్రమథ పురాతన పటు చరిత్రములఁ
గ్రమమొంద బహునాటకము లాడువారు
లలితాంగ రసకాలంకార రేఖ
లలవడ బహురూప మాడెడువారుఁ
గరణముల్ మెరవణుల్ గములఁ జిత్రములు
నెరుగఁగ నెడ్డంగ మాడెడువారు
నమరాంగనలు దివి నాడెడుమాడ్కి
నమరంగ గడలపై నాడెడువారు
నావియద్గతిఁ బక్షులాడెడునట్టి
భావన మోకులపై నాడువారు
భారతాది కథలఁ దెరమఱుఁగుల

జయపెట్టు డిటుగూడ పాఁటెల్ల ననుచు
జయజయ ఘో యుఘో జయజయ యనుచు'—

సల్లాపాలూ, సరసాలూ చేసుకుంటూ, ప్రయాణ శ్రమ పరిహరించుకొంటూ ముందుకు సాగిపోతూ వుండినది.

దోనమరాజు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుని ఆలయం చేరుకుని నిత్యలింగార్చన నియమములుతీర్చి పండితా ర్యుణముగా భక్తమండలికి పందువు చేసినాడు. పందువు ముగిసినతరవాత పరుసజనం పరవశం చెంది

'చిందులు వాఱుచుఁ జెలఁగి యాడుచును
చప్పట్లు వెట్టుచు సఖులఁ బట్టుచును
సుహ్వాంగి పేర్చుచు నుబ్బి యార్చుచును
బవ్యముల్ పలువుచుఁ బ్రభల నొదవుచును
వాద్యముల్ గూర్చుచు వగఁ దనర్చుచును
కాళముల్ వెట్టుచు దనువు దట్టుచును
సాశ్లముల్ సూపుచు జవతి వాపుచును
బ్రమరిఁ బొల్పుచు సముభంగి నిల్పుచును
గతులఁ గ్రాలుచును వాళతుల సోలుచును'—

కేళికలు చేసినది. పన్నెండవ శతాబ్దినాటి ప్రజానీకం పండుగలు చేసుకున్నతర్వాత ఎంతలా ఆనందంగా ఆ పండుగదినాన్ని గడపేవో మనకు యిందువల్ల తెలుస్తుంది. ఆనాటి సాంఘిక జీవనం యిందులో మనకు కన్నులకు కట్టడం లేదూ!

దోనమరాజు శ్రీశైలయాత్ర పోతూవుంటే మార్గంలో అతనికి తగిలినవారు అనేకులు, అనేక విధాలవారు, అనేక వేషాలవారు, జంగమకోట్లూ, వృద్ధతపోధనులూ, మిండజంగాలూ, శీలవంతులూ, విరక్తులూ, శివయోగులూ, అభ్యాసయోగులూ, పురాణాంగనలూ, జోగులూ, పిచ్చుకుంటులూ, చెంచు ధర్మాత్ములూ, ఒకరేమిటి? ఎందరో యెందరో రెన్నిరకాలవారో అతని బాటలో తారసిల్లినారు. ఈ సందర్భాన్ని పురస్కరించుకుని కవి ఆయా వ్యక్తుల వేషభాషలను తనివితీర వర్ణించి మన కానాటి ప్రజల వేషభాషలు కనులకు కట్టేటట్లు చిత్రించినాడు. నాటి మిండజంగాల గడుసుతనమూ, వారి పైత్యమూ చూడండి—

'బసుకుల చేత దాపఁగ నిచ్చినట్లు
పగిలి ఘటించి యర్థములు తెచ్చుటలు
రారోరి బసవ! లేరా లంజ కనుచు
వారంగ వ్రయమున కడిగి తెచ్చుటలుఁ
గలియుగ బసవండ విల నీవ యనుచు
నలరించి భక్తుల నడిగి తెచ్చుటలుఁ
బ్రాకటంబుగ వచ్చు పురాణాంగనలను
గ్రేకంటఁ జూచుచుఁ గేలిసేయుటలు
సరసతఁ బుష్పమంజరులు వైచుటలు'

అనే వారి నడతలు నేటికీ రోత కలిగిస్తూ వారు ఎంత అవినీతిపరులుగా వుండేవారో తెలుపుతున్నవి. యాత్రకు పోతూవుండే పరుసజనం వెంటబడి పిచ్చుకుంటులు పాటలు పాడుతూ భిక్ష మడిగేవారు. అభిక్షమడిగే తీరు ఆనాడు ఎలా వుండేదో ఈ వాక్యాలు మనకు తెలుపుదు చేస్తున్నవి. చూడండి—

'తార మొసంగరే ధర్మాత్ములార!
రారో! యనుచు మమ్ముఁ జేరంగఁ బిలిచి
యేలయా యిందులో నెవ్వరేఁ గరుణ
నాలించి యక్కటా! యనరయ్య మాకు
పీఠంగఁ జేతులు లేవయ్య, నడచి
పోఁవంగఁ గాళ్లును లేవయ్య, యంధ
కులమయ్య, పిచ్చుకుంటులమయ్య
తలపోయ నభాగ్యగతులముమండయ్య
యగపడ్డ విడఁగుల మమ్ముమ్ముఁ బ్రోవఁ
దగవారుఁజూండయ్య, దయ గల్గుఁడయ్య,
పరమమాహేశులు బసవయ్య కరుణ
సిరిగిరినాథుని కరుణయా, మీకు
సంకర బంకయ్య సురియ చౌడయ్య
కెంకర దాసయ్య వెంక మంచయ్య
జేడర దాసయ్య దెలుఁగు జొమ్మయ్య
బావూరి బ్రహ్మయ్య బాచి రాజయ్య
భూమిలోఁ బోలెను స్వామి భక్తుండు
దా మడివాలుకేఁదు లేఁడే మల్లినాథ!"—

అంటూ ఒక పిచ్చుకకుంటు పాడితే అతడివెంట వుండే తక్కిన పిచ్చుకకుంటులు 'తార మొసంగరే ధర్మాత్ములార!' అని పల్లవి అందుకుని చేయి చాపే వారట! ఇక చెంచు ధర్మాత్ములు పరుసజనానికి యాత్రాసందర్భంలో అవసరమయిన సమస్తపదార్థాన్ని తమవెంట తీసుకునివచ్చి యాత్రికులకు వలసిన వారికి వలసినపదార్థాలు యివ్వడమే కాకుండా గికి

చలిపందిళ్ళు, సత్రశాలలూ, చెలమలూ, పందిళ్ళు, మఠములూ, విడిదలలూ, ఎప్పటికప్పుడు ఏర్పరుస్తూ జంగమారాధన చేసేవారు. అంతమాత్రమే కాదు. పరుసజనానికి నీరు, పుష్పాలు, కర్జూరములు, విడియములు ఇచ్చేవారు. నడకలేనివారిని నడిపించుకొని వచ్చేవారు. ప్రయాణపు బడలికతో సొక్కి సోలుతూ వుండే పరుసజనానికి చెంచుధర్మాత్ముల వుపచారాలు అమృతోపమానాలు!

పరుసజనం చుక్కలపర్వతం ఎక్కుతూ పాడే పాట యిది !—

'చేరుకో చేరుకో శ్రీగిరినాథ !
చేరుకో మల్లయ్య చేరుకో మొక్కయి
చేరుకో చేరుకో శ్రీశైల నిలయ !
చేరుకో మల్లయ్య చేరుకో మొక్కయి
చేరుకో చేరుకో చేసేత నొడయ !
చేరుకో మల్లయ్య చేరుకో మొక్కయి"—

ఈపాట పాడుతూ చిందులు తొక్కుతూ పరుసజనం చుక్కలపర్వతం ఎక్కేవారు. పరుసజనంలో అనేకజాతులవారు, అనేకప్రాంతాలవారు, అనేక భాషలవారు వుండేవారు. ఏయేభాషలు మాట్లాడే వారు ఆయా భాషల్లో కలిసికట్టుగా జట్లుగూడి పాటలు పాడుతూ కొండ యెక్కేవారు. అందులో తెలుగుదేశంనుండి వచ్చిన పరుస జనంపాడేపాట!—

"మల్లనో! మల్లనో! నగరాజరాజ!
మల్లయా! మల్లయా! మహనీయతేజ!
పరమపాతకకోట్లు భస్మమైతాలు.
సిరిగిరి మల్లన్న శరణన్నఁ జాలు
రాఁబోవ నెంతిదూరంబైన నడువ
నేఁ బోదు మల్లయ్య నే చేటఁ గొలువఁ
పాతాళ గంగా ప్రవాహ మెంతైనఁ
జూతు నే మల్లికార్జున దేవునైనఁ
చుక్కలపర్వతం బెక్కు డెంతైనఁ
చిక్కకపోదు నే శిఖరేశుఁ గాన
మల్లనో! మల్లనో! నగరాజరాజ!
మల్లయా! మల్లయా! మహనీయతేజ!"—

శ్రీశైలయాత్రపోయిన సోమరాజయ్య శివరాత్రి నాటికి శ్రీశైలము చేరుకున్నాడు. శివరాత్రినాడు రాత్రి అందరూ జాగరణ. ఆ రాత్రల్లా శ్రీశైలంలో ఒకటే కోలాహలం. ఆటలూ, పాటలూ, నాటకాలూ ఒకటేమిటి? అన్నీ వింతలే. అన్నీ వేడుకలే! ఎన్నని చెప్పేది? గడలు పట్టుకొని పైకి యెక్కిపోయి అక్కడ వేడుకలు చూపేవారు కొందరు. మోకులుకట్టి ఆ మోకులమీద నడుస్తూ పక్షుల మోస్తరు ఆడేవారు కొందరు. తెరమఱుఁగులో వుండి బొమ్మలను కథానుకూలంగా ఆడిస్తూ భారతాది కథలను చూపేవారు కొందరు. ఆ కాలంనాటికే తోలుబొమ్మలాటలు ప్రజాజీవనంలో ప్రముఖపాత్ర వహిస్తుండినట్లు ఇది తెలుపుతుంది. కొందరు ప్రచ్ఛన్న వేషములు ధరించి ప్రేక్షకులకు సంతోషం కలిగించేవారట! ఇప్పటికీ గ్రామాలలో పగటివేష గాళ్లు కావడిమోసుకుంటూవచ్చి కావడి ఒకచోట దింపి అందులోనుండి మీసాలు అవీ పెద్దగా తీర్చి రంగులుతీర్చివున్న చేతిమొగమునుతీసి తలకు తగిలించుకొని గ్రామంలోనిపిల్లలకు వినోదంకలిగించడం మనలో అనేకులు బాగా ఎరుగుదురు. అటువంటి ప్రచ్ఛన్న వేషాలు ఆనాడుకూడా విరివిగా వేసేవారు. శివరాత్రినాడు శ్రీశైలంలో భక్తకోటి ఆడిన ఆటలు !—

'దప్పట్లు పెట్టంగ జక్కన లేచి
యుప్పాట నెడపాట లాడెడువారు
వేడుకతోఁ జిందువాడంగ నుబ్బి
కోడంగి యాటలఁ నవ్వించెడువారుఁ
బ్రన్నని నిజదేశభాషల జతుల
కన్ని కోడంగాట లాడెడువారు
భ్రమరముల్ సాళెముల్ బయకముల్ మెఱపి
రమణఁ బంచాంగి పేరణి యాడువారు
ప్రమథ పురాతన పటు చరిత్రములఁ
గ్రమమొంద బహునాటకము లాడువారు
లలితాంగ రసకళాలంకారరేఖ
లలవడ బహురూప మాడెడువారుఁ
గరణముల్ మెరవణుల్ గతులఁ జిత్రములు
నరుదుగ నెడ్డంగ మాడెడువారు
నమరాంగనలు దివి నాడెడుమాడ్కి
నమరంగ గడలపై నాడెడువారు
నాలియద్దలిఁ బత్తులాడెడునట్టి
భావన మ్రోకులపై నాడువారు
భారతాది కథలఁ దెరమఱుఁగుల

నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
గడు నద్భుతంబుగఁ గంబసూత్రంబు
లదరంగ బొమ్మల నాడించువారు
నాదట గంధర్వ యక్షవిద్యాధ
రాదులై పాడెడు నాడెడువారు
విధమునఁ బ్రచ్ఛన్న వేషముల్ దాల్చి
యధికోత్సవము దులుకాడ నట్టాడు"—

భరత శాస్త్రాభినయం చేసే నటుని అలంకారం విచిత్రంగా వుండేదో మనకు యిందులో తెలుస్తుంది.

'శిరమున నురమునఁ జెవులఁ గంఠమునఁ
గరములఁ గూకటఁ గాళ్ళఁ జెల్వారఁ
గవదండలును గనుఁగవ గరణికలు
పవడంబులును గలశంబు దండలును
ధవళంబుపూఁతపై బరఁగు బచ్చెనలు
వనలారు చిలుకగజ్జియలు నందియలును
పరి రత్నపంక్తుల జలపోసనములఁ
గర మొప్ప తొంగళ్ళు గల చల్లడములఁ

బొల్పు దంతావళుల్ పుష్పమాలికలు దాల్చి'—

నటుడు రంగస్థలంమీదికివచ్చి తెర యెత్తేందుకు ముందుగా నార్భట మిచ్చేవాడు. దానికి తగ్గట్టుగా వాద్య సమ్మేళనంకూడా వుండేది. ఆతరవాత తెర తీసేసరికల్లా నటుడు త్రిభంగి నిలిచి వుండేవాడు. ఆ తరవాత అభినయం శాస్త్రమర్యాదతో సాగిపోయేది. ఆ అభినయంలో అతను చూపే నేర్పులు చాలా వున్నవి. అందులో కొన్ని—

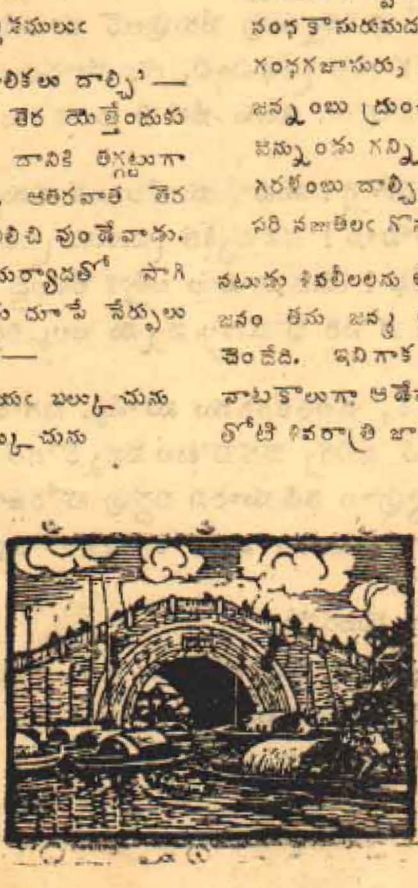
"చిలుకయుఁ బోలెఁ జెన్నొలయఁ బల్కుచును
జలచరంబులవోలె జనుల కులుకుచును
గల హంసయునుబోలె గతుల నేర్చుచును
నిల మృగము ట్లిరిమిరిమి చూచుచును
గంతుఁ గోయిలవోలెఁ గడఁగి కూయుచును
కండి క్రోఁతియుఁ బోలె వికృతిసేయుచును
మహి భుజంగమువోలె మలకలు గొనుచు
విహగంబు క్రియ నభోవీథిని జనుచు"—

నటుడు ఆడుతూవుంటే ప్రేక్షక జనం పరవశం చెందిపోయేది:—

ప్రజలను ఇలా వశం చేసుకున్న తరవాత అతడు శివలీలలను అభినయించి చూపేవాడు. అది శివరాత్రి పర్వదినం కావడంచేత ఆనాడు ప్రత్యేకం శివకథాభినయం చూపడం, శివకథానాటకా లాడించడం పుణ్యప్రదంగా పరుసజనం భావించేది—

'పురములు గాల్చినపోల్కి నాడుచును
మరుఁ జిలు వుచ్చినమాడ్కి నాడుచును
పలి కర్థ మిచ్చిన చంద మాడుచును
యతులు గొల్వఁగనున్న యందమాడుచును
నంధకాసురమదం బడఁచు టాడుచును
గంధగజాసురు గడపు టాడుచును
జన్నంబు ద్రుంచిన చాళి నాడుచును
కన్నుంను గన్నిచ్చు వేళ నాడుచును
గరళంబు దాల్చిన కరణి నాడుచును
పరి నజాతిలఁ గొన్న పరణి నాడుచును'—

నటుడు శివలీలలను అభినయించి చూపుతుంటే పరుసజనం తమ జన్మ తరించినట్లుగా తలపోసి తృప్తి చెందేది. ఇవిగాక యింకా యెన్నో శివకథలను నాటకాలుగా ఆడేవారు. ఇలా ఆటలతోటి, పాటలతోటి శివరాత్రి జాగరణం ముగిసేది.

కళాపథము

శ్రీ మొక్కపాటి కృష్ణమూర్తి

లేత తురాయి వేకువ చలించిన దూరపతత్త్రి కంఠ సా
కూత కషాయగీత మనుకూలముగా విని, ప్రాచివాలు కీల్
రాతిరి కొప్పువీడి యెదరాచిన తీయని కైశ్య జాలికల్
పాతరలాడగా తెరల బాయగ ద్రోయుచు రమ్యవీక్షకై !

పూచిన మావిగా, సొగసుమోచిన వంపుల బాళి బాటగా,
నేచిన కొండగా, తరగలేదిన యేటి మలంక హోరుగా
వేచిన, ద్రిమ్మరిల్లిన, దపించిన, వేగుడుసుల్లు వోయినన్
దోచద, యెంతకుందనివి దూకొనదా రమణీయ భావితన్ !

అదురుగడన్ దనంత నెదుర్రై, కమనీయ పథాంతరంబునన్
మృదుపదముల్ భువిన్నిలుపు నేరుపులన్ హావణించు మించహో !
యిది యటుగాక నేల ప్రభవించి, యొయారముగా నడించి నా
యెదుట త్రపానతాంగి యగు నేనును మోకరయొ ! నాడు శెంకటన్

నిలిచిన కమ్రమూర్తి ! మహనీయ శిలాజడ రమ్యభావనా
కలిత సుశిల్పవాహిని ! చకచ్చకిత ప్రణయ ప్రవల్హికా
సలలిత రాగరేఖ ! యెదచాయల లత్తుక రేకలద్ది భా
వలలిత రీతులం గొనరి భామణాలన్నను బల్కరించునే !

రాకకు పోకకున్, చలతరంగము మాడ్కి నిగారపుం జగా
వాక హొయల్ దలిర్ప నెదబాటల సన్నరొదల్ ఘటించుం
మ్యాకృతి కల్పపూల తడియారని నిద్దపు టోరజూపులే
జోకగు మాలగా నరుత జొప్పడ, కావ్యకళా పథాలలో

అదరుం జెదవుల యొరపో,
మదకల కలకంఠి కంఠ మాధుర్యమొ, కన్
దుదలం బొదలెడు లౌల్యమొ !
యెదలో సెలయేటి నడలు, యెలదేటి రుతుల్ !

అపరాజిత

"అమరేంద్ర"

"దారి అడగటంకోసం వచ్చారా? చెప్పాంగా. ఇక వెళ్ళండి." అంది ఆ యువతి దురుసుగా.

అంతవరకూ జర్మన్ సైనికుడు ఆమెని సరిగ్గా చూడలేదు. అందకత్తె అనటానికి వీలులేదు. నల్లగా నిగనిగ మెరిసే కళ్ళూ, కోటేరు వేసినట్లున్న ముక్కూ. ముఖంలో నెత్తురు తక్కువ. వేషంకూడా సాదాగా వుంది. అయినా ఆ యువతిలో ఏదో ప్రత్యేకతకనిపిస్తోంది. యుద్ధం సాగిన దగ్గర్నుంచీ తోటి సైనికులనోట ఫ్రెంచి యువతుల సౌందర్యాన్ని గురించి ఎన్నో స్తోత్రాలు విన్నాడు. తన దేశపు స్త్రీలలో లేని నాజూకు, విలాసం ఫ్రెంచి యువతుల్లో కనిపించినయ్.

"సీసాఖాళీ చెయ్యి, పోదాం" అన్నాడు స్నేహితుడు.

కాని జర్మన్ సైనికుడు తాపీగాకూచున్నాడు. అక్కణ్నుంచి కదల బుద్ధి పుట్టటంలేదు. "నువ్వు రైతుకూతురులాగా కనబడటం లేదే" అని ఆ యువతితో మాట కలిపాడు.

"అయితే ఏమంటావ్?" అంది యువతి పెంకెగా.

"మా అమ్మాయి పంతులమ్మ" అంది తల్లి.

"అయితే బాగా చదువుకుందన్న మాట" అని ముఖంకేసి చూసేసరికి యువతి కోపంగా ముఖం చిట్లించింది.

"ఇది మీ దేశానికి ఎన్నడూ దొరకని అవకాశం. ముందు యుద్ధానికి మీరే కాలుదువ్వారు. పొగరు అణిచాం. మీ ఫ్రాన్సు దేశాన్ని బాగు చేస్తాం. దేశంలో అశాంతిని అణిచేస్తాం. పని చెయ్యటం నేర్పుతాం. సోమరితనం పోగొట్టి మీకు విధేయతా, శిక్షణా అలవరిచి మరీవెళ్తాం" అని సైనికుడు ఏమిటో వాగేస్తున్నాడు. కోపంతో కంది పోయిన ముఖంతో పిడికిలి బిగించి, పళ్లు కొరుకుతూ ఆ యువతి కొరకొరా చూసింది.

"నిషాలో వున్నావు పోదాం పద" అన్నాడు స్నేహితుడు.

"లేదు. లేదు. నిజం చెబుతున్నాను. నిషా లేదు; గిషా లేదు" అన్నాడు సైనికుడు.

"తప్పతాగావు. ఇకపో ఇక్కణ్నుంచి" అంది యువతి చీదరించుకుంటూ.

"బాగా చదువుకున్నావు కదూ. మా భాష అర్థం అవుతుందిగా. మంచిదే, వెళ్తాను. కాని ముందు నాకొక ముద్దు ఇవ్వాలి" అంటూ లేచాడు సైనికుడు. తప్పించుకోవాలని ఒక అడుగు వెనక్కి వేసింది. కాని అమాంతం లేచి యువతి చెయ్యి పుచ్చుకున్నాడు సైనికుడు.

"నాన్నా నాన్నా" అని అరిచింది యువతి. తండ్రి అమాంతంగా జర్మన్ సైనికుడి మీదపడ్డాడు. ఆమె చెయ్యివొదిలేసి ముసలాడిముఖంమీద ఒక్క గుద్దు వేసేసరికి అంతదూరాన పోయిపడ్డాడు. యువతి తప్పించుకు పారిపోయేలోగా గిర్రున వెనక్కి తిరిగి చేతుల్తో చుట్టేశాడు. బలంకొద్దీ సైనికుడి ముఖాన యువతి గుద్దింది. "జర్మన్ సైనికుడు ముద్దు అడిగితే ఇదేనా నీ మర్యాద? ఫలితం అనుభవిస్తావులే" అని క్రూరంగా నవ్వాడు. బలంకొద్దీ ఆ యువతి చేతులు వెనక్కి విరిచిపట్టుకుని జరజరా పక్కగదిలోకి ఈడ్చుకుపోతున్నాడు. తల్లి అడ్డంవస్తే ఒక్కతోపు తోసేసరికి గోడకికెళ్ళి కొట్టుకుంది.

"హాన్స్! హాన్స్! ఏం పని యిది?" అని స్నేహితుడు కేకలు పెట్టాడు. "నోరుమూసుకో" అని జర్మన్ సైనికుడు హాన్స్ హుంకరించాడు.

యువతి నోరుగట్టిగా నొక్కాడు చేత్తో, అరిచినా వినబడకుండా ముద్దుకి బదులుగుద్దు ఇచ్చింది యువతి. అదే తెచ్చిపెట్టింది ఈ ముప్పు.

తిరిగి వెళ్ళిపోతూ ఇంకా మూలపడి మూలుగుతున్న ముసలాణ్ని, గోడకి అంటుకుపోయి గజగజ వొణుకుతున్న ముసలమ్మనీ చూసి హాన్స్ నవ్వుకున్నాడు. "భయంలేదు. ఇదిగో ఈ డబ్బుతో కొత్తబట్టలు కొనుక్కో" అంటూ బల్లమీద డబ్బుతో ఉబ్బిన సంచీ ఒకటిపడేసి, టోపీ తగిలించుకుని "వెళ్దాంపద" అన్నాడు అక్కడేవున్న స్నేహితుడితో.

ముసలమ్మ గభీమని తలుపువేసింది. గదిలో సోఫాలో కూతురు ప్రాణంలేని బొమ్మలాగా పడివుంది.

* * *

మూడునెలల తరవాత హాన్స్ మళ్ళీ అవూరు వచ్చాడు. ఆనాడు తనకి కోపం తెప్పించి తన కామానికి బలి అయిన యువతిని ఒకసారి చూసిపోవాలనిపించింది. ఆమెకి ఏదైనా ఖరీదుగల కానుక ఇవ్వాలని తోచింది. ఎందుకని తోచిందో ఎవరు చెప్పగలరు?

ఆ యింటిని ఇట్టే గుర్తుపట్టాడు. సాయంకాలం. ఆకాశం మబ్బుల్లేకుండా నిర్మలంగావుంది. మోటార్ సైకిల్ దూరంగా నిలిచి ముందుకినడిచాడు. కుక్క మొరిగింది. వినిపించుకోలేదు. తలుపుకొట్టకుండా తోసుకుని లోపలికి సూటిగావెళ్లాడు. ఆ యువతి చాకుతో బంగాళదుంపలు చెక్కుతీస్తున్నది. సైనికుడిని చూడగానే చివ్వునలేచి నిలబడింది. "ఎందుకు?" అని ముఖంకేసి తేరిపారి చూసి అతన్ని గుర్తుపట్టి గోడవైపుకి నడిచి, పొడిచేట్లుగా కత్తి పైకెత్తి "నువ్వా? రాక్షసుడా! మళ్లొచ్చావా సిగ్గులేక?" అని అరిచింది.

"భయంలేదు. నిన్నేం చెయ్యను. చూడు నీకోసం ఒక చిన్న కానుక తెచ్చాను"

"తీసుకుపో. ముందు బైటికినడూ" అని ఎత్తిన చాకుతో బెదిరించింది.

"కత్తిదించు. తొందరపడకు. ఎందుకు నేనంటే భయం?"

"నాకేం భయం లేదు" అంటూ యువతి చాకు కిందికి జారవిడిచింది. టోపీతీసేసి కుర్చీలో కూచుని కాలితో నేలమీది కత్తిని దగ్గరికి లాక్కుని "నీకు పని సాయంచెయ్యనా? కొన్ని దుంపలు నేను తరగనా?" అంటూ ఒక దుంప అందుకుని చెక్కుతియ్యటం సాగించాడు.

ఆ యువతి మెదలకుండా గోడకానుకుని నిలబడింది. ముఖంలోనూ, కళ్ళల్లోనూ కోపం, రోషం, రోత.

"ఎందుకల్లా కొరకొరా చూస్తావ్ నాకేసి? ఆ రోజు నేను నిషాలో తొందరపడ్డాను. నీకేం అపకారం చేశాను? ఎందుకంత కోపం?"

అతనికేసి ఎగాదిగా చూసి "పో బైటికి" అని అరిచింది యువతి.

"అప్పుడేనా? నా యిష్టంవచ్చినప్పుడు నేను వెళ్తాను."

"అయితే మా నాన్న వెళ్ళి మీ పై అధికారికి ఫిర్యాదు చేస్తాడు"

"ఎన్నిచేసినా బుట్టదాఖలే. ఫ్రాన్స్ ప్రజలతో పరిచయం చేసుకోమని అధికారి ఆజ్ఞ. సరేకాని నీ పేరేమిటి?"

"అదంతా నీ కనవసరం. మర్యాదగా నడు అవతలకి" కోపంతో యువతికళ్లు మెరిసినయ్. ముఖం జేవురించింది. ఇంత అందం ఆమెలోవుందని ఇదివరకు హాన్స్ గుర్తించలేదు. బస్తీయువతుల నాజూకూ, విలాసం ఆమెకి శోభనిస్తున్నయ్. ఆమె పంతులమ్మ అన్నమాట గుర్తుకొచ్చింది. అందుకే కాస్సేపు ఉడికించాలనిపించింది. వేళ్ళతో ఉంగరాలజుట్టు సవరించుకుంటూ, "మీ అమ్మ నాన్న లేరా?" అన్నాడు.

"పొలంలో వున్నారు."

"అయితే-నాకు భలే ఆకలిగావుంది. కొంచెం ఏమన్నా తినటానికీ తాగటానికీ ఇస్తావా? ఊరికే వద్దులే. డబ్బిస్తాలే"

"ఇంట్లో ఏమీలేదు. ఉన్నది మాకేచాలదు. మా గుడ్లూ, ఆవులూ, కోళ్లూ అన్నీ మీరేగా గుంజుకుపోయిందీ?" అంది కోపంగా.

"అన్నిటికీ డబ్బు ఇచ్చే తీసుకున్నాంగా ?"

"ఏం చేసుకుంటాం పాడుకాగితాలు ? నూరుకు తాగుతామా ? తిండి లేకపోయాక డబ్బు వుండి ఏదుకు ?" అంటుంటే కళ్ళలో నీళ్ళు తొణికిసలాయ్.

"ఆకలేస్తోందా ?" అని ఆదుర్దాగా అడిగాడు హాన్స్.

"లేదు. ఏదో కొరకటి తిని కాలం వెళ్ళదీస్తాం ఎల్లాగో బతక లేకపోతామా??"

"నా మాట విను. నేను నువ్వనుకునేటంత చెడ్డవాణ్ణి కాను. మాకు తినటానికీ తాగటానికీ కొల్లలుగా దొరుకుతోంది. ఈ మాటు చాలామంచి తినుబండారాలు తెస్తాను. ఏం ?"

"ఎవరికొక్కవాలి నీ కానుకలు ? పో - నేను మాడిచస్తాను కాని ప్రాణంవుండగా నువ్వుతెచ్చే వాటిని వేలు వేసిముట్టను"

"అల్లాగే. చూద్దాంగా" అని నవ్వుతూ గుడ్ బై అంటూ వెళ్ళిపోయాడు.

పదిరోజుల తరవాత జర్మన్ సైనికుడు హాన్స్ మళ్ళీ ఆవూరికి వెళ్ళటానికి వీలు కలిగింది. మునుపటి లాగే దభాలున ఇంట్లోకి అడుగుపెట్టాడు. ఈసారి ఆ యువతి తల్లిదండ్రులిద్దరూ ఇంట్లో వున్నారు. తండ్రి బల్లముందు కూచున్నాడు. తల్లి పొయ్యిమీద ఏదో వండుతోంది. వాళ్ళిద్దరూ సైనికుడికేసి ఒక్కసారిమాసి మెదలకుండా వూరుకున్నారు. వాళ్ళ ఇంట్లోకే నప్పుడు తను వచ్చివెళ్ళిన సంగతి కూతురు చెప్పేవుంటుంది. కళ్లు అప్పగించిచూస్తారే కాని ఒకళ్లూ నోరువిప్పరు.

చివరికి హాన్స్ "నేనొక మంచి కానుక తెచ్చాను" అంటూ పొట్లంవిప్పాడు. తేలికగా దొరకని తినుబండారాలు, ఖరీదుమండిపోయే పానీయాలు. వాటికేసిమాడగానే ముసలమ్మ నోరూరింది. కళ్ళలో ఇవన్నీ ఎప్పుడు అమాంతం తినేస్తానా అనే ఆత్రం మెరిసింది. సైనికుడు తన తెలివికి పొంగిపోయాడు. ముసలాడు మాత్రం వాటికేసి కోపంగా ఓర చూపులు విసురుతున్నాడు.

"ఆ రోజు నేను కొంచం దురుసుగా ప్రవర్తించినందుకు మన్నించాలి. మెదలకుండా వూరుకుంటే, మీరిద్దరూ అడ్డంరాకుండావుంటే నాకంత కోపం వచ్చేదికాదు." అంటూ సైనికుడు రాజీకి దిగుతుండగా యువతి ఎక్కణ్ణుంచో ఇంటికి తిరిగి వచ్చింది.

"ఎందుకొచ్చావ్ మళ్ళీ ? ఏమిటివన్నీ ?" అంటూ బల్లమీది పదార్థాన్నిటినీ ఒక్కతోపుతోసి "తీసుకుపో. వెళ్లు అవతలికి" అని అవన్నీ సైనికుడి మొహాన పారేసింది.

"అమ్మాయ్ ! నీకేమైనా మతిపోయిందా ?" అంటూ తల్లి అడ్డంవచ్చింది. కిందపడ్డ పదార్థాలన్నిటినీ పోగుచేసింది.

"ఈ కానుక లేమీ నాకక్కర్లేదు" అంది యువతి తీవ్రంగా.

"నీ కక్కర్లేకపోతే పోనీ. ముసలాళ్ళకయినా పనికివస్తాయ్ కదా" అన్నాడు నవ్వుతూ.

తల్లి తినుబండారలన్నీ పోగుచేసి ఆప్యాయంగా గుండెలకి అదుముకుంది. తిండిదొరకని యుద్ధకాలంలో వాటి విలువ అమూల్యం. ముసలమ్మ ఆ పొట్లాలని కళ్ళకద్దుకుంది. ఈ దృశ్యం చూసి యువతి భగ్గునమండి తొణికేకన్నీళ్ళతో "ఎంత సిగ్గుచేటు !" అని అరిచింది.

"అరుదైన వస్తువులు కానుకగా తేస్తే అందుకోటానికి సంకోచం దేనికీ ?" అంటూ కుర్చీలో కూలబడి సిగరెట్ వెలిగించాడు. మిగతా పెట్టెని ముసలాడికి అందించాడు. కొంచెం తటపటాయించి, తమాయించుకోలేక ఒకటి తీసివెలిగించి పెట్టె సైనికుడికి తిరిగి ఇవ్వబోయాడు. "అక్కర్లేదు. వుండనీ. నాకు బోలెడు దొరుకుతయ్." అంటూ గట్టిగా పీల్చి ఒక పొగమబ్బుని ముక్కుల్లోంచి వొదిలాడు. "జరిగిందేదో జరిగింది. ఇకముందు మనం మంచిగా ఎందుకుండకూడదూ ? నేనీ వూళ్లో చాలా రోజులుంటాను. అప్పుడప్పుడువచ్చి చూసిపోతాను. మంచి తినుబండారాలు తెచ్చిపెడతాను. నేనంటే భయం దేనికి ? ఆ రోజు తొందరపడ్డాను. కాని ఇకముందు మీ అమ్మాయినీ మిమ్మల్నీ ఎంతో గౌరవంగా చూసుకుంటాను. నన్ను కూడా మీరు స్నేహంగా చూడకూడదా ? నేను స్వభావంలో చెడ్డవాణ్ణి కాను. యుద్ధంలో ఇల్లాంటివి జరుగుతునే

వుంటయ్. నీ అమ్మాయి స్నేహాన్ని నేను మనసారా కోరుకున్నాను" అని ముగించాడు హాన్స్.

"మా ఇంటికి నువ్వెందుకు రావటం? మా దారిన మమ్మల్ని బతకనీ. వెళ్లు" అంది యువతి కోపంగా.

ఎందుకో అతనికే తెలియదు. శత్రువులమధ్య చిక్కుకున్న హాన్స్ మానవహృదయం మధురమైన మైత్రికోసం పలవరిస్తోంది. ఈ యువతి పేరు ఏనెట్. పెద్ద రూపసి అని ఆమెని కోరటంలేదు. తనలాగా నీలిరంగు కళ్లూ, ఒడ్డూ పొడుగూ, బలమూ వున్న స్త్రీలనే అతను ఇన్నాళ్లూ ఆరాధించాడు. కాని ఈ యువతి ఏనెట్‌లో ఏదో మాటలకి అందని ఆకర్షణ కనిపించి అతన్ని ముగ్ధుణ్ని చేస్తోంది. ఆ యింటికి మళ్ళీమళ్ళీ వెళ్లాలని మనస్సుకి ఎందుకు అనిపిస్తున్నదో చెప్పలేకపోయాడు. ఏనెట్ కేసి తిరిగి తిరిగి చూస్తూ హాన్స్ వెళ్ళిపోయాడు.

తను కానుకగా ఇచ్చివచ్చిన పదార్థాలు ముసలాళ్ళిద్దరూ ఊదేసివుంటారు. అనుమానంలేదు. కాని ఏనెట్ కూడా తింటుందా? తేరగావచ్చేవి జారవిడుచుకుంటారా ఎవరైనా? పైగా యుద్ధంలో ఫ్రెంచి జాతికి వెన్నెముక విరిగింది. తనమీది కోపం వల్ల నోరూరించే పదార్థాలని తినకుండా వుండగల నిబ్బరం వుందా ఆ యువతిలో? ఎప్పుడూ ఆ యువతి మీదే మనస్సంతా. ఇదివరకెవరూ తనని ఇంతగా ద్వేషించలేదు. స్త్రీలు తనకోసం పడి వచ్చేవారు. కోరిన స్త్రీ తనచేత చిక్కేదాకా వదిలే ఘటం కాదు హాన్స్. కాని ఈ యువతిలో కరుడు కట్టినద్వేషం అతనికో కొత్త అనుభవం ఇస్తోంది. ఆమెకు మనసులో ఈ పగలోంచి హఠాత్తుగా మమతలే అంకురిస్తే ఎంత బాగుండును అనుకుంటున్నాడు.

చాలా రోజులకి మళ్ళీ అటుకేసివెళ్ళే వీలు దొరికింది. మునపటికంటే అరుదైన, ఖరీదైన వస్తువులు మూటకట్టుకు తీసికెళ్లాడు. తండ్రీకూతురూ పొలంలోవున్నారు. ముసలమ్మ ఒక్కర్తే ఇంట్లో వుంది. అతని చేతులో మూటచూడగానే ముసలమ్మ మురిసిపోయింది. హాన్స్ చేతులోంచి అందుకుని వొణుకుతున్న చేతుల్తో మూట విప్పుతోంది. అతను తెచ్చిన అమూల్య వస్తువులు చూస్తుంటే ఆనందంతో కళ్లు తడిసిపోతున్నయ్. "హా చో హాన్స్! ఎంతమంచివాడివోయ్!" అంది ముసలమ్మ.

"ఇంతమాత్రానికేనా?" అంటూ కూచున్నాడు. ముసలమ్మ కిటికీలోంచి కూతురు వస్తోందేమోనని చూసింది. రావటంలేదని గ్రహించి ఒక గ్లాసునిండా మంచి బ్రాండీనింపి "తాగునాయనా" అని ఆప్యాయంగా అందించింది.

తిండిమీది మక్కువవల్ల ముసలమ్మ తనని మంచిచేసుకోవాలని ప్రయత్నించటం హాన్స్ గ్రహించాడు. కూతురుచూసి ఏమంటుందో అని బెరుకుగా వుంది ఆమెకి.

"మొన్న నేను తెచ్చినవి నచ్చినయ్యా?"

"అద్భుతంగా వున్నయ్. జన్మలో మరవగలమా వాటి రుచి"

"అయితే ఈసారి ఇంకా మంచిసరుకులు తెస్తాను. నీ అమ్మాయికికూడా నచ్చినయ్యా?"

"పిచ్చిపిల్ల! అది వేలువేసి ముట్టలేదు. తిండిలేక మాడి చావనైనాచస్తాను కాని ఈ పదార్థాలు ముట్టుకోనని పట్టుపట్టింది"

"తెలివి తక్కువ. మూర్ఖం" అన్నాడు హాన్స్.

"నేనూ అదే అన్నాను. ఇల్లాంటి అరుదైన పదార్థాలు తినకుండా నోరు బిగించుకోటం ఒట్టి వెర్రితనం" అంది తల్లి.

"నిజం. నిజం. ఈసారి ఇంకా మంచివి తెస్తాను" అంటూ లేచాడు హాన్స్.

తరవాత రాకపోకలు ఇంకా తరుచుగా సాగినయ్. హాన్స్ వచ్చినప్పుడల్లా ఏదో తెస్తునే వుంటాడు. ఆ వేళ ముసలి దంపతులకి పండగ. కాని యువతిలో మార్పేమీ లేదు. లోపల పగసెగలు రగులుతునేవుంది. ఏనెట్‌ని ప్రసన్నం చేసుకోవాలని ఎన్ని ఎత్తులు ఎత్తినా, పాచికలు వేసినా ఫలితం కనబడలేదు. తనమీద ప్రీతి కలగకపోగా రోజులు గడిచిన కొద్దీ ఏనెట్‌కి రోత ఎక్కువవుతోందని హాన్స్ తెలుసుకున్నాడు. అతన్ని తృణప్రాయంగా చూస్తున్నది. ఆమె ప్రవర్తనకి ఒక్కొక్కప్పుడు ఉడికిపోయేవాడు. ఆ కోపంలో ఏనెట్‌ని చంపేసెయ్యాలనిపించేది. ఎందుకో తనంటే అంతరోత, అంత అంతులేని ద్వేషం?

ఒకరోజున పొద్దేసరికే యువతి ఒంటరిగా ఇంట్లో కనిపించింది. హాన్స్ రాగానే లేచి వెళ్ళిపోబోయింది. దారికి అడ్డంగా నిలబడి "ఎక్కడికి? ఆగు. నీతో మాట్లాడాలి" అన్నాడు హాన్స్.

"ఏమిటి మాట్లాడాలి. నేను అబలని. అసహాయస్థితిలో వున్నాను."

"బెదిరిపోకు. మరేం లేదు. నేనింకా కొన్నాళ్ళు ఈవూళ్లోవుంటాను. ముందు ముందు ఇంకా గడ్డుకాలం వస్తుంది మీకు. నేను సాయపడతాను. మీ అమ్మమ్మగారు నన్నెంత ఆదరంగా చూస్తున్నదో? మీ నాన్న ఆనాటి దెబ్బమరిచిపోయి ఎంత స్నేహంగావుంటున్నాడో? మరి నీకొక్కత్తెకే ఎందుకింత పగ నామీద? ఎన్నాళ్ళకీ నీ మనస్సుమారదేం?" అని బతిమాలుకుంటున్న కంఠంతో అడిగాడు.

"కారణం చెప్పనా?" అంటూ తొణికే కన్నీళ్ళతో గౌను మడతల్లో ఎదుగుతున్న పొట్టకేసి చేతుల్తో చూపించింది. పాలిన చెక్కిళ్ళమీద కన్నీరు జారింది.

హాన్స్ తలతిరిగిపోయింది. తన కళ్ళని తను నమ్మలేకపోయాడు. ఒక అపూర్వమైన ఆనందానుభవంలో మనస్సు సుడితిరిగిపోయింది. "నిజంగానా? తల్లివికాబోతున్నావా?" అన్నాడు కందుతున్న ముఖంతో. ఏనెట్ కుర్చీలో చతికిలపడి చేతులతో ముఖందాచుకుంటూ గుండెబద్దలైపోయేట్లు వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది.

హాన్స్ ఒక అడుగు ముందుకివేసి ఆమెని కౌగిట్లోకి తీసుకోవాలనుకున్నాడు. మెరుపులాగా చరాలున లేచి అతన్ని ఒక్క తోపుతోసి "నన్ను తాకకు. వెళ్ళిపో. వెళ్ళు. చేసింది చాలదా? నడూ బైటికి" అంటూగదిలోంచి దూసుకుపోయింది.

ఒక్కడే అక్కడ కూలబడిపోయాడు. కదల్లేకపోయాడు. దారిపొడుగునా, బసలోనూ అదే ఆలోచన. చేతుల్లో ముఖం దాచుకుంటూ దీనంగా ఏడ్చినప్పటి ఆమె రూపం మనస్సులో హత్తుకుపోయింది. ఆమె లావెక్కిన నడుమూ, పాలిన చెక్కిళ్లూ, బరువెక్కిన నడకా కళ్ళలో మెదులుతున్నాయ్.

ఆ ఎదిగే పొట్టలో తన శిశువే మెదులుతోంది. మెదడులో తుపాకి పేలినట్లుగా అయింది. అవును. ఏనెట్‌ని తనకి తెలియకుండా ప్రేమిస్తున్నాడు. ఆమె ద్వేషంతోపాటు తన ప్రేమ పెరిగిపోతోంది. అందుకే తన హృదయంలో ఏదో తీరనిబాధ, తీయనిబాధ. అందచందాలు అట్టే లేకపోయినా ఎందుకో ఆమెమీద తనకింత మక్కువ? ఆమెని తన చేతుల్లోకి తీసుకోవాలని, తన మాటల్తో లాలించాలని, కన్నీళ్ళతో బరువెక్కిన ఆ రెప్పలమీద మెత్తని ముద్దులు కురిపించాలని ఆరాటపడుతోంది అతని హృదయం. ఆమె అందమైన కళ్ళలో ఒక్కసారి ప్రసన్నదరహాసం మెరిసిపోతే తన ఆవేదన అంతా పటాపంచలు కాదూ?

ఒకరోజున రోడ్డుమీద ముసలమ్మ కనిపించింది. కట్టెలమోపు తీసుకుపోతోంది. పక్కగా వచ్చి మోటార్ సైకిల్ ఆపాడు. ముసలమ్మ ఉలిక్కిపడి, హాన్స్‌నిచూసి ఆగింది.

"ఆ సంగతి నాకు తెలిసింది" అన్నాడు మెల్లిగా.

ముసలమ్మ విస్తుపోతూ "నిజంగానా? నీకు తెలియకూడదని పట్టుదల" అంది.

"ఏనెట్ తనే చెప్పింది."

"నువ్వేగా ఈ ముప్పు తెచ్చిపెట్టింది!"

"ఇంతకుముందే ఎందుకు చెప్పలేదూ?"

"ఏం లాభంచెప్పి? సరేకాని ఈ మాటువచ్చేప్పుడు కాఫీని కుట్టుకు సూదులు తెచ్చిపెడతావా? ఈ యుద్ధంలో అన్నిటికీకరువే" అంది ముసలమ్మ.

"ఓ అల్లాగే. రేపే తెస్తాను. ఆదివారం మాకు ఖాళీ" అంటూ వెళ్లిపోయాడు.

చీకటి పడుతున్నది. ఎప్పటికంటే పెద్ద మూట పట్టుకుని హాన్స్ లోపలికి వచ్చాడు. ముసలాయన ఏదో పాతపత్రిక తిరగేస్తున్నాడు. ముసలమ్మ వంటచేస్తోంది. ఏనెట్ ఏదో అల్లుతోంది. "ఇదిగో మీకు కావల్సినవన్నీ తెచ్చాను, మంచి సూదులూ, పూలూ. తాగటానికి షాంపేన్‌కూడా తెచ్చాను" అన్నాడు హాన్స్.

"నాకేమీ అక్కర్లేదు" అంది ఆమె.

"ఏం ఎందుకనీ? మన పాపాయికి బుల్లి మేజోళ్ళు అల్లరాదూ?"

"నిజమే నే" అని దీర్ఘాలుతీస్తూ తల్లి షాంపేన్ సీసాకేసి రెప్పవాల్చకుండా చూసింది.

"మాటలలో ఏముందో చెప్పవా! ఏం చెప్పాలో తెలియకుండావుంది" అని ఆమెకేసి తిరిగి "ఆ రోజు నేనుచేసిన పనికి సిగ్గుపడుతున్నాను. అది పూర్తిగా నా తప్పుకాదు. పరిస్థితులన్నీ అల్లా తోసుకొచ్చినయ్. నన్ను క్షమించవ్రూ?" అని దీనంగా అడిగాడు హాన్స్.

కోపంతో ఒక్కసారి చురచుర చూసింది. అతనికేసి. "అసంభవం. నాజోలికి రాబోకు. నన్ను సర్వనాశనంచేసింది చాలదా? నాదారిన నన్ను బతక నివ్వరాదా?"

"నీకేం అపకారం చేశానూ? తండ్రి కాబోతున్నానని నా కెంతో గర్వంగావుంది. ఆ సంగతి విన్నప్పట్నుంచీ నాలో ఏదో గొప్ప మార్పువచ్చేసింది."

"గర్వంట. సిగ్గులేకపోతే సరి మొహానికి!" అని క్రూరంగా అంది.

"మన పాపాయిని భద్రంగా కాపాడు."

"నీకు నోరెల్లావస్తోంది ఇల్లా మాట్లాడటానికి?"

"నిజంచెబుతున్నాను. నామాటవిను. నా మనస్సంతా నీతోనే నిండిపోయింది. ఆరు నెలల్లో యుద్ధం ఆఖరవుతుంది. అప్పుడు నిన్ను పెళ్ళిచేసుకుంటాను"

"నువ్వా? నన్నా?" అని ఆశ్చర్యంగా అరిచింది ఆమె.

"అవును. నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాను."

"ప్రేమ...ప్రేమ" అంటూ బిగ్గరగా వికటంగా నవ్వటం మొదలుపెట్టింది. కళ్ళలోంచి నీళ్ళు జలజల రాలుతున్నాయ్. తల్లి ఇది విని గబగబా వచ్చి "ఏంలేదు. దానికి మధ్యమధ్య ఇల్లా హిస్టీరియా వొస్తూవుంటుంది" అని సర్ది చెప్పింది.

క్షణంలో ఆమె తెప్పరిల్లి, సంబాళించుకోగలిగింది.

"మన పెళ్ళి నిశ్చయం చేసుకోటానికే షాంపేన్ సీసా తెచ్చాను" అన్నాడు హాన్స్ జర్మన్ భాషలో "నువ్వు తల్లివి కాబోతున్నావని విన్నేదాకా నీ మీద నాకున్న ప్రేమని గుర్తించలేకపోయాను. ఆ నిమిషంలో గ్రహించగలిగాను. మొదటినించీ నిన్ను నేను గాఢంగా ప్రేమిస్తునే వున్నాను"

"ఏమిటే అతననేదీ?" అంది తల్లి. "ఏదో చెత్త వాగుతున్నాడు" అంది ఏనెట్.

ముసలాళ్ళిద్దరూ వినాలని ఫ్రెంచిభాషలో అందుకున్నాడు హాన్స్ "మాకూ ఇల్లూ వాకిలి, పొలం తోటా వున్నయ్. నాభార్యవైతే నీకే కొరతావుండదు. మా ఇంట్లో టెలిఫోనూ, రేడియో, కారూ వున్నయ్, నేను బికారినికాను. మా నాన్నకి చుట్టుపక్కల బోలెడు పలుకుబడి."

"నా సుఖానికేం?" అంది వెటకారంగా.

తండ్రి నోరు విప్పాడు. "ఈయుద్ధం మాఒక్క కొడుకునీ పొట్టన పెట్టుకుంది. అమ్మాయితప్ప మా కెవరున్నారు? దాన్ని నిమిషంకూడా విడిచివుండలేం" "వారల్లా అంటారని నాకు తెలుసు, పోనీ నేనే ఇక్కడవుండిపోతే?" ఏనెట్ అతనికేసి నిప్పులు చెరిగే చూపు విసిరింది.

"నిజమేనా నీ మాటలు?" అంది ముసలమ్మ.

"నిజం మా తమ్ముడు ఇంటిదగ్గర పెద్దవాళ్ళని కనిపెట్టుకుని వుంటాడు. నేనిక్కడే వుండిపోతాను. ఈ దేశం వొదల బుద్ధికావటంలేదు. నా బలమూ తెలివీ ధారపోసి మీ పొలంలో బంగారం పండిస్తాను. నాలాంటి పనుచువాళ్లు పూనుకుంటే సుక్షేత్రంగా మారుతుంది మీదేశం." ముసలిదంపతులు ఒకళ్ళ మొహం ఒకరు చూసుకుంటున్నారు. వాళ్ళ పొలంలో హాలంపట్టే బలంకల యువకుడికోసమే కలవరిస్తున్నారు! కొడుకుపోయిన దగ్గిర్నుంచీ వాళ్ళకి ఇదే దిగులు. ఇటువంటి అల్లుడు దొరకటం వాళ్ళకి వరప్రసాదం. "అయితే బాగా ఆలోచించుకో తల్లీ! కుర్రాడు బుద్ధిమంతుడు" అంది ముసలమ్మ.

"నువ్వు మాట్లాడబోకు" అని గట్టిగా అరచింది ఏనెట్. అతనికేసి తిరిగి "నేనిదివరకే ఇంకో యువకుణ్ణి ప్రేమించాను. పెళ్ళికూడా నిశ్చయమయింది. అతను యుద్ధంనించి తిరిగిరాగానే మా

పెళ్ళి. నీకున్న బలం, అందం అతనికి లేవు. కాని అతని మొహంలో మెరిసే తెలివితేటలూ, అతని ప్రతి కదలికలో తొంగిచూసే సంస్కారం నేను ఆరాధిస్తున్నాను. జంతువును నేనెన్నడూ మెచ్చుకోలేను. నేనతన్నే మనసారా ప్రేమిస్తున్నాను" అని నిబ్బరంగా అనేసింది.

అతని మొహంమీద నల్లటినీడ పాకింది. "ఇప్పుడెక్కడున్నాడు?" "ఇంకెక్కడా? మీ జర్మనీలో బందీగావున్నాడు. నువ్విక్కడ తెగ మెక్కి బలుస్తుంటే అతనక్కడ ఆకలికి చిక్కి శల్యమై పోతున్నాడు. ఎన్నిసార్లు చెప్పాలినీకు? ఇంత మూర్ఖం ఏమిటి? నేను నిన్ను ఎంతగా ద్వేషిస్తున్నానో ఇంకా తెలుసుకోలేవా? క్షమించటం అసంభవం. నిన్ను ప్రేమించటం కలలోమాట" అని కొంచెం ఆగింది. ముఖం దుఃఖంతో వివర్ణమయిపోయింది. "అతను నన్ను క్షమిస్తాడనే నమ్మకముంది నాకు. కాని నువ్వు ఎరచూపిన కామకల వలలోపడి లొంగిపోయాననుకుంటేనే మోవని నాగుండె మండిపోతోంది. దుబ్బజుట్టూ, ఒడ్డూ, పొడుగూ, నీలపుకళ్లూ అన్నివిధాలా నన్ను గుర్తుకి తెచ్చే నీ శిశువుమూలాన నా జీవితం ఎంత దుర్భరం అవుతుందో? భగవంతుడా! ఎందుకు నాకీబాధలు?" అంటూ వంటింట్లోంచి బైటికి వెళ్ళిపోయింది. ముసలిద్దరూ కొంచెంసేపు మౌనంగా కూచుండిపోయారు. హాన్స్ విచారంగా షాంపేన్ సీసాకేసి చూశాడు. నిరాశతో ఉసూరుమంటూ లేచాడు. సాగనంపటానికి ముసలమ్మకూడా లేచింది, గడప దాటుతుంటే మెల్లిగా "నిజంగా అమ్మాయిని పెళ్ళిచేసుకుంటావా?" అని అడిగింది.

"అక్షరాలా నిజం. నేను గాఢంగా ప్రేమించాను"

"నువ్వు ఇక్కడ వుండిపోవటం నిజమేనా?"

"మాట ఇస్తున్నాను."

"అయితే ఇవంతా నీకే నాయనా! ముసలాయన ఉన్నన్నాళ్ళు ఉండరు కదా! అదేమిటో! దానికెంతతోస్తే అంతే, ఆ కుర్రాడు మా కెవ్వరికీ ఇష్టంలేదు. మా అబ్బాయివుండగా దానిమాటకి అడ్డుచెప్పనివ్వలేదు. ఇష్టంలేకపోయినా తల ఆడించాం. ఇప్పుడింతా తారుమారయిపోయింది."

"సొంతపొలం అమ్ముకోటం అంటే ప్రాణం పోయినట్లే అనిపిస్తుంది."

"నిజం చెప్పావు నాయనా! మళ్ళీ దబ్బున రా" అని అతని వీపుమీద చెయ్యివేసి వీడ్కోలు చెప్పింది.

ముసలాళ్ళు తన పక్షమే మొగ్గుతున్నారు. కాని ఆమె ఇంకో మనిషిని ప్రేమించటమే చెడ్డ చిక్కు అయిపోయింది. అయినా అతను ప్రస్తుతం ఖైదీ. అతను విడుదలై రాకముందే ఆమెకి పురుడు రావచ్చు. శిశువుకలిగాక ఆమెలో ఏం మార్పు వస్తుందో ఎవరు చెప్పగలరు? అదొక్కటే అతని ఆశ. కాలానికే వొదిలిపెడదామనుకున్నాడు ఈ సమస్య. తేలేదాకా ఓపిక పట్టాలి. దారిపొడుగునా ఆమె సంస్కారాన్ని పొగడుకుంటూ తనని తనుతిట్టుకున్నాడు. కొరడా దెబ్బలాటి ఆమె మాటలవల్ల బాధతోపాటు ఎందుకో అతనికి ఆనందంకూడా కలిగింది.

వారాలు గిర్రున తిరుగుతున్నయ్. పై అధికారి చాలామంచివాడు. సైనికులని ఊపిరిసలపకుండా పనిచేయించే రకంకాదు. జర్మన్ విమానాలు ఇంగ్లండు దేశాన్ని ధ్వంసంచేస్తున్నయ్యనీ, విర్రవీగే బ్రిటీషు ఓడలు జర్మన్ జలాంతర్గాముల ధాటికి తట్టుకోలేక ఒకటి తరవాత ఒకటి ఫుటుక్కున మునిగిపోతున్నయ్యనీ, కొద్దిరోజుల్లో యుద్ధం అంతమైపోతుందనీ వార్తలు వస్తున్నయ్. వసంతకాలంవచ్చేసరికి జర్మన్ సైనికులు జగత్తంతటికీ అధిపతులౌతారనే విశ్వాసం నిషాలాగా తలకెక్కుతోంది. హాన్స్ తండ్రికి ఉత్తరం రాశాడు. తను ఒక ఫ్రెంచి యువతిని పెళ్లాడదలుచుకున్నాననీ, తన వాటాకివచ్చే ఆస్తి తమ్ముడికి అమ్మేస్తాననీ, తను ఫ్రాన్సులో నేవుండిపోవాలనుకుంటున్నాననీ రాశాడు. క్రమంగా ఏసెట్ తండ్రికూడా హాన్స్‌మీద మంచి గురికుదిరింది. కొత్త యంత్రాల సాయంతో పొలాన్ని బాగుచేసే విషయం ఇద్దరూ చాలాసేపు మాట్లాడుకునేవాళ్ళు. ముసలమ్మ అతన్ని ఆప్యాయంగా ఆదరిస్తూ విందులకి ఆహ్వానిస్తోంది. కాబోయే అల్లుడనే చొరవకొద్దీ అతనికి జీన్ అనే ముద్దుపేరుపెట్టి పిలుస్తోంది ముసలమ్మ.

కాని ఆమెలోమటుకు ఏపంకూడా మార్పు లేదు. ఆమెలోకోత, ద్వేషం, ఏవగింపూ రోజు రోజూ పెరిగిపోతున్నయ్. అతన్ని నోటితో ఎన్నడూ పలకరించదు. అత నేదైనా అడిగితే ముభావంగా ముక్తసరిగా రెండు ముక్కలు మాటాడి గదిలోంచి వెళ్ళిపోతుంది. ఆమె ముఖంలో గంభీరసౌందర్యం నానాటికీ పెరిగిపోతోంది. నెలలునిండిన ఆమె రూపంలో హుందాతనంతోకూడిన కొత్త సోయగాన్ని మాస్తూ హాన్స్ పరవశుడవుతున్నాడు.

ఒకరోజున తొందరగా హాన్స్ మోటార్ సైకిలు మీదపోతున్నాడు. ముసలమ్మ చెయ్యి ఊపిపిలిచింది. ఆగాడు. "ఏమిటి సంగతి?" అని ఆత్రంగా అడిగాడు.

"అతను చనిపోయినట్లు కబురు తెలిసింది"

"ఎవరూ?" "అతనే అమ్మాయి ప్రేమించిన బడిపంతులు"

ఒక్కసారి హాన్స్ హృదయం ఎగిరిగంతు వేసింది. ఇంకేం? ఇక తనదారిలో అడ్డంకులు లేవు. ఇక తన కోరిక నెరవేరి తీరుతుంది అనుకున్నాడు.

"ఏనెట్ చాలా దిగులుపడుతోందా?"

"లేదు. కన్నీటి చుక్కయినా రాల్చ లేదు. పోనీ పాపం అని నేను ఓదార్చబోతే కరిచేట్లుగా మీదికొచ్చింది. ఇవాళ నువ్వు కంట పడితే నీప్రాణం తీసేస్తుంది"

"అతని చావుకి నేను బాధ్యుణ్ణా? నామీద కోపం ఎందుకూ? నే నేం చేశానూ?"

"యుద్ధ ఖైదీల శిబిరంలో తిరుగుబాటు లేగిందట. ఖైదీలకి తిండిపెట్టక మాడిస్తే తిరగబడ్డారుట. చివరికి నాయకుల్ని కాల్చి చంపేశారుట. అందులో అతనూ వున్నాడుట."

హాన్స్ మౌనంగా విన్నాడు. "కొన్నాళ్ళ పాటు దాని కంటపడకు, కొంచెం ఈ దెబ్బనించి తేరుకోనివ్వు. అన్ని విషయాలూ నెమ్మదిగా దానితో మాట్లాడుతాను. నేను రాసిన ఉత్తరం చూసుకున్నాక ఇంటికి వద్దువుగానిలే. తొందర పడితే అసలుకేమోసం" అంది ముసలమ్మ.

"తప్పక రాస్తావు కదూ?" "ఎందుకు రాయనూ? మా ఇద్దరికీ ఈ సంబంధం ఇష్టమే. ఈ పరిస్థితుల్లో నీకంటే మంచి వరుడెక్కడ దొరుకుతాడు? అందులో, కొద్ది రోజుల్లోనే పాపాయి కూడా వస్తుంటే!"

"మగపిల్లాడు కావాలని కోరుకున్నాను" అన్నాడు హాన్స్.

'మేమూ అల్లాగే అనుకుంటున్నాం' అని నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయింది ముసలమ్మ.

* * *

పదిరోజులు గడిచి పోయినయ్. ముసలి దంపతులుకూడబలుక్కున్నారు. భోజనాలముందు తల్లి జంకుతూ ఇల్లా అంది "మొన్న ఉత్తరం రాశాను. జీన్ రేపొస్తాడు."

"ముందుగా చెప్పావు. సంతోషం. గది లోంచి బైటికిరా నేను" అంది ఏనెట్ కోపంగా.

"ఈ వెర్రిమాటలిక కట్టిపెట్టు. పరిస్థితులని బట్టి మారకపోతే ఎల్లాగే తల్లీ? అతనెల్లాగో పోనే పోయాడు. జీన్‌నువ్వంటే ప్రాణంవిడుస్తున్నాడు. మనిషేమైనా అందవికారా? ఏ పడుచుదైనా ఎగిరి గంతేసి చేసుకుంటుంది. అతను అండగావుండి మన పొలం బాగుచేసి బంగారం పండిస్తాడు. ఎంత సేపూ గడిచిపోయినదే తవ్వుకుంటే, పాత సంగతులే పట్టుకు వేళ్ళాడితే, ఎల్లాచెప్పూ?" అని తల్లి నచ్చచెప్పబోయింది.

"అనవసరంగా ఎందుకమ్మా నీకీ కంఠశోష? నా పొట్ట నేను పోసుకోగలను. అతను నా ప్రబల శత్రువు. అతన్ని ఎల్లా పెళ్లాడమంటావు? అతని మొగం చూస్తే నాకు అరికాలిమంట నెత్తికెక్కుతుంది. అతన్ని చంపినా నాకసితీరదు. నన్నెల్లా బాధించాడో అల్లా బాధిస్తాను. నాగుండెల్లో ఎటువంటి గాయం చేశాడో అతని గుండెల్లోనూ అంతటి గాయాన్ని చేస్తేకాని నామంట చల్లారదు" అని ఉద్రేకంగా అరిచింది.

"ఎందుకమ్మా అల్లా ఆవేశం తెచ్చుకుంటావు? నిదానంగా ఆలోచించు" అని తండ్రి అంటు కున్నాడు.

"జీన్‌మీద ఎందుకే నీకింత కోపం? ఆ రోజు నిన్ను బలాత్కారంచేశాడే అనుకో. అప్పుడు నిషాలోవున్నాడు. అడ్డంపెడితే మీ నాన్న ని

కొట్టాడు. ఆ దెబ్బకి నెత్తురువరదలుకట్టింది. కాని ఆయన అవన్నీ మరచిపోలే? అతనంటే ఆయన కిప్పుడు ఎంత ప్రేమనుకున్నావ్ ?"

" ఆ సంఘటనని నేనెప్పుడో మరచిపోయాను. కుర్రాడికేం ? నిక్షేపంలాటి సంబంధం !" అని తాళం వేశాడు తండ్రి.

" అంతగొప్పశక్తి నాదగ్గర లేదు. అవమానాలని అంత తేలిగ్గా మరచిపోవటం నీదగ్గరే నేర్చుకోవాలి " అని చురక వేసింది కూతురు వెటకారంగా నవ్వుతూ.

" ఎవరైనా నవ్విపోతారు, ఊరుకో. చేసిన తప్పు దిద్దుకున్నాడుగా పాపం. మనకోసంఎన్నెన్ని కొని తెచ్చాడు! మీ నాన్నకి ఎన్నిసిగరెట్లు తెచ్చి పెట్టాడు. అతను ఆదుకోకపోతే ఈపాటికి మలమల మాడిపోయేవాళ్ళమే !" అని తల్లి మళ్ళీ హాన్స్‌ని వెనకేసుకొస్తూ అన్నది.

" నీకు అభిమానమనేది లేశమైనా వుంటే అవన్నీ అతని మొహానవేసి కొట్టేదానివి " అంది కూతురు.

" పెద్ద చెప్పొచ్చావులే కబుర్లు. నువ్వూ తిన్నావుగా "

" లేదు. లేదు. "

" మనింట్లోవున్న సరుకులన్నీ అతను తెచ్చినవేగా. అందరితోపాటు నువ్వూ అవే నీకు తెలియకుండా తిన్నావు "

" తిన్నది నేనుకాదు. నాలోవున్న రాక్షసుడు తిన్నాడు. ఎంత తిన్నాతీరని ఆకలితో తిన్నాడువాడు " అంది తడిసిన కళ్ళతో.

" ఆదంతానాకెందుకూ ? నువ్వూ తిన్నావా లేదా ?"

" సిగ్గుతో సగంచచ్చి, ఏడుస్తూ విధిలేక తిన్నాను. ముందు విమానాలతో, టాంకులతో మన బలాన్ని నాశనంచేశారు. చానిపలమైనాక ఆకలి చిచ్చుతో మన ఆత్మల్నికూడా ధ్వంసం చేస్తున్నారు. "

" ఉద్రేకపడి లాభమేమిటి చెప్పు ? చదువుకున్నదానివి. అన్నీ తెలిసినదానివి. గతాన్ని మరిచిపోవాలి. పరిస్థితులనిబట్టి నడుచుకోవాలి. " అని తల్లిచేసిన హితబోధ వినికూడా ఏనెట్ నిమ్మకి నీరెత్తినట్లు కూచుంది.

* * *

మర్నాడు హాన్స్ వచ్చాడు. ముందుకూడ బలుక్కున్న ప్రకారం ముసలిళ్ళిద్దరూ ఏదో వంక చెప్పి ఆ సమయానికి ఇంట్లో లేకుండా ఎక్కడికో వెళ్లారు.

అతనికేసి మౌనంగా చూసింది ఆమె.

" నన్ను చూసి పారిపోలేదేం ?" అని పలకరించాడు చిరునవ్వుతో.

" కూచో నీతో మాట్లాడాలి " అంది ఏనెట్. టోపీతీసి, కోటువిప్పి కుర్చీదగ్గరికి లాక్కున్నాడు. ఈ మాత్రం ప్రసన్నంగా పలకరించినందుకే అతనికి బ్రహ్మానందంగా వుంది.

" మాఅమ్మా నాన్నా నిన్ను పెళ్ళిచేసుకోమని ఊదర పెడుతున్నారు. నీ కానుకలవల్ల వాళ్ళని తెలివిగా బుట్టలో వేసుకున్నావు. కాని నేను ఒప్పుకోను. నిన్ను ద్వేషించేటంతగా ఈ సృష్టిలో ఇంకే వ్యక్తినీ నేను ద్వేషించటంలేదు. " అని స్పష్టంగా చెప్పేసింది.

" కాని నేను నిన్నే ప్రేమిస్తున్నాను. నీ అందాన్ని, నీ సంస్కారాన్ని నేనెంత ఆరాధిస్తున్నానో చెప్పలేను. ఇప్పుడు మన మధ్య అవరోధాలుకూడా తొలగిపోయినట్ కదా! అతను చనిపోయాడని విన్నాను "

" ఆ సంగతి ఎత్తకు. " అని వెర్రిగా అరిచింది ఆమె త్రుళ్ళిపడి.

" అతని మరణానికి చాలా చింతిస్తున్నాను "

" మీ జర్మన్లే కదా అతన్ని కాల్చిచంపింది?" అంది తోకతొక్కిన త్రాచులాగా.

" నేను కాదుగా ? ఆత్మీయుల్ని పోగొట్టుకుంటే మనస్సు చాలా బాధపడుతుంది. కాని కాలమే అన్ని దుఃఖాలనీ మరిపిస్తుంది. ఆ తరువాత అయినా మనిద్దరం సుఖంగా పెళ్ళిచేసుకుని మన చిన్న పాపాయిలతో హాయిగా కాలంగడపవచ్చు "

" అసంభవం ! ఇంతమందబుద్ధి మీ జర్మన్ దేశీయుల్లోనే కనిపిస్తుంది. ఈ శిశువు నాకొక మాయని మచ్చ అని గ్రహించలేవేం నువ్వు ? ఈ కళంక

చిహ్నంతో నేను నలుగురిలో ఎల్లా తలఎత్తుకోగలను? నాలో ఫ్రెంచి రక్తం ప్రవహిస్తున్నంతవరకూ నేను నిన్ను పెళ్ళాడటం జరగదు. నిన్నొక్కటే కోరుకుంటున్నాను. నామీద నీకేమైనా దయవుంటే ఇక్కణ్ణుంచి ఈ క్షణమే వెళ్ళిపో. మళ్ళీ నీ ముఖం చూపించకు. వెళ్ళు."

"ఎల్లా వెళ్ళను? కలగబోయే శిశువునాది. నాక్కావాలి"

"తప్పతాగి ఒళ్ళుతెలియకచేసిన పాపానికి ఫలితం ఈ శిశువు. దీనితో నీకేం పని?"

"చెప్పినా తెలుసుకోలేవు నువ్వు. శిశువు పుట్టకుండానే నాకళ్లు తెరిపించాడు. ఇన్నాళ్ళ నించీ నిన్ను ప్రేమిస్తున్నాననే విషయం నువ్వు తల్లివి కాబోతున్నావని విన్న నిమిషంలో తటాలున మెరిసించి. అప్పటినించీ నాదృష్టి మారిపోయింది. వాడికోసమే బతుకుతున్నట్లు, వాడు లేకుంటే జగత్తే లేనట్లు—ఏవేవో కొత్త అనుభవాలలో మనస్సు ఉర్రూతలూగుతోంది." అని హాన్స్ కొంచెం ఆగాడు.

ఈ మాటలు వింటుంటే ఆమె కళ్ళలో ఒక వింత వెలుగు తళుక్కుమన్నది. విజయోత్సాహం ఆమె కళ్ళలో, పెదవులమీది నవ్వులో చిత్రంగా మెరిసింది.

"పుట్టబోయే పసివాడిమీదే నా పంచప్రాణాలు. వాడిమీదే అస్తమానం నాఆలోచనలన్నీ. వాడిని గురించే నా కలలన్నీ" అన్నాడు హాన్స్.

"మగపిల్లవాడే కావాలన్నమాట!" అంది ఏనెట్ పరిహాసంగా.

"కొడుకే కావాలి నాకు. వాడికి ఎన్నో ఆటలూ, పాటలూ, కబుర్లూ, కథలూ నేర్పుతాను. వాణ్ణి గొప్ప వీరుడుగా తయారుచేస్తాను, వాణ్ణి చూసుకొని నేనెంతో గర్వపడతాను"

అతనివేపే రెప్పవాల్చకుండా చూస్తోంది ఏనెట్. కళ్ళలో కరుణలేని కఠినమైన చూపు. మనస్సులో ఏదో భీకరమైన ఆలోచన మసకగా మెసులుతోంది. అతనుమటుకు వొళ్లుమరిచిపోయి మాట్లాడేస్తున్నాడు. ఇంతగా నేను వాణ్ణి ప్రేమిస్తుంటే కొంత కాలానికైనా నీకు వాడిమీద మమత ఏర్పడదా? వాడూ, నువ్వూ, నేనూ, ఈ యింట్లో, ఈపొలాలమధ్య దివ్యంగా జీవింతుదాం"

ఆమెనోట ఒక్క మాటయినా లేదు. అల్లాగే అతనికేసి చూస్తూ రాతిబొమ్మలాగా కూచుంది.

"పలుకే బంగారమైపోయిందే? ఎందుకింత కోపం నామీద?" అని దీనంగా అన్నాడు హాన్స్.

ఆమె ముఖం జేవురించింది. పిడికిలి బిగబట్టి ఆవేశంతో వొణికే కంఠంతో "నువ్వు నా శత్రువివి. ఎప్పటి నా శత్రువువే. నేను నిన్ను ఎన్నడూ ప్రేమించలేను. నాదేశాన్ని దోపిడీ చెయ్యటానికి విరుచుకుపడిన విరోధులతో నేనెన్నడూ రాజీపడను. ఎవరెలా చేసినా సరే. నేను మాత్రం నా ఆత్మకి ద్రోహం చేసుకోలేను. నిన్ను పెళ్ళాడటంలాటి సిగ్గుచేటుపనికి నేనెన్నడూ పూనుకోలేను. నిన్నూ, నీవల్ల కలిగే శిశువునీ నేను విషంలాగా చూస్తాను. ఇవాళ మీరు గెలిచారు. మమ్మల్ని ఓడించారు. కాని అచిరకాలంలోనే మాదేశం విముక్తిపొందితీరుతుంది. ఆ తరుణాన్ని కళ్లారా చూడటంకోసమే నేను బతుకుతున్నాను. కొద్ది కాలంలోనే మీరు గ్రహిస్తారు మాలోరగిలే ఆరని అగ్నిని! ఇక వెళ్ళు. నా మనస్సు మార్చటం బ్రహ్మతరంకాదు. నేను అనుకున్నంతా చేసితీరుతాను" అని నిప్పులు కురిపించింది.

హాన్స్ నివ్వెరబోయాడు. కొంచెంసేపటికి తెప్పరిల్లి "అయితే మంత్రసాని కుదిరిందా? పురిటి ఖర్చులు నేను భరిస్తాను" అన్నాడు.

"మా దురదృష్టాన్ని ఊరూనాడూ చాటుకుంటామా? మా అక్కే దగ్గరుంటుంది"

"ఏదైనా ప్రమాదం వస్తే ఎల్లా?"

"ముందు నువ్వు నడూ బైటికి" అంది క్రూరంగా. హాన్స్ లేచి వెళ్ళిపోతున్నాడు. జాలిగా తలవంచుకుని నడిచి వెళ్ళిపోతున్న అతని రూపమూ, ఇందాకటినించీ అతని నోట్లోంచివచ్చిన మాటలూ— ఆమె మనస్సుని చివుక్కుమనిపించినయ్. అనుకోకుండా మెత్తబడుతోంది ఆమె రాతిగుండె.

"ఓ భగవంతుడా! శక్తిని ప్రసాదించవా నాకు?" అని వొణికే పెదవుల్తో వేడుకుంది.

అతను ఇల్లు దాటి తోటలోకి అడుగుపెట్టగానే ఏళ్ళతరబడి ఇంటిని కనిపెట్టుకునివున్న ముసలికుక్క మొరుగుతూ వెంబడించింది. దాన్ని మచ్చిక చేసుకోవాలని ఎంత ప్రయత్నించినా లాభం లేకపోయింది. నిముకుదానిని దగ్గరికి వెళ్తే కోరలు బైటపెట్టి కరవబోతుంది. ఇవాళ చికాకులో, నిస్పృహలో మొరుగుతూ మీదికొచ్చే కుక్కని ఈడ్చి ఒక్క తన్ను తన్నాడు. కుయ్యోమంటూ కుంటుతూ పొదలోకి వెళ్ళిపడింది ఆ దెబ్బ విసురుకి.

"ఒట్టిపశువు. ఈ పశువుమీదా నాకు జాలి ?" అనుకుంటూ గోడనున్న అద్దంలో తన నీడకేసి చూసుకుంది ఏనెట్. తన నీడనిచూసి నవ్వుకుంది. అది నవ్వు కాదు. పిశాచి భీకరాట్టహాసం !

తరవాత పదిహేను రోజులదాకా అతనికి శిబిరంలో పనితో ఊపిరిసలపలేదు. ఆదివారం తీరిక చేసుకుని ఏనెట్ ఇంటికి బయలుదేరాడు సైనికుడు హాన్స్. మంచుపడుతోంది. మసకగా, నీరసంగా, వుంది వూరంతా. అడుగుపెట్టే సరికి "వచ్చావూ ? ఇన్నాళ్లూ తొంగిచూడనైనా లేదే ? ఏమైపోయావో అనుకుంటున్నాం" అంది ముసలమ్మ ఆత్రంగా, ఆశ్చర్యంతో.

"రావటానికి వీలులేదు. మా పటాలం ఏ నిమిషానైనా మకాం ఎత్తేందుకు సిద్ధంగావుంది. ఉత్తరువులు రావటమే తరువాయి" అని సంజాయిషీ చెప్పుకున్నాడు హాన్స్.

"ఇవాళ ప్రొద్దున్నే పురుడువచ్చింది. మగపిల్లడు" అంది మురిసిపోతూ ముసలమ్మ.

అతను ఒళ్లు తెలియని ఆనందంతో ఒక్క గంతు వేశాడు. "ఆదివారం పుడితే అదృష్టం ! తల్లి ఎలా వుంది ?"

"పురుడు తేలికగానే వచ్చింది. అట్టే బాధపడలేదు. కులాసాగానే వుంది" చుట్ట కాలుస్తూ కూచున్న ముసలాడు హాన్స్ ఆనందాన్ని చూసి ముచ్చటపడుతూ "మొదటిసారి తండ్రి అయినప్పుడు మనస్సు కెంతో ఆనందంగా వుంటుంది" అన్నాడు.

"అంతా నీ పోలికే. పట్టుకుచ్చులాంటిజుట్టు. కళ్లు అచ్చగా నీలాగే నీలంగా మెరుస్తున్నయ్. ఇంత ముద్దులు మూటకట్టే పాపని నేనెన్నడూ చూడలేదు. పెద్దయాక నీలాగే అందంగా వుంటాడు" అని మురిపెంగా ముచ్చటగా వర్ణించింది ముసలమ్మ.

"నా ఆనందం ఎలా వెల్లడించను ? మాటలు దొరకటంలేదు. ఒక్కసారి ఏనెట్‌ని చూడొచ్చా ?" అని ఆత్రంగా అడిగాడు హాన్స్ గాలిలో తేలిపోతూ.

"తొందరపడకు. అంత ఆరాటమైతే ఎలా బాబూ ? పిల్లణ్ని ఎత్తుకొచ్చి నేనే చూపిస్తాలే" అంటూ లోపలికి వెళ్ళింది ముసలమ్మ.

"అరే. ఏమయింది ? అమ్మాయేదీ ? పిల్లవాడేదీ" అంటూ ఇల్లు ఎగిరేట్లు కేకలు వేసింది ముసలమ్మ. అంతా కలిసి పిచ్చిగా ఇల్లంతా గాలించారు. దొడ్డి తలుపు తెరిచివుంది. "ఇది ఏం పిచ్చిపని చేసి కొంప ముంచుతుందో ! అయ్యో ! ఏం పాడుపని తలపెట్టిందో వర్రా ! కొంప మునిగింద్రా ! ఇంత మంచులో పచ్చి బాలింతరాలు బైటికివెళ్తే ఇంకేమైనావుందా ? ఇదేం పిచ్చిపట్టిందో దీనికి !" అంటూ అదుర్దాగా శోకాలు పెట్టింది.

"వెతుకుదాం పదండి" అంటూ అప్రయత్నంగా నదివైపుకి దారితీశాడు హాన్స్.

ఎదురుగా ఏనెట్ కనిపించే సరికి స్తంభించిపోయాడు హాన్స్. ఒంటిమీద తడిసిన నీలంరంగు గౌను. బుజాలమీదికి తడిసినజుట్టు ముద్దలుగా పడుతోంది. ముఖంలో కత్తివేస్తే నెత్తురుచుక్క లేదు.

తల్లి అమాంతంగా వెళ్ళి కావిలించుకుని "అయ్యో నా తల్లీ ! తడిసి ముద్దయినావే ! ఏం పిచ్చిపనే ఇది" అంటూ ఆవురుమన్నది.

ఏనెట్ బదులు చెప్పకుండా హాన్స్‌వైపుకి తిరిగి "సరిగ్గా సమయానికే వచ్చావు నువ్వు. సంతోషం" అంది కటువుగా.

"పిల్లాడేడీ ? ఏం చేశావే ?" అని గొల్లుమంది తల్లి.

"తరవాత ధైర్యం చాలదని ఇప్పుడే తెగించాను. గుండెరాయి చేసుకున్నాను"

"ఏం చేశావే రాక్షసీ ?" అని అరిచింది తల్లి బుజాలుపుచ్చుకుని ఊపుతూ.

"ఏం చెయ్యదలుచుకున్నానో అదే చేసి వచ్చాను" అంది తొణుకూ బెణుకూ లేకుండా.

"నిజం చెప్పు" అన్నాడు తండ్రి పట్టరాని ఆక్రోశంతో

"నీళ్లలో ముంచాను. ప్రాణం పోయాక నదిలో వొదిలేసి వచ్చాను" ఆ మాట చెవినిపడగానే హాన్స్ బాణపుదెబ్బ గుండెల్లో తగిలిన మృగంలాగా ఒక్క అరుపు అరిచాడు. ముఖాన్ని చేతుల్లోకప్పుకుని తాగినవాడిలాగా పడుతూ లేస్తూ వెళ్ళిపోయాడు. వెనక్కి తిరిగి చూడకుండా.

పక్కమీద బోర్లపడుకుని ఏనెట్ వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది. సంతతధారగా కట్టతెగిన కన్నీరు !

(సోమర్సెట్ మాఘమ్ "అన్ కాంకర్డు" అన్న కథకు అనువాదము)

సంధిగీత

★ శ్రీ రాంగోపాల్

ప్రాతిపదికగా, ప్రపంచ సంఘర్షణకి,
ప్రస్తుతం జరుగుతోంది, పెద్ద ఘర్షణ—
  కోటి నక్షత్రాలు చూపిస్తా డొకడు,
  కొడవలి సుత్తి ఎత్తంటా డింకోడు—
నక్షత్రాలు మింగలేక
కొడవలి వంకని క్రుంగలేక,
కూడు లేని సిపాయిలూ,
గుడ్డ లేని పాపాయిలూ,
కోటానుకోట్లు కృశిస్తే యేం?
కూరగాయలై నశిస్తే యేం?
  క్రొత్త పురుగులను పుట్టిస్తారు,
  క్రొత్త పీడలూ సృష్టిస్తారు,
  పస్తు లెడతారు, కాపిస్తారు,
  క్రొత్త బస్తీలూ, సరి
  క్రొత్త యాటల కుస్తీలూ,
  సాగిస్తారు!
  క్రొత్త క్రొత్త
  ఇస్తోకులూ
  వెలుస్తారు!
  తమ్ముడూ—
  కొమ్మెత్తు కుళ్ళి—
  ఓం! ఓ!......
  ఓహూం, ఓహూం,
  ఓహూం, ఓహోం,
  ఓహూం, ఓం!......
ఆకాశా ఆకళించనీ,
ఆకాశాలే అవులించనీ,
అమాయకం నీ నాదం,
అంతులేని యీ వేదం!
  వాళ్ళు మన నోళ్ళు
  భవితవ్యపు కీళ్ళు,
  చే వకాలతు వకీళ్ళు,
  జీవితపు ముళ్ళు?
నీ కడుపు కేమిటి పోకవో,
నా నోటి కెవ్వరు తాళవో,
వాళ్ళకే తెలుసు!
  చావకుండా తిండి జల్లి,
  బ్రతకకుండా కల్లు కట్టి,
  చావు బ్రతుకుల సంధి మానవ
  సార మందురు, స్వేచ్ఛ యందురు,
  వాళ్ళకేం తెలుసు!

పంజరం బంగారమైనా,
పగలు రాతిరి మేతలున్నా,
బయలు పై పై కెగరడానికి,
పక్షి గిజగిజలాడు నైజం
వాళ్ళకేం తెలుసు?
  బండరాళ్ళలో, కొండలు సైతం,
  చీల్చుకుంటూ, చెట్టయి వెలసే
  విత్తు మహత్తూ, ఆత్మ వికసన
  వేధా, చేతన విశ్వగాథా,
  వాళ్ళకేం తెలుసు?
చెట్టుపిట్టల చైతన్యానికి!
చివరి మెట్టూ, ఆటపట్టూ,
మనిషి యంటే మట్టి కాదని,
మనిషి యంటే పొట్ట కాదని
వాళ్ళకేం తెలుసు?
  కామ్యమైనా, సౌమ్యమైనా,
  మనిషికోసమె మతము లన్నది.
  జిలుగు శిఖముల లెక్క కంటే
  చీమ యొక్కటి చాలు నన్నది
  వాళ్ళకేం తెలుసు!
తమ్ముడూ!
పూరించు శంఖం!
తానా తెరిగిన తత్వపుంఖం!—
ఓం, ఓం,
ఓహూం, ఓం,
ఓహూం, ఓహూం,
ఓహూం, ఓం!—
  ఆకలి మిగిలే ఆశలు దాటి,
  అసలు మోసం యవనిక దాటి,
  అధికారాలూ, అహంకారం,
  అధిగమించే పథం మాదని—
  తమ్ముడూ!
  పూరించు శంఖం!
తరతరమ్ముల నిప్పుడు త్రోసుకు
తరుణ తేజం మేలుకుందని,
తరతమమ్ముల తమసు చీల్చుకు
అరుణగిరి తత్వమసి యుందని—
తమ్ముడూ!
పూరించు శంఖం!

సాహిత్య మీమాంస :

"ప్రవాసం - ఊర్వశి"

★

'సురభి'

జూన్ భారతిలో "ప్రవాసం-ఊర్వశి" అనే కావ్యంపై శ్రీ పాట్లపల్లి సీతారామారావు గారు చేసిన విమర్శనం ఎక్కువభాగం ప్రాచీనాచారాలపై ఆధారపడి ఉంది. అందుకని, దాని కాపద్ధతిలోనే సమన్వయంచేసి, సమాధానం కుదర్చటానికి, ప్రయత్నిస్తున్నా. కనక సహృదయలోకం సార్ద్రంగా విషయాన్ని గ్రహించాలని, సవినయంగా మనవి చేస్తున్నా.

"వాగ్ధేనుర్దోగ్ధి (దుగ్ధే) ఏకంహి
రసం యన్ బాల (లాభ) తృష్ణయా
తేన నాస్య సమః సస్యా
ద్దుహ్యతే యోగి భిర్హి యః"

అన్నారు భట్టనాయకులు

కావ్యరూపాన పరిణమించే వాక్కనే కామధేనువు ఏమీ ఎరగని ఉపాసక కవి యనే దూడ యందు దివ్యమైన, సారభూతమైన, రసక్షీరాన్ని స్రవిస్తుంది. ఈ భావాన్నే ఆధారంగా తీసుకొని కుమార సంభవంలో, హిమాలయ వర్ణనంలో, కాళిదాసు,

"యం సర్వ శైలాః పరికల్ప్య వత్సం......
దుదుహుర్ధరిత్రీం"—అన్నారు.

కనకనే యోగులచే ప్రాణాయామక్రమంవలన పొందబడే బ్రహ్మానందరసంగూడ వాగ్రసంతో సమం కానేరదు. సరస్వతీ ప్రసాదంవలన సముపలబ్ధమయ్యే రసం యోగాభ్యాసంవలన పొందే రసంకంటె రమ్యం. పండజేసిన కసుగాయకంటే స్వయం పరిపక్వమైన ఫలం స్వాదుతరంగదా!

అన్నారు గదా, ధ్వన్యాచార్యులు

"సరస్వతీ స్వాదు తదర్థ వస్తు
నిష్యందమానా మహతాం కవీనాం
అలోక సామాన్య మభివ్యనక్తి
ప్రతిస్ఫురంతం ప్రతిభా విశేషం"

అంటే భారతి వస్తుతత్త్వాన్ని స్రవిస్తూ, మహాకవులకు అలోకసాధారణమై ప్రకాశించే ప్రతిభావిశేషాన్ని అభివ్యక్తీకరిస్తుందట! ఈ ప్రతిభయే లోకకల్యాణనిర్వహణసమర్థమై కావ్యరూపంలో ప్రసన్నమౌతుంది. ప్రతిభ అంటే అపూర్వవస్తునిర్మాణక్షమమను ప్రజ్ఞ అని, "అభినవ గుప్తపాదు" లన్నారు. ప్రతిభావిశేషమంటే రసావేశ వైశద్య సౌందర్య కావ్యనిర్మాణ క్షమత్వమని వారే ప్రవచించారు. అందుకనే మునులుకూడా,

"కవేరంతర్గతం భావం—"

అని దాన్ని వివరించారు. దీన్నిబట్టిచూస్తే మహాకవి దర్శించే ప్రతీవాక్కూ ప్రతిభావ్యక్తికమై ఉంటుందని తెలుస్తోంది. మహోత్కృష్టమైన భావనా వేదిక మీద వెలుగురేకలా కూర్చొని, కవి నిర్మాణానికి పూనుకుంటాడని మన మనుకోవాలి.

కవి మనస్సు పాలకడలివంటిది. జగత్తు ఒక మందర పర్వతం. కామక్రోధాదులు వాసుకి మొదలగు రజ్జువులు. సంతోషం, విచారం, పడుచుదనం, ముసలిదనం, సౌఖ్యం కష్టం - క్రమంగా దేవతలు రాక్షసులూ అనుకోండి. ఈ దేవతలూ, రాక్షసులూ కలిసి బాగా కడలిని పరవళ్లు తొక్కుతూ మథిస్తారు. ఉజ్జ్వలమైన వేదన బయలుదేరుతుంది. ఇలా తరచగా తరచగా అమృతం హాలాహలం లక్ష్మి, ఊర్వశి, కామధేనువు, కల్పకం మొదలగున వావిర్భవిస్తవి. అప్పుడా నటరాజకవి హాలాహలాన్ని కంఠంలో అదిమిపెట్టి, అమృతాన్ని స్రవిస్తాడు లోకానికి వాగ్రూపంలో. వేదనని తానమథిస్తాడు, లోకానికి చిమ్ముతాడు, వెన్నెలలను. అన్యదుర్లభమైన ఊర్వశిని తానారాధించుకుంటాడు.

శోభా హేతువైన లక్ష్మిని, లోకానికిస్తాడు. అతడు చంద్రముకుటుడు. ఫాలాక్షుడు కూడాను. అందుకనే కవి శివుడన్నారు విశ్వకవి రవీంద్రుడు. దీన్నిబట్టి వేదనలోనే అంటే అశ్రుపాతంలోనే మహాకవిత్వ మావిర్భవిస్తుందన్నమాట. దానికి ఋషి చక్రవర్తి వాల్మీకే తార్కాణం. అందులోనించే విశ్వజనీన మైన ప్రేమభావం పుడుతుంది. విశ్వాత్మకుడులా కవి ప్రేమైపోతాడు. అది కరుణంలో సర్వజనిత మౌతుంది. అందుకనే

“ఏకోరసః కరుణఏవ” అని అన్నాడు భవభూతి ఆయనా శివుడే కాబట్టి.

“మధురతమః కరుణయితి”—అని లోచనకారు లన్నారు.

లోకంలో అంతకు మిక్కిలి అందగత్తెలున్నారు. సుందరంగా ఉందంటే ఎవతెనైనా రంభలా ఉందంటాం. కాని ఊర్వశులు లేరు. ఊర్వశి ఒక్కతే. స్త్రీజాతి ఆదర్శమే ఆమె. అందమే ఆమె. ప్రేమే ఆమె. అందాలకందం. ఆభరణాలకాభరణం. వలపునకు వలపు. పరిధులకు పరిధి. ఎక్కడో స్వర్గ ద్వారంలో, దేహళీప్రాంతంలో వియోగ పాండుర మైన కపోలాల్తో, భూషావిపరీతములై ముకురకపోలాలపై చిందులుత్రొక్కు చికురాలతో పూలను లెక్కిస్తూ కూచుంటుంది. అమ్మ అనే శబ్దం వినపడే టప్పటికల్లా సీతమ్మయే అమ్మని ఎలా అనుకుంటామో, ప్రేయసి అనేటప్పటికల్లా ఊర్వశి అని అనుకోవాలి. అలాంటి ఊర్వశిని కవితా నాయికగా తీసికొన్నారు కృష్ణశాస్త్రి. ఆయన హృదయాన్ని పంచుకొన్న రసస్వరూపిణి, ఆమె.

శృంగార రస సార్వభౌమత్వాన్ని ఋజువుచేస్తూ, విద్యాధరుడు “ఏకావళి”లో, “కామస్య సకల జీవలోకానంద కందళన క్షమతయా సర్వాన్ ప్రతి హృద్యత్వే ఇతి తన్మూలకః పూర్వం నిర్దిష్టః శృంగారః” అని అన్నారు. శృంగార రసం సకలజీవలోకాన్ని ఆనంద పులకితం చేస్తుందని తాత్పర్యం. ప్రకటనానికి బలంగా, ఆనందవర్ధనులు ధ్వన్యాలోకంలో, “శృంగార ఏవ మధురః పరః ప్రహ్లాదనోరసః” అని అన్నారు. అది ఒక్కటే మధురమని, ప్రహ్లాదనజనక మని వారి యభిప్రాయము. దీనికే వ్యాఖ్యానాన్ని సమర్పిస్తూ లోచనకారులు “మధురోహి, శర్కరాది రసోవివేకినోవాస్వస్థస్య ఆతురస్య వాఝడితి రసనానిపతితః తావదభిలషణీయ, ఏవ భవతి. తన్మయమితి” అని ప్రవచించారు. పంచదార నాల్కపైబడగానే, వివేకికీ, అవివేకికీ, స్వస్థునకు, ఆతురునకు, (ఎల్ల వారికి) ఎంతగా చవులూరునో, శృంగారమంత మధురము గానుండునని వారి యభిప్రాయము. మరియొక చోట అభినవగుప్తులు “సంభోగ శృంగారాత్ మధురతరో విప్రలంభః తతోపి మధురతమః కరుణ ఇతి, తదభివ్యంజన కౌశలం రఘ్వాద్యయోః మధురతర మధురతమత్వం చేత్యభిప్రాయేణాహ కరుణే చేతిచ శబ్దః క్రమమాహ ప్రకర్షవదితి, ఉత్తరోత్తరం తరతమ యోగేనేతి భావః” అని అన్నారు. శృంగారమే సకలజీవలోకములకు మధురమని, మాధుర్య గుణవిశిష్ట మగు రసమని మనవిచేసితినిగదా! సంభోగ శృంగారముకంటె విప్రలంభ శృంగారము మధురతరమట! అంతకంటె తియ్యగా నుంటుందట. బలేచవుల్ని పుట్టిస్తుందన్నమాట. అంతకంటె కరుణ రసం మధురతమం. వానియొక్క మాధుర్య తర తమత్వములు ఉత్తరోత్తర న్యాయంలో గ్రహించాలన్నారు.

ఆచార్య ప్రోక్తమైన మధురతర విప్రలంభ శృంగారం కృష్ణశాస్త్రి ప్రవాసానికి ప్రధాన రసం. ఇలాంటి రసరాట్టు అభివర్తిస్తూ ఉంటే, ఆ కావ్య మధురిమ చెప్పేదేముంది? ఎక్కడెక్కడ జలజలా తేనె పెరలు, విరిసిపోతుంటాయి.

విప్రలంభమన గావంచన. వంచనయందువలెనే ఇచటకూడ కోరబడిన వస్తువు లభింపకుండుటచే కారణముగ దీనికీ పేరు గల్గినది. దీనిలోని భేదములను అభిలాష, ఈర్ష్య, విరహ, ప్రవాసములుగా పేర్కొన్నారు.

కృష్ణశాస్త్రిగారి “ప్రవాసం - ఊర్వశి” లో ప్రధానరసం విరహ విప్రలంభం. అది కావ్యమునందు పరిపుష్టంగా భాసిస్తోంది. అంగిరసానికి ఎక్కడా భంగంలేదు. విభావానుభావాదులు పరిస్ఫుటంగా ఉంటేనే కాని రససృష్టి జరగదని విజ్ఞుల అభిప్రాయం. ఆత్మాశ్రయకవిత్వంలో కవే ఆలంబన విభావంగా ఉపచరిస్తాడు గాబట్టి పరిపుష్టరససృష్టి తారసిల్లదని కొందరివాదం. పరిశీలిస్తే కొంతవఱ కావాదం హేతుదూరంగా కనబడుతుంది. రససృష్టి జరిగేది పాఠకుల్లోకనక (సామాజికుల్లో) “నేను

"నేను" అని కవి తానుగా పొందే చర్వణీయానుభూతిని వివరిస్తుంటే ఏ సహృదయుడూ, రసదూరుడు కాడు. కవే ఆలంబనవిభావం కావటంవల్ల ఏమాత్రం విభావపుష్టికి లోటు వాటిల్లదు.

ఈ కావ్యమునకు నాయికా నాయకులు "ఊర్వశీ కవులు"—వారే ఆలంబనవిభావములు. అట్లగుటచేత కవి, తాను, ఆలంబనవిభావముగుచు పల్కుటచే విభావపరిపుష్టి లేక రసపుష్టి జరగదని కొందరి మతం.

అంతమాత్రముచేత రసభంగమగునని చెప్ప గలమా? మన యలంకారశాస్త్రము లన్నియూ ప్రాచీనసంప్రదాయములపై నిర్మింపబడినవి. ప్రసిద్ధేతివృత్తగ్రహణము చేయుచూ, ప్రఖ్యాత నాయికా నాయకులను ఆలంబన విభావములుగా నుంచుటయే మనకు నలిగినదారి. కాని అటులైనను కవి నాయికానాయకుల అనుభావసంచార్యాదులను తాను గాభావించుకొనియే రసమార్గము నేర్పరుపవలయును. తా నావిధముగ భావింపనినాడు రసపుష్టి జరుగ నేరదు. ఇచటనైనను కవి ప్రసిద్ధమగు ఇతివృత్తమునే గ్రహించెను. నాయికానాయకులలో నాయకునకు బదులుగా "నేను" అని వాడినాడు. అంతమాత్రముచే తద్గత భావభావనకు గాని, రసపరిపుష్టికి గాని భంగము కలుగ నేరదు. భావము విభావానుభావ వ్యభిచారులతో పరిపుష్టినొందిన నాడు, రసత్వమునందక తప్పదు. ఈ కావ్యమున ఊర్వశీకవులు ఆలంబనవిభావములుగా తద్గతఅనుభావాదులు నిర్వేదగ్లాని శంకామరణాంత వ్యభిచారిభావములుపరిపుష్టముగ వర్ణింపబడుటచేజనించిన రతిరూపభావము రసపర్యవసితం అవుతోంది. ఇందు రసమే లేదనుటకు ఎన్నడునూ అవకాశము లేదు. మాధుర్యమనుగుణము ప్రధానంగా గలదని నుడువుట సమంజసం కాదు. రసం లేనిదే గుణముండుట సంభవము గాదు. గుణములు రసాశ్రయాలు. అచ్చట మాధుర్యమనునది విప్రలంభ శృంగార రసమున వృద్ధి పరమై, ఆధేయమై అలరారు గుణం. గుణప్రధానమై రసాభిముఖమైయున్నచో సత్కావ్యము శిరోధార్యమగును. హేమచంద్రుని వచనంలో గుణప్రధాన కావ్యము దుష్టమని నిరూపింపబడినట్లు అగపడదు. ఔచిత్యము మాత్రము చెడరాదని ఆలంకారికులందరు అంగీకరించినవిషయమునే వారుకూడ ప్రతిపాదించిరి. అట్టి ఔచిత్యభంగము మహాకవులలోగూడ సంఘటిల్లును. కాని అది "అశక్తికృతమైనచో అనౌచిత్యమువలె భాసించును. లేనిచో కవియొక్క ప్రతిభయే దానిని కప్పిపుచ్చును" అని ధ్వన్యాచార్యులే చెప్పిరి. కుమార సంభవంలో దేవీసంభోగము వర్ణించుట ఔచితీ దూరము కాదా! అయినను కాళిదాసు లోకోత్తర ప్రతిభ దాని నాచ్ఛాదించుచున్నది. అటులనే ఏవో కొన్ని అనౌచిత్యములు కావ్యములోనుండిన నుండ వచ్చును, కాని అవి అశక్తికృతములా, వ్యుత్పత్తి కృతములా యని పరిశీలింపవలెను. కృష్ణశాస్త్రిగారి రచనలో నట్టి రసభంజకము లగు ననుచిత వర్ణనములు గాని సంఘటనలు గాని, భావములు కాని, కల్పనలు కాని చేయబడి యుండలేదు. అవి సర్వజనాంగీకృతము. అట్టితరి ఇచ్చట రసము లేదు. ఔచిత్యము లేదు. సంప్రదాయము లేదు, గుణప్రధానము అని వాకొనుట తిక్కలోదిశావేశ ప్రభావమేమో!

కాని, సార్వత్రికంగా సంప్రదాయాల్ని స్పృశించటం మహాకవులకుగూడ దూరమగువిషయం. శ్రీ సీతారామారావుగారు స్పృశించిన సంప్రదాయములే వీరి సంప్రదాయాభిమానమునకు నిదర్శనములు కాగలవు. వీరి కవిత్వంలో ఏభావము అనగా రతి మొదట ప్రతిపాదింపబడినదో ఆ భావమే చివరి వఱకు పరిపుష్టమై రసత్వమునందినదే గాని శాఖాచంక్రమణ మేమియు లేదు.

ఇక మాధుర్యగుణాతిశయమువలన రచనఅంతా గుణప్రధానమైపోయిందనికదా శ్రీ సీతారామారావుగారి యూహ! ఇందున్నటువంటి మాధుర్యగుణమేమాత్రమును, రసమును చెఱచునదిగా లేదు. ఈ సందర్భములో ధ్వన్యాచార్యులు "శృంగారే విప్రలంభాఖ్యే కరుణేచ ప్రకర్షవత్ మాధుర్య మార్ద్రతాంయాతి యత స్తత్రాధికం మనః" విప్రలంభశృంగారములోను, కరుణరసంలోను, మాధుర్యమే ప్రకర్షవంతమని వారి యూహ. అదియే సహృదయస్పందనమునకు ప్రధాన హేతువౌతుంది. అటువంటి మాధుర్యగుణం ప్రతిపాదంలోనూ ప్రతిపాదిత మౌతోంది. ప్రధాన రసావిష్కారానికి చేదోడు వాదోడుగా ఉపకరించిం దీగుణమే.

ఈ కవిత శబ్దాలంకారాలు శ్లేషలు అట్టే వాడినట్లు లేదని ఒక అభిప్రాయాన్ని వెలిబుచ్చారు. రస

జ్ఞానమున్న కవి, ఎవడూ శృంగారంలో శబ్దాలంకారాలు శ్లేషలు మొదలగు గారడీలు చేయడు.

శబ్దాలంకారాల్ని శృంగారరసంలో వాడటం గురించి ధ్వన్యాచార్యులు "ధ్వన్యాత్మభూతే శృంగారే యమకాదినిబంధనం శక్తావపి ప్రమాదిత్వం విప్రలంభే విశేషతః" అన్నారు. అంటే ధ్వనికి ప్రాణమైన శృంగారరసంలో యమకాద్యలంకారాల నుపయోగింపరాదు. సమర్థునకూ ప్రమాదమట; విశేషించి విప్రలంభంలో అసలే పనికిరాదన్నారు. దీని వలన విప్రలంభ శృంగారరసంలో ఉండే సౌకుమార్యాతిశయం వ్యక్తమౌతోంది. మెత్తటి దూదిపింజలాంటిదన్న మాట. ఏ సందర్భంలోనూ ప్రయోగింపరాదని శాసించారు. అందుచేత మనకెక్కడా శబ్దాలంకారాలు కృష్ణశాస్త్రి రచనలో కనపడవు. కావ్యంలో చేసే ప్రతిపనీ రసోపస్కారకంగానే ఉండాలికదా!

ఇక అలంకారాలనుగూర్చి చర్చింతము. సీతారామారావుగారు చెప్పినట్లు అలంకారం భావమునో, రసమునో, కనీస మేవస్తువునో ఉద్దీపింపజేయునట్లు వాడుట మన కవులసంప్రదాయం. దాన్నెవరు కాదన్నారు? సమర్థుడైన కవి అలాగే చేస్తాడు. ఎవడూ కూడ నిష్ప్రయోజనంగా అలంకారంకోసం పద్యమును వ్రాయడనుకుంటాను. ముఖ్యంగా కృష్ణశాస్త్రి అలంకారాన్ని కేవలవ్యామోహంతో వాడరు. ఆయన పలికే ప్రతిపలుకునకూ ఉపయోగించే అలంకారానికి ప్రత్యేక ప్రయోజనం ఉంటుంది. వారు రూపకాలంకారాన్ని గ్రుక్క త్రిప్పకుండా గ్రుక్కారని అన్నారు. ఒక్క రూపకమన్నమాటేమి? ఉపమల్ని వాడతారు. సందేహాన్ని వాడతారు. ప్రదీపాన్ని వాడతారు. ఉత్ప్రేక్షల్ని వాడతారు. ఒకటేమిటి! ఏది ఎప్పటికవసరమొస్తే దాని నప్పుడు గ్రహిస్తారు. లేనపుడు విడిచిపెడతారు. ఆయా సన్నివేశాల కుచితంగా ఆయాఅలంకారాల్ని వాడతారు. ఇవన్నీకూడ రసోపస్కారకంగానే ఉంటాయి. ఒకప్పుడొక అలంకారాన్ని తీసుకొంటారు. దాన్ని పూర్తిచేయకుండానే మరొకదాన్ని నిబంధిస్తారు. ఇదంతాకూడా శిల్పానికి సంబంధించినపనే. దీనిని సరించే "కుమారసంభవ" వ్యాఖ్యానంలో, "అలంకారస్య కవయో యత్రాలంకరణాంతరం, అసంతుష్టానిబధ్నంతి హారాదేర్మణి బంధవత్" అని అన్నారు. హారాలే అసలు ప్రకాశంగా ఉంటాయి. అయితే అందులో మణులు పొదుగుతా రెందుకు? ఇంకా అందాల్ని కురిపించటానికి. అందుకే యీ అలంకారాల్లో అలంకారాల్ని పొదుగుతారు కవిశిల్పులు. ఈ సందర్భంలోనే శ్రీ మదభినవ గుప్తపాదులు తమ శ్లోకాన్ని

"శీతాంశో రమృతచ్ఛటా
యదికరాః కస్మాన్మనో మేభృశం
సంప్లుష్యం త్యథ కాలకూట పటలీ
సంవాస సందూషితాః
కిం ప్రాణా న్నహరం త్యుత
ప్రియతమా సంజల్ప మంత్రాక్షరైః
రక్ష్యంతే కిము మోహ మేమి
అహహా నో వేద్మికోయంగతిః"

ఉదాహరించారు. పై శ్లోకం అర్థాన్ని మనవిచేస్తాను. "ఇవి చంద్రుని సుధాకిరణాలే అయితే నన్నిలా వేపుతున్నారెందుకు? ఓహో! కాలకూటవిసంతో చెలిమి ఫలితంకాబోలిది! అయితే నా ప్రాణాలు రియ్యవేం? నా ప్రియురాలి సంజల్ప మంత్రాక్షరాలచే మంత్రింపబడ్డాయిగాబోలు! అయితే నా కీమోహమేమిటి? కారణం తెలియటం లేదు" అని ఒక విరహార్తుడంటాడు. ఇందులో రూపకసందేహనిదర్శనాలంకారాలున్నాయి. దేనినీ పూర్తిగా పోషింపలేదు. అలంకారాలను విడిచివేయడం తిరిగి గ్రహించటం కేవలం రసపోషణకొరకే యని లోచనకారు లన్నారు. ఇంతకీ చెప్పేదేమిటంటే కృష్ణశాస్త్రిగూడ అలంకారాన్ని భావోద్దీపకంగానో రసోద్దీపకంగానో వాడారుతప్ప అలంకారం అలంకార మర్యాదకోసం ఎక్కడా ప్రయోగింపలేదు. ఒకవేళ వాడినవాటిలో రూపకాలసంఖ్య ఎక్కువ కావచ్చును. అదైనా వాడడంలో ప్రత్యేక ప్రయోజనం ఉంది. రూపకధర్మం - ఉపమానోపమేయ అభేదత్వం అంటే తాదాత్మ్యం. తానుగూడ ఊర్వశి గతిచేతనుండై ఆ తాదాత్మ్యానికై తహతహ పడుతున్నాడు. అలాంటిసందర్భంలో రూపకంలా పనిచేసే అలంకారం మరొకటి ఏల ఉంది? వారిరువురి మనస్సులలో పెనవైచుకొని యున్న ప్రణయతత్వాన్ని, తదభేదత్వాన్ని ప్రకటించాలంటే రూపకమే శరణ్యము. అలాంటి సందర్భాలలో మహాకవి అన్నవాడల్లా అలాగే చేశాడు. ఉత్తర హరివంశములో జనార్దనుడు జనార్దన సాన్నిధ్యానికి పోయినపుడు,

"గోపాల నవపుష్పగుచ్ఛంబు దరిగొన్న
పరిచారికాద్విరేఫములలోన,
వసుదేవసుతి సరోవరములో నోలాడు
సనకాది దివ్యహంసములలోన"

అని ప్రతిపాదంలోనూ రూపకాన్నుపయోగించాడు. పరమాత్మ పక్షమైన జనార్దనుని మనస్థితిని వర్ణిస్తూ చెప్పిన పద్యం ఇది. ఈ జనార్దనుడూ ఆ జనార్దనుని మధ్యనున్న అభేదత్వాన్ని బయటపెట్టేది ఆ రూప

కాలం కారకమే. అందుచేత భ్రుకుటీభ్రుకుటీరూపకముపాత్తమైన రస పరిపోషణముకోఅకే అవి మనవి చేస్తున్నా. పైగా కృష్ణశాస్త్రి రూపకాలు కట్టే బొమ్మలు సృష్టిలో మరోకచోట కన్పడవు. ఉదాహరణానికి,

"ఏనోక వియోగశాలినీ హృదయరాగ
వేదనారేఖ ఆకలి వేసనాకె
అంగుళీ కిసలయ చంచలాంచలముల
విడివడియవంటి విశ్వాన పడిలినాడు"

"అంగుళీకిసలయము లాకలితో వేసుచున్నవని రూపకము చేయుటలో పద్యము క్కిరి బిక్కిరైనదట! నిజమే నేమో! మనకు బాగా ఆకలి వేసినపుడు తూలి సోలిపోతాము. మన శరీరంలో ప్రతిభాగం తుత్రుపడితమాతూన్నట్లు మనము బాధపడటం పరమ సహజం. అలాగే ప్రేమకూడాను. అదిక, వియోగంలో చెప్పనక్కరలేదు. ఆమె ప్రేలికొనలలోగూడ ప్రేమ భావం విద్యుత్తులా ప్రసరిస్తోంది. ఈ మహాభావాన్ని ధ్వనించటంకోసం "ఆకలివేసు" అని చెప్పారు. గాఢమైన అనుభూతి మనలో ఉంటేతప్ప దీన్ని నందించలేము. ఇలాగే ఆయన వాడే ప్రతీమాట, సార్థకంగా ఉంటుంది. ఈ పద్యం చూడండి!

"వడవడ వడంకిపోదు జీవనపుకొనల
నెన్నడే నాసకళ తెలయెత్తేనేని
ఉభయ సంధ్యాంచలముల నెక్కొ వెలుంగు
కలుగ కలవరపోవు ఘూకమ్మువోలె"

తాను ప్రవాస భారంతో క్రుంగి పోతున్నాడు. శాపవశంవలన నెత్తిపెట్టబడ్డ విరహభారాన్ని సహించలేకపోతున్నాడు. కేవలం చీకటిముద్దలో తారాడుచున్నాడు, ఎప్పుడైనా ఊర్వశీదర్శనం అనే ఆశారేకంతివలో అంకురించిందా—సర్వేంద్రియాలు స్పందించిపోతున్నాయి. అంతేకాదు. ఆ భావాన్ని భావించటానికే ధైర్యం చాలటంలేదు. ఇదీ! తనస్థితి. ఉభయసంధ్యలలో వెలుగురేని చూచి భయపడే దివాంధంలో తన్ను పోల్చుకున్నాడు. వెలుగు తునక కనపడేసరికల్లా వడవడా వణికిపోతుంది ఘూకం. ఆ వెలుగును చూచి భయపడ్డందుకే సాదృశ్యము. ప్రాతస్సంధ్యా చర్చ అప్రస్తుతం.

ఇక కృష్ణశాస్త్రి భావమరీక్నతకమైందనీ ఒక పరిమితిని చుట్టి పెట్టుకొని తిరుగుతుందనీ, వాడిన యేశబ్దం శక్తిమంతమైంది కాదనీ ఏ భావాన్నయినా ఒకచో పోతపోస్తాడని శ్రీవారి యాక్షేపణ. ప్రయత్నమువలన చేసేపని యేదైనా కృతకంగానే యుంటుంది. అది కావాలని చేసేపనిగనక. అందులో పోషితమయ్యేభావానికి పోషకంగా శబ్దప్రయోగం జరగాలి.

శబ్దమెప్పుడూ ఒక పరిమితమైన అర్థాన్ని చుట్టి పెట్టుకొనే తిరుగుతుంది. కవిశక్తినిబట్టే శబ్దానికి గూడ ప్రయోగంలో కొత్తకంద చేకూరుతుంది. కొత్త కొత్త రంగుల్నీ రుచుల్నీ పరిమళాల్నీ చిందుతుంటుంది. శంఖం భిక్షుకునిచేతిలో యాచ్ఞావృత్తికి, భక్తునిచేతిలో దైవారాధనానికి ఉపకరించినట్లు శబ్దం సామాన్యునిలో సామాన్యంగానూ, హీనులైతే హీనంగాను మహాకవిచేతిలో సర్వసమర్థంగానూ దొర్లుతుంటుంది.
ఉదాహరణానికి

"నా కుగాదులు లేవు
నా కుషస్సులు లేవు
నేను కృష్ణానంత హేమంత శర్వరిని."

"వటియించు ఆపూవు లెటు నవ్వుచున్నవో
తురిమి విసరుము వాని ఎరుగ చేరని దూర
దూరాలకో రహస్తీరాలలో చెలీ!
కప్పికొందువ కనలు!
కప్పగల వాయెనెద!
నాసఖీ! నాసఖీ! నే నైపగాలేను."

"కలుగు నా నాకు నీవియోగమ్ము సకియ
వాలు నీకను రెప్పల జాలి చూపు
లల్ల దిగజారి దిగజారి అమర నాక
కంఠమాలా కుసుమదళాలు కాగ, గగన
వాహినీ నీరజాళినీ నీలపక్షు, నీల
హాట్యములుగ, తారాతోరణములు గాగ
నింగి సీమల మెట్లుగా నీలి మొయిలు
జిలుగు విరుపులు గాపులు గులుగవలరు
లుగ వలలుగా కలలుగాగ సాగయపోని
విసివిపోని వింత వలపు వేసి వేసి
తొందరల పరువుల నెంత తూలితూలి
ఎంత దిగజారి దిగజారి ఎంతపడకి
పడకిపడినవో............వదలని కౌగిలి బెదరు
గాక లజ్జాగాఢ వేదనాగ్ని......

పైవానిని మనవి చేస్తున్నాను. "ఉగాదులు లేవు ఉషస్సులు లేవు" అన్న పదాలు సర్వసామాన్యాలయినా ఆ కవితాబంధంలో ఇరుక్కునేటప్పటికల్లా వాటికి క్రొత్తచేవ కల్గింది. సకారాంత శబ్దమైన 'ఉషస్' శబ్దం వాడటంవలన ఉషోరేఖలు ఉజ్జ్వలంగా భాసిస్తున్నాయి. 'కృష్ణానంత హేమంత శర్వరిని' అనటం రమ్యంగా ఉంది. ఆ శర్వరీ దైర్ఘ్యం మొదటిలో బిగించిన సవర్ణ దీర్ఘసంధివలనే అభివ్యంజితమవుతోంది. 'శర్వరి' అన్న శబ్దప్రయోగమే చీకటిముద్దను స్ఫురింపచేస్తోంది. అరకొరవకారాలలో ఉన్నది ప్రాణం. సూక్ష్మసూక్ష్మాంతర భేదాలు తెలిసికొగల్గితే కాని ఈలాంటి ప్రయోగాలు చెయ్యటం

జరగదు. తరువాత ఊర్వశి ఎలా దిగి వచ్చిందో చెప్తున్నాడు. ఇంద్రలోకంలో ప్రహరీ కావలాలో పడి ఉందామె. ఆమె అవన్నీ విక్షేపించుకొని క్రిందకు రావాలి. అందుకనే మొదట సమాసాలు వేసి...... రాను రాను శిథిలబంధం చేస్తూ జాగ్రత్తగా ఆమెను క్రిందికి దింపాడు. కవిత్వానికి ప్రాణమైన శిల్పం ఇంతకంటె ఏం కావాలి ? అందుచేత సమర్థుడైనవాడెవ్వడూ శబ్దాన్ని తేలికగా చూడడు.

"కృష్ణశాస్త్రిగారి ఊర్వశిని స్వర్గంలోని ఊర్వశిగానే కల్పనలో చమత్కరించిన భాగం లేదిది. మానవసామాన్యంగా వర్ణించడంతోనే అందలి స్వారస్యం చెడి యూరకున్నది" అని సీతారామారావుగారి అభిప్రాయం. ఇదికూడా సహేతుకంగా అన్నట్టే కనబడుతూంది. ఊర్వశి మన సంప్రదాయాల ప్రకారం ఎలా అవతరించిందో పూర్వపు ఇతివృత్తాలను ఒకసారి పరిశీలిస్తే కృష్ణశాస్త్రిగారు చేసిన చమత్కారం అర్థమవుతుంది. ఇది వేదకాలం నుంచి పారంపర్యంగా మనకు సంక్రమించిన ఇతివృత్తం. ఋగ్వేదంలో శతపథ బ్రాహ్మణంలో (XI-V-1) ఈ ఇతివృత్తం ఉంది. ఊర్వశి తానా కట్టిన మానుషనియమాలకు లోబడేపద్ధతిలో పురూరవుని ప్రేమిస్తుంది. అందులో ఒకటి పురూరవుని ఎన్నడూ ఆమె మొండిమొలతో చూడకుండటం. గంధర్వులామెను తిరిగి స్వర్గానికి తీసుకపోవాలనే దురుద్దేశ్యంతో ఆమె మంచానికి కట్టుకొన్న రెండు గొఱ్ఱెపిల్లలని దొంగిలించారు. వెంటనే ఆమె వెఱ్ఱికేక వేసింది. సుప్తుడైఉన్న పురూరవుడు మేనపుట్టాలు సవరించుకోకుండానే దొంగలని తరుముదామని లేస్తాడు. అతన్ని నగ్నంగా ఉండేస్థితిలో చూస్తుందామె. వెంటనే స్వర్గానికి దూకుతుంది. ఇలా జరుగుతుంది కథ అక్కడ. ఈ ఇతివృత్తం రామాయణ భారత హరివంశవిష్ణుపురాణాలలో కాళిదాసుని విక్రమోర్వశీయంలో మళ్ళీ మనకు కనపడుతుంది. టాగూరు—అరవిందమహాశయుల గీతాలలో కనపడుతుంది. తరువాత కృష్ణశాస్త్రి ఊర్వశి సాక్షాత్కరిస్తుంది. అయితే ఈ ఇతివృత్తం ఆయా కవుల భావనాప్రపంచంలో ఎలా ఎలా రూపాంతరాల్ని పొందిందో మనము తెలిసికోవాలి.

ఋగ్వేద ఇతివృత్తంలో కామం — కరుణం ప్రధానంగా కనపడుతూ మానవజీవితానికి దగ్గరగా ప్రతిబింబిస్తున్నట్లు మనకు కన్పడుతుంది. కాళిదాసునికృతిలో ఊర్వశి కొంతవరకూ స్వార్థప్రవృత్తి కలవేశ్యలా కనుపడుతుంది. చివరకు అచ్చపుపీడిలా భావించవచ్చును. విక్రమోర్వశీయ చతుర్థాంకం— కేవలం *Lyric* మార్గాన్ని ఆశ్రయించినట్లు కనపడుతుందితప్ప నాటకీయంగా ఉండదు.

కాని రవీంద్రుని గీతాలలో అందాలని పుణికి పుచ్చుకొన్న స్త్రీమూర్తిలా దర్శన మిస్తుంది ఊర్వశి. ఆయనదృష్టిలో సృష్ట్యారంభంనుండి మానవుని కాళ్లో దాన్ని కూర్చే సౌందర్యమూర్తిలా సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఒకచేత్తో అమృతం మఱొకచేత్తో విషం పుచ్చుకొని బయలుదేరుతుం దాయన గీతికలో.

అరవిందుని ఊర్వశి మఱోతరహాలో కన్పడుతుంది. మానవుని కర్తవ్యాన్నుంచి విహారిస్తూ భవిష్యానికి అంధునిగాచేసే సౌందర్యమూర్తిలా ఆమె దర్శన మిస్తుంది.

కాని కృష్ణశాస్త్రి ఊర్వశి అక్కడక్కడా రవీంద్రుని ఊహాంచలాలని స్పృశించినా ప్రత్యేక మూర్తిత్వంతో శోభిస్తూంటుంది.

"నీవు తొలిప్రొద్దు మను సంజటీవ సొనవు
నీవు వర్షాశరత్తుల నిబిడఘనగమనమున చోదమిన
సంధ్యాకుమారివి"

అనటంలో రవీంద్రుని సౌందర్య మూర్తిత్వము ధ్వనితమవుతోంది.

"ఊర్వశీ! ప్రేయసీ! నేడొ యుష్మదీయ
చరణ మస్పృశారుణోదయ సురభి కాంతి
పలుకరించున, సోకునా, తళుకుమనున
ఆరని వెలుంగె నా గీతికాంతికముల
చేర్చుకొని కూర్చుకొని భవచ్ఛ్రీవిలాస
హాసభాస నా వేశము లందికొనగ
రమ్యహిమవాలు కొచ్చనీరాజనముగ
ఈయనా నాకశ్రీ!"

వైదిక ఊర్వశి తన ముగ్ధసౌందర్యంచేత తపస్సంపన్నులని తపస్సమాధినుండి మరలించినట్లు వింటాము. కాని కృష్ణశాస్త్రి ఊర్వశి ఆయనకు బ్రహ్మాండమైన ఆవేశాన్ని, ఉద్దీపనాన్ని ఇచ్చినట్లు పై పద్యములవలన వ్యక్తమవుతోంది. అంతేకాదు. తన మానవ పరిచయాన్ని చిరచితమానవత్వాన్ని పాదుగొల్పుతాడామెతో.

"తొలివియోగిని నేనె, తొలిప్రేయసిని నేనె ఆనాటి కీనాటికేను నీదాననే" అన్న గీతాలు ఈ అర్థాన్ని దీపింప చేస్తాయి.

"నునుమబ్బులేదుక్క కొనలపై సోనలా తేల తంక చిరునవ్వు చలువపాట" అని ఆలపించిన పద్యాలలో ఆమె సౌందర్యభారంవలన తాను క్రుంగిపోయి—తిరిగి మహోన్నత్యాన్ని తాకిన అనుభూతులను చూపిస్తాడు.

ఇలా అక్కడక్కడా మానవసామాన్యంగా ఊహించడంవలననే కృష్ణశాస్త్రికోక విశిష్ట సాహితీస్థానం సంపాద్యమయింది కదా! ఇది పరమరమ్యమైన

కల్పన. దీనివలన సహృదయస్పందనం ఏమాత్రం జారిపోదు.

వారు చెప్పినట్లు ప్రతిభాదోషమే పెద్దది. శబ్దదోషాలు ప్రతిభాభంగానికి సహాయకారులు కానంతసేపు పరవాలేదు. అనుకొన్నంత శబ్దదోషం అయినా యీ కావ్యంలో లేదు. "ఊహా పర్యాంచలములు" అన్న ప్రయోగము వ్యాకరణ సాధువే.

"ఊహః ఘఞ్ అంతః ఊహా స్త్రీత్వాత్ టాప్ తర్కః" అని అభిధాన రాజేంద్రు డన్నాడు.

Apte గారి డిక్షనరీలో "ఊహా—*Supplying an ellipsis*" అని ఉన్నది. హిందీ సంస్కృత శబ్దార్థ కౌస్తుభంలో.

"ఊహా—అధ్యాహార. వాక్యమే త్రుటికో పూరాకర్ నా" అని ఉన్నది.

వాచస్పత్యంలో "ఊహా—స్త్రీ. ఊహ. అ. స్త్రీత్వాత్ టాప్ (1) అధ్యాహారే ఊహాశబ్దార్థే" అని ఉన్నది.

పై ఆధారములవలన వ్యాకరణ సాధుత్వము వ్యక్తమవుతూంది.

"తారలే కనువిచ్చి తమములే కుడివిచ్చి"

తారకలు కనువిచ్చుట కంగీకరించినవారు తమములు కుడివిచ్చుటలో అభ్యంతరమేమున్నది? ఈ ప్రయోగము పూర్వమూ—అపూర్వంకూడా.

కాళిదాసుకూడ కుమారసంభవంలో హిమవన్నగ ప్రాశస్త్యం ఉగ్గడిస్తూ చీకట్లు సూర్యునికి జడిసి కొండ శరణుజొచ్చాయని వర్ణించాడు. విమర్శక శిఖామణులు అయన్ని దూయబట్టారు.

ఆ ప్రయోగం సహృదయసమ్మతం అయినప్పుడు ఇదెందుకు కాదు ?

"నీ హృదంతికములో" బదులు హృదంతికమున అనుట సంప్రదాయమే. అంతమాత్రంచేత హృదంతికములో అని అనరాదని చెప్పలేముకదా! కవుల ప్రయోగపద్ధతినిబట్టి విభక్త్యర్థాలు మారుతూంటాయి. "నూతిలో నెలవడ గోమలిందిగిచె" అనుటకంటె నూతిక్ అని వాడుట సంప్రదాయమన్న ఎంత బాగుంటునో దీన్ని ఆక్షేపించడం అంత బాగుంది.

"నిరుపమానాఖాత రత్నాకరా మూల్యరాగ సంపద మెరయు" అఖాత రత్నాకరములు రెండును సమానార్థకములుగ ప్రయోగింపబడలేదు. అయన మిత్రుని హృదయం త్రవ్వబడని సాగరమని సహజ రత్నాకరత్వాన్ని వ్యంజింపజేస్తూ వాడారు. సముద్రం త్రవ్వబడిందని మన విశ్వాసం. ఆ సెచ్చెలి హృదయం సహజంగా ఏర్పడ్డసముద్రం. ఆలోతులకు పోయి శ్రమించి తవ్వితే తప్ప యందలి రత్నసంపద కనపడదు. అదొక పెద్ద గనిలా ఉన్నదన్న మాట. దీన్నిబట్టి కవి ఎంత భావుకుడో ఊహింపవచ్చును.

సంజియ శబ్దప్రయోగం తప్పు కావచ్చును. ఆశబ్దాన్ని వింటే మూర్ఖుడైనా మధ్యాహ్నమనే అర్థస్ఫూర్తిని పొందడు. అర్థస్ఫూర్తి చెడనంతసేపు—సంజ అయినా సంజియ అయినా పరవాలేదు.

ప్రవాసం-ఊర్వశిలో మహోజ్వలంగా ఉంటే రెండుమూడు గీతాలను సహృదయులో కానికి వివరించి నా వ్యాసాన్ని ముగిస్తాను. మచ్చుకి ఈ క్రింది గీతాలు చూడండి.

"ఊర్వశీ! ప్రేయసీ! నేడో యుష్మదీయ
చరణ కరుణామధుకణమెప్డు దొరకునేమొ
మూడులోకాల సుక మొక్కముడి నివిడ్చ
విసరలేనా కాలాంతమే వెనుకబ్రాక."
"నీకై శీకధ్వాంత నిశ్శబ్దముంజేల్చి
నాకొలకె నాకొలకె నా శర్వరీసతీ
కోటి నవమల్లికలు కోటికన్నులువిచ్చి
విరహ పీడన భయంకరమూగురుల నన్ను
పలకరించిన చెలీ పులకరించిన బ్రతుకు
వేగిపోవునో ఏమొ ఆగలేనో యేమొ !
నాసఖీ నాసఖీ నే సైపగాలేను."
"నీకుంతలములలో నాకై శిరసునెత్తి
ననబోల్చుకొన్నవో నను పిల్చుచున్నవో
నటియించు అపూవు లెటు నవ్వుచున్నవో
తురిమి విసరుము వాని సెరుగ చేరని దూర
దూరాలకో రహస్తీరాలకో చెలీ !
కప్పికొంచున కనులు! కప్పగల నా యెడద!
నాసఖీ! నాసఖీ! నే సైపగాలేను"

మొదటిపద్యంలో తనకి కనక ఊర్వశి పొందు కల్గితే జరగబోయే పరిణామాన్ని సూచిస్తున్నాడు. త్రిలోకసుఖాన్ని ఒక్కసారిగాపేని ముడివేసి విసురుతాడట. కాలాంతమే వెనక్కిపోవాలి కాని దీనికేం ఛోకాలేదు. ఉజ్వలమైన సుఖాన్ని పొందుతూంటే ఏమానవుడూ కాలగమనాన్ని లెక్కింపడు. వాని క్షానమే ఉండదు. ఆ సుఖానంత్యం అంతగా అతన్ని తన్మయుని చేస్తుందన్నమాట. మూడులోకాల సుఖాల్ని ముడివెయ్యడం ఒక చక్కని ఊహ. దాన్ని బ్రహ్మాండంగా పోషిస్తోంది విసరివేయడమనే క్రియ. కాలమే మాత్రం వారి ప్రణయకోపంలో కాలెట్టకూడదని వారి తాత్పర్యం. "నకాలస్తత్ర భవతి" అనే వేదాంత వాక్యస్ఫూర్తి సర్వతోముఖంగా ఇక్కడ జరుగుతోంది.

రెండవగీతాన్ని చూడండి. ఊర్వశి కేశపాశం దట్టంగా అలముకొన్న చీకట్లలాగున్నాయి. ఆ వలుద చీకట్లలో చుక్కలు కోటి మల్లెలు వికసించినట్లు దర్శనమిస్తున్నాయి. అవికూడా భర్తృవియోగంతో బాధపడుతున్నాయి. ఆ విరహార్తమైన చూపులు నాపై ప్రసరిస్తే—అసలే ప్రవాసభారంతో క్రుంగి క్రుస్సుతూన్న నేను ఆగగలనా చెలీ! అంటున్నాడు. ఈ భావన ఎంత ఉజ్వలంగా ఉందో చూడండి.

వెంటనే వానిని కొప్పులో తురిమి దూరంగా పారెయ్యమని అర్థిస్తున్నాడు ప్రేయసిని. ఈ కల్పన మరీ అతిలోకంగా ఉంది. ఊర్వశి కేశపాశంలో సవరించుకొన్న పూలులా ఆ తిమస్వంతానంలో చుక్కలు మిలమిల లాడుతున్నాయి. ఊర్వశి తన చెంత ఉన్నంతసేపూ ఈ నక్షత్రాలు ఇంత మిడిసి పడలేదు. అవిడ కొంచెం దూరమయిందనగానే వీటి కెక్కడలేని ఉబ్బు వచ్చింది. అందుకని ఇతన్ని చూచి పరిహసిస్తున్నాయి. ఆ చీకట్లకంటె దట్టంగా నల్లగా ఆమె కేశాలుండేవి. ఆ నక్షత్రాలకంటె ఈ వరలో ఆమె తురిమిన పూలు శోభాసనాథంగా ఉండేవి. అందుకని ఆ ఉజ్జ్వలమూర్తిఎదుట తమ ప్రతాపాన్ని చూపించటాని కీవరలో జంకేవి. ఇప్పుడో ప్రవాసభారంతో క్రుంగే కవిని చూచే టప్పటికి వాటికి వేళాకోళంగా ఉంది. "ఏమయ్యో! ఈ వరలో ఊర్వశి చేలాంచలాకర్షణాలతో మమ్మల్ని ఈసడించావు ఇప్పుడేమైంది నీగతి? అని అంటున్నట్లున్నాయి అతనితో. అందుకని వాటిని వెంటనే విసిరిపారెయ్యమని ప్రేయసిని అర్థిస్తున్నాడు. ఈ కల్పన బాగుండలేదనటానికి ఎవరొప్పుకుంటారు? ఎక్కడ దూహించినా అతడిలాగే ఊహిస్తాడు.

ఒకసారి కింకవీంద్ర ఘటాపంచాననులు శ్రీ వేంకటశాస్త్రిగారు కాకినాడ కళాశాలకు అహూతులయ్యారు. ఆ రోజుల్లో కృష్ణశాస్త్రి అక్కడ పనిచేసేవారు. అక్కడి ప్రముఖులు కృష్ణశాస్త్రిగారి కవిత్వాన్నిగురించి తమ అభిప్రాయ మేమి అని శ్రీ వేంకటశాస్త్రిగారి నడిగారు. అప్పుడాయన చెప్పారుకదా! "ఒకరాజున్నాడు. సాయం సమయంలో వాహ్యాళికి పోయాడు. సరస్సమీపంలో చదికిలి పడ్డాడు. పంజకెంబాయ విరిసింది. ఆ సమయంలో అచ్చటికి వచ్చిన హంసాన్ని ఒకదాన్ని పట్టుకొన్నాడు. "నీకేదైనా మేలు చేస్తాను, నన్ను విడిచిపెట్టు"మని అతన్ని కోరింది. వెంటనే విడిచాడు. విదర్భకు వెళ్ళింది. దమయంతిని చూచింది" ఇంతవరకూ మేము చెప్పాము. చెప్పతాము. ఇక్కడ నుంచీ కృష్ణశాస్త్రి చెపుతాడు. అదీ అతని కవిత్వం" అన్నారట శతావధానులు. సావధానంగా వారాడిన మాట కృష్ణశాస్త్రి కవితాజీవిత వ్యాఖ్యావివరణంగా ఉంది. ఏ అనుభూతినైనా కృష్ణశాస్త్రి తరిమిణి పడితేకాని తోడుస తోడిగి జేరానికి వదలడు.

ఈ కావ్యాన్ని ముగిస్తూ నటరాజ సౌందర్యానికి ముగ్ధుడై తల వంకిస్తాడు కవి. ఈ కల్పన మహోదాత్తంగా ఉంది.

"అంతనే వెఱ్ఱినైపోదునయ్యా -
నిన్ను బోలి పాడబోవుదు; నిన్నుబోలి
నాట్యమాడబోవుదు; లజ్జబోనాడి కాక
ఇంతిదాహమ్ము దహియింప ఎట్లు మనుదు?
ఏవిధాన సౌందర్య రసైకజీవి
నిలువ నేరుతు నిట నొక్క నిముసమేని
మామకీన జీవిత కావ్యమార్గముల
త్వదీయ పాదమంజీరముల్ మ్రోయకున్న!
ఆటతో పాటతో నేర్చినట్లు దేవ
ఏనుకూడ నీవలె నటియింపనిమ్ము
ఎడతెగని యాత్ర నెట్లొ సాధించువరకు!
ఎట్లొ నీదర్శనమ్ము సాధించువరకు!"

శివుడు—జీవలోక ఆనందమూర్తిఅయిన మన్మథుడు—రతిభావాన్ని ఆయనలో నూల్కొల్పటానికి ప్రయత్నిస్తే అమాంతం ఆయన్ని భస్మం చేశాడు. అందుకే పార్వతికికూడా కోపం వచ్చి కఠోరంగా తపస్సు చేసింది. తరువాత ఆమెను స్వయంగా వరించాడు. అంతేకాదు ఆమె సౌందర్యానికి జోహారుచేసి సగం శరీరాన్ని సమర్పించాడు. "అద్యప్రభృత్యవనతాంగి తవాస్మిదాసః" అన్నాడు. ఇంకా ఇంకా ఎన్నెన్నో విలాసవికారాలు చేశాడు, తదనుగుణమైన సంతోషాన్ని పొందాడు. కవి ఆయనలో ఉండే అవుకును గట్టిగా పట్టుకొన్నాడు. "ప్రభూ! నేనుకూడా నీవు మల్లే సౌందర్య ఆరాధకుణ్ణి. నన్నుకూడా తదభిముఖుణ్ణిగా - తదంతర్లీనునిగా చెయ్యి - నేను దాన్ని విడచి బ్రతకలేను. నీలో ఐక్యం అయ్యేదాక నా కీతెరువును సాధించిపెట్టు - అని కావ్యాన్ని ముగించడం అతిలోకంగా ఉంది. శివునివలెనే తానుగూడ సతీసమేత శాశ్వతత్వాన్ని బడయాలంటాడు. కాళిదాసు కూడా ఇలాగే మేఘసందేశాన్ని ముగిస్తాడు. ఇంతకంటె కృష్ణశాస్త్రి కావ్యాన్ని గురించి చెప్పడం కావ్యగౌరవాన్ని శంకించడం అవుతుంది. కవిత్వ పెంపరిములై కాదుకదా!

"తయా కవితయా కింవా తయా వనితయాదకిం
పద విన్యాస మాత్రేణ యయా న హ్రియతేమనః"

బొమ్మలు

శ్రీ ఇచ్ఛాపురపు జగన్నాథరావు

గదిలో కూర్చుని రేడియో వింటూంటే శ్రీపతి వచ్చాడు..."ఏం బాబాయ్ అంత శ్రద్ధగా వింటున్నారివేళ?" అంటూ.

"ఏముంది? పాట బాగుందని. కూర్చో" అన్నాను.

వాడింకా చిన్నవాడు—ఈ పాటలు వయసు ముదిరిన మా మనస్సులని పెట్టేబాధలు వాడికేమిటి తెలుస్తాయి? ఒక్కసారి చంద్రలోకానికి ప్రయాణం చెయ్యొచ్చు; కామెట్ని వెంట తరమొచ్చు; ఈ మహాశాస్త్రవిజ్ఞానంతో ఏమైనా చెయ్యొచ్చు... కాని, ఒక్క గంటైనా కాలంలో వెనక్కి ప్రయాణించలేము. భౌతికంగా, ఇలాంటిపాటలూ, ఇతర జ్ఞాపకచిహ్నాలూమాత్రం మిగిలి, ఒక్కొక్కసారి మనస్సుని కొన్ని సంవత్సరాలు వెనక్కి తీసుకుపోతాయి. కొద్దిక్షణాలు ఈ విశాలమైనప్రపంచాన్నీ, దానిలో తన నిస్సహాయతనీ గుర్తించుకుని మనస్సు ఏడుస్తుంది...గతించినది గతించిపోయిందని తెలుసుకుని దీనంగా విలపిస్తుంది. అందుకే మాధుర్యం ఒలికించే సుఖపూరితస్మృతులకన్న దుఃఖస్మృతులే ఎక్కువ ఉపకారులు. ఆ క్షణంలో అవి ఏడిపించినా, కొంచెం దూరమయ్యాక, వాటికి దూరంగా అవుతూండడం సంతోషం కలిగిస్తుంది. మధురక్షణాలు దూరం అయినకొద్దీ ఏడిపిస్తాయ్. దీపావళిలాగ అవి సంవత్సరానికో దశాబ్దానికో ఓసారయినా రావు... వాడింకా కుర్రవాడు. ఏం తెల్సునివన్నీ?

వాడు మాట్లాడకుండా కుర్చీలో కూర్చుని పాటలు వింటున్నాడు. నేను నా ఆలోచనలలో సాగుతూంటే సంగీతం ఆగిపోయింది...రేడియో గొంతునొక్కి, "ఏం ఇట్లా వచ్చావ్?" అని అడిగాను.

"చిన్నవిషయంలో నీసలహా అవసరంవచ్చింది బాబాయ్"

పాపం! ఎంత గౌరవం ఇస్తాడు వాడు! ఎవరి దృక్పథాన్ని బట్టి వారు గత చరిత్రతో సంబంధం లేకుండా మనుష్యులు ఒకణ్ని గౌరవిస్తారు. వీడూ నన్నంతే.

"చెప్పు" అన్నాను.

"నేను పెళ్లి చేసుకోవాల్ట బాబాయ్!"

వాడు చెప్పడానికి భయపడలేదు — సిగ్గ పడ్డాడు. పెళ్ళంటే ఉద్యానవనాలలో నడవడం అనీ, మేఘాలలో తేలిపోవడం అనీ వీళ్ల ఉద్దేశం... ప్రతీయువకుడూ అట్లానే అనుకుంటాడు. కాని ఒక్కసారి తెర తొలగించి వాస్తవికతకి కళ్లు తెరిచాక అందులో నిజాలు తెల్సుకుని...

"అట్లాగా? మరేం!" అన్నాను.

వాడు నవ్వాడు..."అది కాదు. మీ సలహా కావాలి" అన్నాడు.

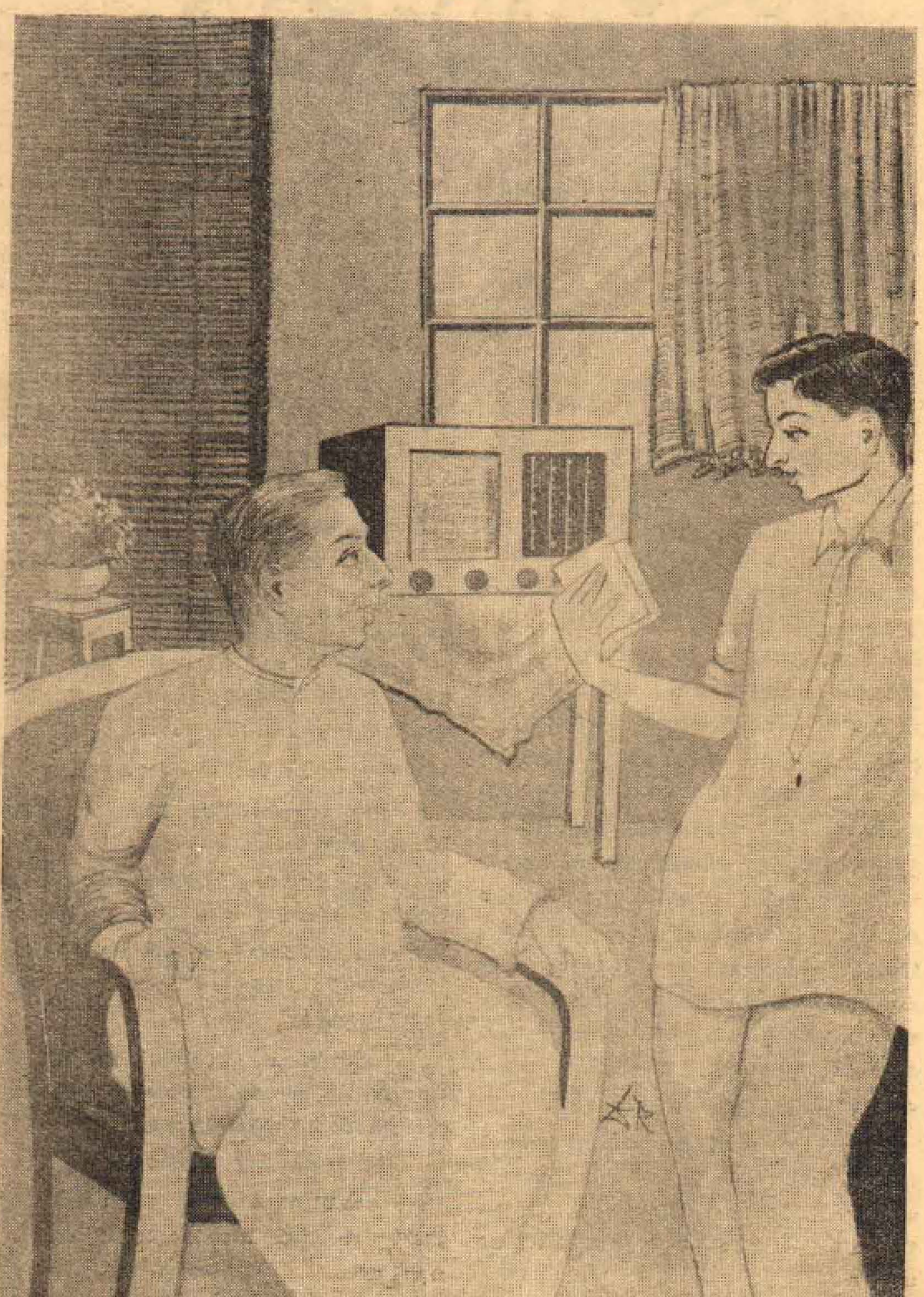
"పెళ్ళి నీఇష్టమోయ్. అయినా, నువ్వు పెళ్ళి చేసుకుని సుఖపడాలనే నా ఉద్దేశమూను"

"అది సరేలెండి. నాన్నగారేమో రెండు ఫోటోలుమాత్రం ఇచ్చి నచ్చేదో ఒకదాన్ని ఎంచుకోమన్నారు"

"ఉత్తమం. వ్యక్తిగతంగా పెళ్ళి పిల్లని పరీక్షించడం అంటే మహాఘోరం అనుకో. ఆయన మాటప్రకారం ఏదో ఒకటి నిర్ణయించు"

బహుశా నన్నడగని సలహా ఇచ్చాను.

"అదంతా సరే బాబాయ్. కాని, ఆ రెండు ఫోటోల్లోనూ నేను ఏ ఒకటీ ఎంచుకోలేకుండా ఉన్నాను"

నవ్వుతున్నాడు. వాడి తరువాతిమాటలు నాకు తెల్సుగా! అందులో ఏది బాగుందని అడుగుతాడు. సౌందర్యం ఎవరికళ్ళకి వారి కోలాగ ఉంటుంది. వీడు పాపం నాకళ్ళు నమ్ముతాడు!

వాడు జేబులోంచి రెండు ఫొటోలు తీసి అప్పుడే నా టేబిల్ మీద పడేశాడు. ఈ పని నాకేమీ ఇష్టంలేదు. కాని వాడిని బాధించడం నాకు మరీ ఇష్టంలేదు.

"రెండూ బాగున్నై" అన్నాను.

"అందుకే కష్టం అంతా" — వాడు తేలిపోయాడు.

నిజంగా ఇద్దరు అమ్మాయిలూ చక్కగానే ఉన్నారు. అయితే ఒక అమ్మాయికళ్ళల్లో తాను సౌందర్యవతి ననేభావం ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తున్నది. భార్య రూపవతి అయినంతమాత్రాన ప్రమాదంలేదు. కాని ఆ సంగతి ఆమెకి తెలిస్తేనే ప్రమాదమంతా.

"నీఉద్దేశం చెప్పు" అన్నాను.

"మీమీద నేను పూచీపెట్టాను" అన్నాడు శ్రీపతి.

"చాలా కష్టమైన పూచీ.... నేనూ సౌందర్యాలపై తీర్పు చెప్పే వయస్సు దాటిపోయాను..." అన్నాను.

"అందుకే బాబాయ్ మిమ్మల్నడగటం... సముద్రంలో మునిగిపోతూన్నవాడికి దానిసౌందర్యం ఏం తెలుస్తుంది?"

వాడట్లానే మాట్లాడతాడు. అందుకే నాకెంతో అభిమానం వాడంటే...పూచీ పూర్తిగా మీదని పడింది.

నా పరిశీలన తప్పేమోనని మళ్ళీ పరీక్షించి ఆ ఫొటోలలో ఒకదాన్ని వాడిముందుకు త్రోశాను. వాడు చిరునవ్వు నవ్వాడు.

మరికొద్దిరోజులకి వాడిపెళ్ళి అయిపోయింది. వాడిభార్యని పరిచయం చేశాడు—పార్వతి. ఆమెని చూశాక అనుకున్నాను......తప్పక వీడు సుఖిస్తాడని.

ఇదంతా మూడేళ్ళక్రిందట.

* * *

తరవాత ఎన్నో సంఘటనలు జరిగాయ్. నాకు ఊరినించి, వాడిపెళ్ళి అయిన మరో నెలకే, బదిలీ అయింది. వాడు ఉద్యోగంకోసం ఉత్తరదేశానికి వెళ్ళిపోయాడు. తరచు ఉత్తరాలుమాత్రం వ్రాసేవాడు.

ఎందుకో ఒక్కసారి జీవితంమీద నాకు విరక్తి కలిగింది. బహుశా రోజూ పదిగంటలు పనిచేయించే ఆఫీస్‌పని మెదడుని పాడుచేసి ఉంటుంది. మూడు నెలలు సెలవుపెట్టి చింతపల్లి బయలుదేరాను. ఆ ఏజన్సీ ఊరులో, ఏకాంతంగా ప్రశాంతంగా గడుపుదామని.

అక్కడ చిన్న గది దొరికింది. అందులో ఉండేవాడిని. ఆ ప్రక్కన ఇంకో ఇద్దరు ఉంటూండేవారు. ఒక యువకుడూ, ఒక యువతీ. నేను వెళ్ళిన కొద్దిరోజుల కామెనొకసారి చూశాను—ఎందుకో మనస్సు గుర్తుకోసం బాధపడసాగింది...ఎక్కడో ఆమెనిచూశా నింతకుముందు...

పగలంతా అడవిలో తిరిగి, సాయంత్రం భోజనంచేసి గదికి వచ్చేవాడిని. కనుచూపుమేరలో మానవులు లేనిచోట్లలో గడిపేవాడిని. రాత్రి ఏదో నవల చదివిచదివి పడుకునేవాడిని. మధ్యమధ్య నిద్రపోతున్న నా మనస్సు లేచి కూర్చుని అడిగేది... "ఆమె నెక్కడ చూశావ్?" అని. జవాబుకోసం తహతహలాడేవాడిని. *Sub-Consciousness* లోకి జారిన ఆ జవాబు వచ్చేది కాదు.

ఆ సాయంత్రం వర్షం పడసాగింది. వేసవిలో వర్షాలు చింతపల్లికి క్రొత్త ఏమీ కాదు. మూడువేల అడుగుల ఎత్తునఉన్న అక్కడ శీతోష్ణస్థితే అది.

తగ్గాక భోజనానికి వెళ్దామని అనుకున్నాను. ఎనిమిదయేదాకా అలా కురుస్తూనే ఉంది. వాటర్ కోటు తెచ్చుకోలేదు. గొడుగులో నడిచే తడుస్తాను. నిప్పు వెలిగించి పనిమనిషి ఎప్పుడో జారుకున్నాడు.

ఆలోచిస్తూండగా అతను తలుపుతట్టుతూ పిలిచాడు..."మాష్టారూ!" అంటూ.

లోనికిరాగానే, "ఈపూట హోటల్‌కి వెళ్ళకండి. మా ఇంట్లో భోజనం చేద్దురుగాని. రండి" అన్నాడు...పాత మిత్రుడల్లే మాట్లాడాడు.

కేవలం మర్యాదకోసం వద్దన్నాను. చివరికి ఒప్పుక తప్పలేదు. ఆమె వస్తోంది. వాళ్ళిద్దరూ అన్నా, చెల్లెళ్లని తెలిసింది. వారి వివరాలన్నీ అడిగాను. నాకు సంబంధంలేని ఊరు వాళ్ళది.

కాని, ఆమె ముఖం చూసినకొద్దీ ఎక్కడో చూచా ననేవిషయం ఇంకా స్ఫుటంగా జ్ఞప్తికి వస్తోంది... కాని ఎక్కడ?

అయితే, ఆమెకళ్ళు దుఃఖంతో బరువెక్కాయనీ, ఆమె ముఖాన్ని బొట్టులేదనీ గ్రహించాక నా ఆలోచనలు సాగలేదు.

* * *

రామారావూ నేనూ స్నేహితులం అవడానికి చాలా కాలం పట్టలేదు. అతను వయస్సుకి నాకంటె చాలా చిన్నవాడు; కాని మంచిభావాలున్న మనిషి. అక్కడ ఏదో ఆఫీసులో పనిచేస్తున్నాడు.

అతని సంభాషణనిబట్టి ఒక్క సంగతిమాత్రం తెల్సుకున్నాను: ఆమె భర్త ఈమధ్యనే పోయాడని.

అనుదినమూ నేనూ అతనూ షికారు పోయే వాళ్ళం. ఆరోజు ఆమెనీ రమ్మన్నాడు. మొదట రానన్నది. తరవాత బయలుదేరింది.

ముగ్గురమూ కొంతదూరం నడిచి ఓచోట కూర్చున్నాము. ఆమె దూరంగా కనిపిస్తున్న కొండలవైపు తదేకంగా చూస్తున్నది. రామారావు నెమ్మదిగా సంభాషణలోకి దిగకుండా తలవంచుకుని గీతలు గీస్తున్నాడు. ఆ మహాప్రశాంత ప్రకృతిసౌందర్యంలో, మెదడెన్నో పరుగులు తీస్తున్నది. ఆమె కంట దుఃఖం ఎందుకు వచ్చిందీ అని ఆలోచిస్తున్నాను నేను.

ఉన్నతమైనచోటునించి కనపడాల్సినట్లు కనిపిస్తున్నాయి దూరంగా కొండలు. స్వేచ్ఛగా ఎగురుతూ సంతోషంగా అరుస్తున్నయ్ పక్షులు.

"ఏమిటి శ్యామలా ఆలోచిస్తున్నావ్?" అన్నాడు రామారావు. శ్యామల మాటలాడలేదు. ఒకసారి ఆమె కళ్లెర్రబడ్డాయేమో ననుకున్నాను.

మరి కొద్దినిముషాలు నిశ్శబ్దంగా గడిచాయి. ఎందుకో, కాలంలో ప్రయాణం చేస్తున్నట్లు అనిపిస్తోంది. ఎవరిమట్టుకు వాళ్ళం ఆలోచనలో పడ్డాము.

"చాలా ప్రశాంతంగా ఉంది కదూ?"

రామారావు మొదలు పెట్టాడు. "ఔను. చాలా" అన్నాను.

"ఈ ప్రకృతినంతటినీ మనంమాత్రం అనుభవిస్తున్నాం... పెద్ద పెద్ద పట్టణాలలో దుమ్ములో ధూళిలో నలిగి మనుష్యులు..."

"మనం చేసిన పుణ్యం" అన్నాను.

శ్యామల తలతిప్పకుండా దూరాన శిఖరాలనీ, మేఘాలనీ పరికిస్తూన్నది. ఆమెని మాటలాడించాలని ప్రయత్నిస్తూ రామారావు: "ఏమమ్మా... ఏమిటాలోచిస్తున్నావు అంత తీక్షణంగా?" అన్నాడు.

"ఏం లేదన్నయ్యా... నామాటే నే నాలోచించుకుంటున్నాను. పార్వతి ఏం చేస్తూంటుందా... అని" అన్నదామె.

"నీకా ఆలోచనలొస్తే ఇంకేమీ రావా?"

"ఎలా అన్నయ్యా..." గాద్గదికంగా శ్యామల ఆగి తలవంచుకుంది. నేను మాట్లాడలేదు. ఈ వ్యవహారం రోజురోజుకీ లోతులకి వస్తూన్నది.

"ఆమె ఇట్లా అవడానికి కారణం... ఒకమనిషి అనిచెప్తే మీరు నమ్ముతారా?" రామారావు నాతో అన్నాడు.

"కారణమా... ఎలా?"

"అతనికీ తెలీదేమోలెండి... ఈమె క్లాస్ మేట్ పార్వతి. జరిగినకథ ఏమిటంటే, మా నాన్నగారు చనిపోతూ దీని పెళ్లి కళ్లచూడాలని పట్టుపట్టారు. దీనికి క్లాస్ మేట్ పార్వతి అనే అమ్మాయి ఉండేది. వాళ్లో సంబంధంకోసం ప్రయత్నిస్తూండగా, మాకాసంగతి తెలియక, మేమూ ఆ సంబంధంకోసం ప్రయత్నించాం.

"పెళ్లికొడుకు చదువుకున్నవాడట. మమ్మల్ని ఫొటో పంపమన్నారు. మూడోరోజుకి మాసంబంధం కాక, పార్వతిని అతను ఎన్నుకున్నట్లు తెలిసింది.

"నాన్నగారికి రోజురోజుకీ ముదురుతూంది. ఆయనకోసం తొందరపడి మరో సంబంధం కుదిర్చాము... పెళ్లి అయిపోయింది.

"మరోసంవత్సరం తిరిగేసరికి అతను చనిపోయాడు... ఈమె ఇలా...

నదిలో వేగంగా ప్రయాణిస్తూ ఏదో కొండకి తగిలి ఢీకొనడానికి తొందరపడే పడవలా నామనస్సు గింజుకొంటూంది.

"దీనిలో ఇతరులప్రమేయం ఏం ఉందండీ?" అన్నాను.

అతను పొడిగా నవ్వాడు: "అక్కడే (*Tragedy*) అంతా ఉంది... ఆ మొదటి పెళ్ళికొడుకేం చేశాడో తెలుసా? ఒక స్నేహితుణ్ని ఆ రెండు ఫోటోలలోనూ తన కొకటి ఎన్నుకున్నాడు. అతను పార్వతిని ఎన్నాడు... మానవ మాత్రులంగదా! అతనే స్వయంగా ఎన్నుకుని ఉంటే శ్యామలనే ఎంచుకొనేవాడేమో... ఈ పర్యవసానం రాకపోవునేమో నని అనుకుంటూంటాము..."

నాతల తిరుగుతోంది. ఒక్కసారి శ్యామల కళ్ళలోకి చూశాను. అవి నీళ్ళతో నిండి, ఏవో శాపాలనిస్తూన్నట్లు కనిపించాయి. ఒక్కసారి ముఖం కప్పుకుని ఆమె వెక్కి వెక్కి ఏడ్వసాగింది.

నా జ్ఞానం, నా విశ్రాంతి, నా అహంకారం, నా సౌందర్య పరిశీలన... అన్నీ ప్రచండమారుతంలో ఎగిరి రాళ్ళకి ఢీకొంటున్నాయ్. వెయ్యినోళ్ళతో శ్యామల నన్ను శపిస్తున్నది.

ముఖంనిండా చెమట పోసింది. మూడేళ్ళ క్రిందట నా చేతిలోని ఫోటోలని కాగితాలుగా చూశాను; అంతే. వాటివెనుక రక్తమాంసంతో కూడిన మనుష్యులున్నారని నేనెన్నడూ అనుకోలేదు. ఈ నిముషంలో ఈ శోకజీవతి నా అజ్ఞానాన్ని బయట పెట్టింది.

"ఎందుకండీ అలా ఉన్నారు?... అని అడిగాడు రామారావు. మెత్తని మనస్సనుకుని ఉంటాడు ... "ఎవరికర్మ కెవరు బాధ్యులు చెప్పండి! ఏం చెయ్యగలం?" అన్నాడు.

"కాదులెండి... ఈ విషాదాంతానికి నాంది వేసిన మహానుభావుణ్ని నే"నని ఎట్లా చెప్పడం? మనస్సు దుర్బలంగా ఉండడంమూలాన్నే ఇంత నీచమైనపనులనికూడా చేయించగలదు మనిషిచేత... ఆ దౌర్బల్యంలో అంత బలం ఉంది.

"అతని స్నేహితుడూ ఇంత దారుణమైనఫలితాలుంటాయని ఏమాత్రం అనుకోగలిగినా, అలాటి సహాయం చేసేవాడు కాడేమో" నన్నాను.

"అది నిజమే లెండి... కాని మాకేమనిపిస్తుంది? అతనిమూలంగానే ఇదంతా జరిగిందని కదా?... కష్టంలో ఉన్నవాళ్ళకి దానికి ఒక కారకుణ్ని ఊహించుకోవడమూ కొంత ఉపశమనమేకదూ!"

ఔను...... అంతమాత్రాన ఆగితే అదృష్టవంతుణ్ణే!

"ఇంతకీ ఆ స్నేహితు డెవరో తెల్సునా?" ఉండలేక అడిగాను.

"ఎవరైతేనేం లెండి... తెల్సుకోవలసిన అవసరంమాత్రం ఏముంది? అతనిమీద పగ తీర్చుకుంటే మాకేం ఒరుగుతుంది?"

కొంచెం చీకటి పడుతూంది. నా మనస్సులో పూర్తిగా చీకటి పడ్డది. ఇంటికిపోడానికి లేచాం.

ఆరాత్రి అన్నం సయించలేదు. ఉదయం బెడ్డింగ్ సర్దాను.

* * *

శ్రీపతిని ఒకసారి చూడాలని చాలాకాలం నించి అనుకుంటున్నాను. ఈ సంఘటన జరిగాక వాడిని చూసే ఉబలాటం ఎక్కువైంది.

వాడిప్పుడు ఖరగ్‌పూర్‌లో పనిచేస్తున్నాడు- రైల్వేలో. అక్కడికని బయలుదేరాను.

ముందు ఉత్తరం వ్రాశాను.—ఇల్లెక్కడో వ్రాయమని. జవాబుగా టెలిగ్రాం ఇచ్చాడు.

ఆ అడ్రెస్‌నిబట్టి వెళ్లాను.

తలుపుతీసి పార్వతి తెల్లబోయి నిలబడింది. అప్పటి కాంతీ, సొగసూ ఆమె కళ్ళలో కనపడక, నేను ఆశ్చర్యంగా చూడసాగాను.

"రండి" అంది పార్వతి. లోపలికి వెళ్లాను. ఒకగది నాకోసం ఉంచారు. స్నానంచేసి బట్టలు మార్చుకుని అందులో కూర్చున్నాను. పార్వతి బిస్కట్లూ, టీ పట్టుకొచ్చి, "ఆయన సాయంత్రం దాకా రారు. విశ్రాంతి తీసుకోండి" అన్నది.

"నేను బిస్కట్లు తినడంలేదు. టీ ఉంచండి" అన్నాను.

"ఆయన అట్లా చెప్పారు... కొంచెం తినరూ? ... నామీద మళ్ళా ఆయన కోపగిస్తారు. నేను ఇవ్వలేదనుకుంటారు"

ఆమె ఆదరాన్ని సుళువుగా కాదనలేక పోయాను.

"మరి—నన్ను 'మీరు' అనకండి"

నేను చేసిన పొరపాటుని గ్రహించుకున్నాను. నా ధవళవర్ణపు కేశాలు గౌరవాన్ని పొందుతున్నాయ్!

టీ త్రాగి పడుకున్నాను. సాయంత్రం లేచే సరికి శ్రీపతి గొంతుక వినిపిస్తోంది.

"నువ్వు పట్టి మృగానివి...ఆయన మనకి తండ్రిలాంటివాడు. ఒక్క రాత్రి పనుందంటే అలా అవుతావేం?"

పార్వతిదే అనుకుంటాను...బాధగా, గాద్గదికంగా, ఔను...అనే గొంతుక వినిపించింది.

నా కెవరో బల్లేలతో పొడుస్తున్నట్లయింది. శ్రీపతి...ఆ యువకుడు...ఇంత పశుత్వంలో ప్రవర్తిస్తున్నాడా?

ఇంతలో శ్రీపతి నాగదిలోకి వచ్చి, తెల్లబోయి, "లేచారా బాబాయ్! ఎన్నాళ్ళకి!" అన్నాడు.

ఆ ఆనందంలో గత క్షణాల చరిత్రని మరిచి పోయాను. ఇద్దరమూ షికారుకని బయలుదేరాము.

అనేక విషయాలని గురించి మాట్లాడుకున్నాము. చివరికి వాడి సంగతి వచ్చింది.

"బాగానే వెళ్తోంది లెండి...దానికి బొత్తిగా నాగరికత లేదు. అన్నీ కల్పించుకుని బాధ పెడుతుంది. మాకేళ్ళనించీ ఇంతే బాబాయ్...మనశ్శాంతి లేకుండా చేస్తోంది. ప్రతీ చిన్న విషయానికీ కలుగజేసుకుంటే ఎట్లా వేగడం చెప్పండి?"

మనస్సప్పుడే కొన్ని సమ్మెటపోట్లుతింది. ఈపోట్లింక చాలా బాధాకరాలు కాలేవు. అందుచేతనే వాడు చెప్పినదంతా నేను నిర్వికారంగా వింటూ ఉండి పోసాగాను.

"నువ్వు కొంచెం సర్దుకోవాలి..." అన్నాను.

వాడు పొడిగా నవ్వాడు. "మీకన్నీ తెల్సు బాబాయ్ నన్ను గురించి—నేనంత సుళువుగా నిశ్చయానికి వస్తానా బాబాయ్?" అన్నాడు.

"నాకు తెలుసుగా..." అన్నాను.

"అన్నీ చేసి చూశాను. కాని లాభం లేక పోయింది బాబాయ్...చివరికి — తప్పని సరిగా సరిపెట్టుకున్నాను"

"నా మూలంగా నీ మనశ్శాంతి పాడైంది ఆరోజు..." కష్టంగా అంటూన్న నామాటలకి అడ్డం వచ్చి..."మీమీద నే నేమీ నింద వెయ్యడంలేదు బాబాయ్. ఇద్దరిలో మీరు మంచిపిల్లనే నాకోసం ఉద్దేశించారని నాకు తెలుసును. మానవుడు కొంత దాకా ప్రయత్నించి విధికి వదలడం తప్పదు. ఎవర్నన్నా లేని దురదృష్టానికి నిందించడం మూర్ఖత్వం..."

ఇంకేమీ మాటఅడ లేదు నేను.

రాత్రి *Night Duty* ఉందని శ్రీపతి వెళ్ళిపోయాడు. భోజనం చేసి ఉత్తరాలు రాస్తూ కూర్చున్నాను.

"ఇక్కడ రేడియో ఉందండీ. మీరు పెట్టుకోండి" అంది పార్వతి. "అట్లానే" అన్నాను.

కాని పాటలు వినేటంత తీరికగా లేదు మనస్సు. లైటార్పి పడుకున్నాను—ఆలోచించసాగాను.

కొద్దిసేపట్లో ఎవరో—పార్వతి ఏడుస్తోందని గ్రహించాను. నా కొక్కసారిగా ఊరుకోలేక పోయాను.

లైటువేసి, ఆమెని పిల్చాను. కొద్దిసేపట్లో వచ్చింది. ముఖాన దుఃఖపు చిహ్నాలు కనపడనే లేదు!

"ఎందుకమ్మా ఏడుస్తున్నావ్?"

"నేనా?...లేదే!..."

"నేను విన్నాను—నిజం దాచకమ్మా. నాచేతిలో ఉండేపని చేస్తాను..."

ఆమె ఆగి ఆగి ఒక్కసారి..."ఒకసారే నా బ్రతుకంతా పాడుచేశారు. ఇంకా ఏం చేస్తారు!" అన్నది.

"నే నిట్లా ఔతుందని కలగన్నానమ్మా?... వాడు నిన్ను బాధ పెడుతున్నాడా?" సాధ్యమైనంత వరకూ తిన్న దెబ్బ దాచుకుంటూ అన్నాను.

"బాధ...రాత్రంతా ఎవరింట్లోనో పడక... జోరత్తితే దెబ్బలు..."

ఆమె వెక్కి వెక్కి ఏడ్వసాగింది—తక్షణం వెళ్ళిపోయింది.

రాత్రంతా జాగరం చేశాను.

* * *

ఉదయం బెడ్డింగ్ పట్టి వెళ్ళటానికి బయలుదేరేను. పార్వతి గుమ్మందాకా వచ్చి నా ప్రయాణ సన్నాహం చూసి వెళ్ళిపోయింది.

"వెళ్తున్నానమ్మా... నీ జీవితంతో ఆట ఆడినందుకు క్షమించు" అన్నాను.

"మీరు అనుగు పెడితే వట్టు... రాత్రి తొందరలో అన్న మాటలకి క్షమాపణ చెప్పుకుంటాను... కోపగించకండి" అన్నది పార్వతి తలవంచుకుని.

"మనసారా, పశ్చాత్తాపమే కాని, నీమీద కోపం ఏమీ లేదమ్మా..." అన్నాను.

"అయినా, వెళ్ళకద్దండీ... ఆయన చంపేస్తారు..."

కాళ్ళకి బంధం పడ్డది... నా వొచ్చేదాకా ఆగక తప్పింది కాదు.

కాఫీ తాగుతూంటే, పార్వతే మళ్ళా రాత్రి ప్రసక్తి తెచ్చింది... వారించాను.

ఆ సాయంత్రం ఎన్నో అబద్ధాలాడి, ఇంటికి బయలుదేరాను. రైలెక్కుతూ శ్రీపతితో అతి పయత్నంమీద అనగలిగాను... "విధికి ఎలానూ వదిలిపెట్టిన నీ జీవితాన్నామె సుఖానికి కొంత వినియోగపడనీ" అని.

రైలులో కొంచెంసేపటికి నిద్రపట్టింది.

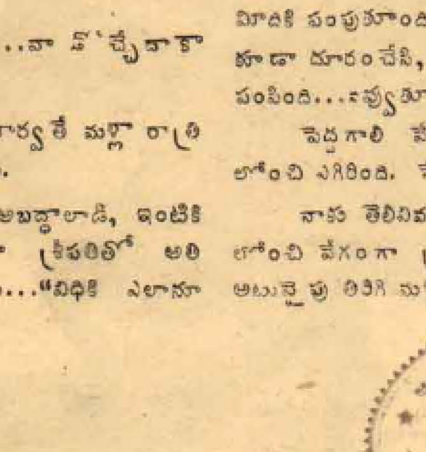
నా గదిలో కూర్చున్నాను... రేడియో వింటున్నాను.

శ్రీపతివచ్చి కుర్చీలో కూర్చుంటూ నా చేతికి రెండు ఫొటోలని ఇచ్చి, "ఈ ఫోటోలు చూడండి బాబాయ్. ఒక అమ్మాయిని పెళ్ళి చేసుకోవాలి. నా కళ్ళకంటె మీ కళ్ళని నే నెక్కువగా నమ్ముతాను. ఏ అమ్మాయి బాగుందంటారు?..." అని అడిగాడు.

రెండింటినీ పరిశీలించాను. ఒక ఫొటో ఎందుచేతనో వాడికి ఇవ్వడానికి నిశ్చయించాను... కాని, ఏదో బలీయమైన శక్తి నా చేతిని రెండో ఫొటో మీదికి పంపుతూంది. ఏదో మహాశక్తి ఆ భావాన్ని కూడా దూరం చేసి, నా చేతిని పార్వతి ఫొటో దగ్గరకి పంపింది... నవ్వుతూ దాన్నే వాడికిచ్చాను.

పెద్దగాలి వీసింది. రెండో ఫొటో కిటికీలోంచి ఎగిరింది. నేనూ శ్రీపతీ, నవ్వుకున్నాము.

నాకు తెలివివచ్చేసరికి పొలాలూ చెట్లూ కిటికీలోంచి వేగంగా ప్రయాణం చెయ్యడం చూశాను. అటుఇటు తిరిగి మళ్ళా కళ్ళు మూసుకున్నాను.

"లక్స్ టాయిలెట్ సబ్బు

చర్మ సౌందర్యమునకు శ్రేష్ఠమైనది"

అని ఎస్. వరలక్ష్మి చెప్పుచున్నది

మనోహరమైన సువాసనతోగూడిన ఈ తెల్లటి
శుద్ధ సబ్బుతో మీ చర్మమును మనోహర
ముగా నుంచుకొనండి!

సినీమాతారలకు
సౌందర్యమునిచ్చు సబ్బు

LTS 331-X30 TL

విషాదాంత వివాహ ముహూర్తము

శ్రీ రాళ్లపల్లి గోపాలకృష్ణమూర్తి

ప్రపంచములో ఎన్నియో రకముల విషాదగాథలను వినియున్నాము. వైవాహిక జీవితమున మహాక్లేశము ననుభవించుచు నవియుచున్న స్త్రీరత్నములు పలువురున్నారు. నానావిధములుగా, వియోగ దుఃఖములపాలై, కుములుచున్న యువతీమణులు ఎందరో కలరు. కాని, శ్రీమతి—యొక్క వైవాహిక దుఃఖచరిత్ర అభూతపూర్వము; మహాఘోరము; హృదయ విదారకము. జ్యోతిశ్శాస్త్ర పరిశోధనపరాయణులగు రసికులకు ఉపయోగపడగల విషయములు కొన్ని ఈ విషాదాంత వివాహ సందర్భములో కానవచ్చుటచే, ఈ కథ వ్రాయబూనితిని.

ఈ క్రిందనున్నదే ఆమె నిరయనరాశి చక్రము. నవాంశకుండలి సయితము ప్రక్కనే చూపబడినది :-

	చ		శ
గు	రాశి కుండలి —		ల కే కు
రా			
	ర శు	బు	

కు	బు గు	శ	రా
	అంశ కుండలి —		
శు			ల ర
కే		చ	

ప్రశంసలో నుండునది వైవాహిక జీవితమగుటచే, సప్తమభావమును మాత్రము ముఖ్యముగా పరిశీలింతము. ఆ భావములో రాహువున్నాడు. కర్కాటకములో నీచకుజుడు కుటుంబభావములో నుండుట. ఇది దోషము అనవచ్చును. ఐనా, కర్కాటక లగ్నమునకు కుజదోషము లేదను అపవాదమొకటి యున్నది. సప్తమాధిపతి శని, పండ్రెండవ రాశిలో నుండి, లగ్నభావములో జే నిలిచినాడు. శుభగ్రహము బృహస్పతి సౌభాగ్య స్థానములో నున్నాడు. అతని పూర్ణదృష్టి ఈ శనిపై నున్నది. కనుక, శని అశుభుడనలేము. ధనభావములోనున్న కుజునికి సప్తమభావముపైన దృష్టి లేదు. బృహస్పతిపైన కుజుని దృష్టియున్నది కాని, వారిద్దరు పరస్పర మిత్రులే కదా ! నవాంశలో, కుటుంబాధిపతి రవి బలపడినాడు. అంశలగ్నమునకు చక్కని గురుదృష్టియే కలదు. పాపగ్రహదృష్టి లేదు. మొత్తముమీద, సప్తమభావము మిశ్రఫలముకలది యనవచ్చునేమో ? ఇక, చంద్రలగ్నమునుండి సప్తమ స్థానములో శుభగ్రహము బుధుడున్నాడు. ఈ బుధునిపైన కుజదృష్టి దోషమనవచ్చును. కాని, ప్రబలమైన గురుదృష్టికి వేలహెచ్చు కదా ? ఈ యోగములు సప్తమభావ ఫలమును సంపూర్ణముగా చెరచినవనుట మాత్రము కష్టము.

జన్మనక్షత్రము భరణి. జనన కాలమునకు ఉడుదశా పద్ధతిలో శుక్రమహాదశా శేషము 5 సం॥, 11 మాసములు, 21 దినములు.

ఇంచుమించుగా, ఇరువదిరెండు సంవత్సరముల వయస్సు వచ్చునప్పటికి చంద్రమహాదశ ముగిసినది. చంద్రుడు లగ్నాధిపతి; సప్తమాధిపతి (శని) కి

లాభస్థానములో నున్నాడు. ఇతనికి లాభస్థానములో బృహస్పతియుండుట. ఈ చంద్రునిపైన పాపగ్రహ దృష్టి కూడరాదు. అంతా బాగున్నది; అదృష్ట మొక్కటే కొదవ. జాతకురాలికి వివాహమే కాలేదు. అదిపోగా, ఈ దశలోనే జాతకురాలి తల్లి తండ్రులకు వివాహ విచ్ఛిత్తి అయినది. ధనవంతుల ఇంటి ఏకపుత్రికయగు జాతకురాలి తల్లిని అభాగ్యను తండ్రి పరిత్యజించి, 'చట్టసమ్మతము'గా, విడాకులు పంపుకొన్నాడు. జాతకురాలిని, తమ్ముళ్లను, తల్లిని సహా, పోషించు బాధ్యత మాతామహులపైన పడినది. కాని, దైవము ఓర్వలేదు. ఆ మాతామహుడు, మాతామహిసహా, ఈ చంద్రదశలోనే పరలోక ప్రయాణము చేసినారు. తరువాత కొన్నాళ్ళకే, గిట్టనివారి కుట్రలవలననేమి, దాయాదుల కోర్టు వ్యవహారముల వలననేమి, జాతకురాలి తల్లి తన తల్లితండ్రుల ఆస్తిని సర్వస్వమును పోగొట్టుకొన్నది. సంసారము అనాథ స్థితికి వచ్చి పడుబాట్ల పాలయ్యెను. ఈ సౌభాగ్యమంతా చంద్రమహాదశలోనే! లగ్న దశమాధిపతులకు గల పరివర్తన రాజయోగపు ఫలమేమో!

చక్కని తెలివితేటలు కలది జాతకురాలు. మంచివాగ్ధోరణి ఆమెది. కొంతకాలము కలాశాలలో విద్యసాగించి నెగ్గినది. కాని, ముగ్గురు తమ్ములతోడి సంసారమును, అనాథయగు తల్లిని సయితము, పోషించవలసిన భారము దుర్గవ పరిపాకదశయందు తనపైన బడుటచే, ఆ వివేకవతి విధిలేక ఏదో ఉద్యోగములో ప్రవేశించి ద్రవ్యార్జనమునకు పూనుకోవలసి వచ్చెను. తన వివాహము, స్వార్థము, మానుకొని సర్వశక్తుల నుపయోగించి, ధైర్యముతో, పట్టుదలతో, ఆమె సంసారమును కుజమహాదశలో నిర్వహించినది. భర్త ఇంటిలో కాపురము చేయుచున్నయెడల, తమ్ములను, తల్లిని, పోషించుట సామాన్యముగా సాధ్యము కాదు కనుక, యవ్వనపు ఆశలను అణచిపెట్టి జాతకురాలు వివాహప్రస్తావమే తలపెట్టలేదు. గొప్ప స్వార్థత్యాగమామెది.

రాహుమహాదశ ఆరంభమైనది. సప్తమభావములోనున్న రాహువు ఊరకుండగలడా? ఇంతలో, ఎప్పుడో, వయస్సు ముప్పది సంవత్సరములు దాటినది. వైవాహిక జీవితమును సంపాదించుకోవలెనను ఆశ మనస్సులో చెలరేగకుండ ఆ తరుణి ఎంతకాలము కడపగలదు? కాని, సంసారభారమును నిర్వహించువారు లేరు. పొంగి ప్రవహించుచున్న తారుణ్యము వలని తీయని ఆశ ఒకవైపు, స్వగృహ నిర్వహణ మందలి శ్రద్ధ వేరొకవైపు, ఆమె మనస్సులో ఘర్షణమునకు వచ్చినవి. ఇంతలో, రాహుమహాదశలో సప్తమాధిపతి శని అంతరము రాగా, ఆ స్పర్థలో కడకు ఆశయే గెలిచెను. ముప్పదిఅయిదు సంవత్సరముల వయస్సులో, ఎవడో, దర్శనీయ విగ్రహము కలిగి, నలువది సంవత్సరములు వయస్సుగల అనురూపుడైన పురుషుడొకడు, తగిన అంతస్తులోనున్నవాడు, వివాహము కావలెనని కోరువాడు, దైవవశాత్తుగా జాతకురాలి కంటబడి ఆమె హృదయము నాకర్షించెను. ఇన్నియేండ్లుగా, ఇనుపకచ్చడాలు కట్టుకొనియున్న ఆ యువతి ధైర్యము పలుచబారినది. ఈ సదవకాశము వ్యర్థపరచుట ఆమె దృష్టిలో యుక్తముగా నుండలేదు. తరువాత అచిరకాలములోనే నిశ్చయము. తటాలున వివాహమునకు వారిరువురు సమ్మతించినారు. కంకణబలము కలిసివచ్చినదని అందరు సంతసించిరి. ఆ పురుషుని జాతకమును పరీక్షించవలెనను శ్రద్ధ ఆమెకు కలుగలేదు. పరీక్ష చేయించినచో, కార్తాంతికులు ఒకటిపోయి ఒకటి చెప్పిరేని, మనస్సునకు లేనిపోని సందేహములు రాగలవు. వివాహమునకు అసాధ్యమనిపించునంత వయస్సు వచ్చినది. అందులో, ఆమె పరిస్థితులు సైతము ఆకర్షకములుగా లేవు. తగినవరుని లభించుట మహాప్రయాస. ఆ వయస్సులో అందగాడు దొరకుట మరింత అపురూపము. ఇట్టి సందర్భములలో సులభముగా, దైవానుకూల్యమువలన, వచ్చినవానిని గూర్చి జాతకాది పరీక్ష చేయుట అసంగతము కదా? వరుడు సయితము జాతకపు పట్టింపులేనివాడే. సాధ్యమైనంత త్వరలో వివాహము జరుపుటే మేలని వారిరువురు నిర్ధరించినారు. అందుబాటులోనున్న ఏ నక్షత్రసూచకుడో, ఏ పురోహితుడో, ముహూర్తమొకటి వారికి సిద్ధపరచి ఇచ్చినాడు. వివాహమహోత్సవము మహదానందముతో జరిగినది. ధన్యురాలనైతినని జాతకురాలు నెమ్మదిపడినది. త్వరలోనే నిషేకమునకు తగిన శుభదినమొకటి చూచుకొని తన సంసారమును తాను చేరుకోవచ్చునని ఆశ.

వికృతి సంవత్సర మాఘశుక్ల దశమినాడు జరిగినదీ వివాహము. నాడు శుక్రవారము; నక్షత్రము మృగశిర. దిన శుద్ధిరమ్యముగా నున్నది. గోచారములో జాతకురాలికి ఆరింట శని, పదునొకొండింటి గురువుగల కాలమది. గురు శని బలము బాగున్నది. ముహూర్తము క్షేమతారలో. ఇంకేమి కావలయును.

ఆనాడు సాయంకాలము 6-30 పి..ఎం. (I.S.T.) గంటలవేళ ముహూర్తము. ఈ సమయమని గోధూళి లగ్నమును నిర్ణయించినారు కాబోలు? నిర్ణయించిన కాలమునందే నిర్విఘ్నముగా శుభముహూర్తమును సాధించినారు పురోహితులు. నిరాడంబరముగా, ప్రశాంతముగా, మూడు ముళ్లు పడినవి. వధూవరుల అంతస్తునకు, వయస్సునకు, ఆర్తిమునకు తగినరీతి వివాహము జయప్రదముగా జరిగినది. జాతకురాలి ఉశా

హము పండినది. పిండ్లికోలదిగా, ఆశలు నెరవేరని నిండు జవ్వనములో గుటుకలు మ్రింగుచుండిన యువతి కదా ఆమె ?

ఆ ముహూర్తమునకు స్పష్టగ్రహమండలి ఈ క్రిందనున్నది. ఉపయుక్తములైన కొన్ని సహమ బిందువులు, ఇంద్రాది నూతన గ్రహములు ఇందు చూపబడినవి.

రా 20-20 కు 19-35 శు 19-32 న 14-45 VII 11-51		X 10-50	చ 25-36 భ. మ. స 29-38
ర 27-1 బు 10-10	(సాయనము)		వి.స. 5-0 వ 5-42 (వ)
	వివాహ ముహూర్తము.		I 12-16 యమ 20-12 భ స. 23-58
పు.స. 10-51	వి.మో.స. 20-57	శ 1-17 R ఇ 19-21 R	కే 20-20

[సూచన :—

వ = వరుణుడు ; ఇ = ఇంద్రుడు ; యమ = ప్లూటో. భస = భర్తృ సహమము. పు. స. = పుణ్య సహమము. వి. మో. స. = వివాహ మోక్ష సహమము. భ. మ. స. = భర్తృమృతి సహమము.]

ఈ ముహూర్తపు చక్రమును క్షణమాత్రము గమనించినచో, పాఠక మహాశయుల గుండియ లదియ గలవు. చిత్తగింపుడు,

కేంద్రములలో శుభగ్రహములు లేవు. గ్రహములే ఉండరాని సప్తమభావములో బుధుడున్నాడు. బుధుడు శుభగ్రహమైనా, ఇది పెండ్లికి మహా దోషము. ఈ క్రింది వాక్యము చూడుడు :—

" క్రూరోవా, యదివా సౌమ్యో
లగ్నా త్సప్తమగః ఖేచరః,
వివాహాయది జామిత్రే,
పత్యుః ప్రాణ హరోభవేత్ "

(సప్తర్షి మతము).

అందులో బుధుడు కుటుంబాధిపతి. వివాహకాలములో ఇతడె స్తమించుచుండెనని అర్థము !

వివాహమునకు రమారమి మున్నూటలుగంట ముందు ఈ బుధునినుండి సార్థకేంద్రవేధను సంపాదించుకొన్న చంద్రుడు అబుధ తేజస్సును కోణ దృష్టిలో లగ్నాధిపతియగు రవికి, కేంద్రదృష్టితో భర్తృస్థానాధిపతియగు శనికి, సంయోగముతో వరుణునికి, అందజేయుటకై పరువిడుచున్నాడు. ఈ తేజోదానము రవికి 8-30 పి. ఎం.(*I st*) లో జరుగును. అప్పటికి వివాహపు తంతు ముగిసియుండగలదు. తెల్లవారి 4-52 ఎ. ఎం.(*I.st*) లో శని ఈ తేస్సును సంపాదింపగలడు. అప్పటికి వివాహ సంరంభము శాంతించియుండును. తరువాత ఆ మధ్యాహ్నము 1.40 పి. ఎం (*I st*) గంటలకు ఈ తేజస్సు వరుణగ్రహమును చేరుకోగలదు. మరి, అప్పుడేమో ? వివాహసహమ బిందువు వరుణసంయోగముచే ఆశ్రమముతో అభిలషించుచుండుట పాఠక మహాశయులు గమనించియుందురు. దైనిక చలనవశమున ఈ బిందువు అప్పటికి వరుణగ్రహ సంయోగము నందే ఉండగలదు. అసుటచే, మహాదోషదూషిత మైన బుధుని తేజశ్శక్తి చంద్రుని దౌత్యముద్వారా లగ్నాధిపతిని (పెండ్లికూతురును), సప్తమాధిపతిని (పెండ్లికుమారుని) కలుసుకొని, తరువాత అచిరకాలమందే, వివాహసహమము పైనున్న వియోగకారి వరుణునితో చేరుకోగలదనుట ! ఇది ప్రమాదకారి !

అష్టమ స్థానము నొక్కసారి కటాక్షింపుడు. అచట గొప్ప కోలాహలము జరుగుచున్నది. గురు, శుక్ర, కుజ, రాహువులచట సమావేశమైనారు. అష్టమ స్థానమును సామాన్యముగా, సౌభాగ్యస్థానమనుట మనవారి సంప్రదాయము. అంగారక వారమును మంగళవారముగా వ్యవహరించినట్లు కాబోలుకి వరాహమిహిరాచార్యుడు మాత్రము దీనికి 'భర్తృమరణ' స్థానమనియే నామకరణముచేసినాడు. అట్టి అవాచ్యపుపేరు రుచించక మనవారు దీనికి ఈ 'ముసుగు' పేరు పెట్టిరి. అది యట్లుండె.

అచట శుక్రకుజులకు యుద్ధము జరుగుచున్నది. ఆనాడు 9.30 పి. ఎం.(*I.st*) కి భ్రగలాళము శుక్రకుజసంయోగము. గ్రహ యుద్ధము జరుగు దినమున శుభకార్యముల కుపయోగింపరాదని పెద్దలు శాసించినారు. శుక్రకుజులు సూర్య కుటుంబములో కాముకీ కాముకులు కదా ? వారి యుద్ధము వివాహ విషయమున లోపముగా పరిగణించనేల ? అందురేమో. మంచిదే. కాని, ఈ యుద్ధము జరుగుచుండుట పుష్పశయ్యమైన కాదు, భయంకర కాలసర్పము యొక్క ముఖమునుండి 'భుస్సు' మని బయలుదేరుచున్న ఘోర విషాగ్ని జ్వాలలలో ! రాహువు ముఖమునకు అత్యంతసమీపముననే (34 కళలలో), ఇంద్రియముల పరినదుము, వీరి సంయోగము ! దీనిఫల

మెట్టుంచునో, చదువరులు ఊహించుకోగలరు. అదికాక, ఈ సంయోగము జరుగుట అష్టమ (మృత్యు) స్థానమందు. అష్టమాధిపతి గురువు (దేవపురోహితుడు) సెమ్మదిగా ఐనుక వైపున కూర్చుండి పెండ్లిమంత్రములు పాడుచున్నాడు. అపర మంత్రములు కలిపిపాడగలడేమో ఈ మహానుభావుడు? గాంధర్వవివాహములో కలుసుకొన్న తరువాత పండ్రెండు గంటలకే ఈ కాముకీ కాముకులు మహా రాహువు ముఖద్వారమున ప్రవేశించగలరు. వారిని ఈ రాహువు ఏమి చేయగలడో ?

వివాహవేళ సహమము రాహువునకు పూర్ణ త్రికోణదృష్టిలో నున్నది. అనగా, రాహువునకు ఈ బిందువు పై పరిపూర్ణాభిమానమునుట. వివాహమైన మరుదినమే శుక్రకుజాలిరువురు రాహుముఖ ప్రవేశము చేయుచు ఈ బిందువునకు సహా త్రికోణదృష్టికే రాగలరు. మిథునరాశిలోనున్న 'భర్తృ మరణ' సహమమునకు బుధుడధికారి. ఇతను సప్తమభావములో కూర్చుండి మహాదోషి అయినాడు కదా ? ఇతని తేజస్సును లగ్నాధిపతియగు రవికి అందచేసిన తరు వాత చంద్రుడు ఈ సహమమును పరామర్శించియే సప్తమాధిపతికి (శనికి) తేజోదానము చేయవలసి యున్నది. వివాహమైనతోడనే. ఏమిదీని యర్థము ?

ఏ మహానుభావుడు నిర్ధరించి ఇచ్చెనో ఈ శుభముహూర్తమును ?

అది యట్లుండె.

'తిథివారర్క్షలగ్నాదే,
వ్యక్తం ఫదసత్ఫలం
తత్సర్వం జాతకాధీనం
న స్వతః ఫలదంమతం.'

అను గర్గవాక్యము ప్రకారముగా, వ్యక్తిజాతకము ననుసరించియే కదా ముహూర్త ఫలము వ్యక్తము కాగలదు ? వరుని జాతకము మనకు దొరకినది కాదు. వధువు జాతకములో మాత్రమే ముహూర్తచక్ర మును పోల్చిచూతము కాక. ఆమె జాతకసామగ్రి ఇది :—

జన్మదినము	...	20—11—1915.
జన్మకాలము	...	9—43 P.m. (L.M.T.)
		భా. క.
	అక్షాంశలు	17—28 ఉత్తరము
జన్మస్థానపు		గ. 2 సె.
	రేఖాంశా	5—14—12
	కాలము	పూర్వము

గు 19-40 పి. స. 27-37	X 25-55	వ 15-43 క.బం.స. 28. 28	ధి.భా.స. 12-22 వి. మో.స 26-48
VIII 27-51 శ 12-5 రా 11-57	[సాయనము]		యమ 2-51 శ 16-4 I 28-49
పు. స. 17-16	పెండ్లికూతురు		ఇ 2-37 కే 11-57 పే.స16-23 కు 20-58
మా. స. 29-38 భి. స. 23-55 కు 14.54	బు 13-17 ౘ27-16		వి.స. 12-44 భి.మ.స. 26-43

జాతకఫలముల నట్లుంచి, ఈ ముహూర్తము జాతకురాలి కెట్లున్నదో, చూతము :—

(i) వివాహలగ్నము జన్మకాలపు కేతు గ్రహ స్థానమందె ఉన్నది. కేతువును మోక్షదాయకుడని కదా మనవారు పిలిచిరి ? ఇతను వివాహమునకు ముక్తి మార్గము చూపించునేమో ?

(ii) జన్మకాలములో రాహువుతో చేరి వరు ణుడు సప్తమభావములో నున్నాడు. వివాహకాల మున విడువకొనిపోయి సప్తమభావమును నికరముగా ఆ జన్మ వరుణస్థానమందే నిలిపినారు ముహూర్త కులు. వియోగప్రియుడు వరుణుడు. వాని ఫల మును కదా సప్తమభావమునకు వీరు ఆహ్వానించుట ?

(iii) జాతకములో రవి వృశ్చికాంతమున గండసంధిలోనున్నాడు. ఇతనికే కుటుంబాధి పత్యము. వివాహమునాడు ఈ రవి కుంభరాశిలో 27 వ భాగలో నున్నాడు గదా ? విశేషమేమం దురా ? ఇది జన్మ రవికి నిండుకేంద్ర స్థానము. జన్మ కుండలిలో అష్టమ (మృత్యు) భావము కుంభరాశిలో 27 భాగలమీద 51 కలలోనున్నది. వివాహకాలపు రవి వివాహోపరాంతము రమారమి ఇరువది గంటలలో అచ్చటికి చేరుకోగలడనుట భయావహము. కంకణ విసర్జనమైనా కాకమునుపే, కుటుంబాధిపతికి ఇట్టి దురవస్థవచ్చుట ఈ లగ్నకాలపు ఫలము.

(iv) లగ్నములోనున్న మాయావి ఇంద్రుండు జన్మకాల బృహస్పతితో సార్థకేంద్ర దృష్టిలో నున్నాడని చదువరులు గ్రహించియుందురు. ఇది సన్యాసమునకు,——అథవా, కపట సన్యాసము నకో——తగినయోగము. ఇట్టి బృహస్పతిక

ముహూర్తకాలములో మృత్యుస్థానాధిపత్యమిచ్చి, అచటనే అతనికి స్థానము కల్పించినారు మౌహూర్తికులు. అతని అధికారమునకు తగిన ఫలమే కదా ఈ మహానుభావునినుండి రాతగినది?

(v) జాతకచక్రములో 'భర్తృభాగ్య' సహమమును బిందువు మిథునరాశిలో బుధుని యాజమాన్యములోనున్నది. కాని, ఆ బుధుని ద్వేషించుచున్న శనితో పరిపూర్ణ త్రికోణమైత్రి ఈ బిందువునకు కలదు. పెండ్లికాలమునకు దీనిచలిత స్థానము కర్కాటకరాశిలో 14½ భాగ; అనగా, ముహూర్తకాలపు బృహస్పతికి ఇది స్నేహదృష్టికి వచ్చినదనుట. భర్తృభాగ్యము మృత్యుస్థానాధిపతి కటాక్షమునకు లోనైనదని ముహూర్తము సూచించుచున్నది.

మేరువు పూసలవంటి ఈ యోగములు చాలును. చిల్లరదోషముల ప్రశంస ఏల?

పోనిండు. దైవగతి దుర్నివార్యము. దుష్టగ్రహవైషమ్యముగల దుర్ముహూర్తమున వివాహముచేసుకొన్న ఆ సీమంతినికి తీరరాని పరితాపము మాత్రమే ఫలమైనది. వివాహమైన మరుదినమే, ఆ ఉల్లాసములో, ఆ ఉత్సాహములో, ఏమి పొరబాటు జరిగెనో, ఎవరు బాధ్యులో, చెప్పజాలము. ఆకస్మికముగా, ఆమె భర్త మోటారుకారు ప్రమాదముపాలై, క్షణములో ఇహలోకయాత్ర చాలించుకొన్నాడు. అప్పటి ఆ యువతి అవస్థ వర్ణింపనలవి కానిది. పెండ్లిపీటలమీద పెట్టించుకొన్న పసుపు పారాణి గుర్తులు మాయకమున్నె, వివాహకాలమున అత్యుత్కంఠతో వరునితో మెడలో వేయించుకొన్న పుష్పహారము వాడకయమున్నె, భర్తకు ఔర్ధ్వదైహిక క్రియలు చేయవలసివచ్చిన ఆ పెండ్లికూతురు హృదయము ఎన్ని పరియలై ఏమయ్యెనో, ఊహింపజాలము. ఇంతకన్న మహాఘోరము, హృదయ విదారకము, అగు దుర్విధివిలసనమును వినగలమా? ఇరువదినాల్గు గంటల కాలమైనా నిలువలేని, స్వప్నప్రాయమైన ఈ సౌమంగల్యముకొరకేనా! తనయవ్వనము నామె మీదు గట్టియుండినది? అభాగ్యుడైన ఆ భర్తను ఆమె స్పృశించియైన ఎరుగునో, ఎరుగదో? పాపము!

'ఆమె విధి అట్టిది.' అని తేలబలుకుట బహుసులభము. వివాహమునకు ముహూర్తము పెట్టి ఇచ్చియూ పుణ్యముకట్టుకొన్న వారి విధి ఎట్టిదో? విషము ప్రాశనిచ్చినవారి నీతి ఎట్టిదో, ఈ ముహూర్తము నిచ్చినవారి నీతియు అట్టిదే యనుటకు సందేహము లేదు. అది యట్లుండె.

జాతకములలో ఇట్టి ఘోర పరిణామమును సూచించగల దశ ఎట్టిదో, విమర్శించుట శాస్త్రదృష్టిలో ప్రయోజనకారి. రాహుదశలో శనిఅంతర మున్నచో, ఈ ఫలమునకు చాలునా? ఇట్టి దశ ఎందరికో రాగలదు. స్పష్టలగ్న సాహాయ్యములో సాయనభమండలిలోని దశమాన దశ ఎంతమాత్రము సూచించగలదో చూతము.

జాతకురాలి యోగ్యత గొప్పది. లగ్నాధిపతి చంద్రుడు ఉచ్చగతుడై ఏకాదశ భావములో నున్నాడు. పైగా, వర్గోత్తమాంశ. ఆ చంద్రుని పైన బుధ, వరుణ, గురు, శని, కుజుల దృష్టికలదు. జాతకురాలి హృదయము పుష్పముకంటే మృదువైనది వజ్రముకంటె కఠినమైనది. మంత్రస్థానమందలి బుధునిపై ధర్మస్థానమందలి బృహస్పతియొక్క శుభదృష్టియుండుటచే, చక్కని వివేకము, ధార్మికచిత్తవృత్తి, మంచి ఆలోచనాశక్తికలవు. గురుచంద్రుల స్నేహదృష్టికి ఫలముగా, ధారాళబుద్ధి, దయాశీలత వచ్చినవి. బుధచంద్రులకు కల వరుణ వేధకారణముగా, ప్రతిభాయుతమగుబుద్ధి, వాదమునకు లొంగని వాక్పాటవము, స్వాతంత్ర్య ప్రియత్వము, స్వాభిమానదృష్టి, వ్యతికరణ స్వభావము, సిద్ధమైనవి. కాని ఈ బుధచంద్రులపై శనికిగల మిత్రదృష్టి పుణ్యమున జాగరూకత, కార్యదక్షత, దూరదృష్టి, సహనశక్తి చేకూరియున్నవి. ఆర్జనపటుత్వము, ఆర్థికస్వాతంత్ర్యబుద్ధి. బాధ్యతాయుత ప్రవర్తనము, ఇవి గురుశనుల మిత్రదృష్టి ఫలము.

ఇదంతయు కడురమ్యముగా నున్నది. కాని, సప్తమభావ ఫలము మాత్రము స్పృహణీయముగా లేదు. వరుణ, రాహువులు అందుండుట లోపమే. సప్తమాధిపతి శని లగ్నమందుంట తప్పుగా భావించరాదు. వైవాహిక జీవితమందు శ్రద్ధ, అనుకూలుడగు భర్త లభించుట, ఇవి రావలసిన ఫలములు. కాని, విశేషమేమనగా, ఈశని లగ్నమున కొంతదూరములో నున్నాడో, రాహు వరుణులు సప్తమభావమునకంతే దూరములో నున్నారు. ఇది యొకవిధముగా కర్తరీ దోషమువంటిది. ఆశ, విరహము, ఈ రెండింటి

నడుమ జీవితము అల్లాడుచుండుననుట దీని యర్థము. కుజశుక్రులకు చక్కని త్రికోణదృష్టి యున్నది. దాంపత్య జీవితమునకు తగిన మనఃపరిపాకము, దేహపాటవము, భావశబలత, కాంక్షా ప్రాబల్యము, ఇవి దీని వరప్రసాదము. కాని, ఆ శుక్రుడు ఆరింటనుండి సౌఖ్యము, భోగము, 'పూజ్య' మనుచున్నాడు. ధర్మస్థానమందలి బృహస్పతి గారినుండి ఈ శుక్రునికి కేంద్రవేధ. ఏదో ధర్మమునకు కట్టుబడి, సుఖదూరురాలై, మనోవైకల్యము పాలగుట ఈ గురువు వనుగ్రహము. బుధుడు వ్యయ సుఖస్థానములోనుండి వరుణుని కేంద్రవేధకు గురి అయియున్నాడు. సుఖానుభవము శూన్యము; కారణము బుధుడు, తృతీయాధిపతి. శని గురువులకు కోణములో కుజ వరుణుల కేంద్రములో, లగ్నాధిపతికి (చంద్రునికి) సమసప్తకములోనున్న ఈ సోదర స్థానాధిపతి, అప్రయోజకత్వమో, వ్యధికరణ చిత్తవృత్తియో, అసంప్రేక్ష్యకారిత్వమో, ప్రధానగుణముగాకల సోదరుల రక్షణమే తనకు విధ్యుక్త ప్రధానధర్మముగా ఏర్పరుచుకొని, దీక్షతో కష్టపడి ఆర్జించిన ద్రవ్యమంతయు వారికొరకై వ్యయపరచుచు, స్వార్థమునువిడచిపోయి జాతకురాలు సుఖదూరురాలైనదని వే నోళ్ళ చాటుచున్నవి. మాతృస్థానాధిపతి శుక్రునికి, పితృగ్రహమును నంటుకొనియున్న పితృగ్రహాధిపతి గురువునకును, కేంద్రవేధ పరస్పరముగానున్నది. వారిరువురికి గిట్టదు. శుక్రుడు లగ్నమునకు సార్థ కేంద్రస్థానములో షష్ఠభావమును చేరుకొని, ధర్మాధిపతి గురువునుండి కేంద్రవేధపాలై, వివాహగ్రహమునకు కేంద్రవేధ ఇచ్చుచున్నాడు. సుఖదూరురాలైన తల్లి వ్యయస్థానములో ఆస్తిని కోలుపోయి, అగతికరాలై, జాతకురాలి వివాహమునకు ప్రతిబంధక సామగ్రి అయినదనుట.

వెంత్రముమీద, జాతకురాలిది గొప్ప స్వార్థత్యాగము. పైన గురువు అనుగ్రహమిది. ఇట్టి పరిస్థితులలో, సాధ్యమైనంత త్వరలో ఎవరినో ఒకరిని పెండ్లిచేసుకొని పుట్టిన ఇల్లువదలి 'హాయి'గా సొంత కాపురము చూచు కొందమనుకొనువారే తరుణులలో అనేకులు మనకు ప్రపంచములో సాధారణముగా, కానవచ్చువారు. కాని, స్వబుద్ధి పూర్వకముగా ఈమె ఏర్పరచుకొన్న జీవిత లక్ష్యము యుక్తమా, ఈ నిశ్చయములో వివేకమున్నదా, అను చర్చతో మనకు పనిలేదు. ఎవరెవరికి తోచినరీతి, చదువరులు తామే సిద్ధాంతీకరించవచ్చును.

జాతకచక్రములో గ్రహములున్న విశిష్టభాగల తాత్పర్యమెంత సూటిగా అతుకుచున్నదో, గమనింపుడు. 'ఆదర్శ'ములకు ప్రాధాన్యమిచ్చు భాగలో వ్యధికరణశాలి వరుణుడున్నాడు. శనియున్న భాగ 'ధర్మపరిపాలన శ్రద్ధ'ను సూచించునట్టిది. 'అవివేచన' అను అర్థమిచ్చు భాగలో వివాహగ్రహము స్థానము నేర్పరచుకొనియుండుట. వివాహకారకుడగు శుక్రుడున్న భాగ 'అనిశ్చయజ్ఞానము' ను తెలుపునట్టిది. రవి (సంకల్పము) 'పురాతన దుష్కర్మానుభవము'ను తెలుపు గండసంధి ప్రదేశములో నున్నాడు. ఏమి దీని సామరస్యము? అసామాన్యములైన ఆదర్శములవలన గృహిణీధర్మమునకు భిన్నమైన మార్గములో ధర్మశ్రద్ధ యేర్పడి, వైవాహికజీవిత విషయకమైన అవివేచన, అనిశ్చయ జ్ఞానము, ఫలముగా సంకల్పము ప్రాచీన కర్మానుభవమునకు దారి తీసినదని అర్థమిచ్చును కదా ?

సప్తమాధిపతి శని ధర్మ శ్రద్ధకలవాడగుటచే, వైవాహిక జీవితములో సయితము జాతకురాలు ఎంతో దీక్షతో గృహిణీధర్మమును పాలించియుండు ననుటకు సందేహము లేదు. కాని, వరుణవేధితులయిన బుధ (బుద్ధి) చంద్రులు (మనస్సు) శనియొక్క సప్తమాధిపత్యమును త్రోసి రాజుచేసి ప్రవృత్తి మార్గమునకు ప్రేరేపించినారు. పుణ్యసహమము శనితో సమసప్తక వేధవలన దెబ్బతినినది. వైవాహిక జీవితములో జాతకురాలి పూర్వపుణ్యము పండలేదు. భర్తృమరణ సహమమునకు వరుణుడు సార్థకేంద్ర వేధాస్థానమందే నికరముగా నిలిచియుండుట గమనింపదగిన యోగము.

జన్మకాలపు స్థానములవి. 1951 వ సంవత్సరపు ఫిబ్రవరి మాసమునకు చలితస్థానము లెట్లుండెనో, ఈ క్రింది కుండలి చూపగలదు.

[సూచన :—

పు.	అనగా	పుణ్య సహమము.
భ.	,,	భర్తృ సహమము.
భ. మ.	,,	భర్తృమృతిసహమము

గు 21-21			X 1-0
పు.స. 24 15 శ 13-23 రా 10-8	చలిత జాతకకుండలి		క.బం.స2-15 యమ 2-7 శు. 13-51 భ.భా. స 14-30 వి. మో.స.28 51
కు 28-37 ధ.స. 27-15 బు 8-26 ర 2-42	(సాయనము)		ఇ 2-2 కే 10-8 చ 21-25 కు 29-25
	భ.మ.స. 02-0	వి.స. 16-0	I 0-30 ప్రేమ స 18-40

క. బం. ,, కర్మబంధ సహమము.
భ. భా. ,, భర్తృభాగ్య సహమము.
వి. మో. ,, వివాహ మోక్ష సహమము.
ప్రే. ,, ప్రేమ సహమము.
వి. ,, వివాహ సహమము.]

చలిత రవి బృహస్పతి యాజమాన్యములోనున్న ధనుస్సునందలి రమారమి మూడు సంవత్సరముల క్రింద మకర ప్రవేశము చేసినాడు. జాతకురాలి సంకల్పమునకు నూతన దృక్పథము వచ్చినది. చలిత బుధుడు జన్మకుజుని పార్శ్వకేంద్ర దృష్టికి వచ్చుట సయితము ఆ దినములలోనే. సోదరుల ప్రవర్తనము మనస్సునకు రుచించియుండదు. చలిత చంద్రుడు లగ్నమునకు వచ్చి అదృశ్యార్ధగోళమును ప్రవేశించుట ఆ ప్రాంతమందే సంభవించుటచే, మనఃపరివర్తనము కలిగినది. వివాహసహమము చలించి చలిత శనికేంద్రమునకు రాగా, పెండ్లిపై దృష్టిమరలి ధర్మదీక్షలో లక్ష్యభేదము వచ్చెను. తరువాత కొన్ని నెలలలో చలిత శుక్రుడు జన్మరవికి సప్తమిత్రదృష్టికి రాగలుగుటవలన తగిన పురుషుని జాడకు పోవలయునను దృష్టి సిద్ధమైనది.

1951 లో భర్తృ సహమము చలనవశమున జన్మరవితో అర్ధకోణమైత్రికి వచ్చుటయు, చలిత శుక్రుడు పీటపట్టుకొని నికరముగా సప్తమభావ మధ్యమునే ఆశ్రయించుటయు, ఏకకాలమునందే సంభవించుట! అప్పుడే చలితపుణ్య సహమము భర్తృసహమ స్థానమునకు అర్ధకోణ స్థితికి వచ్చినది. సామగ్రి అంతయు సిద్ధమై, అవకాశములు ఎదిగిరాగలిగెను. కాని, హతవిధి దుర్విపాకపు ఫలమో యన్నట్లు, చలిత వివాహసహమము స్పష్టముగా సప్తమాధిపతి యగు జన్మశనితోటి కేంద్రవేధ పాలు కావలసివచ్చినది! అదే సమయమునకే చలిత సప్తమభావము జన్మశనితో పార్శ్వకేంద్ర విషమదృష్టికి వచ్చుట! భర్తృమరణ సహమము జన్మ శుక్రుని అర్ధకేంద్ర వేధాస్థానమునందే వచ్చి చేరుకోవలయునా? వివాహమోక్ష సహమము చలనవశమున జన్మలగ్నముపైకి వచ్చి వివాహపు ఫలమును జాతకురాలిచేతికి అందిచ్చినది! చలితకర్మబంధ సహమము జన్మయముని చేరుకొనుట సయితము అప్పుడే. గోచారమున యముడు కుటుంబ స్థానమందలి జన్మకుజుని పైకి వచ్చుటయు, వరుణుడు జన్మకుజునికి అర్ధకేంద్రమునకే వచ్చి యముని ప్రేరేపించుటయు, ఆ కాలములో సంభవించినవి!

ఇంకెన్ని కావలయును? ఆత్రముతో, ఆశతో, పెండ్లి ముడిపడుటయు, ఆ ముడివిడిపోవుటయు, ఇరువదినాల్గు గంటల అంతరములోనే ఆకస్మికముగా జరిగినవి. చలితభర్తృభాగ్య సహమము చలితశనిని చేరుకొని, చలితకుజునికి అర్ధకేంద్రములో నిలుచుటచే, భర్తృభాగ్య మిపుడు 'మోటారు' కారు పాలయినది. ఈ కుజునిలో, యమ, వరుణుల కైవాటమున్నది కదా? చలిత కర్మబంధ సహమము చలితయముని పైకి వచ్చుటయు, చలిత రవి యమునికి సాక్షాత్తుగా సమసప్తక వేధకే వచ్చియుండుటయు, పాఠక మహాశయులు గమనించియే యుందురని నమ్మిక.

ఇవి అన్నియు దశలో దుర్దైవపరిపాకమును తెలుపవచ్చుగాని, ఇరువదినాల్గు గంటలలో ఇంత ఘోర సంఘటనము జరుగనేల? అనవచ్చును. అది ముహూర్తఫలము.

శుభకార్యములకు లగ్నములో ప్రబల శుభగ్రహము ఉండవలెననియు, పాపగ్రహము ఉండరాదనియు, శాస్త్రము చాటుచుండుట అందరు సమ్మ

తించిన సామాన్య విషయము. శుభగ్రహ స్థితివలన శుభము, పాపగ్రహ సాంగత్యమువలన హాని, చేకూర గలదని శాస్త్రనిర్ణయము కదా? కాని, లగ్నమనగా, 30 భాగలుగల రాశి అని అర్థము కాదు. ఇప్పటి వారనేకులు, ఇట్టి అపార్థమే చేసి, లగ్న కాలము 9-0 ఎ. ఎం. నుండి 11-0 ఎ. ఎం. లోగా అనురీతి నిర్ణయించుచుండుట చూచుచున్నాము. లగ్న మనగా, ఉద్దిష్ట సమయమునకు పూర్వ దిశాహంశ ములో ఉదయించుచున్న భాగకళాత్మకమైన ఖగోళ ప్రదేశము. ముఖ్యమైన కార్యకలాపము జరుగు క్షణ ములో అట్టి లగ్నభాగయందు శుభగ్రహమును నిలుపవలెనను టే శాస్త్రమర్యాద. అట్టి సందర్భ ములలోనే, ఉద్దిష్ట కార్యములో శుభగ్రహఫలము సంపూర్ణముగా, ప్రబలముగా, శీఘ్రముగా, రాగలదు. పాపగ్రహ స్థితివలన దుష్టఫలము సయితే మిక్కిలి వచ్చును.

"యోగా యథోక్త ఫలదాః,
కలార్థ భాగైక సంస్థితా నాంచ;
అప్రాప్తానాం,
ఇచ్ఛా మాత్రం ఫలంభేత్."

అను 'దల్లని' సూత్రము పైఅంశమును స్పష్టపరచు చున్నది కదా?

సప్తమ భావము మహాదోష భూయిష్ఠమైన ముహూర్తమిది. జన్మకాలీన వరుణగ్రహము స్పష్ట ముగా అచటనే యున్నది. తాత్కాలిక బుధుడు సప్తమస్థితిని చేరచి వానికి తోడయినాడు. అతి ప్రబల దోషపు ఫలము అతిత్వరితముగా రావలసినదే కదా?

"సంపూర్ణ దృష్ట్యా దినే ఫలంస్యాత్,
యోగా స్తథైకాంశ సమాగమోక్తః,
క్షీణాశ్చ నైవ శుభప్రదాశ్చ,
గ్రహాశ్చ భాగాంశగతైః ఫలోక్తిః"

అను యాదవుని సూత్రమును పరిశీలింపుడు. యోగ మనగా, ఒక భాగ అయినా వ్యత్యాసము ఉండ కూడదనియు, సంపూర్ణయోగమున్నచో, ఒక దిన ముందే ఫలము రావలెననియు, గంట వాయించి చెప్పినాడితడు. అనేక లీ రహస్యములే ఉద్ఘా టించియున్నారు. సంపూర్ణమై, ప్రబలమైన దుర్యో గము కావుననే ఒక దినమునే ఫలము చూపినది.

చలిత వరుణుడు కుంభరాశి 13వ భాగలో నున్నాడు. వివాహకాలమునందలి సప్తమ భావము (కుంభరాశి 12వ భాగ) దైనిక జాతిక పద్ధతిలో ముహూర్తమందే ఆ చలిత వరుణస్థానము చేరుకోగలదు. కావుననే, నాడు ఫలించుట. జన్మ వరుణస్థానములో ఆరంభించిన వివాహము చలిత వరుణ స్థానములో వియోగమును తెచ్చి ఇచ్చినది. ఘోరము.

ఈ కథా వాయసరాలివరు నీయానష్టమనూర్చి సానుభూతిని తెలుపుచు, ఈ విషాదగాథ చాలింతము.

స్పష్ట భావములను సాధించుట మాత్రమే కాక, వరుణాది నూతన గ్రహములను, సహమ బిందువులను, జాతక ముహూర్తాదులలో ఉపయోగించకుండుట ఎంత ప్రమాదమో, పాఠక మహాశయులు గమనింతురని నమ్మిక.

"యాత్రా వివాహోత్సవ జాతకాదౌ,
ఖేటైస్ఫుటైరేవ ఫలస్ఫుటత్వం."

(భాస్కరుడు)

గ్రంథవిమర్శనము

విశాల విశ్వము

[నూరు గీతికలు]

కవికొండల వెంకటరావు. ఇన్నీసుపేట, రాజమండ్రి. వెల 1-4-0.

ఇందులో ఉన్నవి నూరుగీతికలని పుస్తక శీర్షిక వల్ల తెలుస్తూందిగాని, ఇవి కేవలం గీతికలే కావు. వీటిలో కొన్ని కథాకావ్యాలుకూడా ఉన్నాయి. ఉదాహరణకు 'రక్తకుల్యగాథ' ఇలాటి కథాకావ్యమే. వీటిలో విశాలమైనవైవిధ్యం ఉండడం వల్ల 'విశాల విశ్వము' అన్న పేరు అన్నివిధాలా సార్థకంగా ఉంది. ఇందులో స్వచ్ఛమైన ప్రకృతి వర్ణనలు, చిన్నచిన్న భావగీతికలు మొదలుకొని శ్రీ వెంకటరావుగారు పూర్వం రచించిన, 'శివరాత్రిప్రభ' దాకా, వివిధమైన రచనలెన్నో కనిపిస్తాయి.

సామాన్యంగా కవికొండలవారి గీతికాసంపుటాలల్లో ఒక ప్రత్యేకత కనిపిస్తుంది. వీటిల్లో చాలా ఉత్తమ గీతికలు మొదలుకొని అతిసామాన్యమైన గీతికలదాకా అన్ని తరహాల రచనలు కలగాపులగంగా కలిసి పోతూంటాయి.

ఈ సంపుటానికి కూడా అల్లాంటిప్రత్యేకతే వచ్చింది. అయితే ప్రస్తుత సంపుటిలో ఉత్తమ రచనల సంఖ్య చాలా హెచ్చు.

'శివరాత్రిప్రభ' అందరు ఎరిగినదే. దానితో తులతూగజాలే చిన్నగీతికలెన్నో దీనిలో కనిపిస్తాయి. వీటిలోని సారళ్యము, సంక్షేపము ఒక్కొక్కప్పుడు పాఠకులను మైమరిపించివేస్తాయి. 'పరమసంతోషంబు' అన్న ఈ క్రింది చిన్నిగీతిక దీనికి తార్కాణంగా తీసుకోవచ్చును.

"పాడలేకుండుటే-
పరమసంతోషంబు!
నా నీడలో నేను
మానుగా కూర్చుండి;—
పాడలేకుండుటే
పరమసంతోషంబు
నా యూహలో నేను
చాయగా నిలుచుండి
పాడలేకుండుటే
పరమసంతోషంబు
నా ప్రేమతో నేను
ఊపిరాడక మిగిలి
పాడలేకుండుటే
పరమసంతోషంబు!"

గోదావరిమీద రచించిన 'ఎరుగవు నన్ను!' అనే ఈ గీతిక వీరి ఛందోవైవిధ్యానికీ, నిశితమైన భావగాంభీర్యానికీ తార్కాణం.

"పోయావనుకున్నాను
నీవు ఏలోకంలోను లేకుండా
ఊరికే నే పోయావనుకున్నాను;
పాయ అంతా నిండిపోయి,
పర్వతాల్లా ఇసక మెట్లడి
వాటుమూసేస్తే ఇదంతా
వట్టిచోటనిపించింది!
నీవు పోయావనుకున్నాను!
లోకంలో నీ ఊరూ పేరూ లేకుండా
పోయావనుకున్నాను!
పాములాగ మెలికలు పడ్డనీరంతా
వస్తుందా! మళ్ళీ- నిరాశ చేసుకున్నాను.
సాము చేసిన కత్తిలాగ మెరిసిపోయిన
వరదంతా-
చూస్తానా? తిరిగీ? చూద్దానుకున్నాను.
ఇసక సముద్రంగా ఎగిరిపోతే
ఎక్కడైనా దొరకవా?

అని అక్కడే కూర్చుని మేల్కొన్నట్టి
నా మనస్సు ఇప్పటిదో—ఏనాటిదో అదంతా?
ఎందుకుగోల్పావు గౌరవమా ! అంత లేమి ?
నీవు తిరిగి వచ్చేమాత్రమా మాత్రం
బోధించిపోయావు కానీమా?
ఇపుడు నా రెప్పకలమీదనించి
ప్రవహిస్తున్నావు !
ఇప్పుడు నా కపాలరంధ్రాల్లోనించి
మట్టి కక్కుస్తున్నావు!—
నీవు తిరిగి వచ్చేమాత్రమా మాత్రం
బోధించి ఉంటేనా ?
ఏ తెన్నూ ఎరగని కొత్తనీటిమీద
నా కండకుగట్టిన నిండు ఆత్మను
ఉబ్బితబ్బిబ్బుగించి ఉండేవాణ్ణి!
ఊ! ఉత్సాహపడి ఉండేవాణ్ణి!
ఎరుగవు! నన్ను!"

ఈ సంపుటిలో ఇంకా 'దిక్కులేని ఓ మనిషి శవం' 'వనకారు' 'దాక్కుని ఉంటాయి!' 'తోక చుక్క', మొదలైన ఉత్తమరచనలింకా ఎన్నో ఉన్నాయి.

పరిణత కవితాభిమానులందరికీ కవికొండలవారి 'విశాల విశ్వము' అవశ్య పఠనీయము.

గాథా సప్తశతిసారము

కూచిభొట్ల ప్రభాకరశాస్త్రి. కూచిభొట్ల వీర రాఘవస్వామి. సాహితీసమితి తెనాలి. వెల: రూపాయిన్నర.

గాథాసప్తశతి కింతకుపూర్వము శ్రీ రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారు మొదలైనవారు రచించిన ఆంధ్రీకృతులున్నాయి.

ఏదైనా కొంత విశేషం చూపించగలిగినప్పుడే మళ్ళీ తెలిగించడం బాగుంటుంది.

ఈ క్రొత్త ఆంధ్రీకృతిలో అలాంటి విశేష మేమీ కనబడదు. ఆంధ్రీకరణంలో గీతాల నడక చాలాచోట్ల కుంటుతూ అర్థసమన్వయానికికూడా అడ్డు తగులుతూంది.

ఈ క్రింది పద్యం మోస్తరుగానైనా సాఫీగా నడిచిపోయే ఆంధ్రీకరణాలిందులో చాలా స్వల్పంగా ఉన్నాయి.

'అనుభవింపుము స్వాధీనమైనదాని
పల్లెటూరిలో నెటనుండి వచ్చులవణ?
మున్న నయ్యది స్నేహము సున్నరైన,
దానిలోఁ ప్రయోజన మేమి? తరుణరసిక!'

దేశీయ మూలికా వైద్యము

బొమ్మా కేశవులు. ప్రతులకు పసువాల వైద్యులు. వెల్లూరు వెల 10 రూపాయలు.

మనదేశంలో మూలికావైద్యం చిరకాలాను గతంగా వస్తున్న చికిత్సాపద్ధతి. పాశ్చాత్య వైద్య వ్యామోహం ప్రబలినకాలంనించీ ఈ పద్ధతిమీద ప్రజాదరం సన్నగిల్లింది. శాస్త్రం తిన్నగా తెలియని పంచికట్టు వైద్యుల అజ్ఞానంకూడా దీనికి కారణమే.

శ్రీ బొమ్మా కేశవులుగారీ గ్రంథంలో దేశంలో సర్వత్ర సులభంగా అందరికీ లభ్యమయ్యే కలబంద, గుంటగలగర, జిల్లేడు మొదలైన ముప్పై అయిదు మూలికలనుగురించిన లక్షణాలు, అవి వాడవలసిన తీరులు, ప్రక్రియలు మొదలైనవన్నీ విస్తరించి వ్రాశారు.

శ్రీ ధరణికోట వెంకటసుబ్బయ్యగారు పీఠికలో సూచించినట్లు ఈ దేశీయములైన మూలికలనుగురించి ఎంతైనా పరిశోధన జరగవలసి ఉన్నది. అటువంటి పరిశోధనకుకూడా ఇది ఎంతైనా సహాయకారి కాగలదు.

గ్రంథరచయిత వంశపారంపర్యంగా తెలుసు కున్న ప్రత్యేక విషయాలు, స్వానుభవము క్రోడీకరించి ఈ గ్రంథం రచించారు.

ఇది ఆయుర్వేద పరిశోధకులకు వైద్యులకు మాత్రమేగాక సామాన్యులకుగూడా ఉపయోగించే ఉత్తమ వైద్య గ్రంథం. గ్రంథకర్తగారా యామూలికలకు అనేకభాషలలో పర్యాయపదాలు ఇచ్చి ఉండడంవల్లను కొంతవరకు ఆయామూలికలు గుర్తించ డానికివీలుపడుతుందిగాని మూలికల రూపచిత్రాలు

గూడా చేర్చిఉంటే ఈ పుస్తకం ఇంకా ఉపయోగకారిగా ఉండేది.

పుస్తకశైలి, చివర చేర్చిన విషయానుక్రమణిక మొదలైనవి పాఠకులకు చాలా సహాయకారులుగా ఉన్నాయి.

ఇంచుమించు అయిదువందల పేజీలు, చక్కని ముద్రణ, గ్రంథప్రాశస్త్యము మొదలైనవిచూస్తే దీని ఖరీదు అంత ఎక్కువని చెప్పడానికి వీలులేదు.

వేదభూగోళము

[రెండవ భాగము]

శ్రీ సుధ్రకేటి తిప్పాజోస్యులు. యాడికి గ్రామం. అనంతపురంజిల్లా. వెల : 12 రూపాయలు.

దీని పేరేమో వేదభూగోళం. కాని దీనిలో వేదాల్లో ఉన్న భూగోళవిషయాలు, వాటినిగురించిన చర్చ అంతగా కనబడవు.

గ్రంథకర్త పురాణాల్లో ఉన్న భూగోళ విషయాలన్నీ క్రోడీకరించి వాటినిగురించి చాలా విపులంగా వ్రాశారు.

అయితే దీనితోబాటు నేటి కాలపు భూగోళ పద్ధతినిబట్టి ఆయా ప్రదేశాల గుర్తింపుకూడా జరిగితే చాలా బాగుండేది.

ఇక ఈ పుస్తకంలో కేవలం పురాణోక్తములైన భూగోళవిషయాలేకాక నరకాలు, పితృదేవతలనుగురించిన సంగతులు, ప్రార్థనకు సంబంధించిన ఆధ్యాత్మిక భావాలు, సృష్టిక్రమము మొదలైనవెన్నో ఉన్నాయి. ఇవన్నీ చేర్చడంవల్ల ఇది ఇంచుమించు 6 వందల పేజీలు గల పెద్దగ్రంథంగా పెరిగిపోయింది. ఇలాగ కాకుండా ఒక నిర్దిష్ట రచనా పద్ధతి పెట్టుకుని వ్రాసి ఉంటే ఈ పుస్తకం ఇంకా ఉపయోగకారిగా ఉండేది. కేవలం దామాషాగా వ్రాసుకుపోవడంవల్ల ఇది పురాణాల్లో ఉన్న కొన్ని భూగోళాది విషయాలు తెలుసుకోదలచినవారికి మాత్రమే ఉపయోగకారిగా పరిణమించింది.

Sonnets to Eve

ఆర్. ఎమ్. చల్లా. నలందా పబ్లికేషన్స్. ఫస్ట్ ఫ్లోర్, గమ్నార్, సర్. పి. ఎమ్. రోడ్. బొంబాయి. 1. వెల : ఒకరూపాయి.

ఇది 12 సోనెట్లు (*Sonnets*) గల చిన్న ఆంగ్లపద్య కావ్య సంపుటి. రచయిత తను విదేశ సంచారంలో తారసిల్లిన ఆయా నాయికలపై ప్రకటించిన ప్రేమ, వ్యామోహము మొదలైన భావాలే ఈ ఖండకావ్యాల విషయాలు. ఇంతేగాక వీరు నానా, అన్నాకెరనీనాల మీదకూడా మరి రెండు సోనెట్లు విసిరారు.

ఈ రచనల ధోరణి అంతా ఆంగ్లసాహిత్యంలో 19 శతాబ్ది ఉత్తరార్థంలో బయలుదేరిన రెండోరకపు ప్రేమకవిత్వానికి మూడోరకపు అనుకరణలా ఉంది.

ఈక్రింది సోనెట్ భాగాన్నిబట్టి వీరిరచనా ధోరణి బాగా పట్టుకోవచ్చును—

O you who play upon my heartstrings those wan
melodies of mad love in sad tune,
will you caress me with your lips of poison
to an eternal sleep, to an endless swoon ?
And will you think of me wilhout mere thinking ?
and will you speek to me without mere speaking ?
and will you sing to me without mere singing ?
and will you sleep with me without mere sleeping ?

అని ఇది ఇంచుమించుగా ఇదేధోరణిలో ముగిసిపోతుంది.

గ్రంథస్వీకృతి

రామనామ ప్రభావము

గాంధీజీ. అనువాదకులు. చారాల నరసింహమూర్తి. ప్రకాశకులు, శ్రీ సీతారామ సంకీర్తన సంఘము. శ్రీరామనామక్షేత్రము, గుంటూరు. వెల: ఒకరూపాయి.

రామనామాన్ని గురించి గాంధీజీ ఆంగ్లంలో వ్రాసిన వ్యాసాలకిది అనువాదం.

భక్తి, రామనామోచ్చారణ, తత్ఫలితాలు మొదలైన విషయాలలో గాంధీజీ అభిప్రాయాలు తెలుసుకోదలచిన వారికి ఉపయోగించే పుస్తకం. అనువాదం సరళంగా ఉంది.

అనసూయాదేవి—కథ

[రెండు నాటకాలు]

ఉమరాలీషాకవి. ప్రకాశకులు. ఉమరాలీషా కవి గ్రంథమండలి. పిఠాపురము తూర్పుగోదావరిజిల్లా. వెల: రెండురూపాయలు.

ఈ రెండు సాంప్రదాయిక పద్ధతిలో రచించిన నాటకాలు. భాష గ్రాంథికము. రచయిత ఈ నాటకాల్లో అక్కడక్కడ పద్యాలు, పాటలు కూడా చేర్చారు. ఒకటి రెండుసార్లీ నాటకాల ప్రదర్శనం కూడా జరిగిందని పీఠికాకర్తలు తెలియజేస్తున్నారు.

శ్రీ ఆచార్య శ్రీ

డాక్టర్ పురాణపండ రామమూర్తి. అధ్యాత్మ ప్రచారక సంఘము. ఆలమూరు. తూర్పుగోదావరి. వెల: నాలుగణాలు.

ఇది ఆచార్య శంకరుల జీవిత చరిత్రాదికాలు సంగ్రహంగా వ్రాసిన పుస్తకం.

ఆరనిజ్యోతి

జొన్నలగడ్డ రామచంద్రరావు. ప్రకాశకులు జాతీయ సాహిత్య ప్రచురణాలయం. గుడివాడ. వెల: 8 అణాలు ఇది నాలుగు కథలున్న చిన్న సంపుటం.

Printed & published by S. Sambhu Prasad at the Andhra Patrika Press No, 7, Thambu Chetty Street, Madras. Editor: S. Sambhu Prasad.

పార్వతి తపస్సు

చిత్రకారుడు : శ్రీ. ఇరువుల కుమారిలస్వామి.